T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANA BİLİM DALI
ÖZEL HUKUK PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

TÜRK VE TÜRKMENİSTAN HUKUKUNDA ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİ

Dövran ORAZGILICOV

Danışman

Prof. Dr. Oğuz ATALAY

İZMİR -2012

DOKTORA
TEZ ONAY SAYFASI

2005800283

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Adı ve Soyadı : Dövran ORAZGILICOV

Tez Başlığı : Türk ve Türkmenistan Hukukunda Ürün Paylaşım Sözleşmesi

Savunma Tarihi : 11.07.2012

Danışmanı : Prof.Dr.Oğuz ATALAY

JÜRİ ÜYELERİ

Ünvanı, Adı, Soyadı	Üniversitesi	İmza
Prof.Dr.Oğuz ATALAY	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	.....
Prof.Dr.Muhammet ÖZEKES	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	.....
Prof.Dr.Oğuz SANCAKDAR	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	.....
Prof.Dr.Oruç Hami ŞENER	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	.....
Prof.Dr.Şefer ERTAŞ	YAŞAR ÜNİVERSİTESİ	.....

Oybirliği ( )
Oy Çokluğu ( )

Dövran ORAZGILICOV tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "**Türk ve Türkmenistan Hukukunda Ürün Paylaşım Sözleşmesi**"başlıklı tezi kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum "Türk ve Türkmenistan Hukukunda Ürün Paylaşım Sözleşmesi" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../..../.....

Dövran ORAZGILICOV

İmza

ÖZET

Doktora Tezi

Türk ve Türkmenistan Hukukunda Ürün Paylaşım Sözleşmesi

Dövran ORAZGILICOV

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Özel Hukuk Anabilim Dalı
Özel Hukuk Programı

Petrol ve doğal gazın uluslararası ilişkilerde çok önemli olduğu günümüzde petrol yatırımları önemli yere sahiptir. Yapılan çalışmalar sonucunda petrol rezervleri günümüzde ancak birkaç ülkenin sınırlarında bulunmaktadır. Petrol rezervlerine sahip ev sahibi Devletler, bu kaynakları öncelikle kendi gücü ile işletmek istemektedir. Ancak finans kaynağı, teknoloji ve know-how eksikliğinden dolayı bu her zaman mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, sınırlarında bulunan petrolün mülkiyetine sahip ev sahibi Devletler, petrolün arama ve üretim hakkını çeşitli modellerle yatırımcılara, özellikle yabancı yatırımcılara vermektedir. Petrolün sanayi açıdan üretilmeye başlanmasının üzerinden çok geçmeden Ortadoğu ülkelerinde imtiyaz sözleşmesi birer yatırım modeli olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak yabancı petrol şirketlerinin petrol rezervlerini tamamen kontrol etmesine tepki olarak ürün paylaşım sözleşmesi geliştirilmiştir. Ürün paylaşım sözleşmesinde imtiyaz sözleşmesinden farklı olarak, petrol üretilene kadar ev sahibi Devletin mülkiyetindedir, üretildikten sonra ise ancak üretilen petrolün belirli bir kısmı yatırımcının payı olarak ayrılmaktadır.

Şu andaki çalışmalara göre, petrol rezervleri çok az olan Türkiye'de yatırım modeli olarak Lisans modeli kullanılmaktadır. Türk Anayasa'sına göre petrol Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğu için, yatırımcıların petrol arama ve üretim faaliyetlerini gerçekleştirmek için ev sahibi Devletten

izin alması gerekmektedir. Bu iznin modeli de Petrol Kanunu ile belirlenmiştir. Türk Petrol Kanunun belirlediği model yalnız, Lisans modeli olduğu için ürün paylaşım sözleşmesinin kanunla düzenlenmeden Türkiye'de uygulanması olanaksızdır. Ancak, günümüzde Türk petrol şirketleri yurt dışı yatırımlarında ürün paylaşım sözleşmesini yaygın olarak kullanmaya başlamıştır.

Petrolün ve doğal gazın dev rezervlerine sahip Türkmenistan'da ise ürün paylaşım sözleşmesi birer yatırım modeli olarak ortaya çıkmaktadır. Türkmenistan'da, ürün paylaşım sözleşmesi ile birlikte, vergi ve devlet hissesi şartlı imtiyaz sözleşmesi, joint venture sözleşmesi ve riskli servis sözleşmesinin birer yatırım modeli olarak kullanılması mümkündür. Bununla ilgili düzenleme Türkmen Petrol Kanununda bulunmaktadır. Ancak, Türkmenistan'da en çok yaygın olarak kullanılan model, ürün paylaşım sözleşmesidir.

Anahtar Kelimeler: Ürün Paylaşım Sözleşmesi, Petrol Hukuku, Yabancı Doğrudan Yatırımlar, İmtiyaz Sözleşmesi, Joint Venture.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy (PhD)

Production Sharing Agreement under Turkish and Turkmenistan Law

Dövran ORAZGILICOV

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Private Law
Private Law Program

Petroleum investments are crucial in international relations today while oil and gas are important. Studies show that there have been oil reserves in a few countries' border. Countries with a host of petroleum reserves, willing to operate by its own sources primarily. However, it is not always possible due to lack of know-how, the source of finance and technology. For this reason, countries with petroleum reserves give the right of petroleum exploration and production to investors in practical foreign investors using various models. Soon on initiation of the petroleum produced in the industrial perspective, a concession agreement in the Middle Eastern Countries began to be used as a model of investment. However, in response to foreign petroleum companies to have control of all petroleum reserves developed a production sharing agreement. Unlike production sharing agreement, in the concession contract, until the petroleum is produced the host State has the property of the petroleum. After producing, parts of petroleum produced are divided into investor's share.

According to current studies, Licensing model is used as a model of investment in Turkey with very little petroleum reserves. According to the Turkish Constitution Law, petroleum is under provision and savings of the State, hence, investors to carry out petroleum exploration and production

activities must get a permit from the host State. Model of this permit is determined by the Petroleum Law. Model is determined by the Turkish Petroleum Law too, the production sharing agreement is impossible to implement in Turkey unless the law is edited. However, today the Turkish petroleum companies commonly use the production sharing agreement for overseas investments.

Turkmenistan has huge reserves of oil and natural gas, production sharing contract is emerging as one of the investment model. In Turkmenistan, with a production sharing agreement, the state share and the tax conditional concession agreement, a joint venture agreement and a risk service contract can be used as a model of investment. The relevant regulatory is in Turkmen Petroleum Law. However, the most widely used model Turkmenistan is the production sharing contract.

Keywords: Production Sharing Agreement, Petroleum Law, Foreign Direct Investment, Concession Agreement, Joint Venture.

TÜRK VE TÜRKMENİSTAN HUKUKUNDA
ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİ

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR xx
TABLOLAR LİSTESİ xxii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİ

I. PETROL YATIRIMLARI VE ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİ 3
A. Bir Petrol Yatırımı olarak Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Gelişimi 3
1. Uluslararası Petrol Sektörü ve Tarihi Gelişimi 3
2. Uluslararası Petrol Yatırımları ve Petrol Hukukunun Genel Değerlendirmesi 6
a. Genel olarak Petrol Yatırımları 6
b. Petrol Hukukunun Gelişimi 8
c. Petrol Sektörünün Yapısı 10
d. Uluslararası Petrol Yatırım Modelleri 12
3. Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Gelişimi 13

B. Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Etkileri 16
1. Yatırımcı Üzerindeki Etkileri 17
a. Sözleşme Alanının Ekonomik Verimliliği 17
b. Sözleşmenin Ekonomik Şartları 18
c. Yatırım İklimi 19
d. Siyasi ve İdari Unsurlar 22
e. Enerji Güvenliği 23
2. Ev Sahibi Devlet Üzerine Etkileri 24
a. Ekonomi Üzerine Etkileri 24
(1)Yeni Petrol Kaynaklarının Keşfedilmesi 24
(2)Ülkeye Yeni Yatırımların Girişi 25
(3)Enerji Güvenliğini Sağlamak 26
(4)Ekonomik Büyüme Sağlamak 27
b. Teknoloji ve Know-How Etkileri 28
c. İstidam Üzerine Etkileri 28
d. Yerli Petrol ve Yan Sanayi Üzerine Etkileri 30

II. ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİ TERİMİ, KAVRAM VE UNSURLAR 31
A. Terim 31
B. Kavramı 33
C. Unsurları 35
1. İşbirliği 35
2. Münhasır bölge 36
3. Konu 36
4. Süre 37
5. Risk 37
6. Devlet Hissesi 38
7. Yatırımcının Masrafların Karşılanması 43
8. Paylaşılabilir Petrolün Taraflar Arasında Paylaşılması 46

III. ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİNİN HUKUKİ NİTELİĞİ 48
A. Genel Olarak 48
1. İdarenin Taraf Olduğu Sözleşmeler 50
a. İdarenin Taraf Olduğu Özel Hukuk Sözleşmeler 51
b. İdari Sözleşmeler 52
2. Bir Sözleşmenin İdari Sözleşme Sayılması İçin ölçütler 52
a. Taraflardan Birinin İdare olması 52
b. Sözleşmenin Konusunun Kamu Hizmeti olması 53
c. Sözleşmenin İdareye Belirgin Ayrıcalık ve Üstünlük Tanıyan Hükümler İçermesi 54
B. Hukuki Niteliği 54
1. Özel Hukuk Sözleşme Olması 55
a. Taraflardan Birinin İdare Olması 55
b. Sözleşme konusunun Devlete ait Petrol Kaynaklarının Aranması ve Üretilmesi Olması 55
c. Tarafların Eşit olması 56
2. Türkmenistan Hukuku Açısından İsimli Bir Sözleşme Olması 57
3. Tam İki Tarafa Borç Yükleyen Bir Sözleşme Olması 59
4. Sürekli Bir Sözleşme Olması 61
5. Tescil Şartlı Sözleşme Olması 62
a. Genel Olarak Şekil 62
(1)Amaçlarına Göre Şekil Türleri 62
(2)Yapılış Tarzına Göre Şekil Türleri 63
b. Türkmen Hukukuna Göre Resmi Sicile Tescil Şekilli Bir Sözleşme Olması 64
c. Türk Petrol Hukukuna Göre Şekil 64

İKİNCİ BÖLÜM

ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİNİN ÇEŞİTLERİ VE BENZERİ SÖZLEŞME VE YATIRIM MODELLERLE KARŞILAŞTIRILMASI

I. ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİNİN ÇEŞİTLERİ 66

A. Hukuki Düzenleniş Şekline Göre Ürün Paylaşım Sözleşmeleri 66

1. Özel Kanun İle Düzenlenmiş Ürün Paylaşım Sözleşmeleri 66

2. Özel Kanun İle Düzenlenmemiş Ürün Paylaşım Sözleşmeleri 68

B. Ev Sahibi Devleti Temsil Eden Kuruma Göre Ürün Paylaşım Sözleşmeleri 68

1. Bir Tarafı Bakanlık Olan Sözleşmeler 69

2. Bir Tarafı Milli Petrol Şirketi Olan Sözleşmeler 69

a. Milli Petrol Şirketin Tek Başına Temsil Edilen Ürün Paylaşım Sözleşmeleri 70

b. Milli Petrol Şirketi İle Birlikte Hükümetinde İmza Attığı Ürün Paylaşım Sözleşmeleri 70

3. Bir Tarafı Petrol Ajansı Olan Sözleşmeler 71

C. Paylaşım Şekillerine Göre Ürün Paylaşım Sözleşmeleri 71

1. İç Verimlilik Oranı İle Paylaşım 71

2. R Faktör Paylaşımı 72

D. Yapılarına Göre Ürün Paylaşım Sözleşmesi 72

1. Endonezya Modeli 73

2. Peru Modeli 73

3. Livan Modeli 73

4. Türkmenistan Modeli 73

II. ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİNİN BENZERİ SÖZLEŞME VE YATIRIM MODELLERLE KARŞILAŞTIRILMASI 74

A. İmtiyaz Sözleşmesi ile Karşılaştırılması 74

1. İmtiyaz Modelinin Gelişimi 74

2. İmtiyaz Sözleşmesi ve Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Karşılaştırılması 81
B. Lisans Modeli ile Karşılaştırılması 83
1. Genel olarak 83
2. Lisans Modeli ve Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Karşılaştırılması 84
C. Joint Venture Sözleşmesi ile Karşılaştırılması 86
1. Petrol Sektöründe Joint Venture Modelinin Kullanılmaya Başlaması 86
2. Joint Venture Modelinin Kullanım Türleri 88
a. Yatırımcı ile Milli Petrol Şirketinin Joint Venture Yatırımı 88
b. Yatırımcı ve Milli Petrol Şirketinin Kurduğu Joint Venture Şirketinin Ev Sahibi Devlet ile Ürün Paylaşım Sözleşmesi 89
3. Joint Venture Sözleşmesi ve Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Karşılaştırılması 91
D. Servis Sözleşmesi ile Karşılaştırılması 92
1. Genel Olarak Servis Sözleşmeleri 92
2. Servis Sözleşme Türleri 93
a. Klasik Servis Sözleşmesi 93
b. Riskli Servis Sözleşmesi 94
3. Servis Sözleşmeleri ve Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Karşılaştırılması 95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK PETROL HUKUKU AÇISINDAN ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİ VE TÜRKMENİSTAN HUKUKUNA GÖRE ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİ

I. TÜRK PETROL HUKUKU AÇISINDAN ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİ 96

A. Türk Petrol Sektörünün Genel Değerlendirmesi 96

B. Türk Petrol Hukukun Gelişimi 98

1. I. Dönem 98

2. II. Dönem 99

C. 6236 Sayılı Petrol Kanunu ile 5574 Sayılı Türk Petrol Kanunun Karşılaştırması 103

D. Türk Petrol Hukukunun Kabul Ettiği Yatırım Modeli (Lisans Modeli) 105

E. Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Türk Hukuku Açısından İncelenmesi 107

II. TÜRKMENİSTAN HUKUKUNA GÖRE ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİ 109

A. Türkmenistan'da Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Gelişimi 109

1. Türkmenistan Petrol Sektörünün Genel Değerlendirmesi 109

2. Türkmen Petrol Hukukunun Gelişimi 111

a. I. Dönem 111

b. II. Dönem 112

3. Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Türkmen hukukunda Düzenlenmesi 112

B. Türkmenistan'da Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Uygulanması 114

1. Blok-I Sözleşmesi 114

2. Nebitdag Sözleşmesi 116

3. Çeleken (Blok II) Sözleşmesi 116
4. Hazar Sözleşmesi 117
5. Blok 11-12 Sözleşmesi 118
6. Blok-III Sözleşmesi 118
7. Bahtıyarlık Sözleşmesi 119
8. Blok 23 Sözleşmesi 119
9. Blok 19 Sözleşmesi 119

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİNİN TARAFLARININ HAK VE BORÇLARI

I. ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİNDE TARAFLAR 120
A. Ev Sahibi Taraf 120
1. "Ev Sahibi Devlet" Kavramın Değerlendirilmesi 120
2. Ev Sahibi Devletin Yer Altı Doğal Kaynaklar Üzerindeki Mülkiyet Hakkı 121
3. Petrol Bulunan Arazinin Mülkiyeti Konusunda Sistemler 125
a. Bütünleyici Parça Sistemi 125
b. Sahipsiz şeyler 126
c. Devlet Hâkimiyeti 126
(1)Devlete Hususi Mülkiyet Hakkı Tanınması 126
(2)Madenlerin Toplumun Malı Olarak Kabul Edilmesi 126
4. Ev Sahibi Tarafın Yetkili Birimi 128
a. Petrol Ajansı 128
b. Milli Petrol Şirketi 128
B. Yatırımcı Taraf 131
1. Yüklenici 131
2. Operatör 132
3. Çok Uluslu Teşebbüs 132

II. EV SAHİBİ DEVLETİN HAK VE BORÇLARI 136
A. Ev Sahibi Devletin Hakları 136
1. Yönetime Katılma Hakkı 136
a. Yönetim Komitelerinin Oluşumu 137
b. Yönetim Komitesinin Karar Alması 139
c. Yönetim Komitesinin Görev ve Faaliyetleri 140
2. Yatırımı Denetleme Hakkı 142
3. Yatırımcının Payını Öncelikli Satın Alma Hakkı 144
4. Petrolü Zorla Alma Hakkı 144
5. Bonus Alma Hakkı 145
a. Genel Olarak Bonus 145
(1)İmza Bonusu 145
(2)Ticari Keşif Bonusu 147
(3)Üretim Bonusu 147
6. Devlet Hissesi Alma Hakkı 149
7. Pay Alma Hakkı 149
B. Ev Sahibi Devletin Borçları 149
1. Petrol Hakkını Verme Borcu 149
a. Genel Olarak Petrol Hakkı 149
b. Petrol Hakkının Özellikleri 151
2. Münhasır Bölgeyi Teslim ve Yatırıma Elverişli Tutma Borcu 152
3. Üretim Lisansı Verme Borcu 152

III. ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİNDE YATIRIMCININ HAK VE YÜKÜMLÜKLÜKLERİ 152
A. Yatırımcının Hakları 152
1. Arama ve Üretme Hakkı 153
a. Arama ve Üretim Hakkının İspat Aracı Olarak Lisans 153
b. Lisansın Türleri ve Süresi 153
(1)Arama Lisansı 154

(2)Üretim Lisansı 155
(3)Arama ve Üretim Lisansı 155
c. Lisans Alma Süreci 155
(1)Lisans Başvurusu 156
(2)Lisans Başvurusunun Değerlendirilmesi 157
(3)Lisansın Tescili 157
(4) Lisansın İçeriği 158
2. Sahanın Teslimini Talep hakkı 158
3. Yeni Arama Lisansı için Müzakere Hakkı 158
4. Belirli Alanlardan Faydalanma Hakkı 159
5. Karşılanabilir Petrol Alma Hakkı 159
6. Taşeron Hizmetlerinden Yararlanma Hakkı 159
7. Kendi Petrol Payını Serbestçe Tasarruf Hakkı 160
8. Sözleşmeden Doğan Haklardan Feragat Yetkisi 160
9. Ülke İçi Boru Hattına Mülkiyet Hakkı 161
10. Sınır Aşırı Boru Hatlarını Kullanma Hakkı 161
B. Yatırımcının Borçları 162
1. Asgari İş Programına Riayet Borcu 162
2. Petrol Faaliyetlerini Ulusal ve Uluslararası Normda İcra Etme Borcu 162
3. Ekoloji ve Sağlık Kurallarına Riayet Borcu 163
4. Yerel Ürünleri ve Hizmetleri Kullanma Borcu 163
5. Yerel Personel İstihdam Etmek ve Eğitmek Borcu 164
6. Ev Sahibi Devletin İlgili Birimi ile İşbirliği Borcu 164
7. İlgili Ödemeleri Süresinde Ödeme Borcu 164
8. Sahayı Terk Etme Borcu 166
9. Sahayı Islah Borcu 166

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİNİN SONA ERMESİ, UYGULANACAK HUKUK VE UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ

I. ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMELERİNİN SONA ERMESİ 167

A. Sürenin Dolması ile Sona Erme 167

B. Sözleşmenin Bozma ile Sona Ermesi 168

C. Tarafların Anlaşması ile Sona Erme 168

D. Ticari Keşfin Gerçekleşmemesi Nedeniyle Sona Erme 168

E. Yatırımcı Şirketin Yönetim ve Kontrolün El Değiştirmesi Durumunda Sona Erme 169

F. Tek Taraflı İradelerle Sona Erme 170

1. Ev Sahibi Devletin Tek Taraflı Feshi 170

2. Yatırımcı Tarafın Tek Taraflı Feshi 170

G. Lisansın Geri Alınması Sonucunda Sona Erme 171

1. Genel Olarak 171

2. Lisansın Geri Alınmasını Doğuran Nedenler 171

a. Durdurma Nedenlerinin Ortadan Kaldırılmaması 171

(1)Genel Olarak 171

(2)Lisansın Durdurma Nedenleri 172

(i) Lisans Sahibinin Lisansta Belirtilmemiş Petrol Faaliyetlerini İcra Etmesi 172

(ii) Lisans Sahibinin İş Programına Uymaması 172

(iii) Lisans Sahibinin İlgili Mevzuata Uymaması 172

b. Lisans Sahibinin Lisans Alırken Yanlış Bilgi Vermesi 173

c. İşe Başlama Süresinin İhlali 173

II. ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİNDE UYGULANACAK HUKUK VE UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ 174
A. Uygulanacak Hukuk 174
1. Tarafların Uygulanacak Hukuku seçmesi 177
a. Açık Olarak Hukuk Seçimi 177
b. Zımni Hukuk Seçimi 178
2. Uygulanacak Hukuk ve Atıf Meselesi 179
3. Taraflar Hukuk Seçmemişse Uygulanacak Hukuk 182
4. Uluslararası Hukuk Kurallarının Uygulanması 183
a. Genel Olarak 183
b. Uluslararası Hukuk Kurallarının Kaynakları 186
(1)Uluslararası Antlaşmalar 186
(2)Uluslararası Örf Adet Kurallar 188
(3)Hukukun Genel İlkeleri 188
(4)Mahkeme ve Hakem Kararları 189
(5)Doktrin 189
(6)Hakkaniyet ve Nesafet Kuralları 190
B. Uyuşmazlıkların Çözümü 191
1. Petrol Sektöründe Uyuşmazlıklar 191
a. Genel Olarak Petrol Yatırım Alanında Uyuşmazlıklar 191
b. Petrol Yatırım Uyuşmazlıkların Taraflarına Göre Sınıflandırılması 191
(1)Devlet ile Diğer Devlet arasındaki Uyuşmazlıklar 192
(2)Devlet ile Yatırımcı arasındaki Uyuşmazlıkları 192
(3)Şirketler Arası Uyuşmazlıklar 192
(i) Joint Venture Ortakları Arasındaki Uyuşmazlıklar 192
(ii) Operatör Şirket ile Servis Şirket Arasındaki Uyuşmazlıklar 192
(4)Gerçek Kişi ve Yatırımcı Arasındaki Uyuşmazlıklar 193
2. Ürün Paylaşım Sözleşmesinden Doğması Muhtemel Uyuşmazlıklar 193
3. Ürün Paylaşım Sözleşmelerinde Uyuşmazlıkların

Çözüm Yöntemleri 193
a. Doğrudan Görüşme 194
b. Arabuluculuk 195
c. Hakem-Bilirkişilik 196
d. Tahkim 197
e. Devlet Mahkemesi 198
4. Ürün Paylaşım Sözleşmelerinde Uluslararası Tahkim 199
5. Ürün Paylaşım Sözleşmesinde Tahkimin Tercih Nedenleri 205
6. Uluslararası Tahkim Anlaşmaları 206
a. ICSID Anlaşması 206
b. Avrupa Enerji Çarter Sözleşmesi 208
c. İkili Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Hakkında Anlaşma 210

SONUÇ 213
KAYNAKÇA 224

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AIPN	Association of International Petroleum Negotiators
AŞ	Anonim şirketi
BATIDER	Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi
BDT	Bağımsız Devlet Topluluğu
bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BP	British Petroleum
C	Cilt
Çev	Çeviren
E & P	Exploration & Production
E	Esas
EMK	Eski Medeni Kanun
GSMH	Gayri Sahi Milli Hâsıla
HMK	Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HUMK	Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu
ICSID	Convention on the Settlement of Investment Disputes Between Parties from Different States and Nationals of Other States
K	Karar
km	kilometre
m.	madde

m3	metreküp
MIGA	Multilateral Investment Guarantee Agency
MÖHUK	Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuk Hakkında Kanun
MTA	Maden Tetkik ve Arama Kurumu
N	numara
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries
PSA	Production sharing agreement
PSC	Production sharing contract
R.	Ratio
RG	Resmi Gazete
SSCB	Sovyet Sosyalistik Cumhuriyetler Birliği
T	Tarih
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TMPK	Türkmenistan Petrol Kanunu
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
UNCITRAL	United Nations Commission on Trade Law
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development
UTO	Uluslararası Ticaret Odası
vd.	ve devamı
ss.	sayfa aralığı
Vol.	Volume

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Devlet Hissesi Oranlarının Sözleşmede Belirlenen Devlet Hissesi Oranı Olarak ve Gerçek Devlet Hissesi Olarak Karşılaştırması s.42

Tablo 2: R. Faktör Sistemine göre Paylaşılabilir Petrolün Paylaşımı s.48

Tablo 3: İlkel İmtiyaz Sözleşmeler s.76

GİRİŞ

Ürün paylaşım sözleşmesi (production sharing agreement), uluslararası petrol yatırımlarında çok yaygın kullanılan yatırım modelidir. Bu yatırım modelinde, petrol rezervlerine sahip Devlet (ev sahibi Devlet), kendi petrol kaynaklarının işletilmesi için yerli ve yabancı yatırımlarından yararlanmak isterken; yatırımcı, ev sahibi Devletin zengin petrol kaynaklarını arama ve üretim hakkını elde etmekte, ev sahibi Devlete devlet hissesi (royalty) ödedikten sonra, yatırımlarının karşılığını almaktadır. Geri kalan petrol ise, ev sahibi Devlet ile yatırımcı arasında daha önceden belirlenen oranlarda paylaşılmaktadır. Yatırımcı ayrıca, kendi petrol payı üzerinden vergi ödemektedir.

Türkmenistan'da yaygın kullanım alanına sahip ürün paylaşım sözleşmeleri, Türk hukukunda kabul edilmemiştir. Türk hukukunda kabul edilen sistem, vergi ve devlet hissesi şartlı lisans modelidir. Ancak, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) başta olmak üzere son dönemde Türk petrol yatırımcıların yurt dışı yatırımlarında ürün paylaşım sözleşmeleri kullanılmaya başlamıştır.

Ürün paylaşım sözleşmeleri, petrol hukuku, milletlerarası doğrudan yatırımlar hukuku, borçlar hukuku, idare hukuku, milletlerarası özel ve kamu hukukunu da yakından ilgilendirmektedir. Bununla birlikte, ürün paylaşım sözleşmesi, petrol sektöründe yaygın kullanılması nedeniyle, özellikle ekonomi ve uluslararası ilişkileri yakından ilgilendiren konu özelliğini taşımaktadır. Bu özelliği itibariyle çalışma, çeşitli disiplinlere tabı olmaktadır.

Çalışma 5 bölüme ayrılarak incelenecek olup, ilk bölümde, petrol sektörünün gelişimi içinde ürün paylaşım sözleşmesinin ortaya çıkışı ve işbu sözleşmenin ev sahibi Devlet ve yatırımcı üzerindeki etkileri irdelenecektir. Bunun gibi, ürün paylaşım sözleşmesinde terim, kavram, unsurları ve hukuki niteliği de birinci bölümde irdelenecektir. Bu bölümde, özellikle ürün paylaşım sözleşmesinin hukuki niteliği tespit edilmeye çalışılacaktır. Çünkü ürün paylaşım sözleşmesinin bir tarafı Devlet (veya ilgili birimi) olduğundan sözleşmenin idari sözleşmemi veya idarenin özel hukuk sözleşmesi mi olduğu hususu ayrıca tartışılmayı gerektirmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ürün paylaşım sözleşmesinin çeşitleri ortaya konulacaktır. Bu bölümde ayrıca petrol sektöründe yaygın kullanılan diğer sözleşme ve yatırım modelleri kısaca açıklanacak olup, bu sözleşme ve yatırım modelleri ile ürün paylaşım sözleşmesi ile karşılaştırılacaktır.

Ürün paylaşım sözleşmelerinin Türk ve Türkmenistan hukukunda düzenlenmesi üçüncü Bölümün konusunu oluşturacaktır. Bu bölümde, ilk olarak Türk petrol hukukunda kabul edilen vergi ve devlet hissesi şartlı Lisans modeli genel olarak değerlendirilecek olup, Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen Türk Petrol Kanunu yeniden görüşüldüğünde, mevcut lisans modeli ile birlikte ürün paylaşım sözleşme modelinin de Türk hukukuna kazandırılmasının etkileri üzerinde durulacaktır. Türkmenistan hukukunda ürün paylaşım sözleşmesine ilişkin düzenlemeler bu bölümde ele alınacaktır.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde ürün paylaşım sözleşmesinin taraflarının hak ve borçları irdelenecektir. Bu bölümde, öncelikle ürün paylaşım modelinin tarafları üzerinde durulacaktır. Daha sonra, ev sahibi Devletin hak ve borçları ayrı-ayrı ele alınacaktır. Bu bölüm Yatırımcının hak ve borçlarının irdelenmesi ile sona erecektir.

Çalışmanın son bölümü, ürün paylaşım sözleşmesinin sona ermesi, uygulanacak hukuk ve uyuşmazlıkların çözümü konusuna ayrılmıştır. Bu bölümde ilk olarak ürün paylaşım sözleşmesinin sona ermesi ayrıntılı incelenecektir. Ürün paylaşım sözleşmelerinde, yatırımcı taraf yerli yatırımcı olabileceği gibi, yabancı yatırımcı da olabilmektedir. Uygulamada ise, ürün paylaşım sözleşmesinin yatırımcı tarafı genellikle yabancı yatırımcıdır. Bu özelliği itibariyle, ürün paylaşım sözleşmelerinde uygulanacak hukuk ve uyuşmazlıkların çözümü konusu önemli yer tutmaktadır. Bu önemi nedeniyle çalışmamızın son bölümü bu konulara kısaca ayrılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİ

I. PETROL YATIRIMLARI VE ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİ

A. Bir Petrol Yatırımı Olarak Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Gelişimi

1. Uluslararası Petrol Sektörü ve Tarihi Gelişimi

Petrol[1] geçen yüzyıla damgasını vurmuş önemli yer altı kaynağıdır. Petrol kavramı ham petrolü[2] ve doğal gazı[3] kapsayan geniş kavramdır[4]. Dünyada ilk petrol sondajına 1859 yılının ilkbaharında Amerika'nın Pennsylvania eyaletinin Titusville köyünden yaklaşık iki mil uzaklıktaki Oil Creek (Petrol Deresi) bölgesinde başlanmış, aynı yıl Ağustos ayının 29'na günlerden Pazar günü yapılan bu ilk sondaj

---

[1]Biz bu çalışmada "ham petrol" olduğu ayrıca belirtilmediği durumlarda petrol sözcüğünü ham petrol ve doğal gazı da kapsayacak şekilde geniş anlamda kullanacağız.

[2]Türkmen hukukunda "ham petrol-kuyu başında veya petrol-gaz seperatöründe (kapında) normal atmosfer basınç altında ve derede sıvı halinde bulunan doğal gazdan alınan damıtma ve kondensatları (condensate) da kapsayan herhangi hidrokarbonlar" olarak tanımlanmaktadır. (Türkmen Petrol Kanunu (TMPK) m.1) 6326 sayılı Petrol Kanununda "ham petrolün" ve "doğal gazın" tanımı verilmemiştir. 5574 sayılı Türk Petrol Kanunu, "ham petrol- yerden çıkan veya çıkarılabilen sıvı haldeki doğal hidrokarbonlar" olarak tanımlamıştır.(m.7/a) Türkmen Petrol Kanunu 20.08.2008 tarihinde kabul edilmiştir. 6326 sayılı Petrol Kanunu 07.03.1954 tarihinde kabul edilmiş, 16.03.1954 tarih ve 8659 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır. 5574 sayılı Türk Petrol Kanunu 17.01.2007 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde 22. Dönem, 5. Yasama Yılı 51. Birleşimde kabul edilmiş, 22.01.2007 tarihinde Cumhurbaşkanlığına gönderilmiştir. Ancak, 06.02.2007 tarihinde Anayasanın 89 uncu ve 104 üncü Maddeleri gereğince Cumhurbaşkanınca bir daha görüşülmek üzere geri gönderilmiştir. Yürürlüğe girmeyen 5574 sayılı Türk Petrol Kanunu 15.07.2011 tarihinde Sanayi, Ticaret, Enerji, Tabii Kaynaklar, Bilgi ve Teknoloji Komisyonuna girmiştir. Çalışmada kullanılan "Türk Petrol Kanunu"ndan 5574 sayılı Türk Petrol Kanunu anlaşılması gerekmektedir. Şu an yürürlükte olan 6326 sayılı Petrol Kanunu ise, çalışmada "Petrol Kanunu" olarak ifade edilmiştir.

[3]Türkmen Hukukunda doğal gaz ise, normal atmosfer basınç ve derece altında gaz halindeki ham petrole ilişkili olan veya olmayan hidrokarbonlar olarak tanımlanmaktadır(TMPK m.1). Türk Petrol Kanununda doğal gaz ise, yerden çıkan veya çıkarılabilen gaz halindeki doğal hidrokarbonlar olarak tanımlamıştır.(m. 7/b)

[4]Türkmen hukukunda hidrokarbon kaynaklar, ham petrol ve doğal gaz, ayrıca, bunlardan üretilen veya bunlarla birlikte üretilen birleşimler olarak tanımlanmaktadır. (TMPK m.1). 6326 Sayılı Petrol Kanuna göre yerden çıkarılan veya çıkarılabilen mayi veya gaz halindeki bilcümle tabii hidrokarbonlara ve mayi petrol veya gazla birlikte istihsale elverişli olan veyahut bunların içinde erimiş bulunan bilcümle asfalt ve diğer sulp hidrokarbonlara petrol denilmektedir. (m. 3/1). 5574 sayılı Türk Petrol Kanununun petrol tanımına göre de, petrolden anlaşılması gereken, ham petrol, doğal gaz ve gaz hidratın tamamına verilen isimdir.(m.7/ç)

işi başarılı şekilde sonuçlanmıştır[5]. Petrol üretimi tarihi çok eskilere dayansa bile, petrolün sanayi açıdan üretim çağı bu dönemde başlamıştır[6].

IXX. Yüzyılın sonlarına doğru yaygın kullanılmaya başlanan ham petrol, günümüzde sanayii, ulaşım, konut, tıp gibi neredeyse hayatımızın her alanında kullanılmaktadır. Ham petrolün bu özelliğinden ötürü, bu yakıta "kara altın" veya "kara elmas" denilmektedir.

Çok yaygın kullanım alanına sahip ham petrolün günümüzdeki ispat edilmiş rezervi giderek azalmaktadır. İngiliz petrol şirketi BP'nin her sene yayınladığı "*BP Statistical Review of World Energy*" serisinin 2012 yılında yayınlanan raporunda[7] belirtildiğine göre, dünya ispat edilmiş ham petrolün toplam rezervi 2011 yılının sonu itibariyle 234,3 milyar tondur. Global yıllık tüketimin 2011 yılında 4 milyar 59 milyon ton ham petrol olduğunu dikkate alırsak, yeni sahalar keşif edilmezse, dünya ispatlanmış ham petrol rezervi 54,2 sene sonra tükenecektir. Belirtmek gerekir ki global ham petrol tüketimi giderek artmaktadır[8]. Uluslararası Enerji Ajansının her sene yayınladığı *World Energy Outlook* serisinin 2010 yılında yayınlanan raporundaki[9] tahminlere göre, 2035 yılında global ham petrol tüketiminin 4,94 milyar ton olması beklenmektedir. Buna göre, global ispat edilmiş global ham petrol rezervi yeni sahalar keşif edilmezse 54 yıl sonra değil, daha erken tükenecektir.

Doğal gaz ise, özellikle 1970. yıllardan sonra yaygın kullanılmaya başlamıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise, doğal gaz uluslararası siyasetinin ana gündem maddelerinin birisi olmuştur. Günümüzde, global doğal gaz tüketimi ham petrole oranla hızla artmakta, tükettiğimiz enerji kaynaklarının arasında doğal gazın oranı hızla yükselmektedir. "World Energy Outlok 2010" verilerine göre, 2035 yılına kadar global doğal gaz tüketiminin yıllık % 1,6 artması beklenmektedir. 2035 yılına gelindiğinde ise, dünya doğal gaz tüketiminin 2011[10] yılına oranla 1,28 trilyon metreküp artarak toplam 4,5 trilyon metreküpe ulaşması beklenmektedir. Günümüzde ispat edilmiş global doğal gaz rezervinin 2011 yılı sonu itibariyle 208,4

---

[5]Daniel Yergin, **Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, çev. Kamuran Tuncay, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s. 25.
[6]A,Mirza Karim ve Karen Mills, "Indonesian Legal Framework in the Oil, Gas, Energy and Mining Sector; İncluding Dispute Resolution",
http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/car/html/CAR10_ARTICLE32.PDF (01.06.2012) s. 4.
[7]BP, **BP Statistical Review of World Energy June 2012**, London, 2012, ss.6-10.
[8]1999 yılında global ham petrol tüketimi 3,59 milyar ton olmuştur. Bkz. BP 2012, s.11.
[9]Internatiıonal Energy Agency, World Energy Outlook 2010, Paris, November 2010.
[10]Global doğal gaz tüketimi 2011 yılında 3,22 trilyon metreküp olmuştur. Bkz. BP 2012, s.4.

trilyon metreküp olduğunu dikkate aldığımızda yeni zengin doğal gaz rezervleri keşfedilmezse, dünya ispat edilmiş doğal gaz rezervi tüketim sabit kalsa bile 63,6 sene sonra tükenecektir[11].

1971 yılında tükettiğimiz enerji kaynakları arasında ham petrolün oranı % 44 olduysa, bu oranın 2035 yılında %28'e kadar azalması beklenmektedir. Aynı dönemlerde, doğal gazın oranının %16'den %24'e kadar çıkması beklenmektedir. Görüldüğü gibi, geçen yüzyılda ham petrolün kullanımı daha yaygın ise, XXI. Yüzyılda doğal gazın kullanımı hızla yaygınlaşmaktadır. Ham petrolün geçen yüzyıldaki etkisini dikkate alarak, "XX. Yüz yıl "kara altın" yüzyılı" ifadesi yanlış olmayacaktır. Doğal gaz tüketiminin özellikle 2000'li yıllardan sonra arttığını dikkate alarak, XXI. Yüzyıla "mavi altın" yüzyılı denilmesi uygun olacaktır. Nitekim Uluslararası Enerji Ajansı gibi enerji alanındaki uluslararası etkin kurumlar, XXI. Yüzyılın doğal gazın "altın yüzyılı" olduğunu ifade etmeye başlamıştır[12].

Petrol rezervinin azalması, alternatif yakıt ihtiyaçlarının aranmasını getirirken, diğer taraftan petrol üreten ülkelerin önemi daha artmaktadır. Günümüzde üretilen ham petrolün yaklaşık %67'i[13], doğal gazın ise, %32 'i[14] üretildiği ülke sınırlarının dışında tüketilmekte, diğer ifadeyle uluslararası ticarete konu olmaktadır.

Uluslararası ticarette artan önemi nedeniyle petrol günümüzde uluslararası siyasetin de ana temasını oluşturmakta, Devletlerarası ilişkilerde önemli konu başlığı olmaktadır[15]. Bu nedenle başta ABD olmak üzere, çoğu ülke petrol fiyatlarını yakından takip etmektedir[16]. Günümüzde, petrolün varil fiyatlarındaki her 1 dolar

---

[11] Belirtmek gerekir ki, son birkaç senedir, global ispat edilen doğal gaz rezervinde büyük artış gerçekleşmekte olup, bu artışın büyük kısmı Türkmenistan'da ispat edilen yeni doğal gaz rezervleri ile karşılanmaktadır. Örneğin geçen sene global doğal gaz rezervi %11,2 artmıştır. Bu artışın % 76,8'i Türkmenistan tarafından karşılanmıştır.

[12]Döwran Orazgylyjow, "Türkmenistan Hızla Yükselen Enerji Ülkesi", **Zaman Gazetesi**, 1 Mart 2012,(Enerji), s.19.

[13]2010 yılında dünya genelinde toplam 3 miyar 995 milyon ton ham petrol üretilmiş olup, 2 milyar 685 milyon ton ham petrol uluslararası ticarete konu olmuştur. Bkz. BP 2012, s.4 vd.

[14]2011 yılında dünya genelinde toplam 3 trilyon 276 milyar m3 doğal gaz üretilmiş olup, 1,06 milyar m3'i doğal bölgelerarası ticarete konu olmuştur. Bkz. BP 2012, s.20 vd.

[15]Ernest E. Smith, "World Energy Resources", **International Petroleum Transactions**, (Smith ve diğerleri), Second Edition, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Denver, Colorado, 2000, (World) s. 3, 65.

[16] Petrol fiyatları ABD'yi doğrudan etkilemekte ve bu nedenle ABD petrol fiyatlarına çeşitli girişimlerle müdahale etmek istemektedir. Örneğin, ABD Başkanlarından Bill Clinton yazdığı hatıra kitabında, Suudi Arabistan Kralı ile OPEC petrol üretiminin arttırılması konusunda konuştuğunu, kendisinin petrol varil fiyatının 20-22 ABD doları civarında olmasını istediğini, bu nedenle OPEC'in üretimini arttırmasını istediğini, aksi halde ABD'nin ekonomik problem yaşayacağını beyan

artış, petrol ihraç eden ülkelerin gelirlerinin 5 milyar ABD dolar artmasını sağladığı ifade edilmektedir[17]. Diğer bir ifadeyle, ham petrol fiyatından her bir dolarlık artış Türkiye gibi petrol ithalatına bağımlı olan ülkelerin ekonomisine 5 milyar ABD doları ek bir yük oluşturmaktadır.

2. Uluslararası Petrol Yatırımları ve Petrol Hukukunun Genel Değerlendirmesi

a. Genel Olarak Petrol Yatırımları

Petrol yatırımları milyarlarca dolar gerektiren ve riski çok yüksek yatırımlardır. Global ekonomik krizin en şiddetli dönemi olmasına rağmen, 2009 yılında sadece petrol arama, geliştirme ve üretim için dünya genelinde toplam 428 milyar ABD doları yatırım yapılmıştır. Bu yatırımların önümüzdeki yıllarda daha da artması beklenmektedir. Uluslararası Enerji Ajansının tahminlerine göre, 2035 yılına kadar, global ham petrol arama ve üretim için toplam 6 trilyon 288 milyar ABD doları[18], doğal gaz arama ve üretimi için ise 4 trilyon 543 milyar ABD dolar[19] yatırım yapılması beklenmektedir. Görüldüğü gibi gelecek 25 yılda petrol arama ve üretim sektörü için dünya genelinde yaklaşık 11 trilyon ABD dolarına eşdeğer yatırım yapılacaktır.

Bu dönemde, Türkmenistan'ın dâhil bulunduğu Hazar bölgesine, 539 milyar ABD dolar ham petrol arama ve üretim yatırımı, 227 milyar ABD dolar doğal gaz yatırımın yapılması öngörülmektedir. Bu dönemde, Rusya'ya yapılacak petrol yatırımın toplamı ise, 1 trilyon 149 milyar ABD dolar, Ortadoğu'ya yapılacak toplam petrol yatırımın ise, 1 trilyon 82 milyar ABD dolar olması beklenmektedir. Dikkat çeken yatırım bölgelerinden biri de Afrika'dır. Gelecek 25 yılında Afrika kıtasına yapılacak petrol arama ve üretim yatırımın toplam 1 trilyon 837 milyar ABD dolar olması beklenmektedir. Tahminlere göre, aynı dönemde, Kuzey Amerika'ya 2 trilyon 236 milyar ABD dolar, Latin Amerika'ya ise, 1 trilyon 680 milyar ABD dolar

---

etmektedir. Bkz. Bill Clinton, **My Life (The Presidential Years),** Vintage Book, New York, 2004, s. 576.

[17] Serdar İskender, "Ortadoğu'daki Çalkalanma ve Petrol Fiyatları", Zaman Gazetesi, 08 Mart 2011, s.19.

[18] World Energy Outlook 2010, s. 140.

[19] World Energy Outlook 2010, s. 196.

petrol arama ve üretim yatırımı yapılacaktır.[20] Bu yatırımların hepsi de "upstream" olarak bilinen, arama ve üretim yatırımlarıdır.

Petrol yatırımlarına ilk başlayan kişi, hukukçu ve gazeteci olan George Bissel olarak bilinmektedir. Yatırımcı Bissel ve ekibi, ilk kuyu kazma işini Edwin L. Drake isimli bir kişiye emanet ediyor. Albay olarak tanınan Drake, 28 Ağustos 1859 yılında Pennsylvania'daki Titusville köyünden iki mil ötedeki Oil Creek bölgesinde petrol tarihinin ilk petrol kuyusunu açıyor. İlk uluslararası petrol imtiyazını alan kişi ise, 1849 İngiltere, Devon doğumlu hukukçu Knox D'arcy olarak bilinmektedir. Ortadoğu petrol endüstrisinin kurucusu olarak tarihe geçen D'arcy, 1901 yılında İran'da petrol imtiyazını alıyor. Daha sonra British Petrolium (BP) olacak, Anglo-Pars şirketi bu imtiyaz alındıktan sonra kurulmuştur[21].

Zengin petrol rezervlerine sahip ülkeler bu yer altı zenginliklerini kendi imkânları ile üretmek istemektedir. Çünkü petrol üreten ülkelerin genellikle milli gelirinin büyük kısmı petrol gelirinden sağlanmakta, petrol o ülkeler için sosyal ve ekonomik hayatta önemli yere sahiptir. Petrolü kendi imkânların ile üretmek, gelirin tamamının ülke içinde kalmasına neden olabilmektedir. Ancak, her ne kadar petrol üreten ülkeler sahip oldukları doğal zenginlikleri kendi imkânları ile üretmek isteseler bile, bu çoğu durumda finans ve yüksek teknoloji-know how eksikliği gibi nedenlerden ötürü mümkün olmamakladır. Bu nedenle, petrol üretici ülkeler çeşitli modeller kullanmak ile yabancı yatırımcıları ülkesine davet etmektedir. Belirtmek gerekir ki, geçen yüz yılın ilk yıllarında milli petrol şirketleri[22] daha kurulmamışken, dünya genelinde üretilen petrolün büyük kısmı "yedi kız kardeşler" olarak bilinen 7 petrol şirketi tarafından üretilmekteydi[23]. Günümüzde milli petrol şirketlerin

---

[20]World Energy Outlook 2010, s. 136.

[21]Yergin, s.25, 132-135; Homayoun Mafi, "Iran's Concession Agreements and the Role of the National Iranıan Oil Company: Economic Development and Sovereign Immunity", **Natural Resources Journal**, Vol: 48, Issue 1, 2008, s. 409. Petrolün uluslararası etkileri konusundaki tarihi olaylar konusunda bkz. Raif Karadağ, **Petrol Fırtınası**, 4. Baskı, Truva Yayınları, İstanbul, 2011, s. 4 vd; William Engdahl, **Petrol, Para, İktidar, Anglo-Amerikan Politikası ve Yeni Düzeni**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2008, s. 3 vd; Andy Stern, **Petrol Savaşları**, Neden Kitap, İstanbul, 2011, s.13 vd.

[22] Türkmen Petrol Kanunu, milli petrol şirketi tanımını vermemiş, ancak, Kanunun "tanımlar" maddesinde "Holding (şirket)- Türkmenistan'ın petrol sektörünün petrol faaliyetlerini kendi başına veya joint venture şeklinde veya başka şekillerde icra eden üretim birliğidir" ifadesi bulunmaktadır. (m.1). Günümüzde Türkmengaz Devlet şirketi özellikle gaz üretimi, Türkmennebit Devlet şirketi özellikle petrol üretimi ve Türkmejeoloji şirketi ise petrol arama faaliyeti için uzmanlaşan milli petrol şirketidir.

[23]Gulf, Texaco, Mobil, Standart Oil of California, Exxon, Royal Dutch – Shell ve BP şirketleri dünya petrol üretiminin büyük kısmını kontrol ettiği için 7 kız kardeşler olarak bilinmektedir. Bkz.

sayısının artmasına rağmen, uluslararası petrol şirketlerinin petrol yatırımlarındaki payı yüksektir. Bunun sonucu olarak, uluslararası doğrudan yatırımlarında petrol yatırımları önemli bir kalem oluşturmaktadır. 2007 yılı sonu itibariyle global doğrudan yatırım stoku 15,5 trilyon dolara eşdeğer olup[24], bunun 1,1 trilyonu maden ve petrol alanındaki doğrudan yatırımlardır. 2007 yılında dünya toplam doğrudan yatırımların %10'den fazlası maden ve petrol yatırımları oluşturmuştur. 2007 yılında finans sektörü harici dünyanın en büyük 10 çok uluslu şirketini 6 tanesi[25] enerji ve petrol alanında faaliyet göstermektedir[26].

b. Petrol Hukukunun Gelişimi

On altıncı yüzyılda Rus çarları çıkardıkları bir kanunla, ülkelerinde bulunan gaz veya petrol sızması sebebiyle yanan kuyuları Devletleştirmelerini petrolle ilgili ilk tasarruflar olarak değerlendirilse de, on dokuzuncu yüz yılın sonlarına gelinceye kadar petrol, hukuk ilminde özel bir yeri olmayan ticari bir maldır[27]. Petrolün sanayi açıdan üretilmeye başlanmasından itibaren doğan hukuki meseleler, ABD'de "Common Law"'un madenlere uygulanan prensiplerinden faydalanarak çözülmeye başlamıştır. Bu anlamda özellikle Texas eyaleti mahkeme kararlarının petrol hukuku kaidelerinin temelini atmada önemi belirtilmektedir. Ancak, petrol hukukunun temelini atan ilk mahkeme kararının 1866 yılında Pennsylvania'da Maden Hukuku kaidelerinden hareket ederek verilen karar olduğu ifade edilmektedir[28].

Petrol hukuku diğer bazı hukuk dallarından farklı olarak kaidelerini Roma Hukukundan almamıştır ve petrol hukuku kaideleri petrol arama ve üretiminin ihtiyaçlarından doğmuştur. Bu nedenle, birçok petrol hukuku bazı kaide ve müesseslerinin benzerlerini başka hukuk dallarında rastlamak mümkün değildir[29].

Ernest E. Smith ve John S. Dzienkowski, "A Fifty-Year Prospective on World Petroleum Arrangements", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 3, Issue: 1, March 2005, s. 14

[24]Global doğrudan yatırımlar 2011 yılında bir önceki yıla oranla %17 azalarak 1 trilyon 509 milyar dolar olmuştur. UNCTAD, "Global Investment Trend Monitor, 24 January 2012", http://archive.unctad.org/en/docs/webdiaeia2012d1_en.pdf (01.06.2012).

[25]Royal Dutch/Shell Group, BP, ExxonMobil, Total, EDF ve EON .

[26] UNCTAD, **World Investment Report 2009**, http://unctad.org/en/docs/wir2009_en.pdf (01.06.2012), s. 218.

[27]Erdoğan Göger, **Petrol Hukuku**, Şenyuva Matbaası, Ankara, 1967, s.22.(Petrol)

[28]Göger, Petrol, s.23.

[29]Göger, Petrol, s.18-19.

Petrol hukuku kavramı geniş anlamda, petrol faaliyetlerine ilişkin meseleleri tanzim ve idare eden bir hukuk dalı olarak tanımlanmıştır[30]. Bunun için "petrol faaliyeti" kavramını açıklamak gerekmektedir. Bazı ülkelerde "petrol faaliyeti" kavramı, sadece arama ve üretme ile ilgili hususları kapsarken bazı ülkelerde bunlarla birlikte taşıma ve rafineri dağıtım gibi hususları da kapsamaktadır. 2008 tarihli Türkmen Petrol Kanununda[31] "petrol faaliyetleri", arama ve üretmek ile ilgili sözleşme uyarınca yürütülen tüm faaliyetler olarak tanımlanmıştır. (m.1/11)

6326 Sayılı Petrol Kanunun[32] tanımına göre, petrol faaliyeti, arama, keşif, inkişaf, istihsal, tasfiye ile petrolün ve petrol mahsullerinin depolanması, nakledilmesi ve satılmasıdır[33]. Bununla birlikte, bu faaliyetlerin her hangi biri için lüzumlu enerji ve su tesislerinin, bina, kamp ve diğer bilcümle tesislerle teçhizatın inşası, kurulması ve işletilmesi de petrol faaliyeti kapsamına girilmektedir. (m.3/8) Görüldüğü üzere, Türk hukukunda petrol faaliyeti kavramına arama ve üretim haricindeki petrolle ilgili faaliyetler de girmektedir. 6326 Sayılı Petrol Kanunun farklı özellikli faaliyetleri kapsamına alması ve bunlara aynı özel imkânlarının tanınmasının Kanunun kısa zamanda yıpranmasına neden olduğu ifade edilmiştir[34]. Ancak, 20.12.2003 tarihinde Petrol Piyasası Kanunu'[35]nun yürürlüğe girmesiyle, Petrol Kanunu'nun "petrol faaliyeti" kavramı kapsamında olan depolama, rafineri, taşıma, iletim, dağıtım ve pazarlama faaliyetleri Petrol Piyasası Kanunun bünyesine girmiştir[36].

5574 sayılı Türk Petrol Kanuna göre, arama, üretim ile yurt içinde üretilen petrolün satılmasını, bu işlemlerden herhangi biri için lüzumlu enerji ve su tesisleri ile üretilen petrolün saha içinde veya ana iletim hattı veya yakınındaki rafineriye veya doğal gazın serbest tüketiciye teslimine kadar taşınmasını sağlayan boru

---

[30]Göger, Petrol, s.14.

[31] Şu an yürürlükte olan Türkmen Petrol Kanunu 20 Ağustos 2008 tarihinde kabul edilmiştir. Türkmen Petrol Kanununda daha sonra, 12.03.2010 tarihinde, 4.08.2011 tarihinde, 01.10.2011 tarihinde ve 4.05.2012 tarihinde değişikler yapılmıştır. (Türkmenistanyň Mejlisiniň Maglumatlary, 2008 ý, N.3, 40-njy madda; 2010 ý, N.1, 20-nji madda; 2011 ý. N.3, 61-nji madda, N.4, 82-nji madda, Türkmenistan gazeti, 5.08.2012).

[32] RG 16.03.1954- 8659.

[33] "Türkmenistan" veya herhangi bir ülke Kanunu olduğu özellikle belirtilmediği durumlarda çalışmada verilen Kanunlar Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarıdır.

[34]Göger, Petrol, s.16.

[35]RG 20.12.2003-25322.

[36]Yılmaz Aslan, **Enerji Hukuku: Petrol Piyasasında Rekabet ve Regülasyon,** Cilt: 2, Ekin Yayın, İstanbul, 2008, s.25.

hatlarının, bina, kamp ve diğer tüm tesislerle teçhizatın inşasını, kurulmasını ve işletilmesini ve bu faaliyetlere ilişkin mali, ticari ve idari faaliyetlere petrol işlemi denilmektedir.(m.2/15) Görüldüğü üzere yeni Kanunun petrol faaliyeti kavramı artık sadece arama ve üretim faaliyetlerini kapsamaktadır. Nitekim Petrol Piyasası Kanunun 6326 sayılı Petrol Kanunu içeresinde yer alan bazı faaliyetleri kendi bünyesine almış olması nedeniyle, Petrol Kanunun yeniden düzenlenmesi zaruretinin ortaya çıktığı ifade edilmiştir[37].

Petrol hukuku ile ilgili ilk özel Kanunlara örnek olarak 1924 tarihli Romanya Petrol Kanunu, 1926 tarih ve 792 sayılı Türk Petrol Kanunu, 12 Mayıs 1934 tarihli Alman Petrol Kanunu sayılmaktadır[38].Geçen yüzyılda petrol hukuku dünyanın özellikle petrol üreten ülkelerinde gelişmeye başlamasına rağmen, günümüzde Türkiye'de ve Türkmenistan'da petrol hukuku üniversitelerin hukuk fakültelerinde ayrı bir ders olarak okutulmadığı gibi bu ülkelerde konuyu irdeleyen yazılmış eser sayısı da yok denilecek kadar az.

c. Petrol Sektörünün Yapısı

Petrol sektörü, aramadan dağıtıma kadar çok geniş işlemlerin olduğu sektördür. Öncelikle petrolün aranması[39], ticari keşfin gerçekleşmesi durumunda sahanın geliştirilmesi[40], nihayet petrolün üretilmesi[41] gerekmektedir. Arama ve

---

[37]Aslan, s.25.

[38]Göger, Petrol, s.24.

[39]6326 Sayılı Petrol Kanunu, "arama" kavramını jeolojik istikşaf ve arama sondajı faaliyetlerinin tümüne verilen at olarak tanımlarken, 5574 Sayılı Türk Petrol Kanunu, "arama" kavramına tespit sondajını da eklemiştir. Buna göre, petrol aramak üzere arazinin, yerden ve havadan topografik, jeolojik, jeofizik, jeokimyasal ve benzeri yöntemlerle veri toplanarak incelenmesi, arama sondajları hariç jeolojik bilgi edinmek için sondajlar yapılması işlemlerine "araştırma" denilmektedir. 6326 Sayılı Petrol Kanununda bu faaliyetlere "jeolojik istikşaf" denilmektedir. Petrol bulmak amacıyla yapılan sondajlara ise, arama sondajları denilmektedir. Tespit sondajı ise, petrollü arazinin boyutunu tespit etmek üzere sınırlı sayıda yapılan sondajlara verilen isimdir. Türkmen Petrol Kanuna göre, sözleşme uyarınca hidrokarbon kaynaklarının sahalarını bulmak amacıyla havadan yapılan haritalama, sondajlama, karot alma, stratigrafik test, kuyu sondajı, maddi ve maddi olmayan varlıkların satın alınması da dâhil olmak üzere jeolojik, jeofizik ve diğer araştırmalara- arama faaliyeti denilmektedir. (m.1/21).

[40]Petrollü arazinin değerlendirilmesi için gerektiği kadar kuyu açılmasına, yer üstü tesislerin, taşıma hatlarının ve yer üstü depoların kurulmasına geliştirme faaliyeti denilmektedir. (Türk Petrol Kanunu m.2/11).

[41] Üretim sondajı, atık su kuyusu, enjeksiyon kuyusu ile geliştirme faaliyetlerini ve petrolün çıkarılmasını, ön işlenmesi ile saha dahilinde veya civarında bulunan depolara, iletim hattına veya rafineriye boru hattı ve diğer vasıtalarla taşınmasına ve depolanmasına üretim denilmektedir. (Türk Petrol Kanunu m.2/12 ç).

üretim yatırımcılığı dünya genelinde arama yatırımları (exploration investments)[42], geliştirme yatırımları (development investments)[43] ve üretim yatırımları (production investments) [44] olarak sınıflandırılmaktadır [45] . Bu dilime uluslararası petrol sektöründe, *Exploration & Production (E & P),* yani, arama ve üretim işlemi denilmektedir. Arama ve üretim işleminin karşılığı olarak "upstream" ifadesi de kullanılmaktadır[46]. Bu işlemi gerçekleştirmek için aşağıda açıklanacak olan, imtiyaz, ürün paylaşım sözleşmesi, joint venture, servis, riskli servis ve diğer sözleşme modelleri kullanılmaktadır. Bu sözleşmeler, "Upstream Government Petroleum Contracts" olarak da bilinmektedir[47]. Bunun gibi, bu sözleşmeler "host goverment contracts" olarak da nitelendirilmektedir[48]. Biz bu çalışmada, birer "upstream" sözleşmesi olan petrol yatırım sözleşmelerinden ürün paylaşım sözleşmesini inceleyeceğiz. Çalışmada "petrol yatırımı" kavramından kastedilen, "upstream" yatırımlarıdır.

"Downstream" olarak bilinen aşamada ise, ham petrolün ve doğal gazın rafinajı yapılmaktadır. Bu aşamada, petrol rafinerilerinin inşası sözleşmesi, ham petrolün rafineri tarafından satın alım sözleşmesi, petrol ürünlerinin rafineri tarafından toptan satım sözleşmeleri söz konusu olabilmektedir.

"Midstream" olarak bilinen diğer aşamada ise, petrol ve petrol ürünlerinin taşınması ve dağıtımı söz konusu olmaktadır. "Midstream" aşaması sözleşmelere,

---

[42]Arama yatırımları kapsamına birer jeolojik ve jeofizik çalışmaları olan, gravimetrik çalışmalar, manyetik çalışmalar, sismik çalışmalar, procesing, reprocesing, harita hazırlama, yorumlama çalışmaları, veri satın almaları, palentolojik ve sedimantolojik çalışmalar, kayıt depolama, yeniden veri işleme, sentetik sismograf(yer sarsıntılarını kaydetme), patlayıcılar gibi girmektedir. Bunun gibi, arama yatırımlarına sondaj çalışmaları da girmektedir. Yol ve lokaysan hazırlanması, taşıma ve ulaşım, log operasyonları, fiziksel testler, delme, formasyon testleri, çimento hizmetleri, tıkama ve tapalama işlemleri sondaj çalışmaları kapsamındadır. Bkz. Metin Kamil Ercan, **Uluslararası Petrol Arama ve Üretim Yatırımların Yapısı ve Finansal Yönden İncelenmesi**, TPIC Yayını, Ankara, 1996, s.22.

[43]Petrol geliştirme yatırımlarına geliştirme kuyuları için arama yatırımları ve kuyu tamamlama ve yüzey testleri girmektedir. Ercan, s. 23.

[44]Petrol üretim yatırımlarına direkt üretim giderleri, dolaylı üretim giderleri ve genel giderler girmektedir. Direkt üretim giderleri olarak, işçilik giderleri, boru hattı ve terminal geçiş ücretleri, işlem için kimyasal giderler, yedek parça giderleri, ekipman giderleri, sigorta bedelleri, petrol depolama giderleri, petrol inceltme giderleri zikredebilir. Ercan, s.28.

[45]Ercan, s. 21.

[46]Aslan, s. 19.

[47]King & Spalding LLP, "An Introduction to Upstream Goverment Petroleum Contracts: Their Evolution and Current Use", **Oil, Gas & Energy Law Intelligence**, Vol:3, Issue: 1, March 2005, s. 1.

[48]Alexander Jr C Frank, "Production Sharing Contracts and Other Host Goverment Contracts", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 3, Issue: 1, March 2005.(PSA), s. 1.

taşıma sözleşmesi, abonelik sözleşmesi ve benzeri sözleşmeleri örnek verebiliriz. "Midstream" kavramı bazen, "downstream" kavramı kapsamında açıklanmaktadır[49].

d. Uluslararası Petrol Yatırım Modelleri

Uluslararası petrol yatırımlarında çeşitli yatırım modelleri kullanılmaktadır. Uluslararası petrol yatırım sözleşmelerinde [50] (upstream goverment petroleum contracts), ev sahibi Devlet (hidrokarbon kaynaklarının sahibi), yerli veya yabancı yatırımcıya kendi ülkesi sınırlarındaki belirli alanda hidrokarbon kaynaklarını arama ve geliştirme iznini vermekte, yatırımcı ise, bu yatırımı gerçekleştirme riskini üstlenmektedir[51].

Uluslararası petrol modelleri çeşitli gruplar ayrılarak incelenmektedir. Bazı kaynaklarda, petrol sözleşmeleri 6 gruba bölünerek incelenmiştir. Bunlar, Brezilya'da, özellikle Ortadoğu'da yaygın kullanılan *concessions* olarak bilinen imtiyaz sözleşmeleri, İngiltere'de, ABD'de ve Norveç'te yaygın kullanılan lisans modeli, Endonezya'da, Nijerya'da, Türkmenistan'da, Libya'da ve eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaygın kullanılan Ürün Paylaşım sözleşmeleri, özellikle İran'la özdeşleşen buy-back sözleşmeleri ve Meksika'da yaygın kullanılan servis sözleşmeleridir [52] . Bazı kaynaklarda ise bu tür yatırım modelleri 4 gruba ayrılmaktadır. Buna göre, uluslararası yatırım sözleşmeleri, imtiyaz veya lisans modeli, ürün paylaşım sözleşmeleri, riskli servis sözleşmeleri ve diğer sözleşmelerdir[53]. Bazı yazarlar Asya ve Afrikada yaygın kullanılan ürün paylaşım sözleşmesi, Avrupada yaygın kullanılan lisans modeli ve Güney Amerika ülkelerinde yaygın kullanılan servis, özellikle risk servis sözleşmesi olarak üçe ayırarak incelemektedir[54].

---

[49]Aslan, s.19.
[50] Türkmen Petrol Kanununa göre, sözleşme, petrol faaliyetlerini yürütmek için Petrol Ajansı veya Holding (şirketin) ile Yüklenicinin arasında akdedilen anlaşma olarak tanımlanmaktadır. (m.1/5)
[51]King & Spalding LLP, s. 1.
[52]Thomas P.B. Hickey, "PSC's, Licences and Concessions: A comparative look at where we are and how they are evolving", Oil and Gas Law, Chapter 18, **The Center for American and International Law**, Houstan, Texas, US, 2006, s. 18.
[53]King & Spalding LLP, s. 1.
[54] Doak R Bishop, "International Arbitration of Petroleum Disputes: The Development of Lex Petrolea", **Special Institute on International Energy and Minerals Arbitration**, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Houston, 2002, s.19.

Türkmen Petrol Kanuna göre, petrol faaliyeti için ürün paylaşım sözleşmesi, devlet hissesi ve vergi şartlı imtiyaz sözleşmesi, joint venture sözleşmesi ve riskli servis sözleşmesi kullanılmaktadır. Buna göre, ürün paylaşım sözleşmesi, devlet hissesi ve vergi şartlı imtiyaz sözleşmesi ve riskli servis sözleşmesi, Devlet Başkanına bağlı Petrol Ajansı ile yatırımcı arasında imzalanmaktadır. Buradaki Yatırımcı, yabancı yatırımcı olabileceği gibi Türkmen petrol ve doğal gaz şirketi de olabilir. Belirtmek gerekir ki, Türkmennebit ve Türkmengaz şirketleri, joint venture sözleşmesinin ortağı da olabilir. (Türkmen Petrol Kanunu m.21/3) Petrol faaliyetinin icrası için, bu sözleşmeler ve /veya diğer sözleşmeler kullanmak ile gerektiğinde diğer sözleşmeler de kullanılabilmektedir.

Bu sözleşmeleri akdetmekte, ev sahibi Devletin başlıca amaçlarından birisi kendi hidrokarbon sahalarını geliştirmek ve petrol üretimini arttırmaktır[55]. Bu tür sözleşmeler akdedilmekle normalde, ev sahibi Devlet tarafından üstlenilmesi gereken yatırım riski Yatırımcı tarafından üstlenilmekte ve bu kaynakları geliştirmek için gerekli yüksek teknoloji ve know-how yatırımcı tarafından getirilmektedir. Yatırımcının başlıca amacı ise, ev sahibi Devlet sınırları içinde hidrokarbon kaynaklarının arama ve üretim hakkına ulaşmak ve kazanç elde etmektir[56].

3. Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Gelişimi

Uluslararası petrol yatırımlarında özellikle son yıllarda yaygın kullanım alanına sahip olan yatırım modellerinin birisi de ürün paylaşım sözleşmeleridir. Ürün paylaşım sözleşmelerinin (production sharing agreement) ilk konsepti geçen yüzyılın ikinci yarısının başlarında Bolivya'da geliştirilmiştir. Ancak, günümüzde kullanılan Ürün paylaşım sözleşmeleri 1960. yıllarda Endonezya'da kullanılmaya başlamıştır[57]. Endonezya 1960 yılında çıkarttığı bir Kanun ile tüm petrol ve madenlerin Devletin kontrolünde üretebileceğini ilan etmiştir. Devletin bu yetkisini

[55]King & Spalding LLP, s. 1.
[56]King & Spalding LLP, s. 1.
[57] İrina Paliashvili, "The Concept of Production Sharing, Outlines of the Presentation at the Seminar on the Legislation on Production Sharing Agreements", September 14, 1998, 2. (PSA). http://www.rulg.com/documents/The_Concept_of_Production_Sharing.htm (01.06.2012).

kullanma hakkı ülkenin milli petrol şirketi Pertemina'ya verilmiştir[58]. Buna göre, ilk Ürün paylaşım sözleşmesi, 1966 yılında Pertamina ile Mobil şirketi ile Endonezya arasında imzalanmıştır[59]. Endonezya'yı Mısır takip etmiş, kendisinin ilk ürün paylaşım sözleşmesini Amoco şirketi ile imzalamıştır[60]. Bu dönemde Ürün paylaşım sözleşmeleri İran'da da kullanılmaya başlanmıştır[61].

Günümüzde, Ürün paylaşım sözleşmelerinin dünya ham petrol rezervlerinin %12'isinin bulunduğu sahalarda kullanıldığı ifade edilmektedir. Buna göre, 100'den fazla ülkede ürün paylaşım sözleşmesinin kullanılmaktadır. Ürün paylaşım sözleşmeleri, genellikle, rezervi düşük veya "offshore" sahaları ile üretim maliyetinin yüksek olduğu sahalarda kullanıldığı ifade edilmektedir. Bunun gibi, ürün paylaşım sözleşmelerinin arama perspektifi daha kesinleşmemiş sahalarda yaygın kullanıldığı belirtilmektedir[62].

Günümüzde bazı ülkelerde diğer yatırım modellerinden ürün paylaşım sözleşme modeline geçiş gözlenmektedir. Örneğin, zengin petrol rezervlerine sahip, dış ticaretinin ve milli gelirinin büyük kısmını petrolden karşılayan Nijerya'da[63] günümüzde yatırım modellerinden joint venture modeli ağırlık basmaktaysa da, özellikle "offshore" yatırımlarında da ürün paylaşım sözleşmeleri tercih

---

[58] Michael A.G Bunter, "Indonesia: From Concession to Contract", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 3, Issue: 1, March 2005, s. 13.(Contract).

[59] Bu ürün paylaşım sözleşmesi ile milli petrol şirketi tüm petrol faaliyetlerinin yönetiminden sorumlu, yatırımcı petrol şirketi de bu faaliyetlerden dolayı milli petrol şirketine karlı sorumlu olmuştur. Yatırım finansmanı yatırımcı tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır. Ercan, s.31; Bunter, Contract, s. 13.

[60] Nick Sand, **Developing Negatiating Production Sharing Contracts**, MDT International Training Course Manual, Aberdeen, 2007, s. 11.

[61] John, S. Dzienkowski, "Concessions, Production Sharing, Particpation Agreements for Developing a Country's Natural Resources" **International Petroleum Transactions,** (Smith ve diğerleri), Second Edition, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Denver, Colorado,2000, s. 448. (PSA)

[62] Greg Muttitt, "Crude Designs: The Rip-off Iraq's Wealth", s.5, (Crude) http://www.carbonweb.org/documents/crude_designs_small.pdf (01.06.2012); W.F.Trapeznikow, A.N. Nabatowa ve A. Aýhanowa, "Daşary Ýurtlarda we Türkmenistanda Nebitgaz Toplumyna Daşary Ýurt Maýa Goýumlaryň Çekilişi: Ýagdaýynyň Gysgaça Häsiýetnamasy we Ösüş Geljegi", **Altyn Asyryň Ykdysadyýeti Žurnaly,** Vol:3, Issue: 100, 2010, s. 27; John R. Patton, "Russian Federation Energy Policies and Risks to International Joint Ventures in the Oil and Gas Industry", **International Business Research Teaching and Practice**, Vol:2, Issue: 1, 2008, s.73.

[63] Dünyada en çok petrol üreten ülkeler arasında bulunan Nijerya, dünyanın en fakir ülkelerinin arasında bulunmaktadır. Bkz. Michael Adams, Gbolahan Osho ve Quonna Coleman, "The Politics and Political Implications of Oil and Gas Exploration in Africa: An Analyses of American oil corporations in Nigeria", **International Business and Economics Research Journal**, Vol: 7, Issue: 12, 2008, s. 107-116.

edilmektedir[64]. Bunun gibi 2005 yılında Ürün paylaşım Kanunu kabul eden Kazakistan, sadece Kazakistan'ın Hazar kısmında ve Aral denizinde bu Kanunun uygulanabilirliğini amaçlamıştır[65].

Aşağıdaki ilgili açıklamalarda görüleceği gibi, Ürün paylaşım sözleşmesi diğer petrol yatırım sözleşmesinden farklı özellikler taşımaktadır[66]. Ürün paylaşım sözleşmeleri ile imtiyaz sözleşmeleri arasındaki başlıca fark, ürün paylaşım sözleşmelerinde ürün paylaşılmakta, imtiyaz sözleşmelerinde ise, üretilen ürün belirli ödemelerden sonra tamamen yatırımcıya ait olmaktadır. Ayrıca, ürün paylaşım sözleşmelerinde denetim yüksekken, özellikle ilkel imtiyaz sözleşmelerinde denetim nerdeyse yoktur.

Ürün paylaşım sözleşmesi ile vergi ve devlet hissesi şartlı lisans modelinin arasındaki başlıca fark, ilkinin sözleşme olması, diğerinin ise tek taraflı idari işlem olmasındadır. Belirtmek gerekir ki, imtiyaz sözleşmesi ile lisans modeli genel olarak birbirine benzer olduğundan, imtiyaz sözleşmesi –ürün paylaşım sözleşmesi arasındaki diğer farklar genel olarak lisans modeli-ürün paylaşım sözleşmesinde de geçerlidir.

Ürün paylaşım sözleşmeleri ile joint venture sözleşmeleri arasındaki başlıca fark ise, joint venture yatırımında, yatırımcı milli petrol şirketi ile ortak yatırım yapmaktadır. Ürün paylaşım sözleşmelerinde ise, yatırım yatırımcıya aittir. Ürün paylaşım sözleşmeleri ile riskli servis sözleşmeleri arasındaki başlıca fark ise, riskli servis sözleşmelerinde ürün paylaşılmamakta, ticari kullanıma elverişli petrol bulunduğunda yatırımcının masrafı ve belirli kazancı petrol ile veya nakit ödenmektedir.

Günümüzde petrol üretilen çoğu ülke tarafından kullanılan bu yatırım modeli, bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren Türkmenistan'da kullanılmaya başlamış, bu alanda mevzuatta gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Türkmenistan'da ilk akdedilen 2 adet ürün paylaşım sözleşmesi, Devlet Başkanının kararına istianeden yapılmış olup, o dönemde, daha Türkmen Petrol Kanunu kabul edilmemişti. Yürürlükte olan 2008

---

[64]Madaki Ameh, O, "The Shift From Joint Operating Agreement to Production Sharing Contracts in the Nigerian Oil Industry: Any Benefits for the Players?", s. 6 http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/car/html/CAR10_ARTICLE32.PDF (01.06.2012).

[65]Jonathan Hines ve Aset Shyngyssov, "Kazakistan Enacts PSA Law: Summary Analysis of its Terms", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 3, Issue: 03, October 2005, s. 2.

[66]Ürün Paylaşım sözleşmesi ile diğer petrol yatırım sözleşmelerinin karşılaştırması çalışmanın İkinci Bölümünün II. Alt bölümünde detaylı incelenmiştir. Bkz. s.74vd.

tarihli Türkmen Petrol Kanunun 21. maddesinde, Türkmenistan sınırlarında petrol faaliyeti yürütülürken kullanılabilecek sözleşmeler zikredilmiş ve ürün paylaşım sözleşmesi de bu sözleşmeler arasında sayılmıştır. Hukuki temelini doğrudan Petrol Kanunundan alan Ürün paylaşım sözleşmeleri ile ilgili çeşitli Türkmen mevzuatında gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Türk hukukunda, hâlihazırda ürün paylaşım sözleşmeleri düzenlenmediğinden, Türk ülke içi petrol sektöründe bu yatırım modeli kullanılmamaktadır. Ancak, Türk şirketleri yurt dışı yatırımlarında bu yatırım modelini kullanmaya başlamış olup, TPAO'nun Azerbaycan yatırımı ve Genel Enerjinin Irak yatırımı buna bir örnektir. Ayrıca, yakında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile TPAO arasında yeni bir ürün paylaşım sözleşmesi imzalanmıştır. Türkiye'nin enerji yolunun merkezinde bir ülke olma yönündeki adımları ile Türk yatırımcılarının enerji alanındaki yurt dışı yatırımlarını dikkate aldığımızda, Türk hukuku açısından kanunda düzenlenmeyen atipik bir sözleşme olan, ürün paylaşım sözleşmelerinin değerlendirilmesinin önemi kendiliğinden anlaşılacaktır.

B. Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Etkileri

Ürün paylaşım sözleşmesi petrol ve doğal gaz gibi çağımızın en önemli hidrokarbon kaynağının arama ve üretimini ilgilendiren bir sözleşme olmasından dolayı başta ev sahibi Devlet ve yatırımcı olmak üzere, çok kesimi etkileyen bir sözleşme türüdür. Bu sözleşmeyi akdederken yatırımcının başlıca amacı zengin hidrokarbon kaynaklarının arama ve üretim hakkına ulaşmak ve kar elde etmektir. Bunun gibi, yatırımcı özellikle başka bir ülkenin milli petrol şirketi ise, yatırımcı ürün paylaşım sözleşmesini akdetmekle ülkesinin enerji ihtiyacını karşılamak ve enerji güvenliğini sağlamak isteyebilmektedir.

Ev sahibi Devlet ise, daha ispat edilmemiş, ancak, petrol rezervinin var olduğuna kani getirilen alanlara yatırımcı çekmektedir. Böylece, ev sahibi Devlet sahanın ticari açıdan petrol üretilebilir saha olmama ihtimaline karşı riski yatırımcının üstüne yüklemektedir. Ekonomik açıdan üretilebilir petrol bulunduğunda ise, aşağıda detaylı açıklanacağı üzere çeşitli faydalarından yararlanmayı amaçlamaktadır.

1. Yatırımcı Üzerindeki Etkileri

Genelde petrol yatırım sözleşmelerinde, özelde ürün paylaşım sözleşmelerinde ticari açıdan üretilebilir petrolün keşif edilememe riskini yatırımcı taşıdığından yatırımcı Sözleşmenin imzalanması için bazı şartları öne sürmektedir. Yatırımcıyı etkileyen bu faktörler birkaç başlık altında incelenebilir. Bazı çalışmalarda bu faktörler, 3 başlık altından incelenmiş ve buna göre, sözleşmenin parasal şartları, stabilize klozu ve uluslararası tahkim yatırımcı etkileyen en büyük faktörlerdendir. Yazar bu faktörleri "üç direk" olarak nitelendirmektedir[67].

a. Sözleşme Alanının Ekonomik Verimliliği

Petrol kaynakları coğrafi açıdan eşit olarak dağılmamıştır. En azından şu ana kadar yapılan çalışmalara göre, dünya ispat edilmiş petrol ve doğal gaz rezervleri ancak birkaç ülkenin sınırlarında bulunmaktadır. Bu nedenle, başta uluslararası petrol şirketleri olmak üzere, çeşitli petrol aktörleri zengin petrol kaynaklarına ulaşmak için petrol zengini ülkeler nezdinde çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Ev sahibi Devletlerin de petrol sahalarını arama ve üretim için özel sektöre açması sonucunda milletlerarası petrol şirketleri zengin petrol sahalarını kontrol etmek, en azından hatırı sayılır pay almak için yüksek rekabet içine girmektedir. Yatırımcı ürün paylaşım sözleşmesini akdetmekte zengin petrol kaynaklarına ulaşım hakkını elde etmektedir[68].

Yatırımcının kar elde edebilmesi için yatırım sahasının ekonomik açıdan verimli olması gerekir. Bu cümleden öncelikli anlaşılması gereken, sahanın petrol rezervlerinin büyüklüğüdür. Belirtmek gerekir ki, petrol yerin çok derinliklerindedir, ancak 2 boyutlu ve 3 boyutlu keşif geçirmeden, sondaj yapmadan ispat edilmiş rezervleri söylemek zordur. Bu nedenle, ürün paylaşım sözleşmesi imzalandığında, işletmeye elverişli petrolün bulunup bulunmayacağı kesin değildir. Ancak, buna rağmen sahanın jeolojik incelemelerin de olumlu sonuç vermesi gerektiğini de

---

[67]Alexander, Jr C Frank, "The Three Pillars of Security of Investment Under PSCs and Other Host Goverment Contracts", **Oil and Gas Law, Chapter 7,The Center for American and International Law**, Houstan, Texas, US, 2003, s.2.

[68]Mark A Stoleson, "Investment at an Impasse: Russia's Production –Sharing Agreement Law and the Continuing Barriers to Petroleum Investment in Russia", **DUKE Journal of Comparative & International Law,** Vol:7, Issue: 671, 12.10.1997, s.675.

belirtmekte yarar vardır[69]. Ürün paylaşım sözleşmelerinin esas özelliklerinin birisi de işletmeye elverişli petrolün bulunmaması durumunda yatırım riskinin yatırımcı tarafından üstlenmesidir. Bu nedenle, yatırımcı, geleceği büyük olarak tahmin edilen sahalara yatırım yapmakta, bu sahalara ilişkin geniş bilgiye sahip olmak istemektedir. Belirtmek gerekir ki, petrol üretim biriminin en ucuz olduğu sahalar yatırımcının tercih ettiği özelliklerdendir[70].

b. Sözleşmenin Ekonomik Şartları

Yatırımcıyı etkileyen diğer bir faktör ise, ürün paylaşım sözleşmelerinin ekonomik şartlarıdır. Buradan anlaşılması gereken, devlet hissesi oranı, masrafların karşılanmasına ilişkin düzenlemeler, paylaşılabilir petrolün paylaşım oran ve formülleri ve ödenecek kurumlar vergisi ve diğer vergilerdir.

Her türlü yatırımda olduğu gibi, petrol yatırımlarında da yatırımcının nihai amacı kazanç elde etmektir. Zengin petrol sahasının arama ve üretim hakkını elde eden yatırımcı bu sahalarda gerekli çalışmalar yapmakla, ekonomik açıdan üretime elverişli petrol bulmak, petrolü üretmek ve kar elde etmek istemektedir.

Petrol şirketleri ev sahibi Devletle servis sözleşmeleri imzalamak ile de kazanç elde edebilirler. Hatta bu tür sözleşmelerde kazanılacak oran baştan bellidir ve risksizdir. Ürün paylaşım sözleşmelerde ise risk yüksektir ve çoğu durumda kazılan kuyular boş çıkabilmektedir. Ayrıca, petrol fiyatlarının düşmesi de beklenen kazancın elde edilmesine engel olabilmekte, hatta zarar edilebilmektedir. Bunun gibi politik riskler de uzun süreli ürün paylaşım sözleşmelerinde mevcuttur. Ancak, ürün paylaşım sözleşmelerinde çok zengin petrol rezervinin keşfedilmesi sonucu büyük miktarlarda kazanç elde edilebilmektedir[71]. Bu nedenle, milletlerarası petrol şirketleri bu riske katlanmakta, diğer şartlar oluştuysa ürün paylaşım sözleşmesini imzalamaya istekli davranmaktadır.

Yatırımcı sahanın ekonomik açıdan üretilebilir olmamasına karşın arama riskini, petrol fiyatlarında keskin düşüşlerin olma ihtimaline karşın fiyat riskini ve bazı durumlarda ev sahibi Devletlerde oluşabilecek politik riski üstlenmesi

---

[69]Göger, Petrol, s.51.
[70]Göger, Petrol, s.51.
[71]Muttitt, Crude, s.6.

gerektiğinden[72], sözleşmenin vergi ve diğer ekonomik şartlarını öngörmek, hatta mümkün mertebe kendisi için en uygun seviyede tutmak istemektedir.

c. Yatırım İklimi

Bir ülkeye yatırım yapacak yatırımcının ilk incelediği unsurlardan birisi de, yatırım yapılacak ülkenin gerçek anlamda hukuk Devleti olup olmadığı hususudur. Milletlerarası yatırım aktörleri, yatırımın her aşamasında güvenli bir şekilde faaliyette bulunmak isterken, kârını ve yatırım sonucunda sermayesini de kolay, masrafsız ve güvenli bir şekilde transfer etmek isteyecek [73], bu atmosferi yakalayabileceği ülkede yatırım yapmayı tercih edecektir. Ayrıca, ticari olmayan risklere karşı yabancı yatırımın korunması ve uyuşmazlıkların özellikle milletlerarası tahkim yolu ile çözümlenmesine yol açılması da yatırımcının istekleri arasındadır. Ürün paylaşım sözleşmelerin çoğunda, uyuşmazlıklar ev sahibi Devletin mahkemelerinde değil de, uluslararası tahkim aracılığıyla çözümlenmesi öngörülmektedir[74]. Hukuk ve yargı sisteminin güvenirliği[75] yatırımı etkileyen tek unsur olmasa da yatırım kararı aşamasında olan yatırımcının dikkat edeceği önemli hususlardır.

Petrol yatırımları gibi milyar dolarları bulan yatırımların millileştirmelere karşı korunması, bazı zorunlu kamulaştırma durumlarında karşılığın adil, hızlı ve hakkaniyete uygun olarak konvertibilite parayla ödenmesi, ürün paylaşım sözleşmesinin imzalanmasında yatırımcıyı etkileyen faktörlerdendir. Bu nedenle, ülke petrol kanunları bu konuda yatırımcıya güvence vermekte, ayrıca ürün paylaşım sözleşmesi bu konuyla ilgili şartları düzenlemektedir.

Türkmenistan Petrol Kanunun 29. Maddesine göre, savaş, savaş tehlikesi, doğal afetler ya da olağanüstü durumlarda Türkmenistan hukukunda belirlenen olağanüstü diğer durumlarda, Türkmenistan Bakanlar Kurulu Yatırımcının payı olan hidrokarbon kaynağının bir kısmını veya tamamını karşılığını geri ödemek şartı ile zorunlu alma hakkına sahiptir. Geri verme şartı ile mecburi almak Türkmenistan Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen ve olağanüstü durumun devam ettiği tüm

---

[72]Muttitt, Crude, s.7.
[73]Aysel Çelikel ve Günseli Ö Gelgel, **Yabancılar Hukuku**, 11. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2004, s. 132.
[74]Muttitt, Crude, s.1.
[75]Çelikel ve Gelgel, s. 132.

zaman diliminde Türkmenistan'ın ihtiyacını karşılamak için gerekecek oranlarda icra edilir. Türkmenistan Bakanlar Kurulu, Yüklenicinin zorla alınan hidrokarbon kaynağı için gerçek ürün olarak ya da bunların fiyatını konvertibilite parayla adaletli fiyatlardan tazmin eder.

Bununla birlikte, yatırımcı ürün paylaşım sözleşmesini akdetmekte, çoğu durumda diğer yabancı yatırımcıların sahip olmadığı yatırımın korunması hakkını elde etmektedir. Örneğin, Rus ekonomisi batı sermayesine kapalı denilebilecek seviyededir[76]. Ürün paylaşım sözleşmesini akdetmekle yabancı yatırımcı bu engeli aşmaktadır. Belirmek gerekir ki, ürün paylaşım sözleşmesiyle hidrokarbon kaynaklarının arama ve üretim hakkını elde etmek menkul kıymetler borsasında hareket eden şirketler için hisse oranının yükselmesine de katkı yapmaktadır.

Ürün paylaşım sözleşmelerinde, dikkat çeken hususların birisi, stabilize klozlarıdır. Petrol yatırım sözleşmeleri diğer yatırım sözleşmelerine nazaran yatırım süresinin çok uzun olması, maliyetinin çok yüksek olması ve özellikle riskin çok fazla olmasından dolayı daha hususi özellikler taşımaktadır[77]. Sözleşmeye bu klozun eklenmesiyle, ürün paylaşım sözleşmesi, daha sonra ev sahibi Devlet mevzuatında aleyhine yapılacak kanun değişikline karşı korunmaktadır[78]. Bu kloz ile özellikle daha sonra yapılacak değişiklikle vergi oranlarının ve devlet hissesi oranlarının artması, uygulanan vergi esaslarının artması, yeni vergi ve devlet hisselerinin empoze edilmesi, karşılanabilir petrol oranlarının ve paylaşım oranlarının değişmesi önlenmeye çalışılmaktadır[79]. Bazı ülkeler sadece devlet hissesi için stabilize klozu kabul ederken[80], bazı ülkeler sadece vergi artışına karşı bu klozu kabul etmektedir[81]. Bazı ülkelerde ise tüm vergi çeşitleri için stabilizasyon kabul edilirken[82] bazıları daha da ileri giderek tüm finansal şartlar için stabilizasyon[83] kabul etmektedir[84].

---

[76]Stoleson, s.676.
[77]Jose Veiga de Macedo, "From Tradition to Modernity: Not Necessarily an Evolution - The Case of Stabilisation and Renegotiation Clauses", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol:1, Issue 1, 2011, s.2.
[78]Nelia Daniel Dias"Stability in International Contracts for Hydrocarbons Exploration and Some of the Associated General Principles of Law: From Myth to Reality", in Host Government Contracts in the Upstream Oil and Gas Sectors, **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 4, İssue 1, 2010, s.2.
[79]Frank, PSA, s.17; Macedo, s. 3.
[80]Örneğin Bolivya.
[81]Örneğin Nikaragua.
[82]Örneğin Arjantin, Merkez Afrika Cumhuriyeti, Çile, Ekvator, Honduras ve Peru.
[83]Örneğin, Rusya, Çin, Mısır, Erite, Etiyopya, Ekvator Gine, Malezya, Fas, Mozambik, Nijerya ve Suriye.

Sözleşmeye stabilizasyon şartının eklenmesiyle ürün paylaşım sözleşmesinin ev sahibi Devlet kanunu ile çelişmesi durumunda, ürün paylaşım sözleşmesinin daha üstün olduğu ifade edilmektedir. Bunun gibi, özellikle stabilizasyon klozunun vergi değişikliğini kapsamasından dolayı, yeni değişiklik ile ev sahibi Devletin şirketleri daha fazla vergi öderken, yabancı şirketin daha az vergi ödediği de belirtilmektedir[85].

Burada dikkat çekilen husus, ev sahibi Devlet egemenliğinin sonucu olarak ülke kanunlarını değiştirebilir, ancak, yeni kanun hükmü ile ürün paylaşım sözleşmesi hükümleri çeliştiği durumda, ürün paylaşım sözleşmesinin uygulanacak olmasıdır.

Bunun egemenliğine aykırı olduğu ifade edenler bulunmaktadır[86]. Belirtmek gerekir ki, ürün paylaşım sözleşmesine ev sahibi Devlet kendi mutlak egemenliğini kullanarak, yani egemen olduğu için böyle bir hüküm koymaktadır. Ev sahibi Devletin gönüllü olarak kabul ettiği bu klozla, iç mevzuatı değiştirmekle sözleşmede kendine üstünlük sağlamayacağını taahhüt etmektedir. Ayrıca, bu hüküm, başkaları için değil, sadece sözleşme tarafları için geçerlidir. Yeni kanun hükmü diğer tüm ilgililer için uygulanmaya devam etmektedir[87].

Bu husus, bazı ülke petrol kanunlarında veya yabancı sermayeye ilişkin mevzuatında da düzenlenebilir. Bunun gibi, bu kloz, yatırım sözleşmelerinde olabileceği gibi ikili ve çok taraflı hükümetler arası yatırım anlaşmalarda da düzenlenebilir. Bazı vergi Kanunlarında da düzenlenebilen stabilizasyon klozu, çifte vergiyi önleme anlaşmasının konusu da olabilir[88]. Örneğin, Türkmen Yabancı Yatırımlar Kanununda, yabancı yatırımcı, yatırım yaptığı andaki mevzuatın, yatırımın tescilinden itibaren 10 sene içinde, yapılacak herhangi bir değişikliğe karşı "donmasını" sağlayabilir. (m.8/5)

Türkmen Petrol Kanununa göre, sözleşmenin yürürlük döneminde, sözleşmenin ticari şartlarına ve sözleşmenin tarafların menfaatlerine derin etki edecek Türkmenistan'ın mevzuatında değişiklik olursa, ya da Türkmenistan'ın taraf olduğu uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan değişiklik olursa, bu durumda, sözleşme taraflarının eşit menfaatini ve sözleşme akdedildiği zamanki iyi niyetli

---

[84]Frank, PSA, s.18.
[85]Muttitt, Crude, s.12.
[86]Muttitt, Crude, s.12.
[87]Petrol yatırımlarında "stabilizasyon klozu" konusunda daha fazla bilgi için bkz. Dias, s.1 vd.
[88]Frank, PSA, s. 17.

işbirliği kurallarını dikkate alarak, tarafların ekonomik beklentilerini karşılayabilmesi için Petrol Ajansı ve Yüklenicinin sözleşmede değişiklik yapacağı belirtilmektedir. Ancak, bu değişikliğin kapsamına, İş Kanununda yapılan değişiklikler ile ekolojiyi ve halkın sağlığını, yeraltı zenginlikleri, iş güvenlik kuralları ve işleri yürütmekle ilgili uluslararası standardı yakalamak amacı ile yapılan değişiklikler girmez. (m.52)

Rus Ürün Paylaşım sözleşmesi Kanununa göre, sözleşme şartları sözleşmenin geçerlilik süresinin sonuna kadar geçerliliğini koruyacaktır. Sözleşmede değişiklik ancak, tarafların ortak iradesi ile mümkündür[89]. (m.17) Ürün paylaşım sözleşmelerin yürürlükte kaldığı süre zarfında Rus mevzuatında yatırımcının menfaatini zarar verecek mevzuat değişikliği yapılabilir. Ancak, bu durumda, yatırımcıya, eğer bu mevzuat değişikliği sözleşme imzalandığı zaman yürürlükte olsaydı, yatırımcının ticari beklentisini sağlamak amacıyla değişiklik yapma hakkını vermektedir. Bu değişikliğin prosedürleri sözleşmede belirlenebilir. Uygulamada ise, yatırımcının petrol payı arttırılmaktadır[90].

d. Siyasi ve İdari Unsurlar

Yatırımcı, sözleşme imzalandığı zaman sözleşmede belirtilmemiş hususların daha sonra üretim başlandığında kendisine empoze edilmeye çalışılmasına karşıdır[91]. Yabancı yatırımcı, yatırım yapacağı ülkenin ekonomik ve siyası bakımdan istikrarlı olmasını ister[92]. Yabancı yatırımcı için önemli olan şu veya bu ideolojinin hâkim olması değil, politikaların istikrarlılığıdır[93].

Bununla birlikte, iç politika istikrarlı olması ile birlikte dış politikadaki istikrarlılığı da önemlidir. Ayrıca, Devlet yöneticilerinin yabancı yatırıma yaklaşımı da önem arz eder[94]. Özellikle, karşılığı hakkaniyete uygun bir şekilde verilmeden

---

[89] J Rath "Production –Sharing Agreements in the Russian Federation", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal,** Vol:3, Issue 1, March 2005, s.5.
[90] Rath, s.5.
[91] Sands, 18.
[92] Çelikel ve Gelgel, s. 132.
[93] İlhan Yılmaz, **Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Tahkim Çözümü ve ICSID**, Beta Yayınları, İstanbul, 2004, s. 48.
[94] Çelikel ve Gelgel, s. 132.

yapılan millileştirmeler[95] yabancı yatırımı kaçıran unsurların en önemlilerindendir. Geçen yüzyılda, İran'da, Kuveyt'de, Libya'da, Meksika'da, Venezuele'de birkaç petrol şirketleri millileştirme hareketleri sonuçları petrol haklarını kaybetmişlerdir[96].

e. Enerji Güvenliği

Enerji güvenliği günümüzün en popüler konularının başında gelmekle, ekonomik ve sosyal açıdan sürdürülebilir kalkınmayı devam ettirmek için her ülke için öncelikli olarak iç enerji tüketimini garanti almak gerekmektedir. Her ne kadar, günümüzde alternatif enerji kaynaklarını kullanmak giderek yaygınlaşmakta ise de, petrol ve doğal gaz tükettiğimiz enerji kaynaklarının %55'ini oluşturmaktadır. Yakın gelecekte de bu oranın fazla değişmeyeceği tahmin edilmektedir. Bu nedenle, özellikle iç üretimi tüketimi karşılamayan ülkeler için enerji, özellikle, petrol ve doğal gaz arz güvenliği daha da önemli hale gelmektedir. Petrol ithal eden ülkeler, özellikle büyük oranda petrol ithalatına bağımlı ülkeler, ülke ödemeler dengesinde petrol fiyatını minimize etmek, arz güvenliğini sağlamak istemektedir[97]. Bu gerçekten hareket eden, petrol ithal eden ülkeler, tüketimlerini yurt dışından satın aldığı gibi, doğrudan yurt dışındaki kaynaklarda arama ve üretim faaliyetlerini gerçekleştirmek suretiyle iç tüketimini burada ürettikleri petrolden karşılamak istemektedir. Örneğin TPAO'nun 2023 yılı hedefi Türkiye'nin petrol ve doğal gaz ihtiyacını karşılamak olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin ispat edilmiş petrol ve doğal gaz rezervlerinin şu an için kısıtlı olduğu, ayrıca, Türkiye'nin petrol ve doğal gaz tüketiminin giderek arttığı dikkate alınırsa, TPAO iç üretiminin yanı sıra yurt dışı sahalardaki üretimi hedeflediği açıktır. Nitekim TPAO son dönemde yurt dışı arama

---

[95]Türkiye'de madenlerin Devletleştirilmesi 1930'lı yıllarda başlamış ve ilk olarak 11.6.1936 tarih ve 3034 sayılı Doyçe Bank Elinde Bulunan Ergani Bakiri T.A.Ş. hisse senetlerinin Satın Alınmasına Dair Kanun'la gerçekleşmiştir. Bu Kanun, Ergani Bakırı T.A.Ş'nin Doyçe Bank (Deutche Bank und Disconto-Gesellschaft) elinde bulunan 1,5 milyon Lira itibari değerindeki pay senetlerinin 850.000 Liraya kadar satın alınması konusunda Hükümete adı geçen Banka ile sözleşme yapma yetkisi vermekte ve satın alınacak pay senetlerinin "sermayesine mahsuben" Etibank'a devredilmesini öngörmektedir. Türkiye'de Madenlerin Devletleştirilmesi konusunda daha fazla bilgi için bkz. Hikmet Sami Türk, "Madenlerin Devletleştirilmesi" **Prof. Dr. Akif Erginay'a 65inci Yaş Armağanı,** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No.460, Ankara, 1981, ss.191-200.

[96]John S. Dzienkowski ve John S. Lowe, " Assessing Political and Economic Risks in an International Energy Transaction", **International Petroleum Transactions,** (Smith ve diğerleri), Second Edition, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Denver, Colorado, 2000, ss. 338-339.

[97]Muttitt, Crude, s.8.

ve üretim çalışmalarına giderek aktif katılmaktadır. Bunun gibi, Güney Kore, kendi enerji ihtiyacını Kore şirketlerinin yurt dışında yaptığı yatırımlarından sağlamayı amaçlamakta, bu nedenle Kore şirketlerine büyük destek vermektedir. Bu açıdan değerlendirdiğimizde, milletlerarası petrol şirketlerinin, özellikle Devlete bağlı petrol şirketlerinin ürün paylaşım sözleşmesini imzalamakla ülkesinin enerji güvenliğini sağlamaya katkı sağlamak istediği söylenebilir.

Dönemin ABD Başkan yardımcısı Dick Cheney, 1999 yılında Londra'da Petrol Enstitüsünde yaptığı konuşmada, ABD'nin 2010 yılında şu andaki tüketimine ek 55 milyon varil/gün petrole ihtiyaç olacağını, bunun nereden karşılanacağını soruyor ve petrolün Devletin ana ticaret alanı olduğunu belirtmektedir. ABD Başkan yardımcısı, birkaç bölgenin petrol büyük potansiyeline sahip olduğunu vurguladıktan sonra, Orta Doğunun dünya ham petrol rezervinin 2/3'üne sahip olduğunu ve bu petrolün ucuz maliyetli olduğunu belirtmektedir[98]. Diğer bir ifadeyle, ABD, kendi enerji güvenliği için Orta Doğuyu önemli bir bölge olarak görmektedir.

2. Ev Sahibi Devlet Üzerine Etkileri

a. Ekonomi Üzerine Etkileri

(1) Yeni Petrol Kaynaklarının Keşfedilmesi

Petrol yerin derinliklerinde olduğundan, jeofizik ve jeolojik çalışma yapılmadan, kuyu kazmadan petrol rezervlerinin kesin olarak ispat edilmesi mümkün değildir. Bu faaliyetler çok pahalı ve ileri teknoloji gerektiğinden ev sahibi Devletin riski yüksek bu sahalara Devlet bütçesinden büyük miktarlarda pay ayırarak yatırım yapması çoğu durumda mümkün olmamaktadır. Bu durum kendisini özellikle riski daha yüksek olan offshore alanlarında daha da hissettirmektedir. Bu nedenle, ev sahibi Devletler bu riski üstlenmek istemediğinde, bu alana özel sektörü, özellikle yabancı yatırımcı çekmeyi tercih etmektedir[99]. Yatırımcının faaliyetleri başarılı

---

[98] Greg Muttitt, "**Production Sharing Agreements: Oil Privatisation by Another Name?**" Presentation of General Union of Oil Employees Conference on Privatization Basrah, Iraq, 26 May 2005, s. 6. (PSA)

[99] Adebola Ogunlade, "How Can Government Best Achieve its Objectives for Petroleum Development: Taxation and Regulation or State Participation?" **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol :4, Issue 2, 2010, s. 8.

olarak, yeni petrol sahası ispat edildiğinde, bundan ev sahibi Devlette kazançlı çıkmakta, çünkü ürün paylaşım sözleşmesinde petrolün mülkiyeti yeryüzüne çıkarılana kadar %100 ev sahibi Devletin kendisindedir. Petrol yeryüzüne çıktıktan sonra da ancak belirli oranları Yatırımcıya verilmektedir.

(2) Ülkeye Yeni Yatırımların Girişi

Ürün paylaşım sözleşmelerini akdetmekle ev sahibi Devletler, petrol sektörünün gelişimi için finans eksikliğini gidermeyi de amaçlamaktadır[100]. Petrol sektörü milyarlarca dolarlık yatırımın gerektiği sanayiidir. Bu nedenle, Devletler bu sektörün gelişimi için yabancı yatırımcılardan yararlanmak istemektedir[101]. Böylece, Devletler mevcut finans kaynaklarını sosyal ve diğer altyapı yatırımlarına daha fazla harcama imkânına sahip olmaktadır.

Ürün paylaşım sözleşmesi akdetmekte, ev sahibi Devlet, ülke sınırlarına yabancı sermayenin gelmesini sağlamakta, kendi döviz rezervleri farklı alanlarda kullanma şansını yakalamaktadır. Ancak, belirtmek gerekir ki, bazı durumlarda ev sahibi Devlet bazı sahalar için yabancı sermaye çekmektense, döviz ihtiyacını borç alarak karşılayabilir, kredi alınan para ile kendi milli petrol şirketleri aracılığıyla veya yabancı şirketlerle servis veya diğer sözleşmeler yapmakla petrol üretmeyi tercih etmesi daha uygundur. Örneğin, Türkmenistan, toplam rezervi en az 26,2 trilyon metreküp olduğu belirtilen Galkınış gaz rezervuarı için ürün paylaşım sözleşmesi akdetmemiş, bu alanda doğal gaz üretim tesislerinin inşa işini akdettiği sözleşmeler ile yabancı şirketlere vermiştir. Bunun gibi, Irak'ta bir varil petrol üretimi için maliyetin 1,5 ABD doları olduğu, 1 varil petrolün satış fiyatının 30 ABD doları olduğu durumlarda, kazancın 26 ABD dolar olacağı belirtilmektedir. Buna göre, Irak'ın bu durumda yabancı yatırım çekmektense, kredi almasının daha kazançlı olacağı ifade edilmektedir[102]. Bu durumda, yabancı yatırım çekilmek istense bile, Irak için *buybuck* sözleşme modelinden yararlanılmasının faydalı olacağı belirtilmektedir[103].

---

[100]Sands, 11.
[101]Ogunlade, s.8.
[102]Muttitt, PSA, s.14.
[103]Muttitt, PSA, s.14.

Ev sahibi Devletleri ürün paylaşım modelini tercih etmesine etki yapan çeşitli unsurlar vardır. Örneğin, Rusya'da ürün paylaşım sözleşmesine geçilirken, iki nedenin etki ettiği ifade edilmektedir. Buna göre, Rusya petrol ihraç gelirine bağımlıdır. Petrol üretiminin düşmesi, dolaysıyla petrol ihraç gelirinin düşmesi Rusya'nın finans kuruluşları ve bankalar nezdindeki sorumlulukların aksamasına neden olmaktadır. Ayrıca, Rusya her yıl milyarlarca dolarlık gıda, ilaç vs. ürünleri ithal etmektedir. Ayrıca, Rusya iç Pazar petrol ve petrol ürünleri tüketimi de çok yüksektir ve giderek artmaktadır[104]. Petrol üretiminin düşmesi, Rusya'yı petrol ihraç eden ülkeden ithal eden ülkeye dönüştürmesini sağlayabilir. Bu nedenle, Rusya'nın petrol üretimini kendi imkânlarıyla veya yabancı yatırımcı çekmek metoduyla arttırmak zorundadır.

(3) Enerji Güvenliğini Sağlamak

Ürün paylaşım sözleşmesi ile ev sahibi Devletler ülkeye yabancı yatırımcı çekmekle sadece Devletin petrol rezervlerinin üretilmesini sağlamak ve ülke ekonomisine katkı sağlamakla kalmayıp, ayrıca, Devletin enerji güvenliğine katkı yapmaktadır[105]. Zira Devlet her ne kadar zengin petrol rezervlerine sahip olsa bile, kendi iç ihtiyaçlarını karşılayacak kadar yatırım yapmazsa ya da yatırım çekmez ise, yurt dışından petrol ithal etmek zorunda kalabilir[106]. Enerji güvenliğinin uluslararası ilişkilerinin ana gündemine oturduğu günümüzde, bir ülkenin enerji bağımlığının sakıncaları ortadadır. Örneğin, Türkiye'de yeteri kadar petrol arama faaliyetleri yapılmadığından Türkiye'nin gerçek petrol rezervleri ve üretim kapasitesi bilinmemektedir. Diğer nedenlerin eklenmesiyle Türkiye şu an için petrol sektörüne yeteri miktarda yabancı yatırım çekememekte, Türk iç petrol üretimi tüketimi karşılamamakta, bunun sonucu olarak Türkiye, petrol ithalatına bağımlı ülke haline gelmiştir.

---

[104]2011 yılında Rusya 511 milyon ton ham petrol üretmiş, buna karşılık 136 milyon ton ham petrol tüketmiştir. Bu dünya ham petrol tüketiminin % 3,4'ne, kendi üretimin ise, % 26'ne eşdeğerdir. Rusya 2011 yılında ise 120 milyon ton petrol tüketmişti. Geçen sene Rusya 607 milyar metre küp doğal gaz üretmiş olup, 424,6 milyar kubmetre doğal gaz tüketmiştir.. Bkz. BP 2012, s.5 vd.
[105]Paliashvili, PSA, s. 5.
[106]Ogunlade, s.9.

Ev sahibi Devlet ürün paylaşım sözleşmesinde ekleyeceği madde ile ihtiyaç olduğunda yatırımcının payını da Pazar ekonomisi şartlarında öncelikli olarak kendisi satın alma hakkını da saklamış olabilir. Bu ise, ülke petrol ihtiyaçlarının arttığı dönemlerde veya bazı olağanüstü durumlarda ülke enerji güvenliğini sağlamak için önemli avantajlar sağlamaktadır[107].

(4) Ekonomik Büyüme Sağlamak

Devlet, yatırımcı ile uzun dönemli yatırım anlaşması akdetmekle, ülke gelecek ekonomik perspektifini oluşturmaya, ülke gelirini hesaplama imkânın sahip olmaktadır [108] . Zira ürün paylaşım sözleşmesi kapsamında petrol üretilmeye başlandığında, ülkenin uzun dönemli geliri tahmin edilebilmektedir[109].

Ürün paylaşım sözleşmesi sonucunda işletmeye elverişli petrol bulunduğunda, yatırımcı ilk ürettiği petrolden devlet hissesi ödemektedir. Bu ise, Devlet için ek bir gelir kalemini oluşturmaktadır. İmza, keşif ve üretim bonusu da, nispeten küçük oranlarda olmasına rağmen, ülke ekonomisi için diğer gelir kalemini oluşturmaktadır[110].

Yatırımcının masraflarının tamamı veya bir kısmı ödendikten sonra, kalan petrol belirli bir formül veya daha önceden anlaşılmış şartlar uyarınca ev sahibi Devlet ile yatırımcı arasında paylaşılmaktadır. Örneğin, Nijerya'da ev sahibi Devletin payı % 60 -65 arasında değişmektedir, ancak, diğer devlet hissesi vs. gelirlerin eklenmesiyle Nijerya'nın nihai payı % 81 olmaktadır[111].

Ev sahibi Devletin payı bazen petrol olabileceği gibi bazen para şeklinde de olabilir. Ev sahibi Devlet, kendi payını kendi iç ihtiyaçları için kullanabileceği gibi, fazlalık oluştuğunda bunu ham petrol şeklinde veya rafineride işleyerek benzin,

---

[107]Türkiye'nin 1970.lı yıllarda Kıbrıs çıkarması yaptığında, Türkiye uluslararası ambargoya maruz kalmış, yurt dışından ithal olunan petrole sekteye uğramıştır.
[108]Paliashvili, PSA, s. 5.
[109]Örneğin, Sovyetler Birliğinin dağılması ile Kazakistan'da politik, ekonomik ve mali sorunlar baş göstermiş, işsizlik oranları had safhaya çıkmıştır. Ülke ciddi anlamda paraya ihtiyaç duymuş, bu ihtiyacı karşılamak için diğer ülkelerde de başvurulan yöntem olan yabancı sermayeyi teşvik etme kararı alınmıştır. Bu anlamda Kazakistan'ın ilk ürün paylaşım sözleşmesi de o dönemde imzalanmıştır. Bkz. Aigerim Kuzhimova, "Is it Economically Justified for Oil Producing Countries to use Production Sharing Agreements? Case Study: Kazakistan", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 6, Issue: 03, November 2008, s. 1, 3.
[110]Kuzhimova, s.10.
[111]Muttitt, PSA, s.11.

mazot gibi işlenmiş petrol şeklinde ihraç etmeyi de tercih edebilir. Görüldüğü üzere, ev sahibi Devletin payı, ülke iç petrol ihtiyaçlarının karşılanmasına, rafineri sanayiinin gelişmesine, ihraç gelirinin artmasına neden olmaktadır. Ev sahibi Devlet için başarılı bir ürün paylaşım sözleşmesinin diğer bir avantajı ise, ciddi oranlarında vergi gelir kalemi oluşturmasıdır[112]. Örneğin Türkmenistan'da faaliyette bulunan Dragon Oil şirketi 2011 yılı ilk 6 ay için toplam 82 milyon ABD doları kurumlar vergisi ödemiştir.

b. Teknoloji ve Know-How Etkileri

Ürün paylaşım sözleşmeleri petrol teknoloji sanayii gelişmemiş, petrol arama ve üretim sektöründe son know-how'e sahip olmayan ülkeler için ciddi bir şekilde teknolojiye ve know-how'e ulaşma şansını vermektedir[113]. Günümüzde 100 yıl öncesinde olduğu gibi 3-4 metre kuyu kazmakla petrole ulaşılamıyor, petrol yerin 3000-4000 metre, hatta denizlerde daha da derinlerden çıkarılmaktadır. Bu derinliklerdeki petrolü tespit etmek ve üretmek için en son teknolojiye sahip olmak gerekmektedir. Yatırımcı, bunun için gerekli tüm yatırımları yapmakta, modern teknolojiyi ülkeye getirmektedir. Teknoloji esasen gelişmiş ülkelerde üretilmekte, daha sonra çeşitli yollarla gelişmekte olan ülkelere yayılmaktadır. Teknoloji kiralama ve satış yöntemleriyle de transfer olabilmektedir. Ancak bu yol tercih edildiğinde yüksek meblağlar ödenmek zorunda kalınabilmektedir. Doğrudan petrol yatırımda ise teknoloji bizzat yatırım yapan şirket tarafından sağlanmakta ve yabancı yatırımcı rekabet şansını artırmak için gelişmiş teknolojileri takip etmekte ve uygulamaktadır[114].

c. İstidam Üzerine Etkileri

Ürün paylaşım sözleşmelerinde, yatırımcının belirli oranlarda yerli personel istihdam etme zorunluluğu getirilmektedir[115]. Yabancı yatırımcı üst düzey yöneticilerini beraberinde getirse de, gerekli diğer iş gücünü yerli kaynaklardan sağlamaktadır. Kendi kaynakları ile işsizlik oranını düşüremeyen ülkeler açısından

---

[112]Kuzhimova, s.10.
[113]Sands, 11.
[114]Ogunlade, s.9.
[115]Sands, s.12.

yabancı doğrudan yatırımın önemi büyüktür[116]. Örneğin Azerbaycan imzaladığı ürün paylaşım sözleşmesinde, yerli istihdamla ilgili çok önemli haklar elde etmiştir. Buna göre sahanın geliştirme aşamasında istihdam edilecek profesyonel personelin % 30-50, profesyonel haricindeki personelin %70'inin, ilk petrol üretilmeye başlandığında profesyonelin %70'nin, profesyonel haricindeki personelin %85 %'inin, ilk petrol üretiminden 5 yıl sonra ise, profesyonelin %90'ini, diğer personelin ise, %95'nin Azerbaycan vatandaşı olma şartını aramıştır. Rus ürün paylaşım sözleşmesi Kanununa göre, ürün paylaşım sözleşmesi kapsamında istihdam edilecek personelin en az % 80'i Rus vatandaşı olması gerekmektedir[117]. (m.7)

Türkmen Petrol Kanununa göre, Yüklenici, petrol faaliyetlerini yürütmek için Türkmenistan vatandaşlarına öncelik vermekle yükümlü tutulmuştur. (m.33/4) Buna göre, ürün paylaşım sözleşmesi kapsamında yabancı personel istihdam edilebilir, ancak, istihdam edilecek yabancı personel oranı toplam personelin %30'dan fazla olamaz. Eğer ihtiyaç duyulan meslekte ve nitelikte Türkmenistan vatandaşı bulunmadığı takdirde Petrol Ajansı ile mutabakat kalınarak %30 oranını geçilebilir. (m.56) Özellikle, sözleşmenin ilk aşamalarında, arama çalışmaların devam ettiği durumlarda, offshore gibi çok nitelikli uzmanın gerektiği sahalar için %30 oranını geçilebilmesi için izin verilmesi yerinde bir hükümdür.

Model ürün paylaşım sözleşmelerinin önemli klozlarından birisi de, yatırımcının belirli oranlarda eğitim yatırımın yapması, ev sahibi Devletin personelini eğitmekle mükellef olmasıdır. Bu ise, ev sahibi Devlette petrol sanayi konusunda eğitimli personelin yetişmesine önemli katkı sağlamaktadır.

Türkmen Petrol Kanununa göre, petrol faaliyeti yürütürken, yatırımcı, Sözleşme şartları uyarınca, eğitim programını icra etmekle yükümlü tutulmuştur.(m.33/4) Türkmen Petrol Kanunu, ihtiyaç duyulan meslek ve nitelik için %30 sınırını gözetmeksizin yabancı işçi istihdam etmeye izin verirken, ihtiyaç duyulan meslek ve nitelik için Türkmenistan vatandaşı personelin hazırlanması için ilgili program hazırlanmakla da yatırımcıyı sorumlu tutmaktadır. (m.56)

Türkmen model sözleşmesinde, Yüklenici, Türkmenistan vatandaşlarını idari ve icrayı yönetim için kalifiye personel olarak eğitmekle yükümlü tutulmuştur. Yüklenici, ayrıca, taşeronlarından da bu yükümlülüğü sağlamakla yükümlü

[116]Ogunlade, s.10.
[117]Rath, s.6.

tutulmuştur. Yüklenici ayrıca her sene sözleşmede belirtilen miktarlarda eğitim harcaması yapmakla da yükümlü tutulmuştur. Yüklenici her takvim yılı sonunda, Petrol Ajansına, personel sayısını, personelin vatandaşlığını, görevlerini ve Türkmenistan vatandaşları için uyguladıkları eğitim konusunda yazılı bilgi vermekle yükümlü tutulmuştur. (Kloz 21.1)

6326 sayılı Kanuna göre Petrol hakkı sahipleri, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığının görüşü alınarak, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca verilen izinle yabancı idari ve mesleki personel ile uzman personel çalıştırabilir. (m.119) Ancak İşletmecilerin, istihdam ettikleri yabancı şahıslar sayısının %25'inden aşağı sayıda olmamak üzere Türk vatandaşlarının(Devlet memurları hariç), petrol işlemlerinin her safhasında ihtisas kazanmalarını sağlamak için yabancı memleketlerde veya Genel Müdürlükçe uygun görüldüğü oranda Türkiye'deki ilmi ve mesleki kurum veya işletmelerde eğitim ve staj görmelerini, masrafları üzerlerine almak suretiyle temin edeceklerdir. (m. 120) Bu suretle eğitim ve staj görenler masraflarını üzerlerine alan petrol hakkı sahiplerine karşı mecburi hizmet veya iş mükellefiyeti ile bağlı değildirler[118]. Şu ana kadar, Türkiye'de petrol arama ve üretim şirketlerinde sürekli istihdam edilen personel sayısının 10.000 civarında olduğu belirtilmektedir[119].

Görüldüğü üzere, Türk petrol hukukunda petrol hakkı sahiplerinin zorunlu yerel personel istihdam yükümlülüğü olmayıp, sadece eğitim ve stajla sınırlı tutulmuştur. Kanun Genel Kurulda görüşülürken, her çalışan yabancıya karşılık 3 Türk personel çalıştırılması şeklinde düzenlenmesi görüşü[120] dile getirilmişse de, bu görüş kabul görmemiştir.

d. Yerli Petrol ve Yan Sanayi Üzerine Etkileri

Ürün paylaşım sözleşmeleri aracılığıyla ev sahibi Devlet, yerli petrol ve sanayii şirketlerinin gelişimini de sağlayabilir[121]. Bazı durumlarda, ürün paylaşım sözleşmesinde yatırımcı tarafı oluşturan joint venturenin bir ortağı milli petrol şirketi

---

[118] Gülören Tekinalp, **Türk Yabancılar Hukuku,** 8. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2003, s. 159.(Yabancılar)

[119]Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 22, Cilt 144, Yasama Yılı 5, 51. Birleşim 17 Ocak 2007 (Tutanak 51. Birleşim), s. 22.

[120] TBMM Tutanak 51. Birleşim, s. 23.

[121]Kuzhimova, s.10; Ogunlade, s.10.

de olabilir. Bu ise, milli petrol şirketinin uluslararası petrol sanayiinde en son kullanılan teknolojiye ve know-howa ulaşım şansını arttırmaktadır. Bazı ürün paylaşım sözleşmelerinde aynı şartlarda olmak kaydıyla öncelikli yerli ekipmanların ve hizmetin satın alınması zorunlu tutulabilir. Bu ise, yerli petrol yan sanayiinin gelişmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Bazı durumlarda, yerli ürün yurt dışından gelecek üründen kalite olarak fark olmayıp da, sadece fiyatta pahalı ise, aradaki fark %10-20 gibi oranlardan geçmemek kaydıyla, yerli ürün tercih edilmesi istenebilir. Bunun gibi, petrol yatırımları yatırım yapıldığı bölgelerde alt yapıların gelişmesi, yolların, su hatlarının, elektrik hatların yapılmasını sağlamakta, yerli halk için daha iyi bir yaşamın sağlanmasına yol açmaktadır[122].

Türkmen Petrol Kanunun 33/5 maddesine göre, eğer kalitesi, fiyatı, işçilik ve teslimat şartları uyarınca rekabete uygun iseler, Yüklenici, Türkmenistan'da üretilen ekipmanları, materyalleri ve hazır ürünleri kullanmakla yükümlü tutulmuştur. Rus ürün paylaşım sözleşmesi Kanunu'na göre, ürün paylaşım sözleşmesi kapsamında, kullanılan ekipmanların parasal değer baz alındığında, en az %70'i Rus menşeli olması gerekmektedir[123]. (m.7)

II. ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİ TERİMİ, KAVRAM VE UNSURLAR

A. Terim

Ürün paylaşım sözleşmeleri uluslararası petrol sektöründe *production sharing agreements*[124] *(PSA), production sharing contracts*[125] *(PSC)* veya *production*

---

[122]Ogunlade, s.9.
[123]Rath, s.6.
[124]Marcelo Romanelli de Oliveira, "The Overhaul of the Brazilian Oil and Gas Regime: Does the Adoption of a Production Sharing Agreement Bring any Advantage Over the Current Modern Concession System?" **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 8, Issue: 4, November 2010, s. 8; Smith ve Dzienkowski, s.3; Patton, s.72; Kuzhimova, s. 1; Muttitt, PSA, s.2; Guiditta Cordero Moss, "Controct or Licence? Regulation of Petroleum Invesment ın Russia and Foreign Legal Advice", **HeinOnline**, 13 Transnational Law & Contemporary Problems, Vol: 13, Issue: 1, 2003, s. 520; Osei-Hwere, "Can a Developing Country Like Ghana Control its Oil and Gas Resources Through Production Sharing Agreements?", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 8, Issue 4, November 2010, s.1; Bishop, s. 18.
[125]L. Bossley, "Production Sharing Contracts: What is Market Price ?", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal,** Vol: 3, Issue: 1, March 2005, s.3; Ameh, s. 6; Adeola Adenikinju ve Oladela L. Oderinde, "Economics of Offshore Oil Investment Project and Production Sharing Contracts: A Meta Modeling Analysis,"

sharing arrangement[126] olarak bilinmektedir. Ancak, bu kavramların hepsi de aynı anlamda kullanılmaktadır[127]. Belirtmek gerekir ki bazen bu sözleşmeyi "PSA Contracts" olarak hatalı bir şekilde kullanıldığı da görünmektedir[128].

Türkmen hukukunda ürün paylaşım sözleşmelerine *önümi paylaşmak hakynda şertnama* (ürün paylaşmak hakkında sözleşme) denilmektedir[129]. Türk hukukunda bu sözleşme düzenlenmemiş, ancak bazı eserlerde[130] ve yurt dışı enerji sektörü ile ilgili bazı haberlerde bu sözleşmeye *üretim paylaşım sözleşmesi*[131] denilmektedir. Bunun gibi bazı Yüksek Lisans ve doktora tezlerinde de bu sözleşmeden *üretim paylaşım sözleşmesi* olarak söz edilmektedir[132]. Eklemek gerekir ki, bazı sunumlarda da "üretim" sözcüğü tercih edilmiştir[133]. Muhtemelen buradaki *üretim* sözcüğü İngilizcedeki *production* sözcüğünün doğrudan tercümesinden kaynaklanmaktadır. Ancak, aşağıda işbu sözleşme detaylı açıklandığında görüleceği gibi burada paylaşılan *üretim* değil, *ürün*'dür. Bu nedenle,

---

http://www.africametrics.org/documents/conference09/papers/Adenikinju_Oderinde.pdf (01.06.2012); Frank, PSA, s. 1; King & Spalding LLP, s. 16; Kyla Tienhaara, "Environmental Aspects of Host Goverment Contracts in the Upstream Oil & Gas Sector", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 8, Issue: 4, November 2010, s.2; Hickey, s.9; Ben H Jr Welmaker, Steven P Otillar, Danielle Valois ve Anna Mello, "Production Sharing Contracts: Implication for Pre-Salt Development in Brazil", http://www.bakermckenzie.com/Implications-for-Pre-Salt-Development-in-Brazil-12-08-2009/ (01.06.2012) , s. 6; Daniel Johnston ve David Johnston, "Petroleum Fiscal System Analysis-State of Play", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol:8, Issue: 4, November 2010, s.8; Madjedi Hasan "Report on Indonesia's PSC Soverignty Versus Contract Sanctity", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol:.8, Issue: 4, November 2010, s. 1.

[126]S. Mujakperuo, "Production Sharing Arrangement: How Effective are the Fiscal Terms Designed for Deepwater Exploratiin in Nigeria and Indonesia?", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal,** Vol: 2, Issue: 3, July 2004, s.1; Ogunlade, s.20; Bazı yazarlar, "Production sharing agreement" kavramını tercih ettiği gibi "Production sharing arrangement" kavramı da tercih etmektedir. Bkz. Kevin L Shaw ve Levon L. Gregorian, "Legal Status of Production Sharing Agreements in Turkmenistan", Presented at the 4th Annual Seminar on Production Sharing Agreements in the CIS, Moscow, Russia, March 21, 2001,s.1.

[127]King & Spalding LLP, s.1; Bossley, s.2.

[128] Stoleson, s. 672. Yazar, eserinde "Production Sharing Agreement (PSA Contract)" olarak kullanmaktadır. Ancak bu durumda ortaya *Ürün paylaşım sözleşmesi sözleşmesi* gibi çelişkili durum çıkmaktadır.

[129]Trapeznikow, Nabatowa ve Aýhanowa, s.25.

[130]Ercan, s.31 vd.

[131]Petrol-İş Araştırma, "Petrol Sektöründe Yağma Irak'ta Savaşla, Türkiye'de Yasayla" 29 Ocak 2007, s.2.

[132] Yunus Karakayalı, "**Uluslararası Arama ve üretim şirketlerinde Yatırım Kriterlerinin Değerlendirilmesi ve Örnek Uygulama**", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 92; İdris Demir, "**Uluslararası Petrol Sistemi**", (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s.153; Tuğba Özdemirli, "**Petrol Arama ve Üretim Anlaşmalarının Finansal Yapısı ve Yatırım Kararlarının Değerlendirilmesi**", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 67.

[133]Murat Yazıcı, "ODTÜ Mezunları Derneği", "Yeni Petrol Kanunu" Paneli Konuşma Metni, 26 Nisan 2008, Ankara, 2008, (Yeni Petrol Kanunu), s.3.

bu sözleşmeye *Ürün Paylaşım Sözleşmesi* denilmesi uygun olacaktır ve biz bu çalışmada "ürün paylaşım sözleşmesi" terimini tercih edeceğiz.

B. Kavramı

Çeşitli kaynakları incelediğimizde, genellikle ürün paylaşım sözleşmesinin geniş tanımı verilmekten kaçınılmış, genel açıklama yolu tercih edilmiştir. Bunun nedeni, ürün paylaşım sözleşmelerinin ülkeden ülkeye çeşitli kullanım alanlarının ve şekillerinin olması olabilir.

Bir tanıma göre, ürün paylaşım sözleşmesi, bir taraftan ev sahibi Devlet veya onun milli petrol şirketi diğer taraftan petrol ve gazın aranması ve üretimi için tüm masraf ve riski daha sonra karşılanmasını varsayımı ile karşılayan uluslararası petrol şirketi arasındaki sözleşmedir. Daha sonra üretime elverişli petrol bulunduğunda uluslararası petrol şirketi yatırımdan kazanç kazandığı gibi yaptığı masrafları da ürettiği petrolden karşılamaktadır[134].

Başka bir tanıma göre, ürün paylaşım sözleşmesinde, Devlet şirkete belirli bölgede kar elde etme ve maliyetini karşılama olanaklı arama ve üretim için akdi hak vermektedir. Bu sözleşmede Devlet yatırımcıya arazı (petrol sahası) vermektedir ve üretimden pay almaktadır. Ancak, verilen sahadan üretime elverişli petrol bulunmazsa, şirketin kazancını garanti etmemektedir[135]. Ürün paylaşım sözleşmesini, yatırımcı (normalde yabancı) ile Devlet (normalde milli petrol şirketi) arasında belirli alanda yatırımcıya petrol arama ve üretme hakkını veren ticari sözleşmedir şeklinde tanımlayanlarda bulunmaktadır. Buna göre, projeyle ilgili tüm teknik ve finansal gücü yatırımcı tarafından karşılanmakta, tüm masraf ve risk yatırımcı tarafından üstlenilmektedir. Üretilen petrolden karşılanabilir masraflar kesildikten sonra bakiye petrol ev sahibi Devlet ve yatırımcı arasında paylaşılmaktadır. Ev sahibi Devlet ayrıca devlet hissesi, bonus ve yatırımcının kazancı üzerinden vergi de tahsil etmektedir [136].

Ürün paylaşım sözleşmesinde, yabancı yatırımcı, lisanslı bölgeye petrol arama ve üretim için yatırım sağlamakta, ev sahibi Devlet ise, nakit veya ürün olarak

---

[134]Oliveira, s.48.
[135]Smith ve Dzienkowski, s.38.
[136]Osei-Hwere, s.2.

ama genellikle ikisi de birlikte üretimden pay almaktadır [137]. Ürün paylaşım sözleşmesinde, Yatırımcı, sözleşme alanında hidrokarbon arama ve üretim hakkını tüm arama risk ve masraflarını ileride petrol bulunduğunda karşılamak kaydıyla üzerine almaktadır. Ev sahibi Devlet ise, üretimden pay almaktadır. Bu sözleşmede, yüklenicinin çabalarıyla petrol bulunmazsa, Ev sahibi Devlet yüklenicinin masraflarını karşılamamaktadır. Üretime elverişli petrol bulunduğunda ise, petrol sözleşmede belirlen şartlarda taraflar arasında paylaşılmaktadır[138].

Ürün paylaşım sözleşmesi, Devlet (veya Devleti temsilen milli petrol şirketi) ile petrol şirketi (veya petrol şirketlerin oluşturduğu joint venture) arasındaki sözleşmedir[139]. Başka bir tanıma göre, ürün paylaşım sözleşmesi, Devletin (yeraltı kaynağın sahibi), yatırımcıya belirlenmiş yeraltı sahasını maden kaynaklarının arama ve üretimini yapması için bir bedel karşılığında vermesi ve yatırımcının belirli sürede kendi masraf ve riski ile gösterilen işleri yapmayı üstlendiği anlaşmadır [140]. **Ogunlade** ürün paylaşım sözleşmesini, bir tarafta Devlet, Devlet idaresi veya yetkilendirilen Devlet şirketi, diğer tarafta ise bir veya birden fazla şirketin olduğu sözleşme ilişkisi olup, yatırımcı sözleşme ile belirlenmiş alanda kendi gücüyle petrol faaliyetini gerçekleştirdiği sözleşme olarak tanımlamaktadır[141].

Rus hukukuna göre, ürün paylaşım sözleşmesi, Rusya Federasyonu ile yatırımcı arasında, Rusya Federasyonu tarafından Rus veya yabancı yatırımcıya belirli bölgede belirli süre için doğal kaynakların aranması, sondajı ve üretim hakkını verdiği bir sözleşmedir[142].

Yukarıdaki tanımlamaları ve bununla ilgili diğer kaynakları dikkate alınarak, ürün paylaşım sözleşmesini şöyle tanımlayabiliriz: Ürün paylaşım sözleşmesi, kendine arama ve üretim hakkı verilen yatırımcı ile ev sahibi Devlet (veya ilgili birimi) arasında, belirli bölgede, yatırım riski yatırımcıya ait olmak üzere, belirli dönem için petrol arama ve üretimi amaçlayan, üretmeye elverişli petrol bulunduğunda belirli miktarda Devlet hissesi (royalty) ödendikten ve yatırımcının

---

[137]Bossley, s.2.
[138]King & Spalding LLP, s.16.
[139]Sands,11.
[140]Paliashvili, s.2.
[141]Ogunlade, s.20.
[142]Russian Federal Law No.225-FZ of 30 December 1995 " On Product Sharing Agreements" .

masrafları düşüldükten sonra paylaşılabilir petrolün, ev sahibi Devlet ile yatırımcı arasında paylaşılmasını öngören sözleşmedir.

C. Unsurları

Yukarıda yaptığımız tanımlamayı dikkate aldığımızda, ürün paylaşım sözleşmesinin unsurlarını aşağıdaki gibi açıklanabilir. Ancak belirtmek gerekir ki, biz bu tanımlamayı yaparken daha çok Türkmenistan hukukunda uygulanan ürün paylaşım sözleşmesini esas aldık. Aşağıdaki açıklamalardan da görüleceği gibi, ürün paylaşım sözleşmeleri ülkeden ülkeye çeşitli şekillerde uygulama alanına sahiptir.

1. İşbirliği

Ürün paylaşım sözleşmesi petrol faaliyetinin yürütüleceği ev sahibi Devlet ile bu faaliyetleri gerçekleştirecek yatırımcı arasında akdedilmektedir. Ev sahibi Devlet genellikle özel yetkilendirilmiş Petrol Ajansı veya milli petrol şirketi tarafından temsil edilmektedir [143]. Yatırımcı yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişi olabilmektedir. Ancak, uygulamada genellikle yatırımcı taraf uluslararası petrol şirketleri veya bu şirketlerin oluşturduğu joint venture şirketleri olmaktadır.

Ürün Paylaşım sözleşmelerinde ev sahibi Devlet ile yatırımcı arasında bir yatırım sözleşmesi imzalanmaktadır. Ürün paylaşım modeli, ev sahibi Devletin tek taraflı işlemi ile yapılmamakta, taraflar arasında sözleşme ilişkisi kurulmaktadır. Genellikle ev sahibi Devletler tarafından müzakerelerde kullanılmak üzere model ürün paylaşım sözleşmesi hazırlanmakta ve kullanılmaktadır. Bu model sözleşmelerde, emredici hukuk kuralları ev sahibi Devletin mevzuatına uygun olarak düzenlenmekte, diğer hususlar ise müzakereye tabi olmakta ve taraflarca müzakere sonucunda kararlaştırılmaktadır[144].

---

[143] Oliveira, s.49.
[144] Adenikinju/Oderinde, s. 3.

2. Münhasır Bölge

Ürün paylaşım sözleşmeleri daha önceden ev sahibi Devletin ilgili birimi tarafından belirlenen bölgeler kapsamında yapılmaktadır. Bu bölgeye uluslararası petrol sektöründe, "sözleşme alanı[145] (contract area) denilmektedir[146]. Türkmenistan Hazar denizinin Türkmen kısmında 32 blok[147] oluşturmuş, bu blokları yatırıma açmıştır. Pratikte akdedilen ürün paylaşım sözleşmelerine, *sözleşme alanını* gösterir harita eklenmektedir.

Sözleşme alanı sadece ülkeden ülkeye değil, bir ülkede akdedilen sözleşmeden sözleşmeye bile değişebilmektedir. Örneğin, Endonezya'da akdedilen ürün paylaşım sözleşmelerinin sözleşme alanları 240 km kareden 320.000 km kare aralığında değişmektedir[148]. Belirtmek gerekir ki, sözleşme alanları gitgide küçülmektedir. Örneğin, yapılan bir araştırmaya göre, 1979-82 yılları arasında yapılan 46 adet ürün paylaşım sözleşmelerinin ortalama sözleşme alanı 13.662 km kare iken, 1987-90 yıllarında yapılan 45 adet ürün paylaşım sözleşmelerinin ortalama sözleşme alanı 10.300 km kareye inmiştir[149].

3. Konu

Ürün paylaşım sözleşmeleri, belirlenmiş bu petrol sahasında arama, geliştirme ve üretim yapmayı amaçlayan sözleşmedir. Bu sözleşme ile yatırımcı petrol aramasını yapmakta, ticari açıdan üretilebilir petrol bulduğunda ise, sahayı geliştirmekte ve petrol üretmektedir.

Doğal kaynaklar ev sahibi Devletin mülkiyetinde olup, ev sahibi Devlet bunu kendisi doğrudan doğruya işletebileceği gibi, yerli ve yabancı kişiler aracılığıyla da işletebilir. Ürün paylaşım sözleşmesinde, ev sahibi Devlet, yatırımcıya petrol arama ve üretim hakkını vermektedir. Bu sözleşmenin en önemli özelliklerinin biri olarak

---

[145]Yüklenicinin petrol faaliyetlerini icra etmesi için izin verilen, sözleşme ekinde bulunan, coğrafik koordinatları gösterilen ve işaretlenen alana sözleşme alanı denilmektedir. (TMPK m. 1/6).
[146]Oliveira, s.50.
[147]Türkmenistan'ın mülkiyetindeki kara ve su sahalarında tam ya da parça şeklinde bulunan, bloklar için özel yapılmış haritalarda işaretlenen belirli bir yere blok denilmektedir. (TMPK m.1/2).
[148]Oliveira, s.50.
[149]Oliveira, s.50.

petrol üretilene kadar ev sahibi Devletin mülkiyetinde kalmakta, üretildikten sonra da, sözleşmede belirlenen oranlardaki petrolün mülkiyeti Yatırımcıya geçmektedir[150].

4. Süre

Bu yatırım sözleşmesi genellikle 25-40 yıllık süreyi kapsamaktadır[151]. Bu sürenin yaklaşık 5-10 yıl gibi kısmını arama aşaması oluştururken, geri kalan kısmı üretim aşamasını oluşturmaktadır. Ürün paylaşım sözleşmelerin süresi ülkeden ülkeye değişmektedir. Örneğin, Endonezya'da ilk yapılan ürün paylaşım sözleşmesi 30 yıllık süre için yapılmıştır[152]. Sözleşme süresinin dolması ve ek uzatma sürelerin de tamamlanması ile sözleşme sona erecektir. Ancak, buna rağmen taraflar anlaşmak ile üretim lisansının[153] süresini özel ek süreye uzatabilirler. Örneğin Türkmenistan hukukuna göre özel durumlarda, sözleşme alanında üretim yapmak tarafların ticari menfaatine uygun olursa ve ticari projeler ile desteklendiği durumlarda Petrol Ajansının kararı ile Üretim lisansı özel ek süreye-10 yıla kadar tekrar uzatılabilir. (Türkmen Petrol Kanunu m.18/2) Lisans süresi, uzatma süresi ve özel uzatma süreleri Kanun'la belirlendiği ve sınırlandığı için bu sürelerin de tamamlanması sonunda artık sözleşme sona erecektir.

5. Risk

Ürün paylaşım sözleşmesinin en önemli özelliklerinden birisi, yatırımın tamamının yatırımcı tarafından üstleniliyor olması ve ticari açıdan üretime elverişli petrol bulunmadığında[154], yatırım yaptığı yatırımın karşılığını ev sahibi Devletten

---

[150]Oliveira, s.51; Kuzhimova, s.7; Adenikinju ve Oderinde, s. 3; Oliveira, s.49.
[151]Ameh, s.6.
[152]Oliveira, s.51.
[153] Türkmen Petrol Kanununa göre, Lisans, Yükleniciye ve Operatöre Petrol Ajansı tarafından verilen ve Petrol Kanunun şartları uyarınca petrol faaliyetlerini veya bunların ayrı-ayrı şekillerini icra etmeye hukuk veren hukuki araçtır. (m.1/8).
[154]Biz bu çalışmada "sanayi açıdan üretilebilir petrol", "ticari açıdan üretilebilir petrol" ve "ekonomik işletmeye elverişli petrol" kavramlarını aynı anlamda kullanıyoruz. 5574 Sayılı Türk Petrol Kanunda *işletmeye elverişli* miktarda bir petrol varlığının belirlendiği arz parçasına petrollü arazi denilmektedir. 6326 Sayılı Petrol Kanununda *iktisadı işletmeye elverişli* miktarda bir petrol birikintisinin ihtiva ettiği tespit olunan arz parçasına "petrollü arazi" denilmektedir. Keşif yapıldıktan ve diğer tüm malumatlar, operasyon, teknik ve ekonomik veriler öğrenildikten sonra Sözleşme şartlarına göre sanayi açıdan

isteyemeyesidir. Buna göre, sözleşme süresince tüm yatırım yüklenici tarafından yapılmakta ve sanayi açıdan üretmeye elverişli petrol bulunmadığında bunun riski yüklenici tarafından üstlenilmektedir[155].

6. Devlet Hissesi

Yatırım sözleşmesi arama ve üretim dönemlerini kapsamaktadır. Bu dönem içinde yatırımcı belirlenmiş program kapsamında hareket etmektedir. İşletmeye elverişli miktarda petrol bulunduğunda yatırımcı petrol üretmeye başlamaktadır.

Üretilen petrolden öncelikle yabancı kaynaklarda *royalty*[156] olarak bilinen Devlet hissesi kesilmekte ve ev sahibi Devlete ödenmektedir[157]. Devlet hissesinin çeşitli tanımları yapılmıştır. Bir tanıma göre, "devlet hissesi" kelimesi genel olarak madencilik ve petrol sektöründe kullanıldığı için daha çok maden veya petrol çıkarma hakkının kullanmak için bir madenin, petrol kuyusunun veya arazisinin sahibine ödenen bedeldir[158]. Başka bir tanıma göre, devlet hissesi, yabancı petrol şirketinin, petrolünü işlettiği ülkeye ödediği komisyon, redevanstır. Diğer bir tanıma göre ise, devlet hissesi, Devletlerin topraklarındaki yataklardan petrol üreten ayrıcalıklı petrol şirketlerinden geleneksel olarak aldıkları ilk vergi çeşididir. Devlet hissesi, bir üçüncü şahsın mülkünü işletmesine veya geliştirmesine müsaade etmek için, üretim veya kardan malikin istediği pay olarak da tanımlanmaktadır[159]. Türk hukukunda, "Devlet hissesi" kavramı kullanılmaktadır. 6326 Sayılı Petrol Kanunun 3/29 maddesine göre, istihsal olunan petrol üzerinden Devlete verilecek hisseye "Devlet hissesi" denilmektedir. 5574 sayılı Türk Petrol Kanunda da " Devlet hissesi" kavramı tercih edilmiş olup, buna göre, Devlet hissesi, üretilen petrol üzerinden Devlete verilecek hisse olarak tarif edilmiştir.(m.2/34) Türkmen hukukuna göre,

---

geliştirilebilecek hidrokarbon kaynağı sahasına *sanayi ehemmiyetli* saha denilmektedir. Görüldüğü bu Kanunların hepsinde farklı kavramlar benzer anlamlarda kullanılmıştır.

[155]Oliveira, s.50; Kuzhimova, s.7; Adenikinju ve Oderinde, s. 3.

[156] Adenikinju ve Oderinde, s. 3; Ameh, s.7; Oliveira, s.57; Mujakperuo, s.12; Bossley, s.3; Welmakerv, Otillar, Valois ve Mello, s. 70; Johnston ve Johnston, s.3.

[157] Devlet hissesinin temelini orta çağ İngiliz hukukundan almakta olup, altın ve gümüş madenlerini hüküm ve tasarrufu altında tutan feodalite devrinin Kralına madenleri işletmek imtiyazını elde eden kişi tarafından ödenen hisseye "royalty" denilmiştir. Bkz. Göger, Petrol, s. 134.

[158]Levent Başak, "Yabancı Kurumlara Yapılan "Royalty Ödemelerin" Kurum Stopajı Karşısındaki Durumu ve Özellikli Bazı Hususlarının Analizi"
http://www.lebibyalkin.com.tr/dergi_icerik.asp?dicerik_id=12 (08.03.2011) s. 2.

[159]Göger, Petrol, s.135.

hidrokarbon kaynaklarının üretilen miktarının veya üretilen ürünün fiyatının yüzdesine göre belirlenen ve Yüklenici tarafından nakit olarak ya da üretilen hidrokarbon kaynağının bir parçası olarak ödenen ödemeye *royalty* denilmektedir. (TMPK m.48/2,1)

Üretilen petrolden varil başına alınan devlet hissesi, Devletler, şirketlerden başka vergiler almaya başladıktan sonra da yürürlükte kalan bir vergi olmuştur. Diğer ifadeyle Devlet hissesi petrol üretildiğinde, nakit veya mal olarak ödenen etkili bir vergilendirme yöntemidir[160]. Bu miktar üretilen petrolün belirli yüzdesini oluşturan sabit oran (örneğin üretilen petrolün %15'i) olabileceği gibi miktar arttıkça değişken yüzdelik oranda (örneğin ilk bin ton için %15, ikinci bin ton için %12,5) olabilir[161].

Üretilen petrolden öncelikle ev sahibi Devlete devlet hissesi ödenmektedir. Bazı durumlarda, devlet hissesi karşılanan masraftan sonra da kesilebilmektedir[162]. Belirtmek gerekir ki bazı ürün paylaşım sözleşmelerinde devlet hissesi uygulama alanına sahip olmayabilir[163]. Efektif vergi olan devlet hissesi bazı durumlarda nakit ödenebileceği gibi ürün olarak da ödenebilir. Devlet hissesi genellikle %12- 20 civarında olmaktadır.

Günümüzde, dünya genelinde ev sahibi Devletin gelir hanesinde devlet hissesinin oranının yaklaşık %25 olduğu hesaplanmaktadır[164]. Ürün paylaşım sözleşmelerinde, devlet hissesinin dünya ortalaması yaklaşık %5 iken, vergi ve devlet hissesi şartı imtiyaz sözleşmelerinde bu oran %10'dur[165]. Çünkü imtiyaz sözleşmelerinde Devletin ana gelir kalemi devlet hissesi olmaktadır[166]. "International Licensing Round Turkmenistan 2000" turunda Türkmenistan'da kabul edilen devlet hissesi oranları projelere bağlı olarak %2'den %15 'e kadar olarak belirlenmiştir[167].

---

[160]Bossley, s.3.

[161] "Devlet hissesi" hukuk dilinde kelime anlam itibariyle; maden çıkarma hakkını kullanmak üzere bir madenin veya arazinin sahibine ödenen, işletme hakkı ücreti, telif hakkı, patent ücreti, kiralama hakkı, kullanma hakkı, özel izin hakkı, ayrıcalık hakkı, işletme özel izni anlamında kullanılmaktadır. Bkz. Başak, s. 2. Bazı yazarlar, "Royalty" karşılığı olarak "lisans bedeli" deyimleri de kullanılmaktadır. Bkz. Ergun Özsunay, ""Lisans Sözleşmelerinde Lisans Bedeline (Royalty) İlişkin Sorunlar", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin 50. Yıl Armağanı, Cumhuriyet döneminde Hukuk**, İstanbul, 1973, ss.667-700, s. 667 vd.

[162]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s. 93; Bossley, s. 3.

[163]Ercan, s.33.

[164]Johnston ve Johnston, s.2.

[165]Johnston ve Johnston, s.4.

[166]Demir, s.153.

[167]Shaw ve Gregorian, s.8.

Türkmenistan uygulamasında Devlet hissesi oranları değişken olarak belirlenmektedir. Örneğin, ilk 10 bin varil için (0-10000 varil) % 5 olarak belirlenen devlet hissesi oranı, ikinci 10 bin varil için (10000-20000) için %10 olarak belirlenmektedir. Üçüncü aşamada ise, 20 bin varil için ise %15 olarak belirlenmektedir. Buna göre, günlük 15 bin varil üretim seviyesine ulaşıldığında, yüklenici, 15 bin ikinci aşamada olduğundan bu aşama için belirlenen %10 değerinde devlet hissesi değil, gerçekte %6,667 oranında devlet hissesi ödeyecektir. Çünkü Yüklenici, ilk 10 bin için %5 oranında devlet hissesi ödemektedir. Yani, 500 varil karşılığı devlet hissesi ödeyecektir. Bakiye 5 bin için ise, %10 üzerinden 500 varil devlet hissesi ödeyecektir. Buna göre, 15 bin varil için Yüklenicinin ödeyeceği devlet hissesi miktarı 1000 varil olacaktır. Diğer ifadeyle, Yüklenici ürettiği 15 bin varil petrolün %6,667'nü devlet hissesi olarak ödeyecektir[168].

Devlet hissesi oranları bazı durumlarda petrolün çıkarıldığı derinliğe göre de değişebilmektedir. Örneğin Nijerya Ürün paylaşım sözleşmesi Kanununa göre, 201-500 metre su derinliğinde üretilen petrolün %12 devlet hissesiyken, 501-800 metrede bu oran %8'e inmektedir. Petrolün üretildiği su derinleştikçe devlet hissesi oranı düşmekte, 801-1000 metre de bu oran %4'e kadar inmektedir. Daha derinlikte ise, devlet hissesi oranı sıfırlanmaktadır. (m.5) iç sularda ise devlet hissesi oranı sabittir ve %10 olarak belirlenmiştir.(m.5/2)

6326 Sayılı Petrol Kanunu devlet hissesi oranı olarak %12 oranını kabul etmiştir. Buna göre, bir arayıcı veya işletmeci, arama veya işletme sahasından üretip depoladığı petrolün sekizde birini devlet hissesi olarak ödemekle yükümlüdür. Ancak, arama ve işletme sahası ile ilgili olarak yapılan arama, keşif veya üretim faaliyetlerinde veya daha çabuk, daha verimli veya nihai olarak daha büyük üretim yapmak amacıyla, ayni veya diğer bir hazne tabakasına sevk etmek suretiyle kendisi tarafından kullanılan petrollerden Devlet hissesi ödenmeyeceği belirtilmiştir.(m.78/1) Türk hukukuna göre, Devlet hissesi nakden ödenebileceği gibi aynen de ödenebilir. (m.78/2) Ödemelerin tutarı hesaplanırken, kuyu başı fiyatı esas alınır. (m.78/2)

5574 sayılı Türk Petrol Kanunu ise, devlet hissesi oranını değişken oranlarda kabul etmiştir. Buna göre, karada üretilen petrolden daha çok devlet hissesi alınırken,

---

[168]Daniel, Johnston, **International Petroleum Fiscal Systems and Production Sharing Contracts,** Penn Well. Publishing Company, Moscov, 2000, s. 75.

denizde üretilen petrolden alınan devlet hissesi oranı çok düşük tutulmuştur. Örneğin, karada günlük 10 bin ve üzeri varil ham petrol üretimi için %12 oranında devlet hissesi alınırken, denizde günlük 20 bin varil günlük üretim seviyesine kadar bu oran %2 olarak belirlenmiştir. Türk Petrol Kanunun bu farklı oranları belirlemek ile arama ve üretimi çok zor ve masraflı olan deniz üretimini daha çok teşvik etmek istediği açıktır. Kanun ayrıca, su derinliği; o metre ile 500 metre arasındaki sahalardan yapılan üretimden % 5, 501-1000 metre arasındaki sahalardan yapılan üretimden %10, 1001-1500 metre arasındaki sahalardan yapılan üretimden %20, 1500 metreden fazla olan sahalardan yapılan üretimden %30 oranında daha az Devlet hissesi alınacağını düzenlemiştir. (m. 19) Bununla Kanun koyucu, daha derinliklerden üretilecek petrolde ek teşvik sağlamak istemiştir.

Türkmen Hukukunda, devlet hissesi, üretilen hidrokarbon kaynaklarının miktarına veya üretilen ürünün fiyatının oranına göre belirlenen, Yüklenici tarafından para olarak veya üretilen hidrokarbon kaynağı olarak ödenen, hidrokarbon kaynağının üretilen miktarından ödenen ödeme olarak tanımlanmaktadır. (Petrol Kanunu m.48/2,1) Devlet hissesi hesaplama formülü, miktarları ve ödeme şartları Sözleşme ile belirlenmektedir.(Petrol Kanunu m.48/2,2) ödenen devlet hissesi, daha sonra karşılanan petrol olarak addedilemez ve devlet hissesi için kesinti yapılamaz. (Petrol Kanunu m.50/2) Devlet hissesi Petrol Ajansına ödenmektedir. Türkmen Petrol Kanununda, devlet hissesi, Petrol Ajansının gelirleri arasında sayılmıştır.(m.51/1,1) Devlet hissesi, her çeyrek takvim yılını takip eden 15 gün için de ödenmelidir.(Türkmen Model m.34.3) ürün karşılığı ödenen Devlet hissesi, belirlenen teslim noktasında ödenecektir. Bununla ilgili taraflar arasında sözleşme yapılabilir.(Türkmen model m.34.2)

Yukarıda örnekle açıklandığı gibi, belirli oranlar arasında belirlenen ve değişken oranlara sahip devlet hissesi, gerçek ödemede farklı oranlarla karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki tabloda ilk iki sütün Türkmenistan örnek devlet hissesi değer ve oranlarını göstermektedir. Üçüncü sütünde ise, tarafımızca hesaplanan gerçek devlet hissesi ödeme oranı görülmektedir. Sayılarla açıklamak gerekirse, günlük 25 bin varil üreten Yüklenici, ürettiğinin %3'ünü devlet hissesi olarak ödeyecektir. Günlük üretim seviyesi 75 bin varile çıkan Yüklenici ise, ürettiği miktarın %7'sini değil de, %5'ünü devlet hissesi olarak ödeyecektir. Üretim 100 bin varilden geçerse,

örneğin, 101 bin varil üretim seviyesine çıkarsa bu oran %6,34 olacaktır. Ancak, bu oran değişken olup, örneğin 145 bin varile çıktığında, devlet hissesi oranı %8,97 olacaktır.

Tablo 1. Devlet Hissesi Oranlarının Sözleşmede Belirlenen Devlet Hissesi Oranı Olarak ve Gerçek Devlet Hissesi Olarak Karşılaştırması

Sıra	**Günlük Ham Petrol Ortalama üretimi**	**Devlet hissesi %**	**Real Devlet hissesi %**
1	İlk 25 bin varil günlük (0-25 bin varil gün) için	3	3
2	İkinci 25 bin varil günlük (25-50 bin varil gün) için	5	4
3	Üçüncü 25 bin varil günlük (50-75 bin varil gün) için	7	5
4	Dördüncü 25 bin varil günlük (75-100 bin varil gün) için	10	6,25
5	Günlük 10 bin varil ve üzeri için	15	6,25 <

Kaynak: Tablo Yazar Tarafından Çeşitli Hesaplar Sonucunda Oluşturulmuştur.

Tabloda verilen oranları, Türkmenistan'da faaliyette bulunan ürün paylaşım sözleşmelerinden birine uyarlayarak hesaplama yapmak daha açıklayıcı olacaktır. Örneğin, 1999 yılında Türkmenistan ile ürün paylaşım sözleşmesi imzalayan Dragon Oil şirketinin, 10 Ağustos 2011 tarihindeki açıklamasına göre, şirketin Türkmenistan'daki petrol üretimi geçen senenin ilk yarısında günlük 58 bin varile çıkmıştır. Buna göre, şirket, üretiminin 2560 varilini devlet hissesi olarak ödemektedir. Oran olarak belirtmek gerekirse, şirketin ürettiğinin %4,413'ünü devlet hissesi olarak ödeyeceğini gözlemliyoruz.

7. Yatırımcının Masrafların Karşılanması

Üretilen petrolden devlet hissesi kesintisi yapıldıktan sonra elde kalan petrolden (kullanılabilir petrol) yatırımcının arama-üretim masrafları kesilmektedir. *Karşılanabilir gidere* petrol kaynaklarında *cost recovery* denilmektedir[169]. Burada *karşılanabilir gider* olarak kullanılan petrole ise *cost oil* denilmektedir[170]

Türk kaynaklarında "*cost oil*" teriminin karşılığı olarak "amortisman petrolü" veya "yatırımı geri alma petrolü" olarak tanımlayanlar bulunduğu[171] gibi "maliyet petrolü" olarak nitelendirenlerde bulunmaktadır[172]. "Maliyet kurtarım petrolü" de Türk doktrininde "cost oil"e verilen isimlerdendir[173]. Türk Petrol hukukunda ise karşılanabilir giderlere "tükenme payı" denilmektedir. Tükenme payı Türk hukukuna ilk defa 1954 tarih ve 6326 sayılı Kanun ile gelmiş bir sistemdir[174].

Karşılanan giderler, ürün paylaşım sözleşmesinin en önemli özelliklerinden birisidir[175]. Karşılanan giderler dünya petrol sektöründe 1920'lı yıllardan sonra kabul edilmeye başlamıştır[176]. *Cost recovery'nın* kabul edilmesi yatırımcının arama, geliştirme ve üretim masraflarının petrol yeryüzüne çıkarıldıktan sonra öncelikli olarak karşılanmasına olanak sağlamaktadır[177]. Çünkü yatırımcı petrol faaliyetleri için gerekli olan tüm yatırımları kendisi yapmakta ve %100 riski kendisi üstlenmektedir[178].

Bu masraflar için kesinti yapılırken, bazı ülkelerde kullanılabilir petrolden %100 oranında kesinti yapılmasına izin verilirken, bazı ülkelerde en fazla %50 ' ye varan kesinti oranları da belirlenmektedir.

6326 Sayılı Petrol Kanunun 97. Maddesine göre, 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunun 14. Maddesi gereğince kurum kazancının tespitinde mükellefler

---

[169]Bossley, s.3; Adenikju ve Oderinde, s. 3, Ameh, s.9; Oliveira, s.48; Mujakperuo, s. 16; Shaw ve Gregorian, s.5; Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s. 63; Johnston ve Johnston, s.8.
[170]Patton, s.72; Ameh, s.8; Muttitt, PSA, s.11; Oliveira, s.48; Stoleson, s. 682.
Moss, s. 526; Tienhaara, s.3; Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s. 68.
[171]Karakayalı, s.92.
[172]Ercan, s.33.
[173]Demir, s.153.
[174]I.57, 4.3.1954. C.1, s. 17. Hatip, konuşmasında sadece "tükenme payının" indirilebilecek unsurlar açısından yeni olduğunu ifade ettikten sonra, "tükenme payının" maden mevzuunda "fevkalade amortisman" namı altında Türk tatbikatına girdiğini ifade etmektedir.
[175]Mujakperuo, s.14.
[176]Göger, Petrol, s.150.
[177]Bossley, s.3; Demir, s.153.
[178]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s.65.

tarafından hasılattan indirebilecek giderlerden başka petrol hakkı sahiplerinin yapabileceği diğer indirimler sayılmış olup, bunların arasında tükenme payları da bulunmaktadır. Kanuna göre, tükenme payı petrol hakkı sahibinin sermaye hesabına alarak aktifleştirdiği arama giderleri, sondaj fer'i giderleri ve ekonomik miktarda verimli olmayan kuyuların açılma giderleri toplamından ibarettir.

Karşılanan masraflar, hangi masraflar olduğu konusu ürün paylaşım sözleşmelerinde önemli konudur. Karşılanan masraflar, esasen, arama masrafları, değer biçme masrafları, geliştirme masrafları ve faaliyet masraflarıdır [179]. Bu masrafların hangi masrafların olduğu, toplam üretiminin ne kadarının karşılanan giderler olarak belirleneceği ev sahibi Devlet ile yatırımcı arasında yapılan müzakerelerle belirlenmektedir[180].

Karşılanan masraflar, yatırımcının yatırım masraflarının karşılanan değeridir[181]. Çoğu sözleşmeler, yatırımcıya her yıl üretilen brüt petrolden (veya brüt petrolden devlet hissesi kesildikten sonra kalan miktar) belirli tavan yüzdeye kadar kesinti yapmaya izin vermektedir. Bunun amacı karşılanan masraflar bitene kadar, Devletin petrol payı almamasını önlemektir. İmtiyaz sözleşmelerinde veya lisans modelinde ise, masraflar karşılanana kadar, yatırımcı vergi ödememekte, bu ise, Devletin gelirinin ertelenmesine neden olmaktadır [182]. Örneğin, karşılanan masraflar, %20'den az, %100'den fazla olmamak kaydıyla müzakere edilebilir. Moğolistan 2004 yılı Model ürün paylaşım sözleşmesine göre, eğer petrol faaliyeti ticari keşifle sonuçlanırsa, yatırımcı %40 petrolü karşılanan gider olarak kullanabilir. Endonezya'da ilk üretilen petrolün %20'i karşılanan giderler kesilmeden taraflar arasında paylaşılmaktadır. Buna karşılık Endonezya'da yatırımcılara %100 'e kadar karşılanan giderleri tahsil etme imkânı verilmektedir[183].

Rus hukukuna göre, karşılanan masraflar, toplam üretilen petrolün %75'den fazla olamaz. Ancak, bu oran kıta sahanlığında, %90'a kadar çıkabilir[184]. Çünkü kıta sahanlığı çok daha riskli ve çok masraflı olduğundan yatırımcı teşvik edilmek istenmektedir. Ürün paylaşım sözleşmesinin kullanıldığı 74 ülke mevzuatına göre

---

[179]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s.65.
[180]Karakayalı, s.92; Demir, s.154.
[181]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s. 66.
[182]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s. 66.
[183]Mujakperuo, s.16.
[184]Rath, s.3.

yapılmış bir çalışmaya göre, Karşılanan giderlerin oranın % 0 olduğu, yani, bunun kabul edilmediği ülke oranı %2,5 olmuştur. Karşılanan giderlerinin %30 olarak kabul eden ülke oranı %11, karşılanan gider oranını 40 % olarak kabul eden ülke oranı %24, bu oranı %50 olarak kabul eden ülkelerin oranı ise %18 olmuştur. Karşılanan giderleri %100 olarak kabul eden ülke oranı ise, %24 olarak belirlenmiştir[185].

Türkmen Petrol Kanunun 25/3 maddesine göre, sanayi açıdan üretilebilir petrolün keşfi durumunda, paylaşım sözleşmesinin şartları uyarınca, Yüklenici yapmış olduğu masrafları üretilen petrolden karşılayabilir. Karşılanabilir petrolün oranı, Yüklenicinin her çeyrekteki petrol payından daha fazla olamaz.

Belirtmek gerekir ki, arama lisansı uzatılmış süreleri dâhil yürürlükte kaldığı süresince sanayi açıdan üretilebilir petrol bulunamazsa, Yüklenicinin giderleri karşılanamaz.(Petrol Kanunu m.25/4) Bu ürün paylaşım sözleşmesinin özelliğinden gelip çıkan sonuçtur. Zira ürün paylaşım sözleşmesi sanayi açıdan üretilebilir petrolün bulunma riski dâhil tüm riskin Yatırımcı tarafından üstlenildiği sözleşmedir.

Hangi masrafların karşılanabilen masraflara girmeyeceği bazen ev sahibi Devletin kanunlarında belirtilmektedir. Örneğin Türkmenistan Petrol Kanunun 50. Maddesi, petrol faaliyeti yürütülürken karşılanmayacak masrafların neler olduğunu açıkça belirtmiştir. Buna göre, kurumlar vergisi, devlet hissesi, bonuslar, yüklenicinin haklarını devrettiği için ortaya çıkan vergiler dâhil giderler, Türkmenistan hukukunu ihlal ettiği için Yüklenicinin ödemekle yükümlü tutulduğu para cezaları, gerçek ve tüzel kişilere, Yüklenicinin personeline verdiği zarardan dolayı ödeyeceği tazminat, yabancı gerçek ve tüzel kişilere, Yüklenicinin yabancı personeline verdiği zararlardan dolayı ödeyeceği tazminat, Petrol Ajansından onay almazdan yapılan harcamalar ve petrol faaliyeti ile ilgili olmayan masraflar karşılanan giderler olarak kabul edilmeyecektir.

Türkmen modeline göre, sözleşme alanından üretilen petrolden, petrol faaliyetini yürütmek için Yüklenici tarafından kullanılan miktar ve devlet hissesi kesildikten sonra geriye "Kullanılabilir petrol" kalmaktadır. Yüklenici, "kullanabilir petrolden" maksimum belirtilen (örneğin kullanabilir petrolün maksimum %60'i) orana kadar, sözleşme ile ilgili giderlerini karşılayabilmektedir. (m.13.1 ve 13.2)

---

[185]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s.68.

Bu giderlerin nasıl hesaplanacağı konusu Model sözleşmenin 36. Maddesinde belirtilmektedir. Buna göre, her takvim yıldan sonra 90 gün içinde, Yüklenici, geçen takvim yılı için tüm sözleşme gelirlerini ve giderlerinin detaylarını Yönetim Komitesine sunmakla yükümlüdür. Bununla ilgili, raporlar masrafları Yükleniciye ait olmak üzere bağımsız denetçiler tarafından veya Yüklenici ve Petrol Ajansı tarafından belirlenen kamu denetçisi tarafından tasdik edilmelidir.

8. Paylaşılabilir Petrolün Taraflar Arasında Paylaşılması

Karşılanabilir giderler kesildikten sonra geriye "paylaşılabilir petrol" kalmaktadır. *Paylaşılabilir petrole* petrol kaynaklarında "profit oil [186] " denilmektedir [187]. Paylaşılabilir petrol, devlet hissesi ve karşılanan masrafların kesilmesinden sonra geriye kalan petroldür[188].

Paylaşılan ham petrolde, taşımak doğal gaza daha elverişli ve kolay olduğu için genellikle ürün olarak verilirken[189], doğal gazda ev sahibi Devletin payı nakit şeklinde de olabilir. Çünkü üretilen doğal gazın ev sahibi Devletin boru hattına biriktirilmesi masraflı olabilir.

Petrolün paylaşımı fiks oranlarda[190], müzakere edilebilir[191] oranda veya artan oranlarda [192] olabilir. Ancak genel itibariyle paylaşılabilir petrol paylaşıldığında Devletin payının yüksek tutulması eğilimi baskındır [193]. İlk ürün paylaşım sözleşmelerde fiks oran kabul görmüştür [194]. Bu sistemde, karşılanan masraflar kesildikten sonra, geriye kalan petrol önceden belirlenmiş ve sabitlenmiş oranlarda taraflar arasında paylaşılmıştır. Tek fiyat belirlemek, artık amaca uygun

---

[186]Bossley, s.3; Ameh, s.8; Oliveira, s.48; Stoleson, s.682; Moss, s.526; Tienhaara, s.3; Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s. 73; Johnston ve Johnston, s.8.

[187]"Profit Oil" karşılığı olarak Türkçe de "Kar Petrolü" terimi kullanılmaktadır. Ercan, s.33; Demir, s. 154.

[188]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s. 84.

[189]Johnston ve Johnston, s.4.

[190]Endonezya'da paylaşım oranları %26,79 ve %73,2 olarak belirlenmiştir. Bkz.Mujakperuo, s.12.

[191]Nijerya'da günlük 2 milyon varil üretiminden fazla üretim olursa, bu durumda oranlar taraflar arasında müzakere edilebilir. Bkz.Mujakperuo, s.12.

[192]Nijerya'da günlük 350 bin varil üretim için %20, 750 bin varil için %35, 1 milyon varil için %45, 1,5 milyon varil için %50, 2 milyon varil için %60 olarak belirlenmiştir. Bkz. Mujakperuo, s.12

[193]Demir, s.154.

[194]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s. 84.

görülmemektedir. Zira sahaların genişliğinin farklılığı, altyapının geliştirilmesi, teknolojik gelişme ve petrol fiyatlarındaki dramatik değişiklik buna engeldir.

Türkmenistan'da R Faktör[195] olarak bilinen formül kullanılmaktadır[196]. R – Faktör, kümülatif giderle, kümülatif gelirin orantılanmasıdır. Kümülatif giderlere, arama, yatırım ve faaliyet giderler dâhildir.

$$R=\frac{\sum X}{\sum Y}$$

$\sum X$ = Bir önceki Takvim yılı sonuna kadar olan dönem dahil, Yüklenici tarafından Karşılanan giderlerden elde edilen tüm gelirlerin kümülatif toplamı anlamına gelmektedir.

$\sum Y$ = Bir önceki takvim yılı sonuna kadar olan dönem dahil Yüklenici tarafından katlanılan Sözleşme masraflarının kümülatif toplamını ifade eder.

Buna göre, kümülatif gelir, kümülatif giderden az olduğu dönemde, paylaşılabilir petrolün daha fazlası Yükleniciye verilmektedir. Örneğin, bazı uygulamalarda kümülatif gelir, kümülatif giderden az olduğu dönemde, paylaşılabilir petrolün %65'i Yükleniciye, %35'i ise ev sahibi Devlete verilmektedir. Kümülatif gelirle, kümülatif giderler eşit olduğunda tarafların aldığı payda eşit olmaktadır. Kümülatif gelirin, kümülatif giderden fazla olmaya başlamasından itibaren Ev sahibi Devletin aldığı payda artmaya başlamaktadır.

Tablo 2. R. Faktör Sistemine Göre Paylaşılabilir Petrolün Paylaşımı

Sıra	R Faktör Oranları	Ev Sahibi Devlet	Yatırımcı
1	0 <R≤ 1 (Oran 0'dan büyükse ancak, 1'den küçük veya 1'e eşitse)	35	65
2	1 <R≤ 1,5 (Oran 1'den büyükse ancak, 1,5'den küçük veya 1,5'e eşitse)	50	50
3	1,5 <R≤ 2 (Oran 1,5'den büyükse ancak, 2'den küçük veya 2'e eşitse)	60	40
4	2 <R≤ 2,5 (Oran 2'den büyükse ancak, 2,5'den küçük veya 2,5'e eşitse)	80	20
5	Oran 2,5'den büyükse	90	10

Kaynak: Tablo Yazar Tarafından Çeşitli Kaynaklardan Yararlanılarak Oluşturulmuştur.

[195] R-Factor olarak bilinen R- Faktör sisteminde, "R" harfi " ratio", yani "oran" sözcüğünün kısaltmasından gelmektedir.
[196] Shaw ve Gregorian, s.6.

III. ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİNİN HUKUKİ NİTELİĞİ

A. Genel Olarak

Ürün paylaşım sözleşmesinin bir tarafı Devlet veya Devletin ilgili birimidir, yani idaredir. Sözleşmenin bir tarafı idare olduğuna göre, bu sözleşmenin idari bir sözleşme mi veya idarenin özel hukuk sözleşmesi mi olduğu hususunun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

İdare kamu gücünü kullanan organ olarak çeşitli idari faaliyetlerde bulunmak, kamu emlakini yönetmek ve kamu hizmetini yerine yetirebilmek için, bir takım tek taraflı işlemleri gerçekleştirmektedir. İdarenin yerine getirmekle yükümlü olduğu görevlerin niteliği ve tüm faaliyetlerinde kamu yararını gözetme yükümlüğü idarenin tek yanlı işlemlerin yaygın kullanmasına neden olmaktaysa da, son dönemde idarenin özel hukuk işlemlerinin sayısı da giderek artmaktadır. Çünkü İdare üstlendiği görevleri yürütebilmek için gereksinim duyduğu mal ve hizmetleri her zaman tek yanlı işlemlerle sağlaması mümkün olmadığından bazı durumlarda idare sözleşme yapma yoluna başvurmaktadır[197].

Kamu idaresi ile özel kişilerin yaptığı işbirliğine Avrupa Birliği hukukunda *public-private partnership (PPP)* denilmektedir[198]. Public-private partership'in Topluluk düzeyinde bir tanımı yapılmamış olup, genellikle, kamu idareleri ile iş dünyasının altyapı ve hizmet için finans sağlama, inşaat, yenileme, yönetim veya bakım için yaptığı işbirliği formu olarak belirtilmektedir.[199] Bu işbirliğinde, normalde Devlet tarafından verilmesi gereken hizmetler, özel sektör tarafından gerçekleştirilmekte, bu hizmetlerin sunumu için mali kaynak özel sektör tarafından karşılanmakta, ayrıca tüm riskleri özel sektör tarafından üstlenilmektedir[200].

---

[197] Metin, Günday, **İdare Hukuku**, Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 10. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara 2011, s. 183; Şeref A. Gözübüyük ve Turgut Tan, **İdare Hukuku,** Cilt 1, Genel Esaslar, Güncelleştirilmiş 8. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, s. 467.

[198] Kim, Talus, "Public-Private Partnerships in Energy-Termination of Public Service Concessions and Adminstrative Act in Europe", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 9, Issue: 2, March 2011, s.1; Trapeznikow, Nabatowa ve Aýhanowa, s.26.

[199] "Green Paper on Public-Private Partherships and Community Law on Public Contracts and Concessions", http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2004/com2004_0327en01.pdf (05.06.2012).

[200] European Comission Guidlines for Succesful Public-Private Parterships, March 2003, http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/ppp_en.pdf (26.03.2012).

Avrupa Birliği Hukukuna göre, bu işbirliği iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Buna göre, Sözleşme temelli Kamu-Özel İşbirliği modelinde, ortada bir sözleşme bulunmaktayken, Kurumsal temelli Kamu –Özel İşbirliğinde ise, bu işbirliği sözleşmeye dayanmamaktadır. Sözleşmeye dayalı işbirliği de iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İlkinde İdari sözleşme söz konusuyken diğerinde imtiyaz sözleşmesi yapılmaktadır[201].

AB İdari Sözleşme direktifinde, idari sözleşme tanımı verilmiştir. Buna göre, "İdari sözleşmeleri" bir veya daha fazla ekonomik operatörler ve bir veya birden fazla idare arasında yazılı yapılan, işlerin yürütülmesi, ürünlerin tedariki veya bu Direktifin anlamı içerisinde hizmetlerinin sunumu için parasal çıkar amaçlı sözleşmelerdir[202](m.1).

Ürün paylaşım sözleşmelerinde de, idare kendi mülkiyetinde olan doğal kaynakların arama ve üretim hakkını, akdettiği sözleşme ile yatırımcıya vermektedir. Bu sözleşmelerin icrasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözüm yönteminin belirlenmesi gibi konuların aydınlatılması için, ürün paylaşım sözleşmelerin hukuki niteliğinin aydınlatılması da gerekecektir.

1. İdarenin Taraf olduğu Sözleşmeler

Bazı Avrupa ülkelerinde sözleşme temelli kamu-özel hukuk işbirliğindeki sözleşmeler idari sözleşme kabul edilirken, bazı ülkelerde bu sözleşme özel hukuk sözleşmesi kabul edilmektedir. Örneğin Finlandiya'da imtiyaz sözleşmeleri özel hukuk sözleşmeleri olarak kabul edilmekte, bu sözleşmeler genel hukuk ve sözleşme hukuku kurallarına tabi kılınmaktadır[203]. Norveç'te ise, imtiyaz sözleşmeleri temelini Norveç Enerji Kanunundan almakta ve bu kanun ile düzenlenen imtiyaz, bir özel hukuk sözleşmesi olmayıp, idari sözleşme benzeri bir işlemdir[204].

---

[201]Talus, s.2.
[202]Directive 2004/18/EC of the European Parliament and of the Council of 31 March 2004 on the Coordination Of Procedures For The Award of Public Works Contracts, Public Suply Contracts and Public Service Contracts.
http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004L0018:en:NOT (26.03.2012).
[203]Talus, s.18.
[204]Talus, s.20.

İdarenin taraf olduğu her sözleşme idari sözleşme değildir[205]. Türk hukuk doktrinin de, idarenin bazı sözleşmeleri özel hukuk sözleşmesi kabul edilirken, bazı sözleşmeler idari sözleşme kabul edilmektedir[206]. Bu ayrımı yapmanın çeşitli hukuki sonuçları bulunmaktadır.

İdarenin taraf olduğu sözleşmeleri sınıflandırmanın en önemli sonucu sözleşmenin tabi olacağı hukuki rejimidir. Zira idarenin özel hukuk sözleşmeleri tamamen Borçlar Kanunu hükümlerine tabi olmasına karşılık, idari sözleşmeler özel hukuk sözleşmelerinden farklı bir hukuk rejimine tabidir. Buna göre, idari sözleşmeler İdare hukuku kural ve ilkelerine tabi olan sözleşmelerdir[207].

Özel hukuk sözleşmeleri ile idari sözleşmeler arasındaki en temel farklardan biri ise tarafların eşitliğinde yatmaktadır. Çünkü özel hukuk sözleşmesinde taraflar arasında hukuksal eşitlik var iken, idare sözleşmelerde taraflardan biri olan idareye, kamu yararının temsilcisi ve sorumlusu olarak karşı tarafa göre, bazı üstünlükler tanınmaktadır[208].

Özel hukuk sözleşmelerinde taraflar, yasaların öngördüğü sınırlar içinde, sözleşmenin konusunu, amacını, biçimini ve bağlantı kuracakları kişileri serbestçe belirleyebilirken, idari sözleşmelerde, sözleşmenin bir tarafı olan idarenin hareket serbestisi hukuk kuralları ile sınırlandırılmıştır[209].

Burada dikkat çeken husus, bu ayrımın özellikle uyuşmazlıkların çözümünde izlenecek yargı yolunda ortaya çıkmasıdır. Buna göre, idarenin özel hukuk sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıklar adlı yargıda çözümlenir. İdari sözleşmelerden doğan uyuşmazlıkların çözüm yeri, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 2/1 –c maddesi uyarınca idari yargıdır[210]. Ancak idari sözleşmelerde, uyuşmazlıklar idari yargıda çözümlenmesi ilke olarak kabul edilmişken, 1999 yılında yapılan TC

---

[205]Günday, s.183.

[206]Günday, s. 184; Gözübüyük ve Tan, s. 469; Oğuz Sancakdar, **İdare Hukuku Teorik Çalışma Kitabı**, Seçkin Yayınevi, Ankara 2011, s. 473; Turan Yıldırım, Melikşah Yasin, H. Eyüp Özdemir, Gül Üstün ve Özge Okay, **İdare Hukuku II**, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2010, s. 72; Bahtiyar Akyılmaz, **Türk İdare Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2009, s. 410; Abdullah Uz, **İdarenin Taraf Olduğu Sözleşmelerin Hukuksal Rejimi Bakımından Kamu İhale Sözleşmeleri,** Turhan Kitabevi, Ankara, 2010, s. 7.

[207]Günday, s.184.

[208]Gözübüyük ve Tan, s.470; Günday, s.184; Lale Sirmen, Sözleşme Hukuku Açısından Yap-İşlet-Devret Modeli", **Yap-İşlet-Devret Modelinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar ve Öneriler Sempozyumu, Bildiriler-Panel**, 19 Haziran 1996, İkinci Baskı, BATIDER Yayını, Ankara, 1996, s.35.

[209]Gözübüyük ve Tan, s.470; Sirmen, s. 13.

[210]Günday, s.184; Gözübüyük ve Tan, s.470.

Anayasasının 125. Maddesinde yapılan değişikle[211], kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların milli veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesinin öngörüleceği hükmü getirilmiştir[212].

a. İdarenin Taraf Olduğu Özel Hukuk Sözleşmeler

İdarenin gerek kendi ihtiyaçlarını karşılamak, gerekse kamu hizmeti yerine getirmek için bir takım medeni ve ticari sözleşmeler yapabileceği kabul edilmekte[213] ve uygulamada idareler bu tür sözleşmeleri akdetmektedirler. Bu sözleşmeler bireylerin kendi aralarında yaptıkları sözleşmelerden farksızdır[214]. Bu sözleşmeler birer özel hukuk sözleşmesi olduğu için[215], bir taraf idare olsa bile, idare ile sözleşmenin diğer tarafı olan özel hukuk gerçek ve/veya tüzel kişisi eşittir[216]. Bu tür sözleşmelerden doğan uyuşmazlıklar taraflardan birinin idare olmasına rağmen idari yargıda değil, adli yargıda çözümlenmektedir[217].

b. İdari Sözleşmeler

İdarenin yaptığı idare hukuku kural ve ilkelerine tabi olan sözleşmeler idari sözleşmelerdir[218]. İdari sözleşmelerin tanımı konusunda tam bir görüş birliği mevcut değildir. Ancak buna rağmen, idarenin taraf olduğu sözleşmelerden, hangisinin idari sözleşme olduğunun tespiti için bazı kıstaslar oluşturulmuştur. Buna göre, bir sözleşmenin idari sözleşme olabilmesi için, taraflardan birinin idare olması, sözleşmenin konusunun kamu hizmeti olması ve sözleşmenin idareye belirgin ayrıcalık ve üstünlük tanıyan hükümler içermesi gerekmektedir.

---

[211] 4446 sayılı ve 13.8.1999 tarihli Anayasa'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.
RG 14.8.1999-23786.
[212] Gözübüyük ve Tan, s.471.
[213] Gökhan Kürşat Yerlikaya, **Yap-İşlet-Devret Modeli Hukuki Mahiyeti ve Vergilendirme**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002, s.109.
[214] Gözübüyük ve Tan, s.471.
[215] Günday, s.183.
[216] Yerlikaya, s. 110.
[217] Ali Riza Yücel, "İdari Sözleşmeler ve İmtiyaz Sözleşmeleri", **TMH (Türkiye Mühendislik Haberleri)** Sayı 439-440, 2005, s.73.
[218] Günday, s. 184; Gözübüyük ve Tan, s.469

2. Bir Sözleşmenin İdari Sözleşme Sayılması için Ölçütler

İdarenin taraf olduğu sözleşmelerin hangisinin idari sözleşme hangisinin idarenin taraf olduğu özel hukuk sözleşmesi olduğu hususu her zaman açık değildir. İdarenin taraf olduğu bir sözleşmenin türünü, uyuşmazlık ortaya çıktığında bu uyuşmazlığı çözümleyecek yargı yerini göstermek ya da sözleşmenin özel veya kamu hukukuna tabi olduğu Kanunlarla her zaman açık olarak düzenlenmemektedir[219]. Bu nedenle, Türk idare hukukunda bu konuda bazı ölçütler belirlenmiştir.

a. Taraflardan Birinin İdare Olması

Bir sözleşmenin idari bir sözleşme kabul edilebilmesi için öncelikle sözleşmenin en az bir tarafının idare olması gerekmektedir[220]. "İdare'den" kastedilen, kamu idaresi, kurumu ya da kuruluşudur[221]. Her iki tarafın özel hukuk kişisi olduğu durumlarda, bu sözleşmelerin idari sözleşme olarak kabul edilmeyecektir[222]. Bunun gibi, bu sözleşmeler idarenin taraf olduğu sözleşmede sayılmazlar[223]. Ancak, bir sözleşmenin taraflarından birisinin idare olması, bu sözleşmenin idari sözleşme olarak kabul edilmesi için tek başına yeterli kıstas değildir[224]. Belirtmek gerekir ki, bir sözleşmenin idare sözleşme sayılabilmesi için bir taraf idareyken, diğer taraf mutlaka özel hukuk kişisi olması gerekmez, her iki taraf kamu tüzel kişisi de olabilir[225]. Her iki tarafın idare olması o sözleşmenin doğrudan doğruya idari sözleşme sayılmasını gerektirmez. Nitekim Danıştay, iki kamu idaresinin arasında yapılan bir sözleşmeyi özel hukuk sözleşmesi kabul etmiştir[226]. Sözleşmenin taraflarından birinin idare olması koşuluna organik koşul denilmektedir[227].

---

[219]Günday, s.185; Uz, s. 32
[220]Günday, s.184; Gözübüyük ve Tan, s.482; Sancakdar, s. 473; Yıldırım, Yasin, Özdemir, Üstün ve Okay, s.73; Akyılmaz, s. 415; Yerlikaya, s. 114.
[221]Yücel, s.73.
[222]Sancakdar, s.473.
[223]Günday, s.184.
[224]Gözübüyük ve Tan, s.469.
[225]Günday, s.185; Sancakdar, s. 473.
[226]Gözübüyük ve Tan, s.471.
[227]Akyılmaz, s. 415; Sancakdar, s.474.

b. Sözleşmenin Konusunun Kamu Hizmeti Olması

Bir sözleşmenin idari sözleşme olarak kabul edilmesi için aranacak kıstaslardan biri ise, sözleşmenin konusunun kamu hizmetinin yürütülmesi, amacının ise kamu yararına ilişkin olması gereğidir [228] . Bu koşula işlevsel koşul denilmektedir[229]. Görülen hizmet kamu hizmeti olmasına rağmen, örneğin, kamu hizmeti gören imtiyazlı kişinin bu hizmet nedeni ile üçüncü kişilerle yaptığı sözleşmeler de idari sözleşme sayılmamaktadır. Burada sözleşmenin bir tarafı kamu hizmeti gören idari imtiyazlı kişi olmasına rağmen, bu kişi idare değildir.[230]

İdarenin yaptığı ve karşı tarafın bir kamu hizmetin yürütülmesini veya böyle bir hizmetin yürütülmesine katılmasını öngören sözleşmeler idari sözleşmeler sayılmaktadır [231] . Ancak bazı yazarlar, sözleşmenin kamu hizmeti olmasının yetmediği, bununla birlikte, kamu hizmetini yürütmeye doğrudan doğruya katılması gerektiği belirtilmektedir[232]. Belirtmek gerekir ki, kamu hizmeti kavramının ne olduğu konusunda görüş birliği bulunmamaktadır[233]. Kanaatimizce, bir sözleşmenin taraflardan birinin idare olması, sözleşmenin konusunun kamu hizmetinin yürütülmesine doğrudan katılması, bu sözleşmenin idari sözleşme olarak kabulüne yetmez.

Türk doktrininde, konusu bir kamu hizmetinin yürütülmesi veya bir kamu hizmetinin yürütülmesine katılma olmadığı halde, İdarenin taraf olduğu bazı sözleşmelerin duraklamasız idari sözleşme sayılması gerektiği belirtilmiştir[234]. Buna göre, maden işletme imtiyazları veren sözleşmeler gibi sözleşmelerin konusu bir kamu hizmetinin yürütülmesi olmadığı halde, bu sözleşmelerin idare sözleşme olarak nitelendirilmesi gerektiğini ifade edilmiştir. Bu görüşe göre, bu sözleşmelerin idari sözleşme sayılmasının nedeni maden gibi kaynakların Devletin hüküm, tasarrufu ve

---

[228]Günday, s. 185; Gözübüyük ve Tan, s.482; Sancakdar, s. 474; Yıldırım, Yasin, Özdemir, Üstün ve Okay, s.73; Akyılmaz, s. 416; Yerlikaya, s.116; Yücel, s.73.
[229]Akyılmaz, s. 416; Sancakdar, s.474.
[230]Günday, s.185.
[231]Günday, s.185.
[232]Yerlikaya, s. 116.Bu konudaki tartışmalar için ayrıca bkz. Uz, s. 34 vd.
[233]Türk Anayasa Mahkemesinin E.1994/43, K. 1994/42-2 Sayılı Kararında verilen tanıma göre, kamu hizmeti, Devlet ya da diğer kamu tüzel kişileri tarafından ya da bunların gözetim ve denetimleri altında, genel ve ortak gereksinimleri karşılamak, kamu yararı ya da çıkarını sağlamak için yapılan ve topluma sunulmuş bulunan sürekli ve düzenli etkinliklerdir.
[234]Günday, s.186.

denetimi altında bulunmalarıdır[235]. Belirtmek gerekir ki, Yeni Maden Kanunun kabul edilmesinden sonra maden işletmeleri artık sözleşmeyle değil, tek taraflı idari işlemle verilmektedir[236].

c. Sözleşmenin İdareye Belirgin Ayrıcalık ve Üstünlük Tanıyan Hükümler İçermesi

Bir sözleşmenin idari sözleşme olarak kabul edilebilmesi için en önemli kıstas, sözleşmenin idareye belirgin ayrıcalık ve üstünlük tanıyan hükümler içermesinde yatmaktadır[237]. Bu kıstasa maddi koşul denilmektedir[238]. Bilindiği üzere, özel hukuk sözleşmesinin en önemli özelliği, taraflar arasında iradelerin eşitliği ve denkliğidir. Bu sözleşmelerde, taraflar eşit olduklarından, taraflardan biri tek yanlı iradesi ile sözleşmeden doğan ilişkiyi etkilemesi ve değiştirmesi olanaksızdır[239]. Bu nedenle, idarenin taraf olduğu sözleşmelerde, idare sözleşmenin eşit tarafı iken, idari sözleşmede, idareye belirgin ayrıcalık ve üstünlükte tanınmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, idareye tanınan ayrıcalık ve üstünlüğün belirgin, yani, idareye özel hukuk sözleşmesinde kabul edilemeyecek yetkiler veriyor olması gerekmektedir. Aksi halde, idareye bazı ayrıcalık ve üstünlüklerin sağlanmasını, diğer kıstaslar olsa bile bir sözleşmenin idari sözleşme olduğunu göstermeyeceği kanaatindeyiz. Bu cümleden, idareye özel hukuk sözleşmelerinde görülmeyen birtakım üstünlük ve ayrıcalıklarla donatılmasına, sadece idareye tanınan tek yanlı değiştirme, tek yanlı fesih gibi haklar ile, ceza verme, işletmeye el koyma veya satın alma gibi yetkilerle donatılmasını örnek verilebilir[240].

B. Hukuki Niteliği

Yukarıdaki açıklanan kıstasları esas alarak, ürün paylaşım sözleşmesinin hukuki niteliği ortaya konulabilir. Ancak, Türk hukukunda bu sözleşme

---

[235]Günday, s.186; Gözübüyük ve Tan, s.484.
[236]Sancakdar, s.483.
[237]Günday, s. 186; Gözübüyük ve Tan, s.488; Sancakdar, s. 473; Yıldırım, Yasin, Özdemir, Üstün ve Okay, s.73; Akyılmaz, s. 418; Yerlikaya, s. 116; Yücel, s.73.
[238]Akyılmaz, s. 418; Sancakdar, s. 474.
[239]Günday, s.187.
[240]Günday, s.187.

düzenlenmediğinden, ayrıca, petrolün Devletin mülkiyetinde olmasından dolayı ancak, Devlet adına hareket eden idarenin de kanunla bir yetki verilmeden bu sözleşmeyi akdetme izni olmadığından bu sözleşmenin Türkiye'de günümüzde uygulama imkânı olmadığından dolayı, ürün paylaşım sözleşmesinin hukuki niteliğine ilişkin tespitler daha çok Türkmen hukukunda düzenlenen ürün paylaşım sözleşmesi Türk hukukunda kabul edilmiş olsaydı varsayımına ilişkin olacaktır. Belirtmek gerekir ki, Türkmen hukukunda sözleşmeler idari sözleşme ve özel sözleşme olarak ayrıma tabi tutulmamaktadır.

1. Özel Hukuk Sözleşme Olması

a. Taraflardan Birinin İdare Olması

Ürün paylaşım sözleşmesinin bir tarafı devlet'tir, yani idaredir. Ürün paylaşım sözleşmenin konusunu, petrol aranması ve üretimi, üretilen petrolün belirli oranlarda paylaşılması oluşturmaktadır. Ev sahibi Devlet veya onun temsilcisi, Devletin doğal kaynaklar üzerindeki hükümranlık ilkesi gereğince, bu kaynakları kendisi işletebileceği gibi, özel şahısların eli ile de işletebilir. Devletin bu kaynakları özel hukuk kişileri aracılığıyla işletme modellerinden biri olan ürün paylaşım sözleşmelerinde, sözleşmenin diğer tarafı yerli ve/veya yabancı gerçek ve/veya tüzel kişisidir. Yani, ürün paylaşım sözleşmesinin bir tarafı Devlet iken, diğer tarafı özel hukuk kişisidir. Ancak, yukarı da açıklandığı gibi, bir sözleşmenin idari sözleşme sayılabilmesi için taraflardan birinin idare olması tek başına yeterli kıstas değildir.

b. Sözleşme Konusunun Devlete ait Petrol Kaynaklarının Aranması ve Üretilmesi Olması

Yukarı da açıklandığı üzere, kamu hizmeti kavramı üzerinde bir görüş birliği bulunmamaktadır. Petrol kaynaklarının aranması ve üretilmesini kamu hizmeti kabul etmek olanaksızdır. Nitekim Türk hukukunda da, yer altı ve yerüstü doğal

zenginliklerin işletilmesine ilişkin sözleşmelerde özel kişinin bir kamu hizmetini yürütmediği ifade edilmiştir[241].

Ancak, doğal kaynaklar üzerindeki egemenlik hakkının yalnız bağımsız Devlete ait olduğunu kabul edersek, bu kaynakların işletilmesi için, egemen Devletin izin vermesi gerektiği ilkesini dikkate alarak, ürün paylaşım sözleşmesinin de birer idari sözleşme olduğu düşünülebilir. Türk hukukunda da, maden sözleşmelerin Anayasa hükmü gereği devletin korumakla ve değerlendirilmesini denetlemekle yükümlü olduğu bir milli servet olduğu için bu sözleşmelerin idari sözleşme sayılması gerektiği ileri sürülmüştür[242]. Yeni Maden Kanunu ile maden işletmeleri artık idari sözleşme değil, idarenin tek taraflı olarak vereceği ruhsatın konusunu oluşturmaktadır[243].

c. Tarafların Eşit Olması

Bir sözleşmenin idari sözleşme mi veya idarenin taraf olduğu sözleşme mi olduğu hususunda dikkate alınacak kıstas, idareye belirgin olarak tanınan üstünlük ve ayrıcalıkta yatmaktadır[244]. Ürün paylaşım sözleşmelerinde, ev sahibi Devlete bazı ayrıcalıklar tanınmaktadır. Buna göre, ürün paylaşım sözleşmesi kapsamında, yeraltı kaynakların aranması ve üretiminde Devletin iki rolü söz konusudur. İlkinde, Devlet, sözleşmenin eşit tarafının birisi olarak, bazı yükümlülükler almaktadır. Diğerinde, ise, Devlet kendi kamu hukuku otoritesi kapsamında bazı yetkiler elde etmektedir[245]. Örneğin, Türkmenistan hukukunda, ürün paylaşım sözleşmesinde, yatırımcı faaliyetini yürütebilmek için ilgili lisansı almak zorundadır[246]. Bu lisans bir petrol yatırım modeli olan *Lisans Modelindeki* lisanstan farklı olup, buradaki lisans yatırımcının yatırım faaliyeti bulunma hakkını açıklayan ve tescil eden belgedir, bir

---

[241]Gözübüyük ve Tan, s.484; Günday, s.186.
[242] Ali Ülkü Azrak, "Türkiye'de Madenlerin Hukuki Rejimi Üzerine Düşünceler", ss.4-5. http://www.iudergi.com/tr/index.php/hukukidare/article/viewFile/2924/2522(01.06.12), s. 4-5; Hikmet Sami Türk, "Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun Üzerinde Açıklamalar", (Türk Maden Kanunu), http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/306/2901.pdf (01.06.2012), s.88-89.
[243]Sancakdar, s.483.
[244]Sancakdar, s. 473.
[245]Paliashvili, PSA, s.2.
[246] "İlgili Lisans olmadan petrol faaliyetlerini icra etmeye kimsenin hakkı yoktur" Türkmen Petrol Kanunu m.14/1.

karinedir[247]. Ancak, ev sahibi Devlet bazı durumlarda bu lisansı geri alma hakkına sahiptir. Lisansın geri alınması ise, sözleşmenin sona erme şartlarından birisi olabilir. Bu ise, Devletin ayrıcalıklı olduğunu gösterir.

Ürün paylaşım sözleşmelerinde de idareye bazı ayrıcalık ve üstünlük tanınmakta olsa bile, çalışma kapsamındaki genel açıklamalardan görüleceği gibi, bu ayrıcalık ve üstünlük, bu sözleşmenin idari sözleşme olarak kabul edilmesi için yetmeyecektir. Belirtmek gerekir ki idarenin yaptığı özel hukuk sözleşmelerinin tam anlamıyla özel hukuk sözleşmesi olmadığı, idareye bazı ayrıcalıklar tanındığı ifade edilmektedir. Örneğin abonman sözleşmesi özel hukuk sözleşmesi sayılsa bile[248] bu sözleşmede iki eşit iradeden söz edilemeyeceği belirtilmiştir. Çünkü bu sözleşmelerde pazarlıkla fiyat belirlenmediği gibi idare sözleşme yapacağı tarafı serbestçe seçemez[249]. Bu anlamda, ürün paylaşım sözleşmeleri, tarafların iradelerin denk ve eşit olduğu birer idarenin taraf olduğu sözleşmelerdir.

Rusya[250] ve Ukrayna[251] doktrininde ürün paylaşım sözleşmesinin birer medeni hukuk sözleşmesi olduğu ifade edilmektedir. Bu sözleşmelerde, taraflar arasındaki yeraltı kaynakların kullanımı ve işin icrası ile ilgili tüm hususlar ortak karar verilmekte ve anlaşılmaktadır[252]. Belirtmek gerekir ki, uygulamada bu tür sözleşmelerde uyuşmazlıkların çözüm yöntemi olarak tahkim, özellikle uluslararası tahkim kabul edilmektedir.

2. Türkmenistan Hukuku Açısından İsimli Bir Sözleşme Olması

Sözleşmeler kanunda düzenlenmiş olup olmamalarına göre, isimli sözleşmeler ve isimsiz sözleşmeler[253] olarak ikiye ayrılarak incelenmektedir[254].

---

[247] Türkmen Petrol Kanununa göre, Lisans, Yükleniciye ve Operatöre Petrol Ajansı tarafından verilen ve Petrol Kanunun şartları uyarınca petrol faaliyetlerini veya bunların ayrı-ayrı şekillerini icra etmeye hukuk veren hukuki araçtır. (m.1/8).

[248] Gözübüyük ve Tan, s.478; Sancakdar, s. 474.

[249] Yıldırım, Yasin, Özdemir, Üstün ve Okay, s. 72.

[250] Patton, s. 73; Ian Rutledge, **The Sakhalin II PSA-A Production `Non-Sharing` Agreement Analyses of Revenue Distribution**, SERIS (Sheffield Energy & Resources Information Services), Chesterfield, 2004 s.13.

[251] Paliashvili, PSA, s.2.

[252] Paliashvili, PSA, s.2.

[253] İsimsiz Sözleşmeler konusunda daha fazla bilgi için bkz. Fikret Eren, "İsimsiz Sözleşmelere İlişkin Bazı Sorunlar", **Prof. Dr. Turgut Akıntürk'e Armağan**, Beta Yayınları, İstanbul 2008, s. 85-111.

Kanunla düzenlenmiş sözleşmelere isimli sözleşmeler denilirken, kanunla düzenlenmemiş sözleşmelere isimsiz sözleşmeler denilmektedir[255].

İsimsiz sözleşmeler(atipik sözleşmeler), kendi içinde ihtiva ettikleri unsurların tipik sözleşmelere ait olup olmaması yönünden kendine özgü (sui generis) sözleşmeler ve karma sözleşmeler olarak ikiye ayrılarak incelenmektedir. Karma atipik sözleşmelerde, kanunda öngörülmüş sözleşmelerden karma bir sözleşme yapılırken, kendine özgü atipik sözleşmelerde, kanunda düzenlenmiş sözleşmelerin hiç birine ait olmayan unsurlardan meydana gelmektedir[256].

Ürün paylaşım sözleşmesi Türk hukuku açısından kanunla düzenlenmiş bir sözleşme olmadığından isimsiz (atipik) bir sözleşmedir. Ürün paylaşım sözleşmesinde herhangi bir sözleşmenin unsurlarından yararlanılmamaktadır. Bu anlamda ürün paylaşım sözleşmesi Türk hukuku açısından kendine özgü atipik bir sözleşmedir. Ancak belirtmek gerekir ki, ürün paylaşım sözleşmesinin Devletin egemenliği altındaki petrolün aranması ve üretilmesine ilişkin bir sözleşme olmasından dolayı, kanunla düzenlenmeden Türk hukukunda uygulanması mümkün değildir. Türk hukukunda, ürün paylaşım sözleşmeleri kanunla düzenlenmiş değildir. Atipik olan ve idarenin taraf olduğu idare sözleşme hukuki niteliğine sahip ürün paylaşım sözleşmelerin Türkiye'de uygulanması için, kanunda düzenlenmesi gerekir. Zira bu bir sözleşmenin bir tarafı idaredir. İdare, kanunla yetkilendirilmeyen konuda sözleşme yapamaz. Türk Anayasasının 47. Maddesinde belirtiği üzere, *Devlet, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından yürütülen yatırım ve hizmetlerden hangilerinin özel hukuk sözleşmeleri ile gerçek veya tüzel kişilere yaptırılabileceği veya devredilebileceği kanunla belirlenir.* Şu an yürürlükte olan 6326 sayılı Türk Petrol Kanunun 1. Maddesine göre, Türkiye'deki petrol kaynakları Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Kanunun "memnuiyetler ve hususi kayıtlara" ilişkin 4. bölümünde, bu kanuna göre müsaade, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi veya belge alınmadan hiçbir petrol ameliyesi yapılamayacağını kayıt altına alınmıştır. (m.5/a) görüldüğü gibi, Türk Petrol Hukuku lisans modelini kabul

---

[254]Fikret Eren, **Borçlar Hukuku, Genel hükümler**, Değiştirilmiş 13. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2011, s.192; (Borçlar), Kemal M. Oğuzman ve Turgut M. Öz, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Gözden Geçirilip Güncelleştirilmiş Sekizinci Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2010, s.42.

[255]Eren, Borçlar, s.192; Oğuzman ve Öz, s. 43.

[256]Eren, Borçlar, s.192; Oğuzman ve Öz, s. 43; Ahmet Cemal Ruhi, **Sözleşmeler Hukuku,** Seçkin Yayıncılık, Ankara 2011, (Sözleşmeler), s. 81-82.

etmiştir ve ürün paylaşım sözleşmesinin Türkiye'de uygulanabilmesi için kanunla düzenlenmesi gerekir.

Türkmenistan hukuku açısından ise, bu sözleşme kanunla düzenlenmiş isimli bir sözleşmedir. Türkmen Petrol Kanununda, petrol faaliyetlerinin icrası için sözleşme modelleri sayılmış olup, bunların arasında, ürün paylaşım sözleşmeleri de bulunmaktadır. (m.21)

3. Tam İki Tarafa Borç Yükleyen Bir Sözleşme Olması

Borç sözleşmeleri edim ilişkisine göre, bir tarafa borç yükleyen sözleşmeler ve iki tarafa borç yükleyen sözleşmeler olarak ayrılmaktadır[257]. Ancak, doktrinde Eren sözleşmeleri bu ayrımına ek olarak, çok taraflı sözleşmeleri de eklemekte ve sözleşmeleri üçe ayırarak incelemektedir. Buna göre, çok taraflı sözleşmeler, şirket sözleşmeleridir. Bu tür sözleşmelerde taraflardan her biri borç altına girmekte, ancak, bu sözleşmeler karşılıklı borç doğuran sözleşme değildir. Bu sözleşmede taraflar ortak bir amacı gerçekleştirmek için borç altına girmektedir[258].

Bir tarafa borç yükleyen sözleşmeler bir sözleşme olmakla beraber sadece taraflardan biri borç altına girmektedir. Diğer taraf hiçbir borç altına girmemektedir. Bu sözleşmelere örnek olarak bağışlama vaadi ve kefalet sözleşmesi zikredilebilir[259].

Her iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerde taraflardan her biri, diğer tarafın aynı zamanda hem alacaklısı, hem de borçlusudur. Bu tür sözleşmeler her iki tarafa borç yüklerler. Bu sözleşmelerde sözleşme tarafları karşılıklı olarak borçlu ve alacaklı durumdadırlar. Bu sözleşmelere örnek olarak satış, kira sözleşmeleri örnek gösterilebilir[260].

Ürün paylaşım sözleşmesi çok taraflı sözleşmesi değildir. Ürün paylaşım sözleşmeyi akdetmekle, yabancı yatırımcı ev sahibi Devletin mevcut hukuk

---

[257]İrfan Baştuğ, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, İstiklal Matbaası, İzmir, 1977, s. 32; Oğuzman ve Öz, s. 41; Safa Reisoğlu, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş Onsekizinci Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 46; Necip Kocayusufpaşaoğlu, Borçlar Hukukuna Giriş, Hukuki İşlem, Sözleşme, **Borçlar Hukuku Genel Bölüm**, (Kocayusufpaşaoğlu ve Diğerleri), Birinci Cilt, Yenilenmiş Genişletilmiş Tamamlanmış 4 üncü Bası'dan 5 inci Tıpkı Bası, İstanbul, 2010 s. 98; , Hüseyin Hatemi ve Emre Gökyayla, **Borçlar Hukuku Genel Bölüm,** Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2011, s. 15; Ruhi, Sözleşmeler, s.17.

[258]Eren, Borçlar, s. 193.

[259]Baştuğ, s.32;Oğuzman ve Öz, s. 41; Reisoğlu, s. 46; Eren, Borçlar, s.193; Ruhi, s.17.

[260]Baştuğ, s.32;Oğuzman ve Öz, s. 41; Reisoğlu, s. 46; Eren, Borçlar, s.193; Kocayusufpaşaoğlu, s.98; Ruhi, Sözleşmeler, s.17.

durumunu bertaraf etmekte ve ev sahibi Devletten kesin garanti ve koruma elde etmektedir. Ev sahibi Devlet ise, kendi kontrolünü sürdürmekle birlikte büyük petrol projelerinin gerçekleştirilmesi için yabancı sermaye çekmektedir. Ayrıca, ev sahibi Devlet petrol arama ve üretim sırasında yeraltı kaynaklarına olan mülkiyet hakkını sürdürmektedir[261]. Bunun sonucunda tarafların ortak amacı, petrolün keşfi ve üretimidir. Çok taraflı sözleşmelerde tarafların iradeleri karşılıklı değil, aynı amaca yönelik olduğundan[262], ürün paylaşım sözleşmesi de şirket sözleşmesi gibi gözükse bile ürün paylaşım sözleşmesi şirket sözleşmesi değildir. Çünkü her ne kadar tarafların ortak amacı petrolün keşfi ve petrolün üretimi ise de, bu amaç sözleşmede tarafların tek amacını oluşturmamaktadır. Ürün paylaşım sözleşmesinde, ev sahibi Devlet riski petrol sahalarına kendi bütçesinden her hangi bir yatırım yapmadan, yatırımcının yatırımı ile petrolün keşfini amaçlamakta, petrol bulunduğunda ise, devlet hissesi, üretilen petrolden pay ve vergi almaktadır. Yatırımcı ise, riski tek başına üstlenerek zengin petrol kaynaklarına ulaşmakta ve bunun üretimi ile kazanç etmeyi amaçlamaktadır.

Ürün paylaşım sözleşmesi bir tarafa borç yükleyen sözleşme de değildir. Çünkü tarafların hak ve borçlarını irdeleyeceğimiz çalışmanın dördüncü bölümündeki açıklamalardan da görüleceği gibi ürün paylaşım sözleşmesinde taraflardan her ikisi de borç altına girmektedir. Buna göre, her ne kadar, taraflardan birinin (yatırımcının) edimi ağırlıklı olsa bile ürün paylaşım sözleşmesi iki tarafa borç yükleyen sözleşmedir.

Her iki tarafa borç yükleyen sözleşmeleri kendi içinde ikiye ayrılarak incelenmektedir[263]. Buna göre, "tam iki tarafa borç yükleyen sözleşmeler" ile "eksik iki tarafa borç yükleyen sözleşmeler" bulunmaktadır[264].

Tam iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerde, taraflardan her birinin edimi, diğer tarafın ediminin sebep ve karşılığını oluşturmakta ve edimler arasında tam

---

[261] Stoleson, s.682.

[262] Pınar Öztürk, **Ortak Girişim (Joint venture) ve Uygulanacak Hukuk**, Beta Yayınları, İstanbul, 2001, s. 34.

[263] Reisoğlu iki tarafa borç yükleyen sözleşmeleri "*zorunlu olarak iki taraflı sözleşmeler*" ve "*muhtemelen iki taraflı sözleşmeler*" olarak ikiye ayırarak incelemektedir. Buna göre ilkinde kira sözleşmesinde olduğu gibi sözleşmenin niteliği icabı mutlaka borç altına giriyorken, diğerinde saklama sözleşmesinde olduğu gibi iki tarafın borç altına girmesi tarafların bu şekilde anlaşmasına veya bir giderin veya zararın ödenmesi zorunluğuna bağlıdır. Bkz. Reisoğlu, s. 46.

[264] Baştuğ, s. 33; Eren, Borçlar, s.194; Oğuzman ve Öz, s. 41; Kocayusufpaşaoğlu, s.98; Ruhi, Sözleşmeler, s.18.

anlamıyla karşılıklılık ve bağımlılık vardır. Bu sözleşmelere "tam iki taraflı sözleşmeler" veya "karşılıklı (sinallagmatik) sözleşmeler" denilmektedir. Bu sözleşmelere örnek olarak alım-satım, kira, hizmet, eser sözleşmeleri verilmektedir[265].

Eksik iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerde ise, tarafların edimleri birbirine bağlı olmayıp, birbirinin sebep ve karşılığını teşkil etmezler[266]. Diğer bir ifadeyle bu sözleşmelerde bir taraf her zaman borç altına girmekte, diğer taraf ise ancak bazı şartlar gerçekleşirse borç altına girmektedir. Bu sözleşmelere örnek olarak karz, ariyet, tüketim ödüncü sözleşmeleri verilmektedir[267].

Ürün paylaşım sözleşmesinin bir tarafı olan ev sahibi Devlet (veya yetkili birimi), sözleşmeyle, sözleşmenin diğer tarafına (yatırımcıya) petrol arama ve üretim hakkını vermektedir. Ev sahibi Devlet ayrıca Yatırımcıya arama ve üretim yapılacak sahayı da teslim etmekte ve sözleşme sonuna kadar sahayı üçüncü kişilerden gelecek hak iddialarına karşı korumaktadır. Yatırımcı bu hakkı aldıktan sonra, gerekli tüm yatırımları gerçekleştirerek arama ve üretim faaliyetlerini yapmakla yükümlüdür. Ürün paylaşım sözleşmesinde, sözleşmenin özel hukuk kişisinin edimleri daha fazladır. Arama faaliyeti Yatırımcı tarafından yapılmakta, keşif gerçekleşirse geliştirme faaliyeti ve üretim faaliyeti de yatırımcının finans, emek, teknik ve know-how gücüyle geliştirilmektedir. Ancak, Ev sahibi Devletin de sözleşme ile üstlendiği bazı hak ve borçlar bulunduğundan bu sözleşme tam iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerdendir.

4. Sürekli Bir Sözleşme Olması

Sözleşmeler zaman yönünden sınıflandırılırken, yalın sözleşmeler, dönemli sözleşmeler ve sürekli sözleşmeler olarak üçe ayrılmaktadır. Yalın (ani) sözleşmeler, borçlunun asil edim yükümünü zaman içinde bir defada yerine getirdiği borç sözleşmelerdir [268] . Alım-satım sözleşmesi bu ani sözleşmelere örnek olarak verilebilir[269]. Dönemli sözleşmeler, dönemli borç ilişkilerini içeren sözleşmelerdir[270].

---

[265]Oğuzman ve Öz, s. 42; Kocayusufpaşaoğlu, s. 99; Eren, Borçlar, s.194.
[266]Baştuğ, s. 32; Kocayusufpaşaoğlu, s. 99; Eren, Borçlar, s.195.
[267]Oğuzman ve Öz, s. 42; Hatemi ve Gökyayla, s. 15.
[268]Eren, Borçlar, s.196.
[269]Oğuzman ve Öz, s. 44.
[270]Eren, Borçlar, s.196. Oğuzman ve Öz, dönemli sözleşmeler ile sürekli sözleşmeleri aynı kategoride değerlendirmekte ve bu sözleşmelere örnek olarak Kira sözleşmesini vermektedir. Yazarlara göre,

Ürün paylaşım sözleşmesi, sürekli bir sözleşmedir. Çünkü sürekli sözleşmeler, sürekli borç ilişkilerini içeren sözleşme olup, bu tür sözleşmelerde asli edim yükümü ile zaman unsuru arasında sürekli bir ilişki vardır[271]. Ürün paylaşım sözleşmesi, çok uzun yılları kapsayan bir sözleşme olup, asli borç ilişkisi olan arama ve üretim faaliyetleri bir defaya veya belirli bir döneme mahsus olmayıp, sözleşmenin yürürlükte kaldığı süre zarfında her zaman mevcuttur.

5. Tescil Şartlı Sözleşme Olması

a. Genel Olarak Şekil

Teknik bir hukuk kavramı olarak şekil, kişinin iradesinin beyan ederken kullandığı söz, yazı, işaret, senet gibi araçlardır[272]. Şekil amaçlarına göre şekil türleri ve yapılış tarzlarına göre şekil türleri şekilde iki ayrı kategoride değerlendirilebilir.

(1) Amaçlarına Göre Şekil Türleri

Sözleşmeler amaçlarına göre geçerlilik şartı olarak şekil ve ispat şartı olarak şekil olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmektedir.

Geçerlilik şartı olarak şekilde kanuni şekil ve iradi şekil olarak kendi bünyesinde ikiye ayrılmaktadır. Buna göre kanunun herhangi bir şekli öngördüğü hallerde bu şekle uyulmadan yapılan sözleşmeler geçersiz kabul edilmektedir. Diğer bir ifadeyle geçerlilik şartı kanunda öngörülen şekle "kanuni şekil" denilmektedir[273].

Geçerlilik şartı olarak şekli kanun öngörebileceği gibi taraflarda öngörebilir. Tarafların geçerlilik şartı olarak şekil öngördüğü durumlarda "iradi şekilden" söz edilir[274]. Bu şekil şartına "sözleşmeye dayanan şekil" de denilmektedir[275]. İradi şeklin hukuki sonuçlarını, geçerlilik şartı mı, yoksa ispat şartı mı olduğunu tayin

---

sözleşme ilişkisinin süresi bakımından yapılan ayrıma "ifa ile yapılan sözleşme" ayrımının da eklenmesi gerekmekte olup, sözleşmenin kurulması ile borçların ifası aynı anda vuku buluyorsa bu sözleşmelere ifa ile yapılan sözleşme veya elden sözleşme denilmektedir. Elden bağışlama, elden satış buna örnek olarak verilebilir. Bkz. Oğuzman ve Tan, s. 44.

[271]Eren, Borçlar, s.196.

[272]Baştuğ, s. 70.

[273]Baştuğ, s. 78; Eren, Borçlar, s.241; Kocayusufpaşaoğlu, s.272; Ruhi, Sözleşmeler, s. 23.

[274]Eren, Borçlar, s. 241; Ruhi, Sözleşmeler, s.23.

[275]Baştuğ, s. 78; Kocayusufpaşaoğlu, s.272.

etmek tarafların iradesine bağlı olup, bu yönde irade açık belli değilse, kararlaştırılan şeklin sıhhat şartı olduğu karine kabul edilmektedir[276].

İspat şartı olarak şekil kanundan doğabileceği gibi[277], taraf iradelerinden de doğabilir[278]. Taraflar uyuşmazlık halinde uyuşmazlığın mahkemede belirli bir şekil şartı, örneğin yazılı veya resmi bir belge ile ispat edilmesini kararlaştırabilirler[279]. İspat şekli geçerlilik şekli ve şartı değildir[280].

(2) Yapılış Tarzına Göre Şekil Türleri

Yapılış tarzına göre şekil, adi yazılı şekil, resmi şekil, belirli bir sicile tescil ve ilan olmak üzere dörde ayrılmaktadır[281]. *Adi yazılı şekil*, metnin el yazısı ile imzalanmasından oluşan şekildir. Burada resmi memura başvurmaksızın, ilgililerin düzenlendiği bir metnin imzalanması yeterlidir[282]. Resmi bir makamın önünde ve resmi bir memurun katılımıyla yapılan şekle *resmi şekil* denilmektedir. Bu şekil türünde resmi memura bu konuda görev ve yetki verilmektedir[283]. Kanun bazı hukuki işlemlerin geçerliği için bazen belli bir sicile kayıt düşmeyi öngörebilmektedir[284]. İlan ise, belli bir durumun veya işlemin üçüncü kişilerin bilgilerine sunulması amacıyla, herkesin duyabileceği bir şekilde açıklanmasıdır[285].

---

[276]Reisoğlu, s. 78.

[277]Hukuk Muhakemeleri Kanunun 200. Maddesine göre, " Bir hakkın doğumu, düşürülmesi, devri, değiştirilmesi, yenilenmesi, ertelenmesi, ikrarı ve itfası amacıyla yapılan hukuki işlemlerin yapıldıkları zamanki miktar ve değerleri iki bin beş yüz Türk Lirasını geçtiği takdirde senetle ispat olunması gerekir".

[278]Baştuğ, s. 77.

[279]Reisoğlu, s. 78-79.

[280]Eren, Borçlar, s.243.

[281]Reisoğlu, s. 71. Ancak Türk doktrininde Kocayusufpaşaoğlu, tescil ve ilanı bir şekil türü olarak görmemektedir. Yazara göre, dar ve teknik anlamlı şekil, sadece irade beyanlarını ilgilendirmektedir. İrade beyanı dışındaki vakıalar bu anlamda şekil değildir. Buna göre, bir kütüğe yapılan tescil ve ilan gibi olaylar teknik anlamda şekil değildir. Yazar, tescil ve ilanın teknik anlamda şekil oluşturmadığına kanıt olarak, bunların yapılmaması halinde şekle aykırılık ilişkin hüküm ve yaptırımların uygulanmamasını hiçbir şekilde söz konusu olamaz. Ancak, **kanaatimizce**, geçerliliği tescil şartına bağlı hukuki işlemlerde, tescil yapılmadığı durumlarda hukuki işlem geçersiz sayılıyorsa, bu bir şekil türüdür ve Fonksiyonuna göre şekil türü ayrımında söz edilen sıhhat şartı olarak şekil burada söz konusu olmaktadır.

[282]Baştuğ, s. 75; Eren, Borçlar, s.245; Kocayusufpaşaoğlu, s. 276; Reisoğlu, s. 71; Ruhi, Sözleşmeler, s.24.

[283]Baştuğ, s. 75; Eren, Borçlar, s.254; Kocayusufpaşaoğlu, s. 277; Reisoğlu, s. 77; Ruhi, Sözleşmeler, s.26.

[284]Baştuğ, s. 77; Eren, Borçlar, s. 256; Reisoğlu, s.78.

[285]Baştuğ, s. 77; Eren, Borçlar, s. 257; Reisoğlu, s.78.

b. Türkmen Hukukuna Göre Resmi Sicile Tescil Şekilli Bir Sözleşme Olması

Türk hukukunda[286] olduğu gibi Türkmen hukuku da sözleşme serbestisi[287] ilkesini kabul etmiştir[288]. Buna göre, kişiler, kanun sınırları dâhilinde sözleşmeleri serbestçe akdedebilirler ve sözleşmenin içeriğini belirleyebilirler. Gerçekten Türkmen Medeni Kanunun 1. Maddesine göre, Medeni Kanun sözleşme serbestisi ilkesini benimsemektedir. Gerçek ve tüzel kişiler Kanuna aykırı olmamak şartıyla kendi hak ve yükümlülüklerini sözleşme ile belirlemekte ve sözleşme şartlarını istedikleri gibi belirlemekte serbesttirler[289]. (Türkmen Medeni Kanunu m. 1/ 2)

Kanunda belirlenen durumlarda veya taraflarca sözleşmenin geçerliği için belirli bir şekil şartı aranmışsa, bu durumda sözleşmenin geçerli olması için bu şekil şartının yerine getirilmesi gerekir. (Türkmen Medeni Kanunu m.342)

Türkmen Medeni Kanuna göre, eğer kamunun ya da kişinin menfaatlerini korumak amacı ile sözleşmenin geçerliği Devletin iznine bağlı ise, bunun kanunla düzenlenmesi gerekmektedir. (Türkmen Medeni Kanunu m.333) Diğer bir ifadeyle Türkmen hukukunda hangi sözleşmelerin geçerli olması için Devletin izni gerektiği hususu Kanunla düzenlenmelidir. Türkmenistan'da Devletin izni Devlet idaresinde tescil ile gerçekleşmektedir.

Türkmen hukukuna göre, petrol kanununda düzenlenen sözleşmelerin yürürlüğe girmesi için, ilgili Devlet idaresinde tescil edilmesi gerekmekte olup, sözleşmeler tescil gününden itibaren yürürlüğe girecektir.(Petrol Kanunu m.23/2)

---

[286]Türk hukukunda sözleşme serbestisi temelini Anayasanın 48. Maddesinde bulunan "*herkes dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir*" ilkesinden almıştır. Türk Borçlar Kanunu'nun 26 maddesine göre, "Taraflar bir sözleşmenin içeriğini kanunda öngörülen sınırlar içinde özgürce belirleyebilirler."

[287]Sözleşme serbestisinin çeşitli anlamları bulunmakla beraber, en yaygın anlamı olarak, sözleşme yapıp yapmama özgürlüğü, sözleşmenin karşı tarafını seçme, yani dilediği kimse ile sözleşme yapma özgürlüğü, sözleşmenin konusunu ve tipini belirleme özgürlüğü, şekil özgürlüğü ve sözleşmede değişiklik yapma ve sözleşmeyi ortadan kaldırma özgürlüğünü zikredebiliriz. Baştuğ, s. 50; Oğuzman ve Öz, s. 19-20; Hatemi ve Gökyayla, s. 58 vd; Kocayusufpaşaoğlu, s.501; Reisoğlu, s.111 vd.; Erzan Erzurumoğlu, **Sözleşmeler Hukuku,(Özel Borç İlişkileri),** Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s.23-24; Ruhi, Sözleşmeler, s. 32 vd.

[288]Ýagmur Nuryýew, 'Şertnamany (Kontrakty) Baglaşmagyň we Ýerine Ýetirmegiň Usuly', **Altyn Asyryň Ykdysadyýeti Žurnaly**, Vol 3, Issue, 84, 2007, s.20.

[289]Gerçek ve özel tüzel kişiler gibi, Devlette bir tüzel kişi olarak medeni hukuk süjesi olabilmektedir. Devlet organlarının ve kurumlarının gerçek ve tüzel kişiler ile medeni hukuk ilişkileri başka Kanunlar ile düzenlenmediyse Medeni Kanun hükümlerine tabi olacaktır. Devletin yetkilerini idareleri icra etmektedir. Devlet tarafından kurulan tüzel kişiler medeni hukuk ilişkilerine genel kurallar çerçevesinde katılmaktadır (Türkmen Medeni Kanun m. 2/3, 4, 48/2).

Buna göre, Türkmen hukukuna göre, ürün paylaşım sözleşmesi, geçerliliği şekle bağlı bir sözleşmedir. Buradaki şekil tescildir. Türkmenistan Petrol Ajansının Tüzüğüne göre,[290]Petrol Ajansı sözleşmeleri ilgili Devlet idaresinde tescil edilmesini sağlamalıdır[291]. Türkmenistan'da Ekonomi ve Kalkınma Bakanlığı bünyesinde Tüzel Kişileri ve Yatırım Projelerini Tescil etmek ile ilgili Müdürlük kurulmuştur ve tescil işlemleri bu müdürlükte yapılmaktadır.

c. Türk Petrol Hukukuna Göre Şekil

Türk hukuku da sözleşmeler yönünden şekil serbestini kabul etmiştir.(BK m.11) Türk Borçlar Kanunun özel borç ilişkileri kısmında düzenlenen sözleşmelerin çoğu, geçerlik şartı yönünden hiçbir şekle tabi değildir[292]. Türk petrol hukuku vergi ve devlet hissesi şartlı Lisans modelini kabul ettiğinden, diğer bir ifadeyle Türk petrol hukukunda kabul edilen sistem sözleşme sistemi olmadığından, burada sözleşmenin tescili söz konusu değildir. Ancak Petrol Kanununa göre Genel müdürlük petrol sicili tutar ve petrol siciline araştırma izni, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi verilişi ve bunlardaki değişikleri, bunların ve araştırma izinlerinin her ne şekilde olursa olsun sona erişleri kaydedilmektedir. (m.34) Petrol hakkının varlığı için asli deftere, daha açık anlatılma petrol siciline kayıt şarttır[293]. Petrol siciline tescilin kurucu rolü olduğu kabul edilmektedir[294].

---

[290]Tüzük Türkmenistan Devlet Başkanının 27.08.2008 tarih ve 9986 sayılı Kararı ile onaylanmıştır.
[291]Shaw ve Gregorian, s.5.
[292]Eren, Borçlar, s.202.
[293]Göger, Petrol, s. 104.
[294]Göger, Petrol, s.104.

İKİNCİ BÖLÜM

ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİNİN ÇEŞİTLERİ VE BENZERİ SÖZLEŞME VE YATIRIM MODELLERLE KARŞILAŞTIRILMASI

I. ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİNİN ÇEŞİTLERİ

Ürün paylaşım sözleşmeleri ülkeden ülkeye değişik şekillerde uygulama alanına sahiptir. Bazı ülkelerde ürün paylaşım sözleşmesi özel kanun ile düzenlenmişken, diğer bazı ülkelerde Petrol Kanunları içinde düzenlenmektedir. Bunun gibi, ürün paylaşım sözleşmesinin taraflarına göre de değişiklik arz edebilmektedir. Ürün paylaşım şekilleri çeşitli Devlet hukuklarında düzenlenmiş ürün paylaşım sözleşmesinin dikkat çeken farklarını oluşturmaktadır. Ürün paylaşım sözleşmelerinin yapıları da böyle dikkat çeken farklılardandır.

A. Hukuki Düzenleniş Şekline Göre Ürün Paylaşım Sözleşmeleri

Ürün paylaşım sözleşmeleri konusunda bazı Devletlerde özel kanun kabul edilmişken, bazı Devletler bu konuda özel kanun kabul etmeyip, genellikle bu konuyu petrol Kanunlarında ve diğer mevzuatta düzenlenmektedir. Her ikisinde de, ürün paylaşım sözleşmelerinin hukuki dayanağı bulunmaktadır.

1. Özel Kanun ile Düzenlenmiş Ürün Paylaşım Sözleşmeleri

Bazı ülkelerde, özel olarak ürün paylaşım sözleşmelerin çeşitli unsurlarını düzenleyen Kanunlar bulunmaktadır. Bu kanunların ve kararların isimleri de ürün paylaşım sözleşmesine ilişkin olarak düzenlenmektedir.

Rusya Devlet Başkanı tarafından 24 Aralık 1994 tarihinde, 2285 sayılı "Yer altı kaynaklarda Ürün paylaşım sözleşmelerini kullanmak" ile ilgili Devlet Başkanı Kararı imzalanmışsa da, yatırımcılar tarafından bu Karar, yeterli görülmemiş, sadece,

"iyi niyet jesti" olarak değerlendirilmiştir[295]. Bunun üzerine, Rusya Parlementosu Duma ve Enerji Bakanlığı ürün paylaşım sözleşmesine ilişkin özel bir kanun hazırlama çalışmalarına başlamıştır[296]. Rusya'nın Ürün paylaşım sözleşmelerine ilişkin 225 sayılı Federal Kanunu 30 Aralık 1995 tarihinde kabul edilmiştir[297].

Ukrayna'da ürün paylaşım sözleşmelerine ilişkin özel kanun kabul eden ülkelerdendir. 12 Ekim 1999 yılında Ukrayna'nın Ürün paylaşım sözleşmelerine ilişkin Kanunu kabul edilmiştir. Genel hükümler, ürün paylaşım sözleşmesinin akdedilmesi, ürün paylaşım sözleşmesinin uygulanması, ürün paylaşım sözleşmesinin uygulanması sırasında döviz ilişkileri, ürün paylaşım sözleşmesinin uygulanması sırasında iş ilişkileri ve son hükümler olmak üzere toplam 6 bölümden oluşmaktadır[298].

Nijerya'da ilk ürün paylaşım sözleşmesi 1972 yılında Nijerya Milli Petrol şirketi ile Ashland Oil Company[299] arasında akdedilmiştir[300]. Deniz ve iç sularda ürün paylaşım sözleşmesi ile ilgili 1999 tarihli Kanun bulunmaktadır[301]. Bu Kanun sadece, derin offshore[302] alanlarında kullanım alanına sahiptir[303]. Bu Kanun ile ürün paylaşım sözleşmelerinin önemli hususları olan devlet hissesi, vergi rejimi, paylaşım şekilleri gibi hususlar düzenlenmektedir[304]. Belirtmek gerekir ki, Nijerya'da genel olarak petrol ile ilgili 1969 tarihli Petrol Kanunu yürürlüktedir.

Kazakistan'da özel ürün paylaşım sözleşmesi Kanunu'nu kabul eden ülkelerin listesine katılmıştır. 2005 yılında kabul edilen " Denizde Petrol faaliyetleri

---

[295]Rusya'da ilk ürün paylaşım sözleşmesi 22 Haziran 1994 yılında "The Sakhalin II PSA" olarak nitelendirilen, Rus tarafı olarak Rusya Federasyonu ve Sahalin eyaletinin, yabancı taraf olarak da Sakhalin Energy Investment Company (SEIC) şirketinin imzaladığı sözleşmedir. SEIC yatırımcı şirketinin kurucuları olarak sözleşmenin imzalandığı tarihte Amerikan şirketleri olan Marathon Oil (%30) ve McDermott (%20) ile Mitsui & Co. (%20) ve Royal Dutch/Shell Group (%20) katılmıştır. Bkz. Rutledge, s.12.

[296]Stoleson, s. 672.

[297]Rath, s.2.

[298]İrina Paliashvili, "Ukraine Enacts Production-Sharing Legislation for Natural Resources", **Russian Petroleum Investor**, January 2000, Vol: IX, Issue: 1, (Enact PSA Law). http://www.rulg.com/documents/Ukraine_Enacts_Production-Sharing_Legislation.htm (01.06.2012) .

[299]Şirketin şimdiki ismi Addax olarak belirtilmektedir.

[300]Mujakperuo, s. 4.

[301]10 Mayıs 1999 tarihli "Deep Offshore and ınland Basin Production Sharing Contracts Degree" için bkz. http://www.nigerialaw.org/DeepOffshoreAndInlandBasinProductionSharingontractsDegree1999.htm(03.05.2012)

[302]200 metreden derin sulara derin su alanları denilmektedir. Bkz. Mujakperuo, s.9.

[303]Mujakperuo, s.9.

[304]Ameh, s. 9.

için Kazakistan Ürün Paylaşım sözleşmesi Kanunu" 9 Temmuz 2005 yılında Devlet Başkanı tarafından imzalanmıştır[305].

2. Özel Kanun ile Düzenlenmemiş Ürün Paylaşım Sözleşmeleri

Çoğu ülkede ise, ürün paylaşım sözleşmesine ilişkin ayrı bir kanun olmayıp, ürün paylaşım sözleşmeleri Petrol Kanunları ile kabul edilmekte ve ürün paylaşım sözleşmesinin çoğu hususu Petrol Kanunun da ve diğer ilgili mevzuatta düzenlenmektedir. Bu tür ülkelerde genellikle Ürün paylaşım sözleşmelerinde kullanılmak üzere model sözleşmeler hazırlanmakta ve müzakerelerde bu sözleşmelerden yararlanılmaktadır.

Türkmenistan'da ürün paylaşım sözleşmesi, Petrol Kanunu ile kabul edilmiş, çoğu hususu Petrol Kanunu ve diğer mevzuatlarda düzenlenmektedir. Türkmenistan ayrıca 1996 yılında Devlet Başkanı Kararı ile ürün paylaşım sözleşmelerinde kullanılmak üzere model sözleşme kabul etmiştir[306].

Tanzanya 1980 yılında Petrol arama ve üretim faaliyetlerini düzenlemek için Petrol Kanunu kabul etmiştir. Ancak, bu Kanunda herhangi bir sözleşme modeli öngörülmemiştir. Kanun Petrol Bakanlığını, petrol şirketleriyle sözleşme akdetmekle yetkilendirilmiştir[307]. Bakanlık, 1989 yılında ilk Model ürün paylaşım sözleşmesini ilan etmiştir. 2004 yılına kadar Bakanlık 5 defa model sözleşmesi ilan etmiştir[308].

B. Ev Sahibi Devleti Temsil Eden Kuruma Göre Ürün Paylaşım Sözleşmeleri

Ürün paylaşım sözleşmelerinin bir tarafı her zaman ev sahibi Devlet iken, diğeri tarafı özel hukuk kişisidir. Ancak, ev sahibi Devleti temsil eden kurum ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Bazı ülkelerde ev sahibi Devleti temsil eden kurum Bakanlıkken (genellikle Petrol Bakanlığı), bazen Yetkilendirilmiş milli

---

[305]Hines ve Shyngyssov, s.1.
[306]İlgili Devlet Başkan Kararı daha sonra yürürlükten kaldırılmıştır.
[307]Y.S. Killagane, "Tanzania's Model Production Sharing Agreement", http://www.energy.eac.int/eapc2005/pdfs/confrence%20proceedings/Country%20Presentations/Tanzania/Model%20Production%20Sharing%20Agreement%20%20Mr.%20Yona%20Killagane.pdf (23.05.2012), s.5.
[308] Killagane, s.6.

petrol şirketi de olabilmektedir. Bazı ülkelerde ise, milli petrol şirketi imza atmasına rağmen, ev sahibi hükümet yetkilisi de milli petrol şirketi ile birlikte imza atabilmektedir. Bunun gibi petrol Ajansıda de bazı durumlarda ev sahibi Devleti temsil edebilmektedir.

1. Bir Tarafı Bakanlık Olan Sözleşmeler

Timor Leşte Demokratik Cumhuriyetinin Model ürün paylaşım sözleşmesine göre, sözleşmenin bir tarafı Timor Leşte Demokratik Cumhuriyeti, sözleşmenin diğer tarafı ise, Yüklenicidir. Ev sahibi Devleti o Devletin Bakanı temsil etmektedir.

Hindistan model ürün paylaşım sözleşmesine göre, ürün paylaşım sözleşmesi Petrol ve Doğal Gaz Bakanı tarafından temsil edilen Hindistan Devlet Başkanı ile şirket arasında akdedilmektedir. Nijerya hukukunda da, Sözleşmenin bir tarafı Nijerya Petrol Bakanlığı oluşturmaktadır. Irak Kürdistan bölgesi model ürün paylaşım sözleşmesine göre, Sözleşmenin bir tarafını Kürdistan Bölgesini temsilen Doğal Kaynaklar Bakanı, diğer tarafını ise şirket oluşturmaktadır. Kıbrıs Cumhuriyeti Model ürün paylaşım sözleşmesine göre, sözleşmenin bir tarafını Kıbrıs cumhuriyeti oluşturmakta olup, Cumhuriyeti, Ticaret, Sanayi ve Turizm Bakanı temsil etmektedir.

2. Bir Tarafı Milli Petrol Şirketi Olan Sözleşmeler

Ürün paylaşım sözleşmeleri genellikle milli petrol şirketi aracılığıyla imzalanmaktadır. Bazı ülkelerde, ev sahibi Devleti milli petrol şirketi tek başına temsil ederken, bazı ülkelerde hükümette ürün paylaşım sözleşmesine ortak imza atmaktadır[309].

[309]Oliveira, s.49.

a. Milli Petrol Şirketin Tek Başına Temsil Edilen Ürün Paylaşım Sözleşmeleri

Liberya model ürün paylaşım sözleşmesine göre, sözleşmenin bir tarafı Liberya Devleti olup, Devlet Milli petrol şirketi tarafından temsil edilmektedir.

Azerbaycan'ın 1994 yılında akdettiği Omar ve Osman sahaları [310] için akdedilen ürün paylaşım sözleşmesinin bir tarafı Azerbaycan Milli Petrol şirketi SOCAR olurken, sözleşmenin diğer tarafı birkaç şirketten oluşmaktadır. Angola ürün paylaşım sözleşmesinde, ev sahibi Devleti temsilen Angola Milli petrol şirketi SONANGOL temsil etmektedir[311].

b. Milli Petrol Şirketi ile Birlikte Hükümetinde İmza Attığı Ürün Paylaşım Sözleşmeleri

Mısır ve Suriye gibi bazı Devlet ürün paylaşım sözleşmelerinde, hükümet ürün paylaşım sözleşmesine milli petrol şirketi ile birlikte sözleşmenin ev sahibi olarak imza atmaktadır[312].

Ekvator Gine Cumhuriyeti model ürün paylaşım sözleşmesi, Ekvator Gine Cumhuriyeti, Ekvator milli petrol şirketi ve diğer şirket arasında yapılmakta olup, Ekvator Gine cumhuriyetini Maden, Sanayi ve Enerji Bakanı temsil etmektedir. Pakistan Model ürün paylaşım sözleşmesine göre ise, sözleşme Pakistan Devlet Başkanı, Pakistan Hükümet şirketi ve diğer şirket arasında akdedilmektedir. Bangladeş Model ürün paylaşım sözleşmesine göre, sözleşmenin bir tarafında Bangladeş Elektrik, Enerji ve maden Kaynakları Bakanlığının Enerji ve Maden Kaynaklarını bölümü tarafından temsil edilen Bangladeş Cumhurbaşkanı ve 1985 yılında kurulan Petrobangla olarak bilinen Bangladeş petrol, gaz ve maden kaynaklar şirketi bulunmaktadır. Tanzanya Birleşik Devleti model ürün paylaşım sözleşmesine göre, sözleşme Tanzanya Hükümeti, Tanzanya Petrol Geliştirme şirketi ve diğer

---

[310] Hazar Denizinin uyuşmazlık bölgesinde bulunan bu petrol sahalarının Türkmenistan'a mı veya Azerbaycana mi ait olduğu konusunda yıllardır uyuşmazlık devam etmektedir. 1998 yılından beri uyuşmazlığı çözmek konusunda müzakereler yürütülmekteyse de bu konuda hâlihazırda bir sonuca ulaşılamıştır. Bu konuda daha fazla bilgi için. Bkz. http://www.turkmenistan.gov.tm/_tmt/?id=1259 (05.07.2012)

[311] Oliveira, s.49.

[312] Oliveira, s.49.

şirket arasında akdedilmektedir. Tanzanya Hükümetini Enerji ve Maden Bakanı temsil etmektedir.

3. Bir Tarafı Petrol Ajansı Olan Sözleşmeler

Türkmenistan'da ilk yapılan ürün paylaşım sözleşmesinde Devleti Petrol Bakanlığı temsil etmekteyken, 1996 yılında Petrol Kanunun kabul edilmesiyle, Petrol Ajansı kurulmuş ve bundan sonraki ürün paylaşım sözleşmesini Türkmenistan adına Petrol Ajansı imzalamaya başlamıştır. 2005 yılında Petrol Ajansının kapanmasıyla, bu yetki tekrar Petrol ve Maden Kaynaklar Bakanlığına verildiyse de, 2007 yılında Petrol Ajansı yeniden açılmıştır. Günümüzde, Türkmenistan'da yapılan ürün paylaşım sözleşmelerini Türkmenistan adına Türkmenistan Devlet Başkanına bağlı çalışan Petrol Ajansı imzalamaktadır. Belirtmek gerekir ki, 1997 tarihli Türkmenistan model ürün paylaşım sözleşmesine göre, sözleşmenin bir tarafını Petrol Ajansı ve/veya Milli petrol şirketi oluşturmaktadır.

C. Paylaşım Şekillerine Göre Ürün Paylaşım Sözleşmeleri

1. İç Verimlilik Oranı ile Paylaşım

İç verimlilik oranı, projenin Net Bugünkü Değerini (0) sıfır yapan indirim oranıdır[313]. Diğer bir ifadeyle petrol yatırım projelerinde dönemler itibariyle bir bütün olarak Net Nakit Akışlarının hangi dönem baz alınırsa alınsın her durumda sıfır Net Şimdiki Değer'i veren ıskonto oranıdır[314]. *Internal Rate of Return systems* olarak bilinen bu paylaşım sisteminde projenin iç verimlilik oranı arttıkça hükümet payı da artmaktadır[315].

---

[313]Karakayalı, s.93.
[314]Ercan, s.82.
[315]Özdemirli, s.67.

2. R Faktör Paylaşımı

Bu sistem, yatırımcının kümülatif gelirinin kümülatif giderine oranı üzerinden hesaplanır[316]. Diğer bir ifadeyle, bu sistem kümülatif gelirin (cumulative revenue) kümülatif masrafa (cumulative cost) bölünmesi esasına dayanır. Yatırımcı yaptığı yatırım kadar gelir elde ettiğinde daha yüksek pay alır

Kümülatif giderler, sermaye maliyetleri (capex) ve işletme maliyetlerinden (opex) oluşurken, kümülatif gelirler, yatırımcı tarafından tahsil edilen henüz vergisi kesilmemiş kazançlardan meydana gelmektedir[317]. R faktörü her hesap dönemi için hesaplanır ve eşikleri belirlenir[318].

Kümülatif gelir, kümülatif masrafa bölündüğünde, 1'den daha az çıkarsa, yatırımcının oran olarak payı daha yüksektir. Çünkü bu sistemde belirli orana kadar öncelikle yatırımcının masraflarının karşılanması öngörülmektedir. Üretim belirli bir noktaya ulaştığında, örneğin, kümülatif gelirin kümülatif masrafa bölünmesinin sonucu 1 sayısına eşit olduğunda genellikle tarafların payı %50 ve %50 oranında eşit paylaşılmaktadır. Üretim miktarı daha da artarak, sayı birden büyüdükçe ev sahibi Devletin de payı artmaktadır. Petrol fiyatının artması, kümülatif geliri artıracak, bunun sonucu olarak bölümde ortaya çıkan sayı 1'den büyük olacak. Bunun sonucu, petrol fiyatlarının artması halinde Devletin menfaati kümülatif üretim paylaşım sistemine göre göreceli daha fazladır[319].

D. Yapılarına Göre Ürün Paylaşım Sözleşmesi

Ürün paylaşım sözleşmeleri ilk olarak Endonezya'da kullanılmaya başlamış ve Endonezya modeli diğer ülkeler tarafından da örnek alınarak her ülke kendi bakış açısına göre, iç hukukuna uyarlamıştır. Bunun sonucu olarak, günümüzde Endonezya modeli, Peru modeli ve Livan modeli olarak bilinen üç model ortaya çıkmıştır[320]. Ancak, günümüzde Endonezya modeli yaygın kullanım alanına sahiptir.

---

[316]Karakayalı, s.93.
[317]Özdemirli, s. 66.
[318]Özdemirli, s.66.
[319]Yazıcı, Yeni Petrol Kanunu, s. 4.
[320]Welmakerv, Otillar, Valois ve Mello, s. 19; Trapeznikow, Nabatowa ve Aýhanowa, A, s.26.

1. Endonezya Modeli

Endonezya modeli olarak bilinen bu modelde, her ülke hukukunda farklı özelliklere sahip olabilmektedir, yani diğer ülkelere benzer hususları çok olmasına rağmen aynen kopya edilmemiştir. Çalışmamızda esas alınan model Endonezya modeline yakın modeldir. Endonezya modeli 3 basamaklı modeldir. Bu modelde, üretilen petrolden öncelikli olarak yatırımcının masrafları karşılanmaktadır. Üretilen petrolden yatırımcının masraflarının bir kısmı veya tamamı karşılandıktan sonra, geriye kalan petrol taraflar arasında paylaşılmaktadır. Paylaşılan petrolden yatırımcının payı vergiye tabidir[321]. Endonezya modelinde, yatırımcı, kendi petrol hissesinin sadece ekonomik hakkına sahip olmaktadır[322].

2. Peru Modeli

Peru modeli iki basamaklı modeldir. Bu modelde, yatırımcının payı ev sahibi Devletin payına oranla çok yüksektir. Ancak, yatırımcının payının tamamı için yatırımcı vergi ödemekle yükümlüdür[323]. Bu modelde yatırımcı devlet hissesi ödememektedir[324].

3. Livan Modeli

Bu modelde ise, Devletin payı çok yüksektir[325]. Bu model tek basamaklı model olarak bilinmektedir. Livan modelinde yatırımcı devlet hissesi ve vergi ödememektedir[326].

4. Türkmenistan Modeli

Türkmenistan modeli, Endonezya modeline benzemektedir. Ancak, Türkmenistan modelinde bir basamak daha bulunmaktadır. Buna göre, Endonezya

[321]Trapeznikow, Nabatowa ve Aýhanowa, s.26.
[322]Otillar, Danielle Valois ve Anna Mello, s. 20.
[323]Trapeznikow, Nabatowa ve Aýhanowa, s.26.
[324]Trapeznikow, Nabatowa ve Aýhanowa, s.26.
[325]Trapeznikow, Nabatowa ve Aýhanowa, s.26.
[326]Trapeznikow, Nabatowa ve Aýhanowa, s.26.

modelinde 3 basamak varken, Peru Modelinde iki basamak bulunmaktadır. Livan modelinde ise, tek basamak vardır. Türkmenistan modelinde ise, üretilen petrolden öncelikli olarak devlet hissesi ödenmektedir.(ilk basamak). Geriye kullanılabilir petrol kalmakta ve kullanılabilir petrolden ilk olarak yatırımcının masraflarının bir kısmı karşılanmaktadır. (ikinci basamak). Bakiye paylaşılabilir petrol kalmakta ve paylaşılabilir petrol, tarafların arasındaki sözleşme hükümleri uyarınca paylaşılmaktadır. (üçüncü basamak). Yatırımcın payı, ayrıca vergiye tabidir, yani, yatırımcı kendi payı üzerinden vergi ödemektedir[327].(dördüncü basamak)

II. ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİNİN BENZERİ SÖZLEŞME VE YATIRIM MODELLERLE KARŞILAŞTIRILMASI

Uluslararası petrol yatırımlarında çeşitli sözleşme ve modeller kullanılmakta olup, bu sözleşme ve modeller bazı benzer özellikler taşıdığı gibi, birbirinden farklı özellikleri de bulunmaktadır. Günümüzde, imtiyaz sözleşmesi, lisans modeli, joint venture modeli, servis sözleşmesi ve ürün paylaşım sözleşmesi en yaygın kullanılan petrol yatırım sözleşme ve modellerdir. Biz bu çalışmamızda bu yatırım modellerinden ürün paylaşım sözleşmesini incelediğimizden dolayı, ürün paylaşım sözleşmesi ile benzer sözleşme ve modellerin benzerliklerini ve farklılarını ortaya koymamız gerekecektir.

A. İmtiyaz Sözleşmesi ile Karşılaştırılması

1. İmtiyaz Modelinin Gelişimi

Petrolün sanayi açıdan üretilmeye başlandığı dönemde ilk olarak "oil and gas lease" denilen model kullanılmıştır [328] . "Oil Lease", İngilizce-Türkçe hukuk

[327]Bazı çalışmalarda ürün paylaşım sözleşmeleride yatırımcının karı vergilendirilemez gibi iddialar bulunmaktadır. Bkz. Yazıcı, Yeni Petrol Kanunu, s. 4. Yukarıdaki ürün paylaşım sözleşmelerine ilişkin ülke modellerinden de görüleceği gibi bazı ülkelerde yatırımcının payı vergilendirmeye tabiyken bazı ülkelerde vergiye tabi değildir. Biz çalışmada özellikle Türkmenistan hukukunda ürün paylaşım sözleşmesini incelediğimiz için incelemelerimde yatırımcının payını vergilendirmeye tabi olduğunu esas almaktayız.

[328]Welmakerv, Otillar, Valois ve Mello, s.8.

sözlüğünde, "*bu vesika her münferit hadiseye göre, ya bir arazide sadece petrol işletme hakkı veren yahut da o arazinin mülkiyetini nakleden belge*" olarak açıklanmıştır[329]. 30 Aralık 1857 tarihinde, Pennsylvania Rock Oil Company tarafından E.B. Bowdich ve E.L Drake verilen "Oil Lease" 15 yıllık süre için verilmiştir. Kira parası olarak, üretilen petrolün 1/8'i belirtilmiştir. Diğer madenler için ise, net gelirin %10'u olarak belirlenmiştir. Sözleşme şartlarına göre, faaliyete en geç 1858 yılının baharında sebepsiz yere başlanmazsa veya kira parası 60 günden fazla ödenmediyse, kira sözleşmesi hükümsüz olacaktır[330].

Endonezya'da ilk petrol sondajı 1871 yılında yapıldıysa, ilk arama hakkı 1883 yılında Kuzey Sumatra'da Royal Dutch Shell şirketine verilmiştir. İndische Mijnwet belgesinde, hükümetin özel sektöre maden kaynakları ve petrol arama ve üretim hakkını vereceği, bu sürenin en fazla 75 yıl olabileceği düzenlenmiştir. Belgede, ayrıca, yatırımcının ev sahibi hükümetine yer kirasını ödeyeceğini belirtmektedir. Yatırımcı, ürettiği petrolün sahibidir ve ev sahibi Devletten herhangi bir izin almazdan satabilir veya ihraç edebilir[331].

Türkmenistan'da petrolün endüstriyel üretimi 1874.yılında Türkmenlerin Nobel kardeşlere ve sanayici Plaşkovskiye yer parçalarını 20-25 sene süre ile kiraya vermesi ile başlamıştır. Her ne kadar tarihi kaynaklarda, Nobel kardeş veya diğer yatırımcılar ile Türkmenler arasındaki anlaşma "kira sözleşmesi" olarak nitelendirilmekte olsa bile, Türkmenlerin belirli miktarda yıllık ücret ile birlikte üretilen petrolün %10'nü aldığını dikkate aldığımızda, bu sözleşmenin de birer ilkel imtiyaz sözleşmesi olduğu kabul edilebilir.

Nitekim kısa zaman içinde "Oil lease" modeline benzer, "consession" modeli gelişmeye başlamıştır. Petrolün uluslararası petrol şirketleri tarafından üretimi 1883 yılında Dutch East Indies (şimdiki Endonezya) de başlamışsa da, uluslararası petrol sözleşmelerinin tarihi 1901 tarihli D'Arcy imtiyazından başlamaktadır[332]. Iran Şahı Muzaffer al Din ile Wıllıam Knox D'Arcy arasında yapılan sözleşme gereğince, D'Arcy, Şaha 20.000 pound nakit, 20.000 pound değerinde hisse ve yeteri kadar açık

---

[329]Ovacık, s.231.
[330]Belgenin tam kopyası için bkz. Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s.9.
[331]Karim ve Mills, ss. 4-5; Bunter, Contract, s. 2.
[332]Oliveira, s.20.

ifade edilmediğinden daha sonra çekişmeli olan "yıllık net kar" sağlamayı taahhüt etmiştir.

Bölgede bundan sonra akdedilen imtiyaz sözleşmeleri ana hatlarıyla Knox D'arcy sözleşmesine benzemektedir. Örneğin, California Standart şirketi 29 Mayıs 1933 yılında Suudi Arabistan'da imtiyaz kazanmıştır. İmtiyaz sözleşmesi gereğince, imtiyaz sahibi, Suudi Arabistan'a, ilk başta 35.000 pound (175.000 $), 18 ay sonra tekrar 20.000 pound değerinde altın ödeme yapmayı taahhüt etmiştir. İmtiyaz sahibi, petrol bulunduğunda, 100.000 poundluk (500.000 $) değerinde ek bir ödeme yapmayı üstlenmiştir[333].

Tablo 3. İlkel İmtiyaz Sözleşmeler

Sıra	*İmtiyaz Veren*	*İmtiyaz Sahibi*	*Alan, km2*	*İmtiyaz Süresi (Yıl)*	*Başlama Tarihi*	*Sona erme tarihi*
1	İran	D'Arcy	500.000	60	1901	1961
2	Irak	IPC	445.000	75	1925	2000
3	Suudi Arabistan	California Standart	371.000	60	1933	1993
4	Kuveyt	Gulf ve Anglo Pers Ortaklığı	6.000	75	1934	2009
5	Abu Dabi	ADPC	Tüm ülke	75	1939	2014

Kaynak. Tablo. Daniel Yergin'in Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü atlı Eserinden Yazar Tarafından Derlenerek Oluşturulmuştur.

İkinci Dünya Savaşının sona ermesinden sonra, yeni bağımsız Devletlerin türemesi, bu Devletlerin BM Genel Kurulunda çoğunluğu elde etmesi sonucu, ilkel imtiyaz sözleşmeleri değişimi hızlanmıştır[334]. Altının ons fiyatının 35 ABD dolarına fiskelenmesi ve petrol fiyatının yükselmesiyle petrol üreten ülkelerde ilkel imtiyaz sözleşmelerine karşı hoşnutsuzluğu arttırmıştır. Üstüne Orta doğuda yeni petrol rezervleri keşfedilmiş, Avrupa ve ABD ülkelerinde petrole olan talebi de artmıştır.

[333]Yergin, ss.280-281.
[334]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s.15.

Bu ise, her ton başına alınan 4 altın devlet hissesinın yetersizliğini ortaya çıkarmıştır [335] . Bu dönemde, petrol üreten ülkelerde petrolün üzerinde milli egemenliğin sağlanması gerektiğine ilişkin hükümetler üzerinde halkın baskısı artmaya başlamıştır.

İmtiyaz sözleşmelerinde değişim iki türlü olmuştur. İstimlak veya yeniden müzakere, imtiyaz sistemini değiştiren başlıca nedenler olmuştur. Meksika da imtiyaz sözleşmeleri, millileştirme hareketleri sonucunda istimlak edilirken, Ortadoğu ülkelerinde mevcut imtiyaz sözleşmeleri yeniden müzakere konusu olmuştu.

Meksika, 1917 tarihli Anayasa'nın 27.maddesinin 4'üncü paragrafında yer alan "yeraltı kaynaklarının bulunduğu yerdeki arazi, sahibine değil, Meksika Devletine aittir maddesine dayanarak, eskiden beri yeraltı kaynaklarının kendisine ait olduğunu, şirketlerin sahip olduğu ise toprak değil, sadece Devlet kararıyla verilmiş imtiyaz olduğunu öne sürmüştür. Buna karşılık yatırım yapmış olan şirketler, 27. Maddenin uygulanmamasını istemiş ve kendilerine geçtiğini iddia ettikleri ve büyük yatırım yaptıkları toprağın geçmişe yönelik bir uygulama ile Meksika Devletince alınmasına karşı çıkmışlardır[336]. Bu şirketler ayrıca, kendisine daha önce imtiyaz verilmediğini, bu yer altı kaynaklarının kendilerine ait olduğunu iddia ediyorlardı[337]. Ancak, Meksika Devlet Başkanı General Lazoro Cardenas 18 Mart 1938 gecesi imzaladığı bir kararla imtiyaz şirketlerini fesih ettiğini ilan etmiştir[338]. Belirtmek gerekir ki, Meksika Anayasasında bulunan bu maddenin BM Doğal Kaynaklar üzerindeki Daimi Egemenlik Kararının esin kaynağı oluşturduğu ifade edilmektedir[339].

Venezüella, 1942 yılında yüzde elliye yüzde elli prensibini geliştirmiştir[340]. Bu prensibe göre, çeşitli gümrük ve gelir vergileri, Venezuela'nın gelirleri şirketlerin net gelirleriyle eşit noktaya gelinceye kadar yükseltilmiştir[341]. Bu prensibi, 1950

---

[335]Oliveira, s.26.
[336]Yergin, s. 262-264.
[337]Smith ve Dzienkowski, s.28.
[338]Yergin, 262-264.
[339]Smith ve Dzienkowski, s.28.
[340]Oliveira, s.26.
[341]Yergin, s.412.

yılında Suudi Arabistan benimsemiş[342], daha sonra, bu trend halini almış, 1951 yılında Kuveyt, 1952 yılında ise Irak tarafından takip edilmiştir[343]. Endonezya'nın 1960 yılında 44 No'lu "İş Sözleşmeleri" Kanunun kabul edilmesi ise, ilkel imtiyaz sözleşmesini sona erdiren etkenlerden olmuştur[344].

İlkel imtiyaz sözleşmesinin en önemli özelliklerinden birisi sözleşmenin çok geniş alanları kapsamışıdır. Bazen bu tüm ülkeyi de kapsam alanına alabilmekteydi[345]. Diğer özelliği ise, bu sözleşmenin kapsamı ve uygulaması açısından ev sahibi Devletin söz hakkı çok sınırlıydı[346]. Bu sözleşmeyi imzalamakla ev sahibi Devlet çok geniş alanlarda bulunan petrol kaynakları üzerindeki egemenlik hakkını imtiyaz sahibine devretmekteydi[347].

İmtiyaz sahibi, petrol faaliyetinin tümü üzerinde kontrol sahibiydi[348]. Bu ise, şirkete isterse daha az isterse daha fazla arama faaliyetini gerçekleştirme izni veriyordu. Eski imtiyaz sözleşmeleri imtiyaz sahibi şirketi belirli alanda sondaj yükümlüğü getirmiyordu. Bu şirketler isterse, hiç arama yapmama hakkını elinde tutuyordu[349]. Bunun gibi, sahanın geliştirme ve üretim kararı da tamamen imtiyaz sahibindeydi. Ev sahibi ülkeler, sondaj ve arama dâhil, yönetim kararlarına katılma hakkına sahip değillerdi. Petrol şirketleri ayrıca, fiyatları ve pazarı da kontrol etmekteydi. Belirtmek gerekir ki, bazı imtiyaz sözleşmeleri sadece arama ve üretim hakkını vermiyor, ayrıca, rafine hakkını da vermekteydi. Ev sahibi, Devlet ise, devlet hissesi ve vergi ile yetinmekte, kontrolü çok sınırlı denilebilecek seviyedeydi[350]. İlkel imtiyazlarda, devlet hissesi gerçek üretim üzerinden ancak nakit olarak ödenmekteydi. Genellikle devlet hissesi altın ile veya rupi ile ödenmekteydi. Örneğin, 1925 tarihli Irak ve Turkish Petroleum Company arasında yapılan sözleşmeye göre, her ton ham petrol için 4 altın devlet hissesi olarak kararlaştırılmıştır[351].

Günümüz imtiyaz sözleşmeleri, eski imtiyaz sözleşmelerinden çok farklılık arz etmekte olup, günümüz imtiyaz sözleşmesinin bazı özellikleri aşağıda

---

[342]1950 yılında Aromco ve Suudi Arabistan arasında yüzde elliye yüzde elli anlaşması imzalanmıştır. Yergin, s.738.
[343]Oliveira, s.26.
[344]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s.15.
[345]Örneğin Kuveyt, Bahreyn ve Katar imtiyaz sözleşmeleri. Oliveira, s.21.
[346]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s.14.
[347]Oliveira, s.22.
[348]Oliveira, s.22.
[349]Smith ve Dzienkowski, s.27.
[350]Oliveira, s.22.
[351]Oliveira, s.24.

açıklanacaktır. Günümüzde kullanılan imtiyaz sözleşmelerine modern imtiyaz sözleşmeleri denilmektedir.

"Concession" sözcüğü Latincedeki "izin vermek" anlamındaki "concessio" sözcüğünden türemiştir[352]. "Concession" sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak sözlükte "imtiyaz", "hükümetçe bahşolunan muayyen imtiyazlar", "tenzilat" sözcükleri verilmiştir[353]. Bazı durumlarda sadece "imtiyaz" denilse, bazen de "imtiyaz sözleşmesi" denilmektedir. İmtiyaz genelde sadece bir sayfalık ya da birkaç sayfalık olmaktadır. İmtiyaza bazen "izin" bazen "imtiyaz" bazen de "lease-kira" denilebilmektedir[354]. İmtiyaz, bazen lisans modeli ile aynı anlamda kullanılmaktadır.

İmtiyaz çeşitli ülke hukuklarında farklı şekillede kabul edilebilmektedir. İmtiyaz genellikle, kamu hizmet imtiyazı ve doğal kaynaklar arama ve üretim imtiyazı olarak ayrı ayrı kategoride incelenmektedir[355]. Kamu hizmet imtiyazında, imtiyaz sahibi, hizmetten yararlananların ödeyeceği ücret karşılığında kamu hizmetini yürütmektedir. Doğal kaynakları arama ve üretim imtiyazında ise, Devlet, imtiyaz sahibine belirlenen finansal şartlar altında belirli alanda, belirli süre zarfında maden kaynakları geliştirme izni vermektedir[356]. İnceleyeceğimiz imtiyaz sözleşmeleri genelde maden, özelde petrol sektöründe kullanılan imtiyaz sözleşmeleridir[357].

Petrol sektöründe uygulama alanına sahip olan imtiyazda, ev sahibi Devlet, imtiyaz sahibine kesinleştirilen zaman dilimi içinde, muayyen alanda hidrokarbon arama ve üretim hakkını devlet hissesi ve vergi ödemek şartı ile vermektedir[358]. Diğer bir ifadeye göre, imtiyaz sözleşmesi, şirketlere, ülkenin belli bölgelerindeki her cins petrol araştırma, arama, sondaj, üretim, işletme, nakliye, satma ve tasfiye haklarını vermektedir[359].

---

[352]Oliveira, s.17.
[353]Mustafa Ovacık, **İngilizce-Türkçe Hukuk Sözlüğü**, 2. Baskı, Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1986, s.80.
[354]Oliveira, s.19.
[355]Oliveira, s.18; R.Agajanow, "Konsessiýalar: Mazmuny we Ulanyş Aýratynlyklary", **Altyn Asyryň Ykdysadyýeti Žurnaly**, Vol: 5, Issue: 84, 2008, s. 30.
[356]Oliveira, s.18; Carlston, s.628.
[357]İmtiyaz sözleşmelerinin uluslararası etkisi konusunda daha fazla bilgi için bkz. Kenneth S. Carlston, "International Role of Concession Agreements", **HeinOnline**, Citation: 52, Nw. U.L, Rev. 618 1957-1958, Nov 11, 2010, s.1.
[358]Oliveira, s.18.
[359]Göger, Petrol, s.41.

İmtiyazın önemli özelliklerinden birisi de melez hukuk nitelikli olması, yani hem özel hukuk hem de kamu hukuk özellikleri içinde barındırmasıdır. İşlemin doğası gereği imtiyazda borçlar ve ticaret hukukuna, yani özel hukuk nitelikleri bulunmaktadır. Bunun gibi, sözleşme konusu, yasal düzenlemeler, biçim ve durumundan dolayı kamu hukuku nitelikleri de taşımaktadır [360] . Bazı ülke hukuklarında, imtiyaz sözleşmesi idarenin özel hukuk sözleşmesi kabul edilirken, bazı ülkelerde idari sözleşme kabul edilmektedir.

İmtiyazın çeşitli tanımları verilmekteyse de, genel anlamda, imtiyaz Devletin gerçek kişilere veya şirketlere özel bir faaliyetin yürütülmesi için izin ve hak vermesi olarak tanımlanmaktadır[361].

İmtiyaz sözleşmelerinde, yatırımcı yeraltı kaynaklarının arama-üretim hakkını almaktadır. Bu hakkı alan yatırımcı riski kendisine ait olmak üzere sahada arama yapmakta, sahayı geliştirmekte ve petrol bulduğunda üretim yapmaktadır. Bunun karşılığında, ev sahibi Devlete sahayı kullandığı için belirli bir ödeme yapmaktadır. Ayrıca, ilgili vergi ve diğer ödemeleri ödemektedir[362].

İmtiyaz sözleşmelerinde, sözleşme sona erdikten sonra, kullanılan ekipmanlar Devlet mülkiyetine geçmektedir. Bu ise, Devlete daha sonraki yatırımlarda kullanmak için faydalı olmaktadır[363]. İmtiyaz sözleşmeleri, özellikle, arama işlemleri yapılmamış alanlarda, Devlete bütçesinden herhangi bir harcama yapmadan, petrol bulunduğunda gelir elde etmesine imkân sağlayan modeldir[364].

İmtiyaz sözleşmelerinin bir tarafı imtiyaz veren Devlet hükümeti veya onun yetkili temsilcisi, diğer tarafı ise, özel yatırımcı olmaktadır. İmtiyaz sözleşmelerinde, imtiyaz sahibi, Devlete devlet hissesi (Devlet hissesi) ödemektedir. Bu oran %2-25 arasında değişebilmektedir. Bununla birlikte, imtiyaz sahibi vergi de ödemektedir. İmtiyaz sözleşmesinde vergi tüm gelir üzerinden hesaplanmaktadır.

İmtiyaz sözleşmelerinde, imtiyaz sahibi yaptığı sözleşme ile hak ve yükümlülüklerini aleyhine olarak mevzuatta yapılacak muhtemelen değişiklere karşı

---

[360]Oliveira, s.19.
[361]Oliveira, s.18.
[362]Hickey, s. 3.
[363]Trapeznikow, Nabatowa ve Aýhanowa, s. 26.
[364]Trapeznikow, Nabatowa ve Aýhanowa, s. 26.

koruyabilmektedir. İmtiyaz sözleşmeleri, ancak iki tarafın rızaları ile tadil veya feshedilebilmektedir[365].

2. İmtiyaz Sözleşmesi ve Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Karşılaştırılması

Ürün paylaşım sözleşmesinde Devlet için, imtiyaz sözleşmesinin aksine vergiye tabi petrolü hesaplamak daha kolaydır. İmtiyaz sözleşmesinde vergi gelir üzerinden hesaplanırken, ürün paylaşım sözleşmelerinde, yatırımcının payı üzerinden hesaplanmaktadır. Bunun gibi, ürün paylaşım sözleşmelerinde ev sahibi Devletin kontrolü yüksek olduğundan bunun hesaplanması imtiyaz sözleşmesine nispeten kolaydır. Belirtmek gerekir ki, modern imtiyaz sözleşmelerinde, Devletin kontrolü ilkel imtiyaz sözleşmesine nispeten çok fazladır.

Petrolün mülkiyeti ev sahibi Devlette kalmaya devam ettiği ürün paylaşım sözleşmesinde yatırımcılar sondaj, üretim, dağıtım ve pazarlama aşamalarında ev Sahibi Devletin ilgili birimine (milli petrol şirketi, petrol ajansı) karşı sorumludur. Bunun gibi, ürün paylaşım sözleşmesinde kar paylaşılmamakta, üretilen petrol paylaşılmaktadır[366]. İmtiyaz modelinde ev sahibi Devlet yatırımın geri ödenmesine karışmaz, yatırımın geri ödenmesi yatırımcı payı içindedir[367], oysa ürün paylaşım sözleşmesinde yatırımın geri ödenmesi önemli bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır.

Ürün paylaşım sözleşmeleri ile imtiyaz sözleşmeleri arasındaki başlıca farklardan birisi de ev sahibinin yatırım aşamasındaki kontrolüdür. Ürün paylaşım sözleşmelerinde, ev sahibi, ürün paylaşılmadan önce yatırımcının masraflarının bir kısmı karşılandığı ve daha sonra ürün paylaşıldığı için yatırımı kontrol etmek isteyecektir. Bunu "Yönetim Komitesi" ile yapmaktadır. İmtiyaz sözleşmelerinde ise, bu derece kontrol söz konusu değildir.

Ürün paylaşım sözleşmesi ile imtiyaz sözleşmeleri arasında taraflar konusunda farklılık vardır. İmtiyaz sözleşmesinde imtiyaz veren hükümet veya hükümetin bir yetkili ajansı olabilecekken ürün paylaşım sözleşmelerinde sözleşmenin yerel tarafı hükümet yetkili ajansı olabileceği gibi, Milli petrol şirketi

---

[365]Göger, Petrol, s.44
[366]Demir, s. 151.
[367]Yazıcı, Yeni Petrol Kanunu, s. 3.

de olabilir. Buradaki farklılık ürün paylaşım sözleşmelerinde, taraflardan birinin milli petrol şirketi olmasındadır. Bunun gibi, sözleşmenin diğer tarafında farklılık vardır. Buradaki farklılık taraflara verilen isimden kaynaklanmaktadır. İmtiyaz sözleşmesinde, sözleşmenin yatırımcı tarafına imtiyaz sahibi denilirken, ürün paylaşım sözleşmelerinde Yüklenici (contractor)[368] denilmektedir.

Ürün paylaşım sözleşmelerinde, yatırımcı ile ev sahibi Devlet arasındaki ilişki sözleşme temelli olup, taraflar eşit birer taraftır[369]. İmtiyaz sözleşmesi ise bazı ülkelerde özel hukuk sözleşmesiyken bazı ülkelerde idari sözleşmedir. Ürün paylaşım sözleşmelerinde üretilen ürünün mülkiyeti ev sahibi Devlete ait olup, paylaşma gerçekleştikten sonra, yatırımcıya sadece kendi payı üzerinde tasarruf hakkı geçmektedir[370]. İmtiyaz sözleşmelerinde inhisar (özel hak) tüm petrole ait iken, ürün paylaşım sözleşmelerinde ise, bu sadece belirli hisse için geçerlidir.

İmtiyaz sözleşmesinde ürünün mülkiyeti konusunda da farklılık vardır. Yani, imtiyaz sahibinin kuyu başında petrole tasarruf hakkı varken, Yüklenici sadece kendi payını tasarruf edebilir. Belirtmek gerekir ki, her iki yatırım modellerinde de yatırımcıların petrolü gerektiğinde öncelikli olarak yerel pazara arz etme yükümlülüğü olabilir.

İmtiyaz sahibinin aktiflere olan mülkiyet hakkı sözleşme sona erdiğinde hükümete geçene kadar süre zarfında geçerlidir. Yüklenicinin aktiflere olan mülkiyet hakkı masrafların karşılanması aşamasında hükümet ajansına veya milli petrol şirketine geçiş aşamasına kadardır.

Hükümetin alacak hakkı iki sözleşme arasındaki başlıca farkları ortaya çıkarmaktadır. İmtiyaz sahibi, hükümete yüksek oranda imza bonusunu ödemektedir. Üretime başlandığı sırada üretim bonusu ödemesi de göz önünde tutulabilir. Bununla birlikte, gelir vergisi ve mülkiyet vergisi de ödemektedir. Günlük kira bedeli ve devlet hissesi ödemesi de bulunmaktadır. Bu tüm gelirler, hükümetin gelir hanesine yazılmaktadır. Ürün paylaşım sözleşmelerinde ise, hükümetin geliri, belirli miktardaki imza, keşif ve üretim bonusu, devlet hissesi, üründen kendisine düşen pay ve gelir vergisinden ibarettir.

---

[368] Ürün paylaşım sözleşmelerinde yatırımcıya Yüklenici denilmektedir. Ancak, biz bu çalışmada kavram kargaşasına yol açmamak için aksi belirtilmediği durumlarda Yüklenici yerine daha geniş olan Yatırımcı kavramını tercih etmekteyiz.

[369] Paliashvili, Encats PSA Law, s. 5

[370] Paliashvili, Encats PSA Law, s. 5

İmtiyaz sözleşmelerinde arama ve üretim yapılacak alan çok geniş yüz ölçüme sahipken, ürün paylaşım sözleşmelerinde bu olan nispeten daha küçüktür. Ürün paylaşım sözleşmelerinde, ev sahibi Devlet kendi payı ile iç Pazar petrol ihtiyacını karşılayabilirken, imtiyaz sözleşmesinde, sadece bonus, devlet hissesi ve vergi aldığından, petrol almadığından, kendi ihtiyacını uluslararası fiyattan satın almak zorunda kalabilmektedir. Ancak, bazı durumlarda imtiyaz sahibine belirli oranlarda iç pazara sunma yükümlülüğü getirilebilir.

B. Lisans Modeli ile Karşılaştırılması

1. Genel Olarak

Günümüzde Türkiye gibi bazı ülkelerde lisans modeli kabul edilmektedir. Bu modelde, taraflar arasında bir sözleşme bulunmayıp, ev sahibi Devletin tek taraflı işlemi ile lisans verilmektedir. Lisans ile detaylı hususlar Petrol Kanunlarıyla düzenlenmektedir. Petrol hukukunda ev sahibi Devlet ile yatırımcı arasındaki ilişkiler genellikle iki sisteme, imtiyaz sistemine ve sözleşme sistemine ayrılarak incelenmektedir. İmtiyaz modeli ile ilgili açıklamalarda da görüleceği gibi bu sistemde de bir sözleşme bulunmaktadır. Sözleşmenin niteliği ülkeden ülkeye değişebilmekte olup, bazı ülkelerde imtiyaz sözleşmesi idari sözleşme kabul edilirken, bazı ülkelerde idarenin özel hukuk sözleşmesi kabul edilmektedir. Ancak, her halükarda bu sistemde ortada bir sözleşme bulunmaktadır. Bu nedenle imtiyaz sözleşmesi ile lisans modelini aynı kategoride değerlendirmek, iddia edildiği gibi, lisans modeli, modern imtiyaz sözleşmesi olduğunu kabul etmek[371] kanaatimizce kabul edilemez. Zira çalışmamızda açıklandığı üzere lisans modelinde taraflar arasında bir sözleşme bulunmamaktadır[372]. Lisans modelinde idari bir Karar ile lisans

[371]Moss, s.520. Yazar, imtiyaz sistemini, sözleşme sisteminin zıddı olarak belirtmekte, lisans modeli ile imtiyaz sistemini aynı anlamda kullanmaktadır. Yazar, petrol yatırım ilişkilerini imtiyaz (lisans) ve sözleşme temelli olarak ikiye ayırarak inceleyenlerdendir.

[372]Türk Elektrik enerjisi hukukunda da lisans modeli tercih edilmiştir. Buna göre, Lisans (ruhsat) yönteminde, idare ile bir özel hukuk kişisi arasında herhangi bir sözleşme yapılmamaktadır. İdarenin tek yanlı olarak vereceği bir izin ile idare lehine tekel konusu yapılmamış, belli bir kamu hizmeti özel bir kişiye gördürülmektedir. Lisans, tek yanlı bir işlemdir; bir sözleşme değildir. Bkz. Hasan Karakılıç, **Hukuki Açıdan Elektrik Piyasası, Avrupa Birliği ve Türkiye Örneği,** Güncel Hukuk Yayınları, İzmir, 2006, s. 97.

verilmektedir[373]. Bu nedenledir ki, biz çalışmamızda imtiyaz sözleşmesi ile lisans modelini ayrı-ayrı başlıklar altında incelemekteyiz.

Lisans sisteminde, yatırımcı ev sahibi Devletten, maden kaynakların işletilmesi için inhisar hakkını satın almaktadır. Yatırımcı Devlete, ayrıca, ilgili vergi ve diğer ödemeleri ödemektedir. Ancak, bu sistemde Devlet yatırımcı ile eşit bir sözleşmenin tarafı olmayıp, Devlet otorite sahibi idari ve yönetim birimidir. Bazı yazarlar Lisans modelinin, idari sözleşme[374] olduğunu iddia ettiyse de daha önce belirttiğimiz gibi lisans modeli bir sözleşme değildir.

Norveç'te lisans sistemi kabul edilmekte olup, petrol faaliyetlerini yürütebilmek için lisans almak gerekmektedir. Lisansın şartları daha öncesinden kesin olarak belirlenmiştir. Çoğu şartları kanun tarafından belirlendiği için müzakere konusu değildir, ancak, bazı konular müzakere konusu olabilmektedir[375].

İngiltere'de lisans sistemi kabul edilmiştir. 1998 tarihli Petroleum Act'a (Petrol Kanunu) göre, tüm arama, sondaj ve petrol üretme hakkı Krala verilmiştir. Kral, arama, sondaj ve petrol üretme lisansını verebilir. 1998 tarihli Petrol Kanuna göre verilmekte ve lisans için Model Klozlar yayınlanmakta ve lisans verilirken bunlardan yararlanılmaktadır[376].

Türkiye'de uygulanan sistemin, vergi şartlı imtiyaz olduğu ifade edilmektedir[377]. Kanaatimizce, Türk hukukunda kabul edilen sistem, vergi ve devlet hissesi şartlı imtiyaz sözleşmesi değil, vergi ve devlet hissesi şartlı lisans modelidir.

2. Lisans Modeli ve Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Karşılaştırılması

Devlet Lisans modelinde, otoritesinin gereği olarak ilgili belge ile yatırımcıya yatırım hakkını vermektedir. Bunun sonucu olarak, Devlet, kullanım hakkını vermek ile ilgili kararını geri çekebilir, yatırımcının haklarını sınırlayabilir veya tamamen geri alabilir veya lisansı iptal edebilir[378]. Bu açıdan bakıldığında, lisans modeli ev sahibi Devlete bazı hakları varsa bile, bu haklar ürün paylaşım sözleşmeleri ile de

[373]Trapeznikow, Nabatowa ve Aýhanowa, s.25.
[374]Paliashvili, Encats PSA Law, s.4.
[375]Moss, s.520.
[376]Hickey, s.6.
[377]Ercan, s. 32; Özdemirli, s. 78.
[378]Paliashvili, Encats PSA Law, s. 4.

alınabilir. Örneğin, Türkmen hukukunda ayrıca, lisans gerekli olup, Devlet bazı durumlarda lisansı geri alabilir. Belirtmek gerekir ki, ürün paylaşım sözleşmelerindeki lisans ile lisans sistemindeki lisansın özellikleri farklı olup, ürün paylaşım sözleşmelerinde tarafların hak ve yükümlülükleri açıklanmakta, lisans ise, yatırımcının yatırım hakkı sahibi olduğunu gösterir temel belgedir[379].

Lisans modelinde, lisans veren, petrol kaynaklarına olan mülkiyet hakkını elinde tutmakta, ancak, lisans sahibine, belirli alandaki petrol kaynaklarının belirli zaman için arama ve üretme hakkını vermektedir. Ancak bu hak ürün paylaşım sözleşmesi ile de elde edilebilir. Bu anlamda lisans modeli ile ürün paylaşım sözleşmesi modellerin amacı açısından benzerlik göstermektedir.

Lisans modeli açıklandığı gibi bir sözleşme değildir. Oysa ürün paylaşım modelinde taraflar arasında bir sözleşme bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak Lisans sözleşmesinin en önemli özelliği, ev sahibi Devletin her zaman lisans şartlarını değiştirme özgürlüğüne sahip olmasıdır[380]. Bu ise yatırımcı ciddi risktir. Oysa ürün paylaşım sözleşmesinde ev sahibi Devletin böyle bir hakkı bulunmamaktadır.

---

[379] Kassym S. Maulenov, "Legal regulation of the Oil Business in the Turkmenistan, Uzbekistan and Kyrgyzstan", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 6, Issue: 03, November 2008, s.3. Yazar Türkmenistan'da Lisansın sözleşmelerden daha üstün olduğunu iddia etmektedir. Gerçekten ev sahibi Devlet bazı durumlarda Lisansı geri almak ile Sözleşmenin feshini sağlayabilse de, Lisansın sözleşmeden üstün olduğu iddia edilemez. Nitekim bazı yazarların da ifade ettiği gibi Türkmenistan'da lisans sözleşme şartları uyarınca geniş kapsamlı anlaşmalar uyarınca verilmektedir. Bkz. Shaw ve Gregorian, s.3. Bazı çalışmalarda ise Türkmenistan'ın Lisans Rejimini ve Sözleşme rejimini birlikte kabul ettiği ifade edilmektedir. Bkz. Marla Valdez ve Kenyon Weaver, "Turkmenistan's Petroleum Sector", **Doing Business in Turkmenistan**, A SNR Denton, Brochure Almata, 2012. Ancak, Türkmenistan'da kabul edilen sistem, iddia edildiği gibi hem lisans sistemi hem de sözleşme sistemi değildir. Türkmenistan'da kabul edilen sistem sözleşme sistemidir. Türkmenistan'da yapılan bir çalışmada, yatırımlarda genellikle iki modelin kullanıldığı, yani imtiyaz modeli veya lisans modelinin kullanıldığı belirtilmekte, imtiyaz modelinin bir sözleşme olduğu, lisans modelinin ise bir izinden ibaret olduğu belirtilmektedir. Yazar, Bağımsız Devletler Topluluğuna üye devletlerde, imtiyaz modeli ile lisans modeli arasındaki hukuki ilişkinin kanunla düzenlenmediğini belirtmekte, bu nedenle imtiyaz sahibi bir kişinin aynı anda lisans alması gerektiğini ifade etmektedir. Bkz. Agajanow, s. 32-33. Gerçekten Türkmenistan dâhil bu ülkelerdeki bu durum karışıklığa neden olabilmektedir.

[380] Moss, s. 520.

C. Joint Venture Sözleşmesi ile Karşılaştırılması

1. Petrol Sektöründe Joint Venture Modelinin Kullanılmaya Başlaması

İlk defa İskoç Hukukunda yer alan joint venture 1950'li yıllardan itibaren, eskisi gibi aileler arasında değil de, daha çok dev şirketlerin yüklendikleri dev ihalelerde veya kredi sözleşmelerinin yerine getirilmesinde kullanılmaya başlamıştır[381]. Bunun sonucu olarak yeniden doğuş yaşayan joint venture kurumu, özellikle petrol yatırımlarında tercih edilen yatırım modellerinden birisi olmuştur.

Petrol sektöründeki ilk joint venture kullanımı da 1950'lı yıllarda olmuştur. Aslında bu dönem savaş sonrası yeni petrol düzeninin oluşturulduğu yıllar olup, ürün paylaşım sözleşmesi, modern imtiyaz sözleşmesi ve joint venture sözleşmesinin ortaya çıktığı yıllardır. İtalyalı Enrico Mattei isimli şahsın İtalyan AGIP (Azienda Generali İtaliana Petroli) şirketini dünya devi yapmak hayâlı, uluslararası petrol sektöründe joint venture modelinin de kullanılmaya başlamasını sağlamıştır. Mattei, İtalya'daki Devlet idaresindeki hidrokarbon şirketlerini 1953 yılında ENI adı altında birleştirmiş ve başkanlığını üstlenmiştir[382].

ENİ şirketi, 1957 yılında İran'la o güne kadar petrol sektöründe hiç rastlanmamış bir sözleşme akdetmiş. Buna göre, Milli İran Petrol şirketi ENİ'nin hem ortağı hem de mal sahibi olacaktı. Böylece, İran "yarı yarıya" prensibinden çıkıyor, ENI %25, İran Milli Petrol şirketi ise %75 kar alacaktı[383]. Bu bir sermayeye katılımlı joint venture sözleşmesi idi ve böylece joint venture sözleşmesinin petrol

---

[381] Gülören Tekinalp ve Ünal Tekinalp, "Joint Venture", **Prof. Dr. Yaşar KARAYALÇIN'a Armağan,** Ankara, 1989, s. 149; Lerzan Yılmaz, "Çeşitli Hukuk Sistemlerinde Joint venture anlaşmalarının Yorumu ve Hukuki Düzenlemeye Kavuşturulması İhtiyacı", **BELİK'e Armağan,** İstanbul, 1993, s. 475-491;Oğuz İmregün, **Amerikan Ortaklıklar Hukukunun Ana Hatları,** İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul 1963, s. 32-33; İbrahim Kaplan, **Joint venture,** Adalet Matbaacılık, Ankara, 1994, s.1 vd; Kemal Dayınlarlı, **Joint Venture Sözleşmesi,** Gözden geçirilmiş, Güncelleştirilmiş, Genişletilmiş İkinci Baskı, Dayınlarlı Hukuk Yayınları, Ankara, 1999, s. 1 vd.; Dilber Ulaş, **Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejisi Olarak Ortak Girişimler (Joint venture) ve Türkiye'de Uygulamaları,** Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, 2; Tunay Köksal, **Model Sözleşme Örnekleri ile Uluslararası İnşaat Hukuku,** Adalet Yayınevi, Ankara, 2011, s.194 vd; Dövran Orazgılıcov, **Milletlerarası Doğrudan Yatırımlar Açısından Joint venture,** Güncel Hukuk Yayınları, İzmir, 2006 (Joint Venture), s.13.

[382] Yergin, s.475.

[383] Yergin, s.475.

sektöründe kullanılmaya başlamıştır[384].İran'la yapılan bu sözleşmeyi konsorsiyum sözleşmesi olarak nitelendirenlerde bulunmaktadır[385]. Bu anlaşmanın duyulması, diğer ülkeleri paniğe sokmuştur. Çünkü kurulu düzen artık değişmeye başlamış, Ortadoğu'da ev sahibi Devletlerin ağırlığı daha da hissedilmeye başlayacaktı[386].

1958 yılında, İran ile Pan American Oil Company arasında ise sözleşmeye dayalı joint venture sözleşmesi imzalanmıştır[387]. Joint venture modeli petrol sektöründe günümüzde yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneğin, günümüzde Nijerya'daki petrol yatırımlarının yaklaşık %90'nün joint venture yatırımları olduğu kaydedilmektedir. Bu joint venture yatırımlarında Nijer milli petrol şirketinin payı %55'den fazladır[388].

Joint venture, birbirinden bağımsız iki veya daha çok gerçek ve/veya tüzel kişinin müşterek bir ekonomik gayeye ulaşmak için aralarında oluşturdukları ve yönettikleri tüzel kişiliği haiz olan veya olmayan bir şirkettir[389].

Joint venture modeli, equity joint venture (sermaye katılımlı joint venture) ve contractual joint venture (sözleşmeye dayalı joint venture) olarak sınıflandırılmaktadır[390]. Her iki joint venture'de temelde sözleşmeye dayalıdır, ancak, sermayeye katılımlı joint venture'de taraflar bir adım daha ileri giderek aralarında ayrı bir şirket kurmaktadırlar. Bu iki joint venture arasındaki belirgin fark ortakların arasında ayrı bir şirket kurup-kurmamalarındadır[391]. Buna göre, petrol sektöründeki sermaye katılımlı joint venture'de, taraflar petrol kaynaklarının işletilmesinden sorumlu bir şirket kurmaktadırlar[392]. Her iki sözleşmede, sözleşmenin amacı, ev sahibi Devletin veya onun ilgili biriminin petrol kaynaklarını geliştirmesine ve üretilmesine katılmasını sağlamaktır[393].

Türkmen Petrol Kanunu joint ventureyi birer yatırım modeli olarak saymıştır.(m.21/1,3) Ancak Türkmen Petrolün öngördüğü model, birer sözleşmeye

---

[384]Dzienkowski, PSA, s. 463; Mafi, s.411.
[385]Göger, Petrol, s.42.
[386]Yergin, s.477.
[387]Dzienkowski, PSA, s. 463.
[388]Örneğin Shell şirketi ile yapılan joint venture yatırımında Nijer Milli Petrol şirketinin payı %55 ise, Mobil (yeni ismi Exxon Mobil), Chevron, Elf (yeni ismi Total) şirketleri ile yapılan ayrı –ayrı joint venture yatırımlarında Nijer milli petrol şirketinin payı %60'dır. Bkz.Ameh, s.5.
[389]Orazgılıcov, Joint venture, s.6.
[390]Dzienkowski, PSA, s. 463.
[391]Orazgılıcov, Joint venture, 8.
[392]Dzienkowski, PSA, s. 463.
[393]Dzienkowski, PSA, s. 463.

dayalı joint venturedir. Bununla ilgili düzenleme Kanunun 1/25. Maddesinde bulunmaktadır. Buna göre joint venture, Petrol Ajansının ve yeni tüzel kişilik oluşturmadan Kişilerin[394] arasında akdedilen Sözleşmeyi icra etmek için teknik, finans ve diğer kaynakları vermeye birlikte katılan bunun gibi Şahısların birliğinin icra ettiği işler olarak tanımlanmıştır. Türkmen Medeni Kanunun 970 ve devamı maddelerin de joint venture düzenlenmiştir. Ancak burada düzenlenen joint venture de sözleşmeye dayalı joint venturedir[395]. Yabancı yatırımcıların, özellikle petrol yatırımcıların Türkmenistan'da joint venture yapmaya ilgi göstermesi sonucunda Türkmen Kanun koyucusu bununla ilgili düzenlemeler yapmıştır. 05.05.2012 tarihinde yürürlüğe giren "Türkmenistan Teşebbüsler Kanununda değişikler ve eklemeler yapmak hakkında Kanun[396]" ile bir tüzel kişiliğe sahip joint venture (equity joint venture), birer teşebbüs modeli olarak sayılmıştır.

2. Joint Venture Modelinin Kullanım Türleri

Joint venture sözleşmesi petrol yatırımlarında esasen iki şekilde kullanım alanına sahiptir. İlkinde yabancı yatırımcı doğrudan milli petrol şirketi ile joint venture kurarak yatırım hakkını elde edebilir[397]. Diğerinde ise, yatırımcıların kurduğu joint venture şirketi ile ev sahibi Devletin ilgili birimi arasında ürün paylaşım sözleşmesi, imtiyaz sözleşmesi veya servis sözleşmesi akdedilebilir. Buna göre, petrol yatırımında joint venture uygulamasını aşağıdaki gibi sınıflandırmaya tabi tutulabilir.

a. Yatırımcı ile Milli Petrol Şirketinin Joint Venture Yatırımı

Bu tür joint venture yatırımında, yatırımcı ile milli petrol şirketi joint venture anlaşmasını akdetmekte ve bu anlaşma ile petrol yatırımını yapmaktadır. Bu modelde, ayrıca, farklı bir model kullanmaya gerek olmayıp, milli petrol şirketinin sahip olduğu yatırım hakkı kullanılmaktadır. Bu şekilde yatırım yapılırken, yatırımcı

---

[394] Petrol Kanununa göre, Kişiler, gerçek ve tüzel kişilerdir.(TMPK m.1/9).
[395] Döwran Orazgylyjow, , "Bir Maýa Goýum Modeli: Joint Venture", **Altyn Asyryň Ykdysadyýeti Žurnaly**, Vol: 12, Issue: 91, 2009, s.32-37.
[396] Türkmenistan gazeti, 05.05.2012.
[397] Patton, s. 73.

şirket kar elde etmeyi, zengin petrol kaynaklarına ulaşmayı ve Pazar payını yükseltmeyi amaçlamaktadır. Milli petrol şirketi ile temsil edilen ev sahibi Devlet ise, teknoloji ve sermaye transferini, yönetim ve know-how bilgisine ulaşmayı ve Devlet kontrolünde doğal kaynakları geliştirmeyi amaçlamaktadır[398].

Belirtmek gerekir ki, yatırımcı da bir kaç yatırımcının oluşturduğu joint venture olabilmektedir. Örnekle açıklamak gerekirse, A, B ve C yatırımcı arasında bir joint venture kurarak (J), bu joint venture şirketi (J), milli petrol şirketi (D) ile joint venture yatırımını yapabilmektedir. (Katar örneği[399])

b. Yatırımcı ve Milli Petrol Şirketinim Kurduğu Joint Venture Şirketinin Ev Sahibi Devlet ile Ürün Paylaşım Sözleşmesi

Bu tür joint venture yatırımında, yatırımcı[400] ile milli petrol şirketi joint venture anlaşmasını akdetmekte ve bunların oluşturduğu joint venture şirketi ile ev sahibi Devletin ilgili birimi arasında ürün paylaşım sözleşmeleri akdedilmektedir. (Türkmenistan örneği) Petrol sektöründe bazen "joint operating agreement" olarak nitelendirilen bir sözleşme modeli de kullanılmaktadır[401]. Bu sözleşmeler joint

---

[398] Anthony Olisaemeka Okola, , "What are the Strategies for Negotiating Joint Ventures in Developing Countries?" **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 4, Issue: 4, November 2006, s.5.

[399] Joint venture sözleşmeleri, petrol, özellikle, doğal gazın büyük rezervlerine sahip Katar'da geniş uygulama alanına sahiptir. Katar'da joint venture uygulamaları konusunda daha fazla bilgi için bkz. Talat Al-Emadi, "The Qatari Experience with Gas Joint Venture Contracts", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 3, Issue 1, March 2005, s. 1 vd.

[400] Bu yatırımcı şirket, doğrudan çok uluslu şirket olabileceği gibi, birden falza şirketin kurduğu joint venture şirketi de olabilir. Qatar Liquefied Company Limited (Katargaz) ve Ras Laffan Natural Gas Company Limited (Rasgaz) şirketleri Katar'da doğal gaz alanındaki iyi bir joint venture örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1977 tarihli ve 4 sayılı Katar Petrol Kanuna göre, Katar Petrol şirketi, kendi imkânlarıyla veya en az %51 hisse ile katılacağı joint venture ile ülkede gaz aramakla görevlendirilmiştir. Bkz. Al-Emadi, s. 10 vd.

[401] Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Stuart, C, Holliman, "Joint Operating Agreement", http://www.andrewskurth.com/media/article/800_Doc_ID_3075_9620051759265.pdf(11.05.2012); David, E Pierce, "Transactional Evolution of Operating Agreements in the Oil and Gas Industry", **Special Institute on Oil and Gas Agreements: Joint Operations**, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Houston, 2007; Milam Randolph Pharo, "Liabilities of the Parties to a Model Form Joint Operating Agreement: Who is Responsible for what?", **Special Institute on Oil and Gas Agreements: Joint Operations,** Rocky Mountain Mineral Law Foundation Houston, 2007, ss. 23-26; Gary B. Conine, "Property Provisions of the Joint Operating Agreement", **Special Institute on Oil and Gas Agreements: Joint Operations**, Houston, 2007, ss. 2-12; Phil Barber, "Enforcing and Litigating the Operating Agreement", **Special Institute on Oil and Gas Agreements: Joint Operations**, Chapter 10, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Houston, 2007, ss. 1-12; John R Cooney, "Recent Developments Concerning Joint Operation Agreements-Preferential Rights and Exculpatory Clauses", **Oil and Gas Law, Chapter 11**, The Center for American and International

venture'nin bir türü olmakla beraber, ev sahibi Devlet ile imzalanan petrol yatırım sözleşmelerinden değildir. "Joint operating agreement"ler birer petrol şirketleri arasında imzalanan sözleşmeye dayalı joint venture diyebiliriz. Çünkü bu sözleşmeler, petrol geliştirme hakkı olan taraflar arasında imzalan sözlemedir[402]. Joint operating agreement, genel olarak taraflar arasında hak ve borçları belirleyen sözleşme olarak tanımlanmaktadır[403]. Başka bir tanımda, joint venture ortakları arasında yapılan işbirliği forumu olarak nitelendirilmektedir[404]. Bu sözleşmeler genellikle ev sahibi Devlet ile imzalanan yatırım sözleşmesine (ürün paylaşım sözleşmesi, imtiyaz sözleşmesi) konu olmakta ve bazı hususları yatırımın yapıldığı ülke hukukuna göre düzenlenebilmektedir[405]. Ancak Joint operating agreement'ler "sözleşme özgürlüğü" ilkesinin bir sonucu olarak geliştiği[406] iş hukuku, çevre hukuku gibi yatırım yapılan ülkenin iç mevzuatının zorunlu tutulduğu hususlar hariç diğer şartlarını özgürce kararlaştırılmaktadır.

Joint operating agreement'ler için günümüzde model sözleşmelerden yararlanılmakta olup, ilk model sözleşme, 1956 yılında American Association of Petroleum Landmen tarafından hazırlanmıştır[407]. Günümüzde bu model sözleşmeler çok yaygın kullanılmaktadır[408]. Bu sözleşmeler gönüllük prensibine dayanan sözleşme olup, taraflar bu sözleşme modelini kullanırken, içeriğini müzakere etmektirler[409].

Law, Houstan, Texas, US, 2004, ss.17-34; Bruce M. Kramer Bruce ve Gary B. Conine, "Joint Development and Operations", **International Petroleum Transactions,** (Smith ve diğerleri), Second Edition, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Denver, Colorado, 2000, s.551 vd.

[402] Michel E Curry, "Operating not Covered or Inadequately Covered by the Joint Operating Agreement and other Problem Areas", **Special Institute on Oil and Gas Agreements: Joint Operations**, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Houston, 2007, s. 2.

[403] Barber, s.1.

[404] Ameh, s. 4.

[405] AIPN, "Model Form International Operating Agreement Guidance Notes for the Drafting of an International Operating Agreement in the Context of a Civil Law Jurisdiction", 2002, s. 2. (AIPN belgeleri ancak bu Kuruma üye olanlara açıktır)

[406] Pierce, s. 5.

[407] John R Reeves, "Drilling and other Develelopment under the Model Form Operating Agreement" Chapter 4, **Special Institute on Oil and Gas Agreements: Joint Operations**, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Houston, 2007, s.1.

[408] Pharo, s.24; Conine, s.2.

[409] Reeves, s.2.

3. Joint Venture Sözleşmesi ve Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Karşılaştırılması

Joint venture sözleşmesi ile ürün paylaşım sözleşmeleri bazı benzerlikler ve farklılıklar taşımaktadır. Her iki sözleşmede bir özel hukuk sözleşmesi olup, ev sahibi Devlet ürün paylaşım sözleşmesinde olduğu gibi joint venture sözleşmesinde de petrolün mülkiyetini petrol yeryüzüne çıkarılana kadar kendi mülkiyetinde tutmaktadır. Her iki sözleşmede ilkel imtiyaz sözleşmesine tepki olarak ortaya çıkmış olup, esas amacı, petrolün yabancı yatırımlar kullanılmak suretiyle üretimi sağlamak olup, bunu yaparken de petrolün mülkiyetini ev sahibi Devletin elinde tutmaya devam etmesini sağlamaktır.

Joint venture sözleşmesinde de risk olmakla beraber, özellikle ürün paylaşım sözleşmeleri riskin çok daha yüksek olduğu petrol sahalarında kullanılmaktadır. Buradaki riskten kastedilen jeolojik risk olup, ürün paylaşım sözleşmesinde ticari açıdan üretilebilir petrolün bulunup bulunmayacağı ilk başta bilinmemekte, sadece var olduğu tahmin edilmekte, umulmakta ve risk üstlenilmektedir. Bu nedenle, Nijerya gibi bazı ülkeler offshore sahalarına nispeten kolay olan sahalarda joint venture sözleşmesini tercih ederken, offshore sahalarında ürün paylaşım sözleşmesini teşvik etmektedir[410].

Ürün paylaşım sözleşmelerinde, joint venture sözleşmelerinin aksine Devlet yatırım yapmamaktadır. Yatırımı, yatırımcı yapmaktadır ve genellikle yatırımcı yabancı şirketler olmaktadır. Joint venture yatırımında ise milli petrol şirketi genellikle ortak şirketin bir ortağı olabilmektedir. Bunun sonucu olarak, yatırımın bir kısmı milli petrol şirketi tarafından yapılmaktadır. Örneğin, Nijerya 2004 yılında milli petrol şirketin iştiraki ile toplam 3,4 milyar Amerikan doları yatırım yapmıştır[411]. Ürün paylaşım sözleşmesinde ise bu yatırımın tamamı yabancı yatırımcı yapmakta, yurt içine doğrudan yatırım gelmektedir.

Ürün paylaşım sözleşmesinde, yatırım riskini yatırımcı üstlenirken, joint venture yatırımlarında milli petrol şirketi de yatırım riskini paylaşmaktadır. Ürün paylaşım sözleşmelerinde, yatırımcı yatırım prosesine tamamen hâkimken, joint venture yatırımlarında, milli petrol şirketi ile bu hâkimiyeti paylaşmaktadır.

---

[410]Ameh, s.11.
[411]Ameh, s.11.

Ürün paylaşım sözleşmesinde ev sahibi Devlet, petrol arama ve üretim işlemini gerçekleştirmezken[412], joint venture sözleşmesinde ev sahibi Devletin milli petrol şirketi arama ve üretim faaliyetine katılmaktadır. Joint venture şirketinin yatırımcı tarafı genellikle çok uluslu ve petrol alanında çok deneyimli, yüksek teknolojiye ve know-how'a sahip şirket olduğundan, milli petrol şirketin joint venture ortağı olması, milli petrol şirketinin özellikle çok engebeli petrol sahalarında deneyim kazanmasına ve know-how'a ulaşmasına imkân vermektedir[413].

Ürün paylaşım sözleşmesinde, ev sahibi Devlet Yönetim Komitesi gibi oluşumlar aracılığıyla, yatırımcı denetim altında tutabilse de, ev sahibi Devletin etkisi çoğu durumda joint venture modelindeki gibi etkin değildir. Çünkü joint venture'de ev sahibi Devlet milli petrol şirketi aracılığıyla petrol arama ve üretim faaliyetlerini her zaman denetim altında tutabilmektedir[414].

Joint venture yatırımlarında, yıllık bütçe joint venture ortakları, dolaysıyla milli petrol şirketleri tarafından onaylanması ve hissesi oranda, milli petrol şirketi de ödeme prosesine katıldığı için bazen müzakerelerin uzun sürmesine, işlerin aksamasına neden olabilmektedir. Ürün paylaşım sözleşmelerinde ise, yine yıllık bütçe ve iş programı Devlet tarafından onaylanmakta, fakat Devlet tarafından herhangi bir ödeme de yapılmadığından taraflar daha rahat uzlaşabilmektedir.

D. Servis Sözleşmesi ile Karşılaştırılması

1. Genel Olarak Servis Sözleşmeleri

Petrol sektöründe, bazen ev sahibi Devlet, imtiyaz sözleşmesi, lisans modeli, ürün paylaşım sözleşmesi veya joint venture modelini tercih etmeyip, sadece servis sözleşmesini de tercih edebilmektedir. Bazı ülkelerin tarihi, geleneksel, politik ve anayasal düzenlemelerinden dolayı yukarıda sayılan modellerin kullanımı imkânsız olmasından dolayı da servis sözleşmesi tercih edilebilmektedir. Bazen diğer yatırım modelleri gibi, servis sözleşmesi, de birer model olarak kullanılabilmektedir[415]. Bu ülkelerde, petrol arama, üretim, dağıtım, rafineri faaliyetleri dâhil tüm faaliyetler Devlet idareleri veya milli petrol şirketleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Örneğin,

---

[412]Ogunlade, s.21.
[413]Ogunlade, s.21.
[414]Ogunlade, s.21.
[415]Dzienkowski, PSA, s.502.

Petroleos Mexicanos (PEMEX) bu özellikli milli petrol şirketlerdendir[416]. Ortadoğu ülkelerinde servis sözleşmesinin kullanımı 1970.yıllarda petrol sektörünün Devletleştirmesi ile başlamıştır. O dönemde Irak'ta da servis sözleşmesinin kullanılmaya başlanmış, 2000'lı yıllara kadar servis sözleşmesi Irak'ta yaygın kullanılmıştır[417].

2. Servis Sözleşme Türleri

Servis sözleşmeleri, riskli servis sözleşmeleri ve risksiz servis sözleşmeleri olarak ikiye ayrılmaktadır. İran'da yaygın olarak kullanılan "buy buck agreement[418]" sözleşmesi olarak bilinen servis sözleşmesi türü de bulunmaktadır. Bu sözleşmede, yatırımcı taraf yatırım yapmakta, petrol üretmekte, bunun karşılığında ev sahibi Devletten sözleşmede belirlenen ücreti almaktadır[419]. Ücret olarak ham petrol veya doğal gaz da kararlaştırılabilir. [420] Sözleşme süresi 5-7 yıl gibi kısa olduğundan yabancı şirketler tarafından çok tercih edilen bir model olmadığı ileri sürülmektedir[421]. Bu sözleşme, klasik servis sözleşmesinin özelliğini taşıdığı gibi riskli servis sözleşmesinin özelliklerini de taşımaktadır[422].

a. Klasik Servis Sözleşmesi

Klasik servis sözleşmelerinde petrol şirketleri arama, geliştirme ve üretim gibi aşamaları ev sahibi Devlet adına gerçekleştirmekte, risk ev sahibi Devlet

---

[416]Dzienkowski, PSA, s.502.
[417]Muttitt, PSA, s. 5.
[418]İran'da 1990'lı yıllarda yaygın kullanılmaya başlayan buy-buck sözleşmesi konusunda daha fazla bilgi için bkz. M. Jannatifar, "Iran in a Dilemma: Adherence to Buyback or Transition to Production Sharing Agreements?", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 8, Issue: 4, November 2010, s.2 vd.
[419]Michael A G Bunter, , "Petroleum Contracts in Islamic Law: The Concession (Equity) and Contractor (Production Sharing) Agreements", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 3, Issue: 03, October 2005, s. 15.
[420]Muttitt, PSA, s.5.
[421]Hickey, s.14.
[422]Buy-buck sözleşmesini riskli servis sözleşmesi olarak değerlendiren yazarlarda bulunmaktadır. Jannatifar, s.7.

tarafından üstlenilmektedir[423]. Bu sözleşmeler genellikle eser sözleşmesi özelliğini taşımaktadır[424]. Türkmenistan dünyanın en büyük 2. Doğal gaz sahası olarak kabul edilen, 26,2 trilyon metreküp rezervli Galkınış gaz rezervuarın altyapı ve üstyapılarını projelendirmek için bazı sözleşmeler imzalanmıştır. Türkmenistan 29 Aralık 2009 tarihinde birkaç yabancı petrol şirketleri ile imzaladığı toplam değeri 9,7 milyar ABD dolarlık sözleşmeler klasik servis sözleşmesidir[425]. Örneğin, Çin CNPC şirketi ile yapılan sözleşme yılda 10 milyar doğal ticari gazı üretmeye elverişli tesisleri projelendirmek ve inşaat etmeye ilişkindir. Görüldüğü gibi bu sözleşmenin konusu doğal gaz sahalarını geliştirmeye ilişkindir[426].

b. Riskli Servis Sözleşmesi

Riskli servisli sözleşmelerinde de yüklenici belirli ücret karşılığında operasyonu yürütmektedir. Ancak, bu ücreti üretim başladıktan sonra hak etmektedir. Diğer bir ifadeyle, riskli servis sözleşmesinde, yatırımcı, petrol bulunduğunda, yatırımını nakit olarak tahsil edebilmektedir[427]. Ancak, yabancı petrol şirketlerine indirimli fiyattan petrol satın alma hakkı da verilebilmektedir [428] . Petrol bulunmadığında ise, yükleniciye her hangi bir tazminat ödenmemektedir[429].

Riskli servis sözleşmesi Latin Amerika ülkelerinde yaygın tercih edilmektedir.[430] Bu sözleşme ilk olarak 1958'lerde Arjantin'de doğmuştur[431]. Bu

---

[423]Ernest E Smith, "Service Contracts, Technology Transfers, And Related Issues," **International Petroleum Transactions**, (Smith ve diğerleri), Second Edition, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Denver, Colorado,2000, (Service), s. 480; Demir, s.157.

[424]Trapeznikow, Nabatowa ve Aýhanowa, s.27.

[425]Türkmengaz Devlet şirketi, LG International Corp. ve Hyundai Engineering Co. Ltd şirketleri ile 1 milyar 484 milyon 569 bin 500 ABD doları, CNPC Chuanqing Drilling Engineering Company Limited şirketi ile 3 milyar 128 milyon 1139 ABD doları, Petrofac International LLC şirketi ile 3 milyar 978 milyon 500 bin ABD doları, Gulf Oil & Gas FZE şirketi ile 1 milyar 150 milyon ABD doları değerinde sözleşmeler akdetmiştir. Türkmenistan Devlet Başkanın Türkmengaz Devlet şirketine bu sözleşmeleri akdetme izni veren Kararları için bkz. Türkmenistanyň Prezidentiniň namalarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň çözgütleriniň ýygyndysyş N.11-12, 2009, s.150-156.

[426] Türkmen Petrol Kanunu sadece riskli servis sözleşmesini birer yatırım modeli olarak belirlemiştir.(m.21/1,4). Kanunun 1/24. Maddesinde de *servis hizmetlerini petrol faaliyetlerini riskli servis hizmetleri için Sözleşme uyarınca icra etmenin çeşitleri* olarak tanımlamıştır.

[427]Dzienkowski, PSA, s.507.

[428]Dzienkowski, PSA, s.508; Demir, s. 157.

[429]Dzienkowski, PSA, s.508.

[430]Dzienkowski, PSA, s.507.

[431]Ercan, s.37.

sözleşme petrol sahasında arama ve üretim hakkı olan milli petrol şirketi ile yabancı petrol şirketi arasında imzalanmaktadır[432].

Türkmenistan 2008 tarihli Petrol Kanunu ile riskli servis sözleşmesini birer yatırım modeli olarak kabul etmiştir(m.21). Ancak, hâlihazırda herhangi bir riskli servis sözleşmesi imzalanmış değildir.

3. Servis Sözleşmeleri ve Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Karşılaştırılması

Servis sözleşmelerinde işveren milli petrol şirketidir. Daha öncede belirtildiği gibi, ürün paylaşım sözleşmelerinde, sözleşmenin yerli tarafı milli petrol şirketi olabileceği gibi genellikle hükümet ajansıdır. Riskli Servis sözleşmesinin yatırımcı tarafı, ürün paylaşım sözleşmelerinde olduğu gibi Yüklenicidir ve bu yükleniciler bir veya birden fazla olabilir.

Ürün paylaşım sözleşmelerinde, yüklenici kendi finans gücüyle operasyonu yürütmektedir. Riskli servis sözleşmesinde de yüklenici kendi finans gücüyle hareket etmektedir[433]. Servis sözleşmelerinde, ürün paylaşım sözleşmelerinden farklı olarak, ev sahibi Devlet üretilen petrolün tamamının sahibidir.[434] Her iki sözleşmede yer altındaki petrolün mülkiyeti ev sahibi Devlete aittir[435]. Ancak bazı durumlarda yüklenicinin ücreti petrol ile ödenebilmektedir. Bazı durumlarda ise, yükleniciye ürünü satın alma yetkisi verilebilmektedir[436].

Riskli servis sözleşmelerinde yüklenicinin yükümlülüğü ürün paylaşım sözleşmesi ile benzer özellikler taşımaktadır. Klasik servis sözleşmelerinde hükümetin veya milli petrol şirketinin faaliyet kontrolü mevcutken, riskli servis sözleşmelerinde kontrol ürün paylaşım sözleşmeleri ile benzer özellikler taşımaktadır.

Servis sözleşmelerinde, hükümetin geliri imza bonusu, tüm ürün ve gelir vergisinden ibarettir. Ürün paylaşım sözleşmelerinde ise, hükümetin geliri, imza ve üretim bonusu, ürün payı ve gelir vergisinden ibarettir. Arama ve geliştirme alanın büyüklüğü konusunda ise, servis sözleşmeleri ve ürün paylaşım sözleşmeleri benzer büyüklüğe sahipti

---

[432]Dzienkowski, PSA, s.507.
[433]Ercan, s.37.
[434]Trapeznikow, Nabatowa ve Aýhanowa, s.27.
[435]Jannatifar, s.16.
[436]Ercan, s.37.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK PETROL HUKUKU AÇISINDAN ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİ VE TÜRKMENİSTAN HUKUKUNA GÖRE ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİ

I. TÜRK PETROL HUKUKU AÇISINDAN ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİ

A. Türk Petrol Sektörünün Genel Değerlendirmesi

Günümüzde, Türkiye'de tüketilen petrolün büyük kısmı ithal ile ikame edilmektedir. 2011 yılında Türkiye'de 32 milyon ton ham petrol tüketilmiş olup, bu global tüketimin %0,8'ne eşittir[437]. Türkiye'nin ispat edilmiş ham petrol rezervlerinin düşük olması ve üretimin seviyesinin çok az olmasından ötürü Türkiye tükettiği ham petrolün büyük kısmını ithal ile karşılamaktadır. Türkiye'nin doğal gaz tüketimi ise geçen sene 39,7 milyar metre küp olarak kaydedilmiştir. Enerji Piyasasını Düzenleme Kurulunun 26 Ocak 2012 tarihinde aldığı karara göre, bu sene Türkiye'nin doğal gaz tüketiminin 48,5 milyar metreküpe ulaşması beklenmektedir. Türkiye, tükettiği doğal gazın neredeyse tamamını ithal etmektedir[438].

Petrol tüketiminde ithale bağımlı olan Türkiye, tarihin çeşitli dönemlerinde petrol üretimini arttırmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Türkiye'de petrol sondajının tarihi eskilere dayanmaktadır. İlk sondaj faaliyetini 1890 yılında İskenderun Çengen yöresinde gerçekleştiren Türkiye, 1940 yılında Batman'da açılan Raman-1 kuyusunda Cumhuriyet tarihin ilk petrolünü üretmiştir[439].

Ham petrol üretimi 1965.yıllarda 1,5 milyon ton olan Türkiye, 1990.yıllarda uygulanan liberal politikaların sonucunda bu oranı tarihinde ilk defa yıllık 4,4 milyon tona çıkarmıştır. Daha sonra bu oran tekrar düşmeye başlamış, günümüzde yıllık üretim 2 milyona kadar azalmıştır[440].

---

[437]BP 2012, s.11.
[438]Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Orazgylyjow, Enerji, s. 24.
[439]Nusret, Cömert, "Türkiye'de Petrol Aramacılığının Geliştirilmesi İçin PETFORM Önerileri", http://www.turktrade.org.tr/tr/article/3e1dfa55-422e-47bf-b16a-6a708ab22d14/turkiye'de-petrol-aramaciliginin-gelistirilmesi-icin-petform-onerileri.aspx (01.06.2012).
[440]Cömert, s.5.

Günümüzde, Türkiye'nin petrol potansiyeli olan kara alanların sadece %20'inde, deniz alanların ise sadece %1'de arama faaliyetinin yapıldığı belirtilmektedir[441]. Buna göre, dünyada her yıl 20.000 kuyu açılırken, Türkiye'nin cumhuriyet tarihinde toplam yaklaşık 3500 kuyu açılabilmiştir[442]. Türkiye'nin ispatlanmış ham petrol rezervinin 962 milyon ton, üretilebilir miktarının ise 165 milyon ton olduğu kaydedilmektedir. 2007 yılına kadar toplam 126 milyon ton ham petrol üretildiğini dikkate aldığımızda, 2007 yılı itibariyle Türkiye'nin üretilebilir ham petrol rezervi sadece 39 milyon tondur. Ancak, gerekli aramalar yapıldığında, özelikle Karadeniz bölgesi, Güneydoğu ve Trakya bölgelerinin gelecek vadettiği inanılmaktadır[443].

1954 yılından 2007 yılına kadar, 207 yabancı ve 33 yerli şirket arama faaliyetlerine katılmıştır. Yabancı şirketlerin bu süre zarfında yurt dışından getirdikleri sermaye toplamı ortalama olarak yıllık 1,8 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır[444].

Türkiye'de 2007 yılına kadar 1290 arama olmak üzere topla 3326 kuyu açılmıştır. Bu açılan kuyuların %72'si Güneydoğu Anadolu'da, %17'si Trakya bölgesinde, kalan diğer %7'si ise diğer bölgelerde yer almıştır[445]. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'de Güneydoğu Anadolu ve Trakya bölgesi haricinde yeterli derecede arama yapılmamıştır.

Türk denizlerindeki aramalar ise, %1'i geçmemiştir. Buna göre, Türk denizlerinde bugüne kadar toplam 39 adet arama, 7 tespit ve 2 üretim kuyusu açılmıştır. Bunlardan 23 âdeti Karadeniz'de, 10 adedi Marmara, 12 adedi Akdeniz ve 3 adedi Ege'dedir[446].

Sonuç olarak, 2007 yılına kadar yapılan çalışmalar neticesinde 103 ham petrol sahası ve 31 doğal gaz sahası keşfedilmiş olup, bu sahalardan toplam 126,2 milyon ton ham petrol ve 8,6 milyar metre küp doğal gaz üretimi gerçekleştirilmiştir[447].

---

[441]Cömert, s. 10.
[442]Cömert, s.10.
[443]Tutanak 51. Birleşim, s. 28.
[444]Tutanak 51. Birleşim, s. 22.
[445]Tutanak 51. Birleşim, s. 22.
[446]Tutanak 51. Birleşim, s. 22.
[447]Tutanak 51. Birleşim, s. 23.

B. Türk Petrol Hukukun Gelişimi

Türkiye, ülke içi petrol faaliyetlerini düzenlemek ve petrol üretimini arttırmak için çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Türk Petrol Hukukunun gelişimini dönemlere ayırarak incelemek uygun olacaktır.

1. I. Dönem

Osmanlı Devleti döneminde Türkiye'de madenler genelde üç şekilde işletilmiştir. Buna göre, Osmanlı Devletinde madenler, doğrudan doğruya devlet tarafından idare ve işletme tarzı, devlet yardımı ve nezareti altında madenciler tarafından idare ve işletme ve nihayet belirli müddetle kesime vermek veya sarraf yazılmak suretiyle işletme tarzları kullanılmıştır[448].

Cumhuriyetin ilanına kadar Türkiye'de toplam 400 kadar maden imtiyazı verilmiştir. Bu nedenle bu döneme "imtiyazlar dönemi" olarak vasıflandıranlar bulunmaktadır. Ancak bu alınan imtiyazların büyük kısmı spekülatif nitelikte olduğu, imtiyaz sahiplerinin çoğunun sermaye bakımından yetersiz bulunmasından dolayı maden rezervleri verimli olarak kullanılmamıştır. Madenler Osmanlı zamanında ilk olarak 1861 tarihinde kabul edilen nizamname ile idare edilmiştir. 1810 tarihli Fransız Kanunundan esinlenerek hazırlanan bu nizamname 1910 yılına kadar yürürlükte kalmış, o yıl yeni maden nizamnamesi kabul edilmiştir. Bu nizamname 1954 yılında 6309 sayılı Maden Kanunun kabul edilmesine kadar yürürlükte kalmıştır.[449].

Türkiye'nin ilk Petrol Kanunu ise 24 Mart 1926 yılında kabul edilmiştir[450]. Toplam 22 maddeden oluşan 792 sayılı Petrol Kanunu, Kanunun 21. Maddesi gereği yayınlandığı gün yani 6 Nisan 1926 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Romanya Petrol Kanunu esas alınarak hazırlanan[451] bu Kanun, Türkiye genelinde petrol arama ve

---

[448]Osmanlı döneminde Maden İşletme hukuku konusunda daha fazla bilgi için bkz. Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 11 7 vd.
http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1040/12555.pdf (01.06.2012).
[449]Avni Zarakolu, "Türkiye'nin Maden ve Enerji Ekonomisinde Etibank",
http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/341/3510.pdf (01.06.2012), s. 166.
[450]Aslan, s. 17.
[451] Göger, Petrol, s.52. Romanya Petrol Kanunu yayınlanmasından iki sene sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Bkz. Feridun Köymen, "Yürürlükteki Petrol Kanun'una İlişkin Bir İnceleme, Eleştiri

işletilme hakkını Hükümete vermiştir.(m.1) 792 sayılı Petrol Kanunu, petrol istikşaf, arama ve işletmesine ilişkin birçok hususları düzenlememiştir. Bunun gibi, ham petrolün nakli ve tasfiyesine ilişkin hükümler de bulunmamaktadır[452].

Petrolün Devlet eli ile işletilmesini sağlamak için 20 Mayıs 1933 yılında, 2189 sayılı Kanun ile Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdaresi kurulmuştur. 1939 yılında ise, Maden Tetkik ve Arama Kurumu (MTA) kurulmuş ve Altın ve Petrol Arama İdaresinin tüzel kişiliği sona erdirilmiş, yetkileri ise MTA'ya devredilmiştir[453].

792 sayılı Petrol Kanunu 27 yıl yürürlükte kalmasına rağmen, Devletin petrol faaliyetine girişmesi Kanunun yürürlükten tarihinden 10 yıl geçtikten sonra başladığından, bu Kanun ile Devlet pratikte 17 yıl boyunca petrol faaliyetlerinin yürütmüştür[454].

Petrol arama ve üretimini Devlet eliyle yapılmasını öngören, yabancı sermayeyi teşviki öngörmeyen 792 sayılı Kanunun yürürlükte kaldığı süre içinde, Petrol işinin o günün Türkiye şartlarında sadece Devlet eliyle yapılamayacağı anlaşılmış, başta yabancı sermaye olmak üzere özel sektörün petrol arama ve üretim işine çekilmesi gerektiği fikri ortaya çıkmıştır[455].

2. II. Dönem

Bazı Devletlerin Petrol Kanunlarını hazırlayan, Amerikalı jeolog ve hukukçu Max Ball müşavirliğinde Petrol Kanunu hazırlanmaya başlamış ve Kanun hazırlanırken, Amerika ve Avrupa ülkelerin Petrol Kanunlarından ve çeşitli imtiyaz sözleşmelerinden yararlanılmıştır. Özellikle dönemin Venezüella, Kanada, Peru, Kolombiya ve İsrail'in petrole ilişkin Kanunlarından yararlanılmıştır[456]. Kanun taslağı daha sonra Geçici Encümende tartışılmış ve son halini almıştır.

1954 tarihli Petrol Kanunu Tasarısı 3 Mart 1954 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde (TBMM) dağıtılmış ve dağıtımından bir gün sonra Mecliste

---

ve Öneriler", **Türkiye 3. Genel Enerji Kongresi Bildirileri, Bölüm III. Enerji Konusundaki Genel Sorunlar**, Ankara 1978, s. 129.

[452]Göger, Petrol, s.52-53; Köymen, s.129; Aslan, s. 17.

[453]Aslan, s. 18.

[454]Göger, Petrol, s.63.

[455]Göger, Petrol, s. 53; Köymen, s.129.

[456]Köymen, s. 130.

görüşülmeye başlanmıştır.[457] Dönemin İşletmeler Bakanının Petrol Kanunu üzerinde yaptığı konuşmada belirtildiğine göre, son 20 yıllık süre zarfında Türkiye'de toplam 240 milyon petrol rezervi olduğu tahmin edilmekte, bundan sadece 10 milyon ton petrol rezervi ispat edilmiştir. Türkiye'nin o dönemdeki kalkınma hızı ile kıyaslandığında, 20 senede ispat edilen petrol rezervi sadece 2,5 sene içinde tükenecektir. İşletmeler Bakanının belirttiğine göre, 10 milyon petrol rezervinin 20 sene de ispat edildiğini kıyas edilecek olursa, zamandan tasarruf edilerek 20 senede yapılanı 5 senede yapılsa bile yıllık 4 milyon ton üretim seviyesini yakalamaya elverişli petrol rezervinin ispati için 120 yıl gerekecektir. İşletmeler Bakanı, bu duruma, ne milletin ne de Türkiye'nin içinde bulunduğu kalkınma hamlesinin tahammül edemeyeceğini ifade etmiştir. Buna göre, yerli ve yabancı şirketlerin rekabet içinde ülkenin her yanındaki yapacağı arama ve üretim çalışmaları sonucunda elde edilecek sonuçlardan neticede ülke kazanacağını iddia etmiş, Petrol Kanun tasarısını savunmuştur[458].

Bazı maddelerde çeşitli değişiklik yapılan ve şu an yürürlükte olan 6236 sayılı Petrol kanunu çeşitli çalışmalar sonucunda 1954 yılında kabul edilmiştir[459]. Kanun petrol arama ve üretiminde yerli ve yabancı yatırımcıları teşvik etmeyi amaçlamaktadır. 6236 sayılı Petrol Kanunu petrole ilişkin teknik kurallar içermenin çok ötesinde kurallar içermektedir. Ulusal çıkarların korunmasından idare hukukuna, ithalat ve ihracattan ceza hukukuna, su ve arazi haklarından sermaye ve kar transferine ilişkin birçok husus bu Kanunla düzenlenmiştir[460].

Liberal bir görüşle hazırlanan 6326 sayılı Kanunla son derece pahalı ve teknik bilgiye ihtiyaç duyulan petrol arama ve işletme alanına genelde özel sermayeyi, özel de ise yabancı sermayeyi çekmek istenmiştir[461]. Aynı dönemde, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu da kabul edilerek, yabancı sermayeli petrol ve diğer şirketlerin Türkiye'de yatırım yapmalarının önü açılmıştır[462]. Hemen sonra 6327 sayılı Kanunla TPAO kurulmuştur. Amerikalı danışmanlar tarafından

---

[457]T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Elli Yedinci İnikat, 4.III.1954 (Tutanak, 57. Oturum), s.195.
[458]Tutanak, 57.Oturum, s. 195-196.
[459]RG 16.03.1954- 8659.
[460]Köymen, s. 130.
[461]Çelikel ve Gelgel s. 150.
[462]Murat Yazıcı, "Türkiye'de Enerji Sektörünün Yeniden Yapılandırılması İçinde Arama ve Üretim Faaliyetlerinin Teşviki için Gerekli Yasal Düzenlemeler"(Yasal Düzenlemeler), http://www.yazici-hukuk.com.tr/upload/17.pdf (01.06.2012), s. 2.

hazırlanan Petrol Tüzüğü ise, 28 Temmuz 1955 tarih ve 4/5633 sayılı Kararnameyle yürürlüğe girmiştir[463].

6236 sayılı Petrol Kanunun kabul edilmesiyle, yerli ve yabancı yatırımcıların Türk petrol sektörüne büyük ilgi gösterdiğini, petrol sektörüne yatırımın artmasıyla Türkiye'de petrol üretiminin günlük 70.000 varili aştığı ifade edilmektedir[464]. Ancak, 05.04.1973 tarih ve 1702 sayılı Petrol Reformu Kanunu ile getirilen kısıtlamalar yüzünden birçok şirketin yatırımlarını başka ülkelere kaydırdığı belirtilmektedir[465]. Çünkü o dönemde, güçlenen Devletçilik akımlarının sonucu, hükümetler TPAO'yu yasal olarak güçlendirme çabasına girmiştir[466]. Daha sonra ise, bu çabaların ülke çıkarları ile bazı konularda uyuşmadığı sonucuna varılmış, TPAO'nun diğer şirketler konumuna getirilmesi ve herhangi bir kuruma ayrıcalık sağlamayan bir yapılandırmaya gidilmiştir ve 28.03.1983 tarih ve 2808 sayılı Kanunla getirilen Liberal düzenlemeler sayesinde yatırımların yeniden hız kazandığı, ham petrol üretiminin kısa sürede 2,5 katına çıkarak zirve noktası olan yılda 4,4 milyon tona çıktığı belirtilmektedir[467].

Petrol Kanunun bazı hükümlerinin Anayasa Mahkemesinin kararıyla iptal edilmesi[468], güneydoğu Anadolu'da yaşanan terör olayları, eski Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla ortaya çıkan petrol potansiyeli yüksek yeni ülkelerin batıya açılımları sonucunda büyük petrol şirketlerin bu ülkelere yönelmeleri[469], etkisiyle de, yabancı yatırımcıların petrol sektörüne yatırımları azalmış, petrol üretimi yarı yarıya düşmüştür.

---

[463]Göger, Petrol, s.55.
[464]Cömert, s. 8.
[465]Cömert, s.8. Örneğin Petrol Reformu Kanunu kabul edilmeden önce Petrol Kanunun amacı "Bu Kanunun maksadı Türkiye Cumhuriyeti Petrol Kaynaklarının hususi teşebbüs eli ve yatırımlarıyla süratle, fasılasız ve verimli bir şekilde geliştirilip kıymetlendirilmesini ve bu maksada uygun olduğu nispette Türkiye dâhilinde yabancı menşeli petrol ile yapılan petrol ameliyatının aynı surette inkişafını sağlamaktır" olduğu halde Petrol Reformu Kanunu ile Kanunun amacı "Bu Kanunun amacı Türkiye Cumhuriyeti petrol kaynaklarının milli menfaatlere uygun olarak hızla, sürekli ve etkili bir şekilde aranmasını, geliştirilmesini ve değerlendirilmesini sağlamaktır" olarak değiştirilmiş ve "hususi teşebbüs eli ve yatırımlarıyla" kaydını ve "yabancı menşeli petrol ile yapılan petrol ameliyatının aynı surette inkişafını sağlamak" ibaresini Kanun metninden çıkarmış, "milli menfaatlere uygun olarak" kaydını eklenmiştir. Bu değişikliğin gereksiz bir değişiklik olduğu, çünkü "milli menfaatlere uygun olma" kaydının Kanunun 4. Maddesinde bulunan "Takdire Esas olan Kıstaslarda" zaten bulunduğu için bu değişikliğin malumun ilanından öteye gitmediği ileri sürülmüştür. Köymen, s. 130.
[466]Yazıcı, Yasal Düzenlemeler, s. 3.
[467]Cömert, s. 9; Yazıcı, Yasal Düzenlemeler, s. 3.
[468]Cömert, s.9.
[469]Yazıcı, Yasal Düzenlemeler, s. 3.

Günümüzde, Türk petrol arama faaliyetlerinin, rezervlerinin riskli ve göreceli olarak küçük olması, derin sondaj gerektirmesi, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, Petrol Kanununa gelen kısıtlamalar, caydırıcı bürokrasi/izin süreci sonucunda Türkiye'ye yapılan yabancı petrol yatırımlarının engelleyici faktör olarak görülmektedir. Buna göre, yabancı şirketlerin, tescil edilen sermayelerinin kur garantili transferinin 1997 yılında durdurulması ve bunun kazanılmış hakları da etkilemesi, ticari nedenlerle yeni sermaye girişini durdurduğu ve yasal altyapının güvenirliğini olumsuz etkilediği belirtilmektedir.

Şu an yürürlükte bulunan Petrol Kanunu başarısız olarak kabul edilmektedir. Hatta bu başarısızlık iddiası Kanunun kabul edilmesinden itibaren çok değil 12 yıl sonra yazılan eserlerde ifadesini bulmuştur[470]. Kanunun başarısız olmasının, sadece bu Kanuna mahsus değil, bir önceki Petrol Kanununa da mahsus olduğu, Türkiye'nin başlangıcından bugüne ne istediğinin bilincinde, bilime, akla, hakça ilkelere dayalı, istikrarlı ve etkin bir petrol politikası uygulamamasının etkisinin büyük olduğu belirtilmiştir[471]. Ancak, bu başarısızlık sadece Kanunun benimsediği sistemden değil, Türkiye'nin özel şartlarından da kaynaklanmaktadır. Nitekim yapılan çalışmalar sonucunda Türkiye'de milletlerarası yatırımları sevk edecek miktarlarda petrol rezervleri olmadığı ortaya çıkmıştır. Kanunun başarısızlık nedenleri arasında "petrol faaliyeti" kavramına, riskli olan arama ve üretim faaliyetleri ile risksiz olan rafineri, taşıma vs. gibi diğer faaliyetlerinin de dâhil edilmesi gösterilmektedir[472]. Çünkü Kanun ayrı-ayrı kategorideki bu iki tür faaliyet alanına aynı rejimi vaz etmiştir. Bu ise, yatırımcıları risksiz yatırımlara yönelmeye sevk etmiştir.

Petrol sektöründeki hukuki rejimler sınıflandırmaya tabi tutulurken, 792 sayılı Kanunun kabul ettiği Devlet tekelini kabul eden hukuki rejim, 6326 sayılı Kanunun kabul ettiği liberal rejimi benimseyen hukuki rejim[473] ve Karma ekonomi anlayışından hareket eden ve esas olarak Devlet sektörünü hedef alan ve fakat milli menfaatlere uygun hükümler tahtında yerli ve yabancı özel sektöre de çalışma imkânı tanıyan hukuki rejim olarak üçe ayırmaktadırlar[474].

---

[470]Göger, Petrol, s.65.
[471]Köymen, s. 135.
[472]Göger, Petrol, s.72.
[473]Çelikel ve Gelgel, s.150.
[474]Göger, Petrol, s.82.

Petrol Kanunu, Türkiye'deki petrol kaynaklarının devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğunu bildirmektedir[475]. Bu ilke temelini Türk Anayasasından almaktadır.

Şu an yürürlükte olan 6326 sayılı Petrol Kanun'undaki doğal gaz ve petrol piyasalarına ilişkin hükümlerin kendi mevzuatlarında düzenlenmiş olması nedeniyle Türkiye'deki ham petrol ve doğal gazın aranması ve üretilmesini düzenlemek, yönlendirmek, denetlemek ve sektörü disipline etmek üzere yeniden hazırlanan ve yapılanmanın son halkası olan Petrol Kanunu Tasarısı 30 Kasım 2005 tarihinde Sanayii ve Enerji Komisyonunda kabul edilerek TBMM Genel Kuruluna sevk edilmiştir.

5574 sayılı Türk Petrol Kanunu 17.01.2007 tarihinde kabul edilmiştir[476]. Ancak, Kanunun 4 maddesi dönemin cumhurbaşkanı tarafından yeniden görüşülmek üzere TBMM'ye geri gönderildi. Kanun, şimdiye kadar Enerji Komisyonu gündeminde beklemektedir.

C. 6236 Sayılı Petrol Kanunu ile 5574 Sayılı Türk Petrol Kanunun Karşılaştırması

Şu an yürürlükte olan 6326 sayılı Kanunun 2. Maddesine göre, Kanunun amacı petrol kaynaklarının milli menfaatlere uygun olarak, hızlı sürekli ve etkili bir şekilde aranmasını, geliştirilmesini ve değerlendirilmesini sağlamak olarak belirlenmektedir[477]. Bunun gibi, Kanunun 4. Maddesinde, petrol hakkı iktisabı için yapılan bir başvurunun kabul veya reddedilebilmesinde takdire esas olan kıstas olarak, talebin milli menfaatlere ve bu kanunun maksadına uygun bulunup bulunmadığına bakılacaktır[478].

Yeni Kanunun amaç ve kapsamını belirleyen 1. Maddesinde, bu kanunun amacı, ülke petrol kaynaklarının hızlı, sürekli ve etkili bir şekilde aranmasını, geliştirilmesini ve üretilmesini sağlamaktır olarak belirlenmiş ve 6326 sayılı Kanunda öngörülen *milli menfaatlere uygun olma* şartı yeni Kanunda

---

[475]Çelikel ve Gelgel, s.150.
[476]Aslan, s.20.
[477]Çelikel ve Gelgel, s.150.
[478]Çelikel ve Gelgel, s.151. Aslan, s. 29.

düzenlenmemiştir[479]. Bunun gibi, takdire esas olan kıstasları düzenleyen 3. Maddesinde de, takdire esas kıstas olarak milli menfaatlere uygun olma kıstasını aramamıştır. Buna göre, Yeni Kanunun 3. Maddesine göre, bir petrol hakkının elde edilmesi için yapılan başvurunun değerlendirilmesinde, başvurunun mevzuata uygunluğu, başvuranın mali yeterliliği, taahhüt edilen iş ve yatırım programının Kanunun amacını diğer başvurulara nazaran daha kısa sürede yerine getirme özelliği dikkate alınır. Bu düzenelemeyle ülke menfaatlerine uygunluk ilkesi terk edilerek, petrol faaliyetlerinde piyasaya sunum, kullanım ve şirketlerin ticari kazançlarının belirleyici olduğu iddia edilmiştir[480].

6226 Sayılı Kanunun 6. Maddesindeki "Petrol ile ilgili, müsaade, arama ve işletme ruhsatnamesi alma hakkı devlet adına Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na aittir" hükmü iptal edilerek, yeni Kanunda yer almamıştır. Bu hümün iptali, tek kamu petrol şirketi olan TPAO'nun, özelleştirilmesinin önü açacağı şeklinde yorumlanmıştır[481].

Belirtmek gerekir ki, Yeni Kanunda 6326 sayılı Kanunun 12. ve 13. Maddesinde düzenlenen milli menfaatin korunmasına ilişkin hükümler de öngörülmemektedir. 6326 sayılı Kanunun 12. Maddesi yabancı Devletlerin doğrudan doğruya veya dolaysıyla idaresine müessir olabilecekleri mikyasta veya şekilde mali ilgilileri veya menfaatleri bulunan hükmü şahıslarla yabancı bir Devlet için veya yabancı bir Devlet namına hareket eden şahıslara petrol hakkına sahip olamayacakları ve petrol ameliyatı yapamayacakları düzenlenmektedir[482]. Yeni Kanunda bu hükmün yer almamasını, son derece stratejik bir alan olan petrol sektöründe, yabancı devlet ve şirketlerin egemenliğinin önündeki engelin kaldırıldığı iddia edilmektedir[483]. Her ne kadar 12/2 madde de Bakanlar Kurulu kararıyla bu hükme istisna tanınabileceği düzenlenmişse de bu hükmün Kanunda yer alması günümüz şartlarına uygun değildir. Çünkü Türkiye'nin milli petrol şirketi olarak kurulan TPAO günümüzde sadece Türkiye'de değil, dünyanın çeşitli ülkelerinde petrol faaliyetlerini yürütmekte veya bu amaçla çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Nitekim Yeni Petrol Kanununda böyle kısıtlama öngörülmemektedir.

---

[479]Petrol-İş Araştırma, s. 2.
[480]Petrol-İş Araştırma, s. 2.
[481]Petrol-İş Araştırma, s. 2; Aslan, s. 30.
[482]Çelikel ve Gelgel, s.151; Aslan, s. 30-31.
[483]Petrol-İş Araştırma, s. 2.

6326 sayılı Petrol Kanunun 13. Maddesiyle, kara sahalardan üretilen petrolün %35'nün, deniz sahalardan üretilen petrolün ise %45'nü ham veya mahsul olarak ihraç etmek hakkına sahiptir. Geri kalan kısım ise memleket ihtiyacına ayrılır[484]. Yeni Kanun da bununla ilgili kısıtlama da öngörülmemiştir[485]. Bu düzenleme ile yabancı petrol şirketlerine, Türkiye'de ürettikleri hal petrol ve doğal gazın tamamını yurt dışına ihraç etme olanağı sağlanmaktadır[486]. Kanaatimizce, bazı durumlarda memleket ihtiyacı için böyle bir zorunluluk çıksa bile, bu ihtiyaç kanunda düzenlenecek ayrı bir madde ile düzenlenebilir. Buna göre, Türkmenistan Petrol Kanununda öngörüldüğü gibi, gerektiğinde hükümete üretilen petrolü Pazar fiyatlarından ve rekabet çerçevesinde öncelikle satın alma hakkı verilebilir.

D. Türk Petrol Hukukunun Kabul Ettiği Yatırım Modeli (Lisans Modeli)

1954 tarihli Petrol Kanun ile ilgili Hükümetin teklifinde 136. Madde "Petrol haklarının hukuki mahiyeti" başlığını taşıyordu[487]. Kanun Gerekçesinde, bu madde ile kanun hükümlerine uygun olarak verilen arama ve işletme ruhsatnamelerine veya belgelere, petrol hakkı sahibi ile Hükümet arasında akdedilmiş bir mukavele mahiyeti verildiği belirtilmiştir[488]. Ancak, Hükümet tasarısı Geçici Komisyonda görüşülürken, bu maddenin vergi tahdidatına ve hususi bir imtiyaza taalluk ettiği iddia edilmiş ve tasarıdan çıkarılması istenmiştir. Hükümet, "sadece arama ve işletme sahalarında muayyen müddetli işletme hakkını teminat altında bulundurmak için mukavele hükmünü koyduklarını belirtmişse de, her hangi bir tereddütte mahal vermemek ve yanlış anlayışı önlemek için bu maddenin kaldırılmasında bir mahzur görmemiştir. Hükümet, daha sonraki oturumlarda kaldırılan 136. Maddenin, petrol

---

[484]Çelikel ve Gelgel, s.152.
[485]Petrol-İş Araştırma, s. 2; Aslan, s. 32.
[486]Petrol-İş Araştırma, s. 3.
[487]Hükümet Tasarısı m.136. "Bu Kanuna göre verilmiş olan arama veya işletme ruhsatnameleri, belge veya bunların muaddel şekilleri, taalluk ettikleri arama ve işletme sahalarına ve petrol ameliyelerine münhasır olmak üzere bu kanunun taraflara yüklediği mükellefiyet ve mecburiyetler ve tanıdığı haklar bakımından, Cumhuriyet Hükümeti ile petrol hakkı sahibi arasında yapılmış bir sözleşme mahiyetinde olup meriyet müddetleri boyunca, kusur olmadıkça, hüküm ve şartları ihlal edilmedikçe veya tarafların karşılıklı rızaları bulunmadıkça değiştirilemez ve fesholunamaz. Bkz. 14.01.1954 tarihinde dönemin Başbakanı tarafından TBMM'ne sunulan Petrol Kanunu Layihası ve Geçici Komisyon Raporu(1/735), s.80 (Geçici Komisyon Raporu(1/735)).
[488]Geçici Komisyon Raporu (1/735), s.18.

bulduğu saha üzerinde petrolcüyü başkasının müdahalesinden meneden bir himaye hakkını tanımaktan başka bir mana ifade etmediğini belirtmiş ve Maden mevzuatında Yüksek Heyetin aynı hakları tanıdığı ifade etmiştir[489].

Yürürlükte olmayan 136. Maddenin kabulü, 6326 sayılı Petrol Kanunu bir imtiyaz mukavelesi haline getireceği belirtilmiş ve hükümran bir Devlet için Petrol Kanunu layihasının 136. Maddesine temel teşkil eden fikrin kabul edilmesine imkân olmadığı ileri sürülmüştür. Çünkü bu madde kabul edilmiş olsa, 6326 sayılı Petrol Kanunu İran'la şirketler arasında yapılan ve İran parlamentosu tarafından onaylanan konsorsiyum antlaşmasına yakın mahiyet arz eden bir mevzuat olacağını belirtmiş ve kapitülasyonların[490] acısını çekmiş olan Türkiye Cumhuriyetinin bu mahiyetteki bir mevzuatı arzulamasına imkan olmadığını ifade edilmiştir[491].

Buna göre, Kanun hazırlanırken, ilk olarak vergi ve devlet hissesi şartlı imtiyaz sözleşmesi esas alınmışsa da, 136. Maddenin geçici komisyonda Kanun tasarı metninden çıkarılması ile Türk hukukundaki sistem, vergi ve devlet hissesi şartlı lisans modeli olmuştur. Nitekim Kanun ekonomik hükümlerinin düzenlenişinde Ortadoğu piyasasında mevcut anlayıştan hareket etmiş ve munzam vergi, tükenme payı, Devlet hissesi, vergi indirimleri, gümrük muafiyetleri gibi Ortadoğu imtiyaz sözleşmelerinin şartlarından faydalanmıştır[492]. Gerçekten Türk Petrol hukukuna göre petrol şirketleri arama ve işletme izin almak zorundadır ve bu izin Petrol Dairesince verilmektedir[493]. İki model arasındaki başlıca fark ise, birinde sözleşme var iken, diğerinde tek taraflı idarenin işlemi vardır.

---

[489]Tutanak, 57 Oturum, s. 199.

[490]Kapitülasyon, Avrupalı devletlerin kendi ülkelerinin dışında sürekli ya da geçici olarak bulunan yurttaşlarının, ülkesinde bulundukları devletin yetkisinde değil de, kendi devletlerinin yetkilerine tabi olmak şekil de elde ettikleri ayrıcalıklarla, ticaret ve gümrük konularında elde ettikleri kolaylıklar ve ayrıcalıklar düzeni olarak tarif edilmektedir. Avrupalı devletler bu ayrıcalıklı düzeni Osmanlı, Mısır ve Çin üzerinde kurmuştur ancak, en çok etkilenen Osmanlı Devleti olmuştur. Kapitülasyonların Osmanlı Devleti üzerine etkileri konusunda daha fazla bilgi için bkz. Aybars Pamir, "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devlet'ine etkileri", http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/286/2613.pdf (06.05.2012) Türkiye'de kapitülasyonlar korkusu sadece petrol alanlarında değil, diğer bazı alanlarda da kapitülasyonları önlemek amacıyla düzenlemeler yapmıştır. Örneğin, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan bu yana kabul edilen Anayasalar, tarihi kaygılar sebebiyle, imtiyaz sözleşmelerini inceleme yetkisini Danıştaya vermiştir. Bkz. Ali "Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümüne İlişkin Uluslararası Merkezin Türk imtiyaz Sözleşmeleri Üzerindeki Yargı Yetkisi", **BATIDER**, Cilt XX, Sayı 2, Aralık 1999, (İmtiyaz) s.156.

[491]Göger, Petrol, s. 58.

[492]Göger, Petrol, s. 62.

[493]Tekinalp, Yabancılar, s.159.

Bazı kaynaklarda Türkiye'de imtiyaz ve vergi anlaşmaları kullanıldığı belirtildiyse de[494], yukarıda açıkladığımız gibi, Türkiye'de benimsenen sistem vergi ve devlet hissesi şartlı lisans modelidir. Petrol Kanunun açık hükmü gereği, petrol arama ve işletme hakkı bir ruhsat[495] (lisans) ile verilmektedir[496]. Ruhsat tek yanlı bir işlemdir[497] ve artık günümüzde maden işletme hakkı da tek yanlı işlem olan ruhsat ile verilmektedir[498]. Petrol hakkını veren ruhsatın alınması ile petrol faaliyetine başlanabilir ve bu ruhsatın imtiyaz olmadığı belirtilmektedir[499].

E. Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Türk Hukuku Açısından İncelenmesi

Yukarı da ifade edildiği gibi, Türk hukukunda şu an benimsenen model vergi ve devlet hissesi şartlı lisans modelidir. Ürün paylaşım sözleşmesinin Türk hukuku açısından uygulanması için Kanunla düzenlenmesi gerektiğinden günümüzde Türkiye'de ürün paylaşım sözleşmesinin uygulama imkânı yoktur. Çünkü Türkiye'de petrol arama ve üretim için ürün paylaşım sözleşmesi dâhil sözleşme sistemi benimsenmemiş, tek yanlı lisans sistemi tercih edilmiştir.

Ancak, Türkiye'nin özellikle offshore bölgelerinde petrol arama işlemleri neredeyse hiç yapılmadığını dikkate alarak, offshore petrol arama ve üretim işlemlerin de çok riskli olduğu perspektifinden bu bölgeler için ürün paylaşım sözleşmesinin de Türkiye'de kabul edilmesinin yararlı olacağını düşünüyoruz. Türkiye'de 1954 yılında yürürlükteki Petrol Kanunu Mecliste tartışılırken imtiyaz sözleşmesine karşı olduğu açıkça belirtilmiştir. 2007 yılında Türk Petrol Kanunu tartışılırken de aynı görüşler tekrar ileri sürülmüştür. Bu nedenle Türkiye'deki yerleşik anlayış gereği günümüzde imtiyaz sözleşmesinin Türk petrol hukukunda kabul edilmesi beklenmeyeceği kanaatindeyiz. Buna özellikle Türk Anayasa'sının Petrolün Devletin mülkiyetinde olacağını düzenleyen maddenin de engel olacağı Anayasa'nın ilgili hükmü değişmeden mümkün olmayacağı açıktır. Türkiye'de

---

[494]Ercan, s. 32; Özdemirli, s. 78; Yazıcı, Yeni Petrol Kanunu, s. 3.
[495] Türk idare hukukunda ruhsatın hukuki niteliği konusunda bkz. Sedat Çal, **Türk İdare Hukukunda Ruhsat**, Güncellenmiş 2. Baskı, Ankara, 2012, (Ruhsat), s. 21 vd.
[496]Günday, s. 192.
[497]Günday, s.192.
[498]Gözübüyük ve Tan, s. 492. 6309 Sayılı Maden Kanunu uyarınca maden işletme imtiyazı idare ile işletmeci arasında yapılan bir sözleşme ile verilmekteydi. Ancak, 1985 yılında çıkarılan 3213 sayılı Kanun'dan sonra imtiyaz modelinden Lisans modeline geçilmiştir.
[499]Göger, Petrol, s.93-94.

günümüzde geçerli petrol yatırım modeli olan vergi ve devlet hisseli lisans modelinin en önemli özelliği de yer altında bulunan petrolün Devletin hüküm ve tasarrufunda kabul etmesidir. Ürün paylaşım sözleşmesinin de en barız özelliği budur ve ürün paylaşım sözleşmesi de petrol Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır[500]. Belirtmek gerekir ki ürün paylaşım sözleşmesi imtiyaz sözleşmesine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'de yeterli petrol rezervi bulunmadığı için ürün paylaşım sözleşmesi veya servis sözleşmesinin şu an için uygulama alanının olmadığı belirtilmiştir[501] Ancak kanaatimizce Türkiye'de ürün paylaşım modeli kabul edilmesi durumunda yatırımcılar bu modelin özelliği gereği arama riskini üstelenecek, Türkiye'nin gerçek potensiyalının ortaya konulmasına katkıda bulunacaktır.

Daha önce Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen Türk Petrol Kanunun Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülürken mevcut vergi ve devlet hissesi şartlı lisans modeli ile birlikte ürün paylaşım sözleşmesinin de uygulanabileceği düzenlenebilir. Buna göre, Bakanlar Kurulu Kararıyla, Türkiye birkaç petrol arama ve üretim bölgesine ayrılabilir ve hangi bölgede hangi modelin (Lisans modeli veya ürün paylaşım sözleşmesi modeli) uygulanacağı önceden mevcut verilere dayanarak tespit edilebilir. Nitekim Yeni Petrol Kanunu ile ilgili görüşmeler TBMM'de devam ederken dönemin Ana muhalefet milletvekillerinden bir vekil isim belirtmese de ürün paylaşım sözleşmesinin Türkiye'de oluşturulması gerektiğinden söz etmiştir[502].

---

[500]Ürün paylaşım sözleşmesine karşı çıkan bir görüşe göre, bu sözleşme modelinde teoride Devletin petrol üzerinde kontrol yetkisi olsa da, pratikte yapılan anlaşmalar ile b kontrol sınırlanmaktadır. Yazar ürün paylaşım sözleşmesini petrolün özelleştirilmesinin başka bir ismi olarak görmekte ve Irak örneğini inceleme konusu yapmaktadır. Yazara göre, bu sözleşmeler çok karmaşık düzenlenmekte ve "şeytan detayda gizlidir" Yazar, Irak'ta petrol üretim maliyetinin çok düşük olmasını ileri sürerek, Irak petrolü için yabancı sermayenin, dolaysıyla ürün paylaşım sözleşmesinin gerekip gerekmediğini sorgulamaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Muttitt, PSA, s.5 vd. Ürün paylaşım sözleşmesinin özelliği gereği bu sözleşmeler daha sanayi açıdan üretilebilir petrolün bulunup bulunmayacağı kesin olmayan petrol sahalar için akdedilmektedir. Bunun gibi bu sözleşmeler genellikle üretimi zor sahaların yer aldığı offshore sahaları kapsamına almaktadır. Ayrıca, ev sahibi Devletin kontrolünün pratikte bazı ülkelerde ve sözleşmelerde sınırlandırılabiliyor olması bu sözleşmeye karşı çıkmayı gerektirmez. Rusya'nın ilk ürün paylaşım sözleşmesi özelliği taşıyan The Sakhalin II ürün paylaşım sözleşmesin keşif gerçekleşmiş bölgede verilmesi haklı olarak eleştirilmektedir. Zira ürün paylaşım sözleşmesinin özelliği gereği sözleşme keşfin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği riskli bölgeler için verilmektedir. Rutledge, s.3.

[501] Yazıcı, Yeni Petrol Kanunu, s. 5.

[502]"*...yatırımcıların gerçekleşen maliyetlerinin geri almaları ve işletmecilik bedeli olarak makul karlılığa tekabül eden payı almaları esas olmalıdır. Çıkarılan petrolün paylaşımı da önemlidir. ... Kazakistan'da üretilen petrolün yüzde %25'n-i vergi olarak alınmaktadır. Ayrıca % 15 ek vergi alınmaktadır. Satılan petrolün yüzde 49'unu alırken, payını alırken, ülkemizde yatırım yapılmasını ya da transfer vergisi vermesini şart koşmaktadır. Bizde buna benzer bir sistem oluşturulması gerekmektedir. Bkz.* Tutanak 51. Birleşim, s.23-24.

Bunun gibi, 1970'lı yıllarda yapılan Türkiye 3. Genel Enerji Kongresinde sunulan bildirilerde ismen söylenmezse bile ürün paylaşım sözleşmesi benzer modelin benimsenmesi gerektiği belirtilmiştir[503].

Yeni Petrol Kanuna karşı çıkan Petrol-İş, ürün paylaşım sözleşmelerinde petrolün sahibi devlet iken, petrol için yatırım yapan ve üreterek uluslararası piyasalara satan petrol şirketleri, yaptığı yatırım ve riski çok yüksek bedellerle faturalandırmakta ve buna karşın, sadece belli oranlarda sabit vergiler ödeyerek uzun vadeli imtiyazlar elde ettiğini iddia etmekte, Türkiye'de de 5574 sayılı Türk Petrol Kanunu ile benzer uygulamanın getirildiğini öne sürmektedir[504].

II. TÜRKMENİSTAN HUKUKUNA GÖRE ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİ

A. Türkmenistan'da Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Gelişimi

1. Türkmenistan Petrol Sektörünün Genel Değerlendirmesi

Türkmenistan'da ham petrol üretiminin geçmişinin çok eskilere dayandığı ifade edilse bile, sanayii anlamında ham petrol üretimine 1874. yılında Nobel kardeşlerin ve sanayici Plaşkovskinin Türkmenler ile sözleşme yaparak Hazar denizinde ham petrol üretmeye başlaması ile başlamıştır. Bu anlamda, Türkmenistan sanayii anlamda ilk ham petrol üretmeye başlayan ülkelerden birisidir[505].

---

[503] "Ömrünü yitirmiş yürürlükteki petrol kanunu düzeni kaldırılmalı, bu düzen yerine ulusal kuruluşumuzun inisiyatifinde, teknoloji ve büyük sermaye getirecek yabancı girişimlerle, masraf ve külfet mümkün olduğunca onlara yüklenmek ve kardan hisse verilmek ilkesi üzere, spesifik sözleşme, partisipasyon anlaşması düzeni getirilmelidir". Bkz. Köymen, s. 137.

[504] Petrol-İş Araştırma, s. 8.

[505] Sanayii anlamında olmasa bile, ham petrol üretimi Türkmenistan'da daha öncelerinde yapılmaktaydı. Örneğin, 1764 yılında ham petrol üretimi 4 bin put olduysa, bu oran 1825 yılında 80 bin puta kadar çıkmıştır. 1836 yılına gelindiğinde ise, ham petrol üretiminin 136 bin puta kadar çıktığı görülmektedir. Sanayii anlamında ham petrol üretimi başladıktan sonra, diğer bir ifadeyle 1873 yılında ise, ham petrol üretimi 600 tona kadar çıkmıştır. Geçen yüzyılın ilk on yılına gelindiğinde ise, bu oran 153 bin tona kadar çıkmıştır. Öwez Gündogdyýow, "Türkmenistan'ın "Gara Altın" tarihi (nebitin çykarylyşynyň taryhyndan" Türkmenistan'ın Petrol gaz sanayii ve maden kaynaklar Bakanlığının Yayını, Aşkabat, 2008 **Türkmenistanyň "Gara Altyn" Taryhy (Nebitiň Çykarylyşynyň Taryhyndan)** Türkmenistanyň Nebit-gaz we Mineral Serişdeler Ministriliginiň Neşiri, Aşkabat, 2008, s. 21.

Tarihi kaynaklara göre, IXX. Yüzyılın 70. yıllarında, Türkmenler ham petrol üretim alanlarını 20-25 yıllık süre ile kiraya vermişlerdir. 1876 yılına gelindiğinde Nobel kardeşlerinin şirketi 37 metre derinliğinde ham petrol kaynağını keşfedmiştir. Nobel kardeşlerinin şirketinin el ile ham petrol alınabilen 164 kuyuyu ve 8 adet yer parçasını kiraladığı, bu alanlarda 3 adet sondaj ekipmanı kullandığı belirtilmektedir. Sanayici Plaşkovskiy ise 30 adet yer parçasını kiralamış ve bunların her birinde sondaj ekipmanı kullanmıştır. XIX. yüzyılın sonlarında ve XX yüzyılın başlarında Hazar denizinde 20'e yakın Rus şirketi[506] faaliyette bulunmuştur. Petrol şirketlerinin arasındaki rekabet ta o yıllarda kızışmaya başlamış, özellikle Nobel kardeşler bu rekabeti kızıştırmak için çeşitli metotlar devreye sokmuştur. Kızışan rekabet sonucunda, petrol üretimi artmış, petrole olan talebin artmasının da etkisiyle ham petrol üretim sahalarının kira ücretleri de yıllık 500 rubla kadar çıkmıştır. Ayrıca, yer sahiplerinin üretilen ham petrolden %10'lük hissesi söz konusu olmuş[507].

Ham Petrol üretimi 1925 yılına gelindiğinde çok düşmüştür. Diğer bir ifadeyle, o sene üretilen ham petrolün miktarı 6 bin ton kadar olmuştur. 1930 yılının 4 Şubatında Nebitdag sahasından ham petrol fışkırmaya başlaması ile ham petrol üretimi tekrar artmaya başlamıştır. 1948 yılında ise, Gumdag ham petrol sahası keşfedilmiştir. 1956 yılında ise, dev Goturdepe ham petrol sahası keşfedilmiştir[508]. Yeni sahaların açılması, eski sahaların işletilmesi sonucunda, 1950. yılından sonra Türkmenistan eski SSCB ülkeleri arasında ham petrol üretiminde 3. sırada yer almaktaydı. Türkmenistan'ın ham petrol üretimi 1945 yılında 629 bin ton olduysa, bu oran 1950 yılında 2 milyon tona ulaşmıştır. Üretim, 1961 yılında 6,1 milyon ton, 1966 yılında ise, 10,6 milyon tona ulaşmıştır. 1973 yılına gelindiğinde ise, Türkmenistan'ın ham petrol üretimi tarihi zirveye ulaşarak, 16 milyon ton olmuştur. Geçen yüzyılın son 10 yıllığında, Ekerem, Gamışlıca, Barsagelmez, Burun, Guyucuk, Ördekli, Çekiçler, Gögerendag sahaları keşfedildi[509].

---

[506]Bu Rus petrol şirketlerinin bazıları şunlardır: "Moskova Cemiyeti", "Çeleken-Dagistan Cemiyeti", "Kuzmin ve K,", "Bostonjoglo", "Güney Kafkas ve maden sanayii cemiyeti", " İlk Moskov Grubu", "Ivankov ve K". Bkz. Gündogdyýow, s. 21.

[507]Gündogdyýow, s. 21.

[508]Goturdepe sahasından ilk defa ham petrol 1956 yılında alınmış. Burada ilk arama işlemleri jeolog K.P. Kaliskiy tarafından 1908 yılında yapılmaya başlanmıştır. Saha kullanıma1959 yılında verilmiş. Geçen yüzyılın 60 -70 yıllarında batı Türkmenistan'da üretilen ham petrolün yarısına yakını bu sahadan üretilmiş. Bkz.Gündogdyýow, s. 21.

[509]Gündogdyýow, s. 20-22.

Türkmenistan'da petrol rezervlerinin tahmin edildiğinden fazla olabileceği ifade edilmektedir. Zira günümüze kadar, Türkmenistan'da petrol olabilecek sahaların sadece %10-20'inde arama işlemleri yapılmış. Bu oran, Güney Türkmenistan ve Hazar denizinin Türkmen kısmında %2-5 civarındadır[510].

2. Türkmen Petrol Hukukunun Gelişimi

a. I. Dönem

Türkmenistan Bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda doğrudan Petrol faaliyetleri ile ilgili özel kanun yürürlükte değildi. 1992 yılında kabul edilen Yeraltı zenginlikler Kanununun[511] 1. maddesine göre, toprak katından altta ve su olan yerlerin altında yer almakta olup, jeolojik açıdan öğrenmek hem de geliştirmek için elverişli olan yer katının bir bölümüne yer altı denilmektedir. Kanunda yeraltı zenginliklerim hangileri olduğu açıkça zikredilmemiştir. Ancak, 34. maddede yeraltı zenginlikler için lisans sahibinin ödediği ödemeler nasıl paylaşılacağı belirtilirken, hidrokarbonlar hammaddelerden söz edilmiştir[512]. Buna göre, Kanunun hidrokarbon kaynaklarını da kapsadığı açıktır. Kanuna 2007 yılında bazı değişiklikler yapılmasına rağmen, söz konusu madde halen yürürlükte olduğu için her ne kadar bu Kanun hidrokarbon kaynakları için de uygulama şansına sahip denilebilirse de, daha sonra kabul edilen Petrol Kanunu ile bu olanak ortadan kalkmıştır.

Kanunda belirtildiğine göre, yerin altındaki şeylerin, benzersiz milli zenginlikler olduğu vurgulanmakta olup, bu zenginliklerin şimdiki ve gelecek neslin menfaati için faydalanmak ve korumanın toplumun ilk vazifesi olduğu belirtilmiştir.

Yer altı zenginliklerin mülkiyet hakkı tamamen Devlete aittir (m.3) Kanunun 8. maddesine göre, kurulum şekline bakılmaksızın, Türkmenistan'ın ve yabancı ülkelerin gerçek ve tüzel kişilerinin yeraltı zenginlikler yerlerden faydalananlar olabileceği belirtilmekle yabancı yatırımcılara da olanak tanınmaktadır.

---

[510]Mars Aşyrmämmedow, "Hazarýaka Sebiti: Mümkinçilikler we Ösüşler", **Magazine, Oil, Gas and Mineral Resources of Turkmenistan,** Vol: 2, Issue: 5, 2009, s.64-65.

[511]Bu Kanun (Ýerasty baýlyklar Kanunu) 14 Aralık 1992 yılında kabul edilmiş ve 30.03.2007 yılında kabul edilen № 115-III sayılı Kanun ile bu Kanunda bazı değişiklik yapılmıştır. (Türkmenistanyň Mejlisiniň Maglumatlary 1992 ý. № 12, 115-madda).

[512]Hidrokarbonlu hammadde için ödenen bedelin %10'i ilçe belediye bütçesine, %15'i eyalet belediye bütçesine, %75'i ise, Devlet bütçesine paylanacaktır. Diğer faydalı madenlerde ise, bu oran sırasıyla %20 , %20 ve %60 % şeklindedir.

Yeraltı zenginlikler, jeolojik açıdan öğrenmek ve faydalı zenginlikleri üretmek gibi amaçlarla kullanılabilir. (m.6) Yer altı zenginlikler yerler, gerçek ve tüzel kişilere lisanslar esasında verilmektedir. (m.9). Buna göre, lisans, lisans sahibine belirlenen yer parçalarında maden faaliyetlerinin bir veya birkaç şeklini icra etmeye hukukunun var olduğunu tasdik eden belgedir. (m.9) Görüldüğü gibi, 1996 yılına kadar Türkmenistan'da petrol faaliyetlerini yürütmek için lisans modeli tercih edilmiştir.

Bununla birlikte 1993 yılında kabul edilen ve halen yürürlükte olan Yabancı İmtiyazlar Kanunu da Petrol hukukunda uygulama alanına sahip olmuştur.

b. II. Dönem

Türkmen Hukukunda petrol faaliyetleri ile ilgili ilk özel Kanun 1996 yılın 30 Aralığında kabul edilmiştir. Daha sonra 1996 sayılı Petrol Kanunu diye anılacak bu Kanunun 2. maddesine göre, eğer Türkmen mevzuatında bu Kanun ile çelişen bir düzenleme var ise, bu durumda Petrol Kanunun hükmünün geçerli olacaktır.

Türkmenistan Petrol Kanunu 2005 yılında yeniden kabul edilmiştir. Devlet Başkanının 2005 yılında kabul eden Kararı ile Petrol Ajansı kapatılmıştır. Devlet Başkanının 2007 yılında kabul eden Kararı ile Petrol Ajansı tekrar açılmıştır.

2008 Yılında Türkmen Petrol Kanunu yeniden kabul edilmiş olup, 2010, 2011 ve 2012 yıllarında Kanunda bazı değişikler yapılmıştır. Türkmen Petrol Hukukunda IV. Dönemi kapsayan bu dönemden önceki bazı ilgili Devlet Başkanı Kararları yürürlüktedir.

3. Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Türkmen Hukukunda Düzenlenmesi

Yürürlükte olan Türkmen Petrol Kanunun 21. Maddesine göre, petrol faaliyetleri yürütülürken ürün paylaşım sözleşmesi, devlet hissesi ve vergi şartlı imtiyaz sözleşmesi, joint venture sözleşmesi ve riskli servis sözleşmesi uygulanabilir. Petrol faaliyetlerinin belirli özelliklerine ve diğer durumlara göre işbu sözleşmelerin ve diğer sözleşmelerin birleştirilmesine izin verilmektedir. Her ne kadar Türkmen Petrol Kanunu böyle bir sözleşmenin birleştirilmesine izin vermekteyse de,

Türkmenistan'da pratikte uygulanan sözleşme modelinin iddia edildiği gibi[513] buy buck sözleşmesi olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Çünkü Türkmenistan'ın pratikte benimsediği model ürün paylaşım sözleşmesidir.

Türkmen hukukunda ürün paylaşım sözleşmeleri ilk olarak 1996 yılında kabul edilen Petrol Kanununda[514] yer almıştır. 1996 tarihli Petrol Kanunun 23.maddesi Petrol sektöründe kullanılabilecek sözleşme tiplerine ilişkin olup, Türkmenistan'da petrol faaliyeti yürütülürken ürün paylaşım sözleşmeleri ve joint venture sözleşmeleri kullanılabilmektedir. Ürün paylaşım sözleşmelerinde Türkmen tarafından konsern[515] ve (ya da) yetkili idare[516] imza yetkisine sahipti. Türkmenistan Devlet Başkanın 06.06.1997 tarih ve 3189 sayılı Kararı[517] ile Model Ürün Paylaşım sözleşmesi[518] kabul edilmiştir. Ancak, 02.09.2005 tarih ve 7507 sayılı Devlet Başkanı kararının 3. maddesi ile 06.06.1997 tarih ve 3189 sayılı Devlet Başkanı kararı yürürlükten kalkmıştır. Her ne kadar söz konusu karar ile Model Ürün paylaşım sözleşmesini onaylayan karar ortadan kalkmış ise de, 1996 tarihli mülga Petrol Kanunun 1. maddesi anlamında, model sözleşmeler yüklenici ile sözleşme akdedilende faydalanmak için yetkili idare (Petrol Ajansı) tarafından hazırlanan sözleşmenin standart forması olduğu belirtildiğinden, günümüzde bile bugünün şartlarına uyarlanarak yararlanabilecektir. Model sözleşmeleri ile ilgili düzenleme 2005 tarihli Petrol Kanununda benzer ifadeler ile tanımlanmıştır. Ancak, yürürlükte olan 2008 sayılı Petrol Kanununda model sözleşmeler ile ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Devlet Başkanının 27.08.2008 tarih ve 9986 sayılı Kararı ile tasdik edilen Petrol Ajansının tüzüğünde belirtildiğine göre, Petrol Ajansı model sözleşmeleri hazırlamakta ve geliştirmektedir. Buna göre, Petrol Ajansı bu

---

[513]Yazıcı, Yeni Petrol Kanunu, s. 4.

[514]30 Aralık 1996 tarih ve 206-1 sayılı Kanun 6 Aralık2005 tarihinde güncelleştirilerek yeniden kabul edilmiştir. Şu an yürürlükte bulunan Petrol Kanunun 64-2 maddesi uyarınca 1996 tarihli Petrol Kanunu, 2008 tarihli Petrol Kanunun yürürlüğe girmesi ile yürürlükten kalkmıştır.

[515]1996 sayılı Petrol Kanunun 1.maddesinde " konsern- bağımsız veya joint venture kapsamında veya diğer yapılarda petrol faaliyetini yürüten Türkmenistan'ın Petro gaz sektörünün üretim birimidir" denilmektedir.

[516]1996 sayılı Petrol Kanunun 1.maddesinde " Yetkili idare- Devlet idaresi olarak, Türkmenistan'ın Bakanlar Kurulu (Hükümeti) tarafından kendisine lisansları vermek ve çıkarmak konusunda yükleniciler ile sözleşme akdetme konusunda doğrudan yetki verilen idare" .

[517]7 Aralık 2005 tarihli Türkmenistan'in Normativ Aktlar Kanunun 3. maddesinde hiyerarşik hukuk gücüne göre, Türkmenistan'ın normatif belgeleri sıralanmıştır. Buna göre, ilk sırada Anayasa, ikinci sırada Anayasal güce sahip kanunlar, üçüncü sırada kanunlar, dördüncü sırada ise, Türkmenistan'ın Devlet Başkanının Fermanları ve Kararları ve Türkmenistan'ın Meclisinin Kararları yer almaktadır. Sıranın 5. basamağında Türkmenistan'ın Bakanlar Kurulunun Kararları yer almıştır.

[518]İş bu karar ile Model Joint venture sözleşmesi de kabul edilmiştir.

model sözleşmeleri lisans almak isteyen gerçek ve tüzel kişilere incelemek için vermektedir.

Türkmen Model Ürün Paylaşım Sözleşmeleri kanun veya herhangi bir normatif belge değildir[519]. Model Sözleşmenin maddeleri müzakere edilebilir. Ancak, bu model sözleşme, yeni yatırımcılarla ürün paylaşım sözleşmeleri hazırlanırken, müzakere edilirken ve imzalanırken önemli başvuru kaynağı olmaktadır[520].

Biz bu çalışmada, 1996 tarihli model Ürün Paylaşım sözleşmesini esas alacağız. Ancak, model ürün paylaşım sözleşmesinde düzenlenen hususlar Petrol Kanunu ve diğer ilgili mevzuat ile çelişiyor ise, yürürlükteki düzenlemeleri esas alacağız.

B. Türkmenistan'da Ürün Paylaşım Sözleşmesinin Uygulanması

Türkmenistan'da yüzlerce ham petrol ve doğal gaz sahası bulunmaktadır. Günümüze kadar Türkmenistan'da, 6'si denizde, 3'i karada olmak üzere, toplam 9 adet ürün paylaşım sözleşmesi imzalanmıştır. Uluslararası petrol şirketleri özellikle son dönemde, Türkmen petrol sektörüne yatırım yapmak için çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Ürün paylaşım sözleşmelerini Türkmen Devleti adına imzalamakla yetkilendirilen Petrol Ajansının tekrardan faaliyete başlamasından itibaren kısa zaman diliminde yaklaşık 60 yabancı şirketin, Hazar denizinin Türkmen kısmında, arama ve üretim faaliyetlerinde bulunmak için talepte bulunmuştur. Özellikle son dönemde dünya petrol devleri BP, OMV, Shell, ExxonMobil, Maraphon Oil, Chevron, TX Oil, ConocoPhilips ve Mubadala Development şirketleri ile petrol yatırım konusunda müzakereler yürürülmektedir[521]. Türkmenistan'a gelen doğrudan yatırımların büyük kısmı ürün paylaşım sözleşmeleri kapsamında gelen yatırımlardır.

1. Blok-I Sözleşmesi

Türkmenistan'ın ilk ürün paylaşım sözleşmesi 1996 yılında Malezya'nın "Petronas Carigali Sdn. Bhd." şirketi ile imzalanmıştır. Türkmenistan Devlet

---

[519]Shaw ve Gregorian, s.2.
[520]Shaw ve Gregorian, s.2.
[521] Oleg Lukin, "Natural Gas From Sea Bottom: Potential of Turkmen Sector of Caspian Sea Revealed", **Turkmenistan International Magazine**, Vol: 3, Issue: 84, March 2012, s.53-54.

Başkanı'nın 02.07.1996 tarih ve 2705 sayılı Kararı[522] ile Türkmenistan Petrol ve Maden Kaynaklar Bakanlığına, "Petronas Çarigali(Türkménistan) SDN BHD şirketi ile ham petrolü ve gazı aramak ve üretmek hukukunu veren Gubkin, Barinov ve Livanov sahalrında ürün paylaşım sözleşmesini akdetmeye izin verilmiştir. Buna göre, Petronas şirketi ürün paylaşım sözleşmesinde gösterilen hariç tüm vergi, komisyon ve harçlardan muaf tutulmuştur. Hazar denizin Türkmen kısmında yer alan bu sözleşme alanına "Blok–I sözleşmesi" olarak isimlendirilmektedir. Söz konusu sözleşme alanı, Türkmenbaşı şehrinin yaklaşık 80 km güney-batısında yer almaktadır. Toplam 1900 m2 genişliğindeki Blok- I sözleşme sahasında 5 petrol sahası mevcut olup, bunlar, Diyarbekir (Barinov), Magtumkulı (Eastern Livanov) Garagol –Deniz (Gubkın), Öwez (Cental Livanov) ve Maşrıkov sahalarıdır. Bu sahaların toplam ispat edilmiş rezervinin 245 milyar küp metre doğal gaz ve 75 milyon ton ham petrol olduğu belirtilmektedir[523].

"Blok –I" sözleşme alanında ürün paylaşım sözleşmesi uyarınca "arama" lisansının süresi 21 Ekim 2002 tarihinde Devlet Başkanın yetki veren Kararı ile 3 sene uzatılmıştır. Böylece, Arama süresi 8 Kasım 2005 tarihine kadar uzatılmıştır. Arama süresinin uzaması ile ürün paylaşım sözleşmesinin de süresi uzatılmış olup, Petronas şirketi ile akdedilen ürün paylaşım sözleşmesinin süresi 8 Kasım 2028 yılına kadar uzatılmıştır[524].

Petronas şirketine, ürün paylaşım sözleşmesi kapsamında petrol faaliyetlerini yürütmek için 30 yıl süreli toplamda 240 hektarlık alan Balkan eyaleti ve Türkmenistan Köy İşler Bakanlığı Yer Kaynakları müdürlüğü tarafından 2004 yılında verilmiştir[525].

Petronas şirketi, 2006 Mayıs tarihinden itibaren Diyarbekir sahasından ham petrol üretmeye başlamıştır. Yatırımcı, söz konusu sözleşme alanından ham petrol ile birlikte, doğal gaz üretmeyi planlamaktadır. Buna göre, yatırımcı gelecekte yıllık 10 milyar metreküp doğal gaz üretmeyi planlamaktadır. Bu amaçla Temmuz 2011

---

[522] Türkmenistanyň Prezidentiniň aktlarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň kararlarynyň ýygyndysy, 1996 ý. N.7, 5074 madda.

[523] Lukin, s. 51.

[524] Devlet Başkanının yetki veren 21 Ekim 2002 tarih ve 5948 sayılı Kararı için bkz. Türkmenistanyň Prezidentiniň aktlarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň kararlarynyň ýygyndysy, 2002 ý. N.10, 530 madda.

[525] İlgili 25 Ekim 2004 tarih ve 6918 sayılı Devlet Başkanı Kararı için bkz. Türkmenistanyň Prezidentiniň Aktlarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň Kararlarynyň Ýygyndysy, 2004 ý. N.10, 437 madda.

tarihinde Petronas şirketi ile Türkmengaz Milli gaz şirketi ve Petrol Ajansı arasında gaz satış sözleşmesi imzalandı[526]. Üretilen doğal gazın tamamının ihraç edilmesi beklenmektedir. 2011 yılına kadar yatırımcı bu sözleşme alanına toplam 4,5 milyar Amerikan dolar yatırım yapmıştır.

2. Nebitdag Sözleşmesi

"Nebitdag" sözleşme alanı olarak bilinen alan için Ürün paylaşım sözleşmesi 1996 yılında akdedilmiştir. Türkmenistan Devlet Başkanın 07.08.1996 tarih ve 2759 sayılı Kararı[527] ile, "Monument Rezorsiz Petrolium Limited" (Bermuda adaları) şirketi ile petrol arama ve üretmek hukuku ile, Burun, Nebitdag, Gumdag, Gızılgum ve Garadepe sahalarını kapsayan ürün paylaşım sözleşmesini akdetmek için Türkmenistan Petrol sanayii ve maden kaynakları Bakanlığı ile "Türkmennebit" Devlet konserine izin verilmiştir. Bu sözleşmenin yatırımcı tarafı olarak ilk başta Monument şirketi bulunduysa da daha sonra, Birleşen Krallıkların Burren RPL şirketi, ürün paylaşım sözleşmesinin tarafı olmuştur. Burren şirketini ise, 2008 yılında İtalyan enerji devi Eni satın aldı.

3. Çeleken (Blok II) Sözleşmesi

Türkmenistan 10 Kasım 1999 yılında Birleşik Arap Emirliklerin "Dragon Oil Ltd" şirketi ürün paylaşım sözleşmesini imzalamış olup, işbu sözleşme 1 Mayıs 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme 25 yıllık süre ile akdedilmiş olup, 10 yıl süre uzatma imkânı bulunmaktadır. Çeleken sözleşme alanında faaliyette bulunan şirket, "Jeytun" (Lam) ve " Jıgalıbeg" (Jdanov) petrol sahalarından petrol üretmektedir. Sözleşme alanı toplam 950 km kare büyüklüğündedir. Çelekenyangümmez sahası da Blok II kapsamındadır.

Yatırımcının resmi verilerine göre, 31 Aralık 2010 tarihi itibariyle, Çeleken sözleşme alanın, ham petrol ve kondenstat rezervi, 639 milyon varil (yaklaşık 87 milyon ton), doğal gaz rezervi ise, 1,6 trilyon metre fit.(45 milyar metreküp). Şirket şimdiye kadar bu sözleşme alanına toplam 2 milyar ABD doları yatırım yapmıştır.

---

[526]Lukin, s.51.

[527] Türkmenistanyň Prezidentiniň Aktlarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň Kararlarynyň Ýygyndysy, 1996 ý. N.8, 5150 madda.

Eylül 2011 tarihi itibariyle yatırımcı şirket toplam 48 kuyu sondajlamıştır. Şirket, 2011-2013 yıllarında toplam 600-700 milyon ABD doları civarında yatırım yapmayı planlamaktadır. Böylece, şirketin ham petrol üretimi bu dönemde %10-15 artması hedeflenmektedir. Şirket ayrıca yakın dönemde gaz üretimine başlamayı hedeflemektedir.

Çeleken sözleşme alanından üretilen petrolün büyük kısmı günümüzde Bakû-Tblisi-Ceyhan boru hattı ile uluslararası pazarlara satılmaktadır. Dragon Oil şirket verilerine göre, 2011 ilk yarımında, satılan tüm ham petroller bu istikamette satılmıştır ve bu istikametten toplam 493,8milyon ABD doları gelir elde edilmiştir.

4. Hazar Sözleşmesi

Türkmen hukukuna göre, milli petrol şirketi de ürün paylaşım sözleşmelerine yatırımcı olarak katılabilmektedir. Şu ana kadar, Türkmen milli ham petrol şirketi Türkmennebit, sadece bir ürün paylaşım sözleşmesine katılmıştır.

Türkmenistan Devlet Başkanının 26 Haziran 2000 tarih ve 4735 sayılı Kararı ile[528], Türkmennebit Devlet şirketine, Rado Oil & Chemical S.A (Panama) şirketi ile "Hazar" sözleşme alanında hidrokarbon kaynaklarını geliştirmek, üretmek ve pazarlamak ile ilgili yatırım projesini hayata geçirmek için joint venture kurmaya yetki verilmiştir. Kararda ayrıca, Türkmenistan'ın Devlet Başkanına bağlı Petrol Ajansı ile "Hazar" sözleşme alanında ürün paylaşma sözleşmesini operatör olarak akdetmeye Türkmennebit Devlet şirketine yetki verilmiştir. Buna göre, Türkmennebit Devlet şirketi bünyesinde "Hazar" sözleşme alanında akdedilen ürün paylaşım sözleşmesini hayata geçirmek için "Hazarnebit" müdürlüğü kurulmuştur. Daha sonra bu joint venture ortak olarak Mitro International Limited (İngiliz Virgin Adaları) şirketi katılmıştır. 22 Ağustos 2003 tarihinde "Hazar" sözleşme alanı, 58 km kareden 125 km kareye çıkarılmıştır[529]. Bu joint venture da, Türkmennebit Devlet şirketinin hissesi %52'dir.

---

[528] Türkmenistanyň Prezidentiniň Namalarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň Çözgütleriniň Ýygyndysy, 2000 ý, N.6, 335 madda.

[529] Devlet Başkanının, Cumhurbaşkanlığına bağlı Petrol Ajansına bununla ilgili Ek.2 sözleşmeyi akdetmeye yetki veren Kararı 6348 sayılı Kararı için bkz. Türkmenistanyň Prezidentiniň Namalarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň Çözgütleriniň Ýygyndysy, 2003 ý, N.8, 319 madda.

5. Blok 11-12 Sözleşmesi

Türkmenistan 22 Ekim 2002 tarihinde Hazar denizin Türkmen kısmında Maersk Oil Türkmenistan B W şirketi ile "Blok 11-12" sözleşme alanı için ürün paylaşım sözleşmesini imzalamıştır. Devlet Başkanının 5950 sayılı Kararı ile Petrol Ajansı, Arama Lisansını vermekle yetkilendirilmiştir[530].

01.11.2002 tarihinde yürürlüğe giren ürün paylaşım sözleşmesinde yatırımcı taraf ilk başta, Maersk Oil Türkmenistan BW şirketiyken daha sonra Alman Wintershall şirketi de katılmıştır. Devlet Başkanının 22 Nisan 2006 tarih ve 7854 sayılı Kararı gereğince, Petrol Bakanlığına[531], Maesrk Oil Türkmenistan şirketine operatör lisansı ve %80 hisse ile Yüklenici Lisansı, Wintershall şirketine ise, %20 hisse ile Yüklenici Lisansı verilmiştir[532].

Bu yatırım projesinde, Almanya'nın Wintershall holding AG (%34 hisseyle) operatörlüğünde, Danimarka'nın Maersk Oil (%36 hisseyle), ve Hindistan'ın ONGG Mittal Enerji Ltd (%30 hisseyle) şirketleri bulunmaktadır. Sözleşme alanı 5.662 m2 olarak tespit edilmiştir[533].

6. Blok-III Sözleşmesi

Hazar denizinin Türkmen kısmında ürün paylaşım sözleşmeleri vermek ile ilgili Devlet Başkanının 3 Nisan 2000 tarih ve 4626 sayılı Kararının hayata geçirilmesi kapsamında Petrol Ajansında, Türkmenistan Cumhurbaşkanı tarafından Serdar deniz sahası ve Tahtabazar sözleşme alanları için Burried Hill Energy şirketi ile müzakerelere başlama yetkisi verilmiştir[534]. Bu müzakerelerin sonucunda Blok 3 sözleşme alanında 2007 yılında Kanada'nın Burried Hill Serdar Ltd şirketi ile ürün paylaşım sözleşmesi imzalanmıştır. Yatırımcı şirket bu sene sismik çalışmaları tamamlamayı ve birkaç arama kuyusunu delmeyi planlamaktadır[535].

---

[530] Türkmenistanyň Prezidentiniň Aktlarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň Kararlarynyň Ýygyndysy, 2002 ý. N.10, 532 madda.
[531] Bu dönemde, Petrol Ajansı feshedildiğinden, onun yetkileri Petrol Bakanlığına verilmişti.
[532] Türkmenistanyň Prezidentiniň Namalarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň Çözgütleriniň Ýygyndysy, 2006 ý, N.4, 842 madda.
[533] Günümüzde sözleşme alanına sahip değildir.
[534] İlgili 20 Ocak 2005 tarih ve 7070 sayılı Devlet Başkanı Karar ı için bkz. Türkmenistanyň Prezidentiniň Namalarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň Çözgütleriniň Ýygyndysy, 2005 ý, N.1.
[535] Lukin, s.53.

7. Bahtıyarlık Sözleşmesi

Türkmenistan Devlet Başkanının Çin'e ziyareti kapsamında, 17 Temmuz 2007 tarihinde, Çin CNPC şirketi ile Amuderyanın sağ kenarındaki "Bahtiyarlık" sözleşme alanında ürün paylaşım sözleşmesi imzalandı. 29.08.2007 tarihinde, Yatırımcıya Arama-Üretim lisansı verildi. Bu alandan üretilen doğal gaz, Türkmenistan-Çin doğal gaz boru hattı ile Çine gönderilmektedir.

8. Blok 23 Sözleşmesi

Alman RWE AG şirketi ile Petrol Ajansı arasında 2010 yılında Hazar denizinin Türkmen kısmında "Blok 23" sözleşme alanında ürün paylaşım sözleşmesi imzalandı. Yatırımcı şirketin 2012 sonunda sismik çalışmaları tamamlaması, birkaç arama kuyusunu delmesi beklenmektedir[536].

9. Blok 19 Sözleşmesi

Rus Itera şirketi ile 2010 yılında Hazar denizinin Türkmen kısmında "Blok 21" sözleşme alanında ürün paylaşım sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşme alanının ham petrol rezervinin 219 milyon ton, associated gaz rezervinin 92 milyar metreküp, doğal gaz rezervinin ise 100 milyar metre küp olduğu tahmin edilmektedir. Geçen sene sismik çalışmalarını gerçekleştiren yatırımcı şirket, bu sene arama kuyusunu delmeyi planlamaktadır. Sözleşme alanından doğal gaz üretimine 2018-2019 yılında başlanması beklenmekte ve o dönemde her yıl 4,5-5 milyar metreküp doğal gaz üretimi öngörülmektedir[537].

---

[536]Lukin, s.52.
[537]Lukin, s.52.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİNİN TARAFLARIN HAK VE BORÇLARI

I. ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİNDE TARAFLAR

Ürün paylaşım sözleşmelerinin, bir tarafı petrol kaynaklarının sahibi ev sahibi Devlet (ev sahibi Devletin yetkili ajansı veya milli petrol şirketi) iken, sözleşmenin diğer tarafı yatırımcıdır. Bu yatırımcı, yerli olabileceği gibi yabancı yatırımcıda olabilmektedir. Ancak, uygulamada genellikle yatırımcı yabancı şirket olduğu gözlenmektedir. Buradaki yabancı şirket, birkaç yabancı şirketlerin kendi aralarında kurdukları joint venture şirketi olabileceği gibi, bu şirketlerin yerli şirketlerle kurdukları joint venture şirketi de olabilir. Bunun gibi, yabancı şirketin yavru şirketi de, yatırımcı olarak katılabilmektedir.

A. Ev Sahibi Taraf

1. "Ev Sahibi Devlet" Kavramın Değerlendirilmesi

Petrol sahaları, özellikle ekonomik üretim değeri olan petrol sahaları yeryüzündeki tüm ülkelere eşit dağılmamıştır. Bazı ülkeler petrolün dev rezervlerine sahipken, bazılarında daha düşük oranlarda petrol rezervi bulunmaktadır. Bazı ülkelerde ise, ekonomik üretim değeri olan petrol sahası şu andaki çalışma raporlarına göre hiç bulunmamaktadır. Bu nedenle, ürün paylaşım sözleşmelerinde "ev sahibi Devlet", zengin petrol rezervlerinin bulunduğu, en azından işletmeye elverişli petrol rezervlerinin bulunduğu/varsayıldığı Devlettir. Petrol arama ve üretimi çok zahmetli ve dev yatırım isteyen bir sektördür. Günümüzde, dünya genelinde, hangi ülkelerde petrol rezervlerinin bulunduğu genel olarak bilinmekteyse de, teknolojinin ileride daha da gelişmesi sonucunda, bu günkü gün "petrol ülkesi" kabul edilmeyen ülkelerde de zengin petrol rezervleri bulunabilir. Bu anlamda, Türkiye'nin ürün paylaşım sözleşmesini birer yatırım modeli olarak mevzuatına kazandırması, Türkiye'nin petrol kaynaklarının aranmasına katkı yapacaktır

Öncelikle petrol rezervlerinin bulunduğu alan hangi ülkenin sınırlarında olduğu meselesi bazı durumlarda önem kazanabilmektedir. Özellikle açık denizde ve bazı sınır uyuşmazlıklarının olduğu durumlarda petrol faaliyetinin yürütüleceği alanın hangi ülkenin sınırlarına girdiğinin tespiti uyuşmazlık konusunu oluşturmaktadır[538]. Bunun gibi, Rusya Federasyonu gibi federasyon sisteminin benimsendiği ülkelerde, federasyonun sınırlarındaki petrol kaynaklar üzerinde egemenlik hakkının doğrudan doğruya federasyonda mı veya federasyonu oluşturan birimlerin olacağı meselesi de ortaya çıkabilir. Bu konular, milletlerarası kamu hukukunun konusuna girdiği için ülkeler arası sınırlar, denizlerin ve göllerin altında bulunan petrol kaynakların ülkeler arasında paylaşımı konusu üzerinde bu çalışmada durulmayacaktır[539].

2. Ev Sahibi Devletin Yer Altı Doğal Kaynaklar Üzerindeki Mülkiyet Hakkı

Petrol yatırımcısı, istediği yerde istediği şekilde yatırım yapamaz. Petrol yatırımcısının bir yerde yatırım yapabilmesi için petrol sahasının bulunduğu Devletin (ev sahibi Devletin) ilgili makamlarından gerekli izinleri alması gerekmektedir. Bu durum yatırım serbestîsi ilkesine de aykırı değildir. Örneğin, Türk doğrudan yatırım hukukunda yatırım serbestliği kabul edilmişse de, özel kanunlarda izin alınması gereken durumlar istisna edilmiş, Petrol Kanunu bu istisnaya örnektir.

Bunun için öncelikli olarak, yer altındaki petrolün kimin mülkiyetin olduğu hususunun tespit edilmesi gerekmektedir. Kural olarak her Devlet kendi sınırları dâhilinde egemendir. Bu hakkın sonucu olarak ülke yeraltı ve yerüstü doğal kaynaklar üzerinde de egemenliğe sahiptir. Bu hak kökenini halkların kendi geleceklerini kendilerinin tayin etmeleri (self-determination) ilkesinden almaktadır[540].

Bilindiği gibi ilk yapılan uluslararası petrol yatırımlarında *imtiyaz* modeli kullanılmıştır. İlk yapılan imtiyaz sözleşmelerinde, yabancı yatırımcı, yatırım aşamalarının bütün aşamaların güvence altına almış ve ev sahibi Devlet, imtiyaz

---

[538]Ernest E Smith, "Ownership of Mineral Rights", **International Petroleum Transactions,** (Smith ve diğerleri), Second Edition, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Denver, Colorado,2000, (Mineral), s.201.

[539]Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Smith, Mineral, s. 203 vd.

[540]Turgut Tarhanlı, **Uydular Aracılığıyla Yer Doğal Kaynaklarının Uzaktan Algılanması ve Uluslararası Hukuk,** Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991, s. 141.

kapsamına giren arazı parçasının tamamı üzerinde egemenliğinden vazgeçmiştir. Doğal kaynaklar üzerinde ev sahibi Devletin süresiz eğemenliğinin tanınmasıyla imtiyaz modelinden vazgeçilmeye başlamış, çalışma konumuzu oluşturan ürün paylaşım model dâhil diğer yatırım modelleri gelişmeye başlamıştır[541].

Birleşen Milletler tarafından 14 Aralık 1960 tarihinde Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin 1514 (XV) sayılı Bildiri kabul edilmiştir. Bu Karar ile BM, sömürgeciliğin devam etmesinin milletlerarası ekonomik işbirliğin gelişmesini önlediğini, bağımlı halkların sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmesini engellediğini ve Birleşmiş Milletler 'in evrensel barış idealine aykırı olduğunu belirtmiştir. BM ayrıca, halkların doğal zenginliklerini ve kaynaklarını, karşılıklı yararlanma ilkesi ve milletlerarası ekonomik işbirliğinden doğan herhangi bir yükümlülüklerine halel gelmeksizin, serbestçe bir şekilde kendi amaçları için tasarruf edebilecekleri teyit edilmiştir. Bu bildiride ayrıca, bütün halkların kendi kaderini kendilerinin tayin etme hakkının var olduğu, o hakka binaen serbest bir şekilde siyasi statülerini tespit edeceklerini, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini serbestçe tayin edecekleri bildirilmiştir[542].

II. Dünya savaşının sonlarında, özellikle sömürgeciliğin sona ermesi ile birlikte yeni bağımsızlık kazanan yüze yakın Devlet, Birleşen Milletler Genel Kurulunda sayısal güce sahip olmuş, "Doğal Kaynaklar Üzerinde Daimi Egemenlik Kararının"[543] alınmasını sağlamıştır[544].

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 1962 Tarihli ve 1803 Sayılı Doğal Kaynaklar üzerinde Daimi Egemenlik Kararında halkların ve milletlerin doğal zenginlik ve kaynakları üzerindeki egemenlik hakkının, bunların milli gelişmesi ve ilgili Devlet halkının refahı yararına kullanılması gerektiği beyan edilmektedir[545].

---

[541]Tarhanlı, s. 148.

[542]BM Genel Kurul'un 1514 (XV) sayılı ve 14 Aralık 1960 tarihli Kararının Türkçe metni BM Türkiye Enformasyon Merkezin web sitesinden 27.11.2011 tarihinde indirilmiştir. http://www.unicankara.org.tr/.

[543]BM Genel Kurulu'nun 1962 Tarihli ve 1803 sayılı Doğal Kaynaklar üzerinde Daimi Egemenlik Kararının Türkçe metni BM Türkiye Enformasyon Merkezin web sitesinden 27.11.2011 tarihinde indirilmiştir. http://www.unicankara.org.tr/.

[544] Bilgin Tiryakioğlu, **Doğrudan Yatırımların Uluslararası Hukukta Korunması**, Dayınlarlı Hukuk Yayınları, Ankara, 2003, (Yatırımların Korunması), s. 231-232; Tarhanlı, s.149.

[545]Bu Karar büyük bir oy çokluğu (87-2-12) ile alınmıştır. Karara Güney Afrika ve Fransa olumsuz oy kullanmış, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Yugoslavya ve Arnavutluk hariç, tüm Doğu Avrupa ülkeleri, Burma, Ghana, Küba ve Moğalistan ile birlikte çekimser oy kullanmıştır. Burada dikkat çeken husus, Karara, gelişmekte olan ülkeler ile birlikte, Fransa dışındaki tüm gelişmiş ülkelerin

Kararda dikkat çeken hususların birisi de, doğal kaynaklar ve yabancı sermaye ilişkisine ilişkin düzenlemedir. Buna göre, doğal kaynakların araştırılması, geliştirilmesi ve tasarruf edilmesi ve de bu amaçlar için gerekli olan yabancı sermayenin ithali, halkların ve milletlerin serbest bir şekilde bu gibi faaliyetlere izin verme, onları sınırlama veya yasaklama hususunda gerekli veya arzuya şayan gördükleri kurallara ve şartlara uygun şekilde olmalıdır. (m.2)

Kararda ayrıca, izninin verildiği durumlarda, ithal edilen sermaye ve sermayenin kazancının, izinin hükümlerine, yürürlükteki milli kanunlara ve milletlerarası hukuka tâbi olacağı belirtilmektedir. Buna göre, elde edilen kâr her bir durumda, yatırımcı Devletle alıcı (ev sahibi) Devlet arasında serbestçe kararlaştırılan oranlara göre paylaşılacağı, bunu yaparken, herhangi bir sebeple, o Devletin doğal zenginlik ve kaynakları üzerindeki egemenliğine hiçbir eksikliğin gelmemesini sağlamaya gerekli dikkat gösterilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

BM Genel Kurulu Devletlerin doğal kaynakları üzerindeki daimi egemenliğini daha sonra almış olduğu bir kararda tekrar vurgulamıştır. BM Genel Kurulunun bütün Devletlerarasında müşterek menfaat ve işbirliğine dayanan yeni bir milletlerarası ekonomik düzenin tesis edilmesini daha da ileri götürmeyi temel amaç olarak belirleyen "Devletlerin Ekonomik Haklarına ve Görevlerine Dair Şarta" ilişkin 1974 tarihli ve 3281 sayılı Kararda[546] belirtildiği üzere, her Devletin, bütün zenginliği, doğal kaynakları ve ekonomik faaliyetleri üzerinde, zilyetlik, kullanma ve tasarruf etme de dâhil, tam ve daimi egemenliği vardır ve onu serbestçe kullanacaktır[547].

Uluslararası Hukuk Birliğinin (ILA) Seul Bildirisinde, doğal kaynaklar, ekonomik faaliyet ve refah üzerinde sürekli egemenliğin bir uluslararası hukuk ilkesi olduğu belirtilmiş ve böylece ekonomik "self determinasyon[548]" ve "sürekli egemenlik" ilkesi birleştirtirmiştir[549]. Bunun sonucu olarak, petrol faaliyetlerinin

---

olumlu oy kullanmaları olmuştur. Daha sonraki BM Genel Kurulunun 3281 sayılı Kararına ise, tüm gelişmiş ülkeler ya olumsuz oy vermiş veya çekimser kalmıştır. Bkz. Tarhanlı, s. 153-154.

[546]BM Genel Kurulunun 3281 (XXIX) sayılı Kararının Türkçe metni BM Türkiye Enformasyon Merkezin web sitesinden 27.11.2011 tarihinde indirilmiştir. http://www.unicankara.org.tr/.

[547]Karar büyük bir oyçokluğu (120-6-10) ile alınmıştır. Karara, Belçika, Danimarka, Federal Almanya, Lüksenburg, Birleşik Krallık, ABD olumsuz oy vermiş, Avusturya, Kanada, Fransa, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç ve İspanya çekimser oy kullanmıştır. Görüldüğü gibi Karara gelişmiş ülkeler ya olumsuz yahut çekimser oy vermiştir. Bkz. Tarhanlı, s.153.

[548]Halkın kendi geleceğini kendisi kararlaştırması ilkesi.

[549]Tiryakioğlu, Yatırımların Korunması, s. 68.

yürütülebilmesi için ilgili saha hangi ülkenin sınırları dâhilinde ise o ülkeden izin alınması gerekmektedir[550].

Görüldüğü gibi, Devletlerin doğal kaynakları üzerindeki daimi egemenliği uluslararası hukuk tarafından kabul edilmektedir. Bağımsız Devletler doğal kaynaklar üzerinde daimi egemenlik hakkını milli kanunlarıyla da hüküm altına almışlardır.

Türkmenistan'ın Bağımsızlığı ve Devletin Hukuk temellerine ilişkin, 27 Ekim 1991 tarihli Anayasal Kanunun [551] 10. Maddesinde, Türkmenistan'ın sınırlarındaki yer, yeraltı zenginlikler, hava sahası, su ve diğer doğal kaynaklar, deniz ekonomik bölgesi halkın milli serveti ve egemenliğinde olduğu belirtilmekte ve bunların Türkmenistan'ın Bağımsızlığının maddi temeli olduğu vurgulanmaktadır.

26 Eylül 2008 tarihinde yeniden kabul edilen 1992 tarihli Türkmenistan Anayasasının 9. Maddesinde, sadece Devletin mülkiyetinde olabilecek objelerin neler olacağının kanunla belirleneceği belirtilmektedir. Petrol ile ilgili özel kanun olan Türkmen Petrol Kanunun "hidrokarbon kaynaklarının mülkiyeti" konulu 4. Maddesine göre, Türkmenistan'ın sınırlarındaki yer altındaki doğal haldeki Hidrokarbon kaynakları sadece Türkmenistan'ın mülkiyetine aittir. Türkmenistan Bakanlar Kurulunun, hidrokarbon kaynaklarına sahip olmak, faydalanmak ve hükmetmek hukukuna sahiptir. Petrol Kanununda belirlenen sınırlar dâhilinde, Petrol Ajansı, hidrokarbon kaynaklarını idare etmek ve kullanmak hakkına sahiptir.

Türk Anayasasının [552] tabiî servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesine ilişkin 168. Maddesinde Tabiî servetler ve kaynakların Devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu belirtilmekte ve bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete ait olduğu ifade edilmektedir. Türk Anayasasına göre, Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzelkişilere devredebilir. Hangi tabiî servet ve kaynağın arama ve işletmesinin, Devletin gerçek ve tüzelkişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzelkişiler eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır.

---

[550]Tarhanlı, s.149.

[551]Türkmenistan Normatif Belgeler Kanununa göre, Anayasal Kanunlar, hiyerarşik olarak Kanundan üstündür.

[552]Türk Anayasasının metnine 28 Kasım 2011 tarihinde TBMM web sitesinden erişilmiştir. http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf (28.11.2011).

6326 sayılı Türk Petrol Kanunun 1. Maddesinde, Türkiye'deki petrol kaynakların Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki açıkça belirtilmiştir. Bunun gibi, Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen 5574 sayılı Yeni Türk Petrol Kanunun 3. Maddesinde, Türkiye'deki petrol kaynakları Devletin hüküm ve tasarrufu altında denilmiştir.

3. Petrol Bulunan Arazinin Mülkiyeti Konusunda Sistemler

Petrol bulunan arazinin mülkiyeti konusunda genelde 3 sistem kabul edilmektedir[553]. Aslında bu sistemler maden hukukunda geliştirilmiş olup, petrol hukukunda da genel kabul gören sistem olmuştur. Bunlar, Bütünleyici Parça Sistemi (Accession), Devlet Hâkimiyeti (domanialite) ve Sahipsiz şeyler (res nullius) sistemlerdir.

a. Bütünleyici Parça Sistemi

Uluslararası sistemde *Accession* sistem olarak bilinen bu sistemde madenler, içinde bulundukları arz parçasının mütemmim cüzi kabul edilmekte ve bundan dolayı arz malikine madenler üzerinde mülkiyet hakkı tanınmaktadır[554]. Diğer bir ifadeyle, bu sistemde yer parçasının mülkiyetini elinde bulunduran, altındaki maden kaynaklarının da sahibidir. Amerika örneğinde olduğu gibi, bu sistemde, yer parçasının sahibi, aynı yer parçasında bulunan maden kaynaklarının otomatik sahibidir[555]. ABD hukukunda, doğal kaynaklar üzerinde özel mülkiyet hakkı

---

[553]Mustafa Aşula, **Türkiye'de Medeni Kanun Bakımından Maden Rejimi ve Mülkiyeti**, TOBB Matbaası, Ankara, 1968, s. 11; Demet Özdamar, "Maden Hakkı ve Maden İrtifakı", **Prof. Dr. Mahmut Tevfik Birsel'e Armağan**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 2001, s. 322. Bu sistemler bazı eserlerde farklı şekillerde sınıflandırılmaya tabi tutulabilmektedir. Örneğin, bir esere göre, maden mülkiyetine ilişkin sistemler; Regalia sistemi, mütemmim cüzi sistemi ve madeni toplumun malı olarak kabul eden sistem olarak sınıflandırılırken (Bkz. Karim ve Mills), başka bir yazar, madenleri accession sistemi ve madenleri içinde bulundukları arazının mülkiyeti dışında gören sistemler olarak ikiye ayrılmaktadır. Yazar bu ikinci sistemi de Regalia sistemi ve domanial sistemi olarak ikiye ayırarak incelemektedir. Belirtmek gerekir ki, regalien sistemi de "işgal ve ihya sistemi" ve " bulma sistemi" olarak kendi içinde sınıflandırılmaktadır. Bkz. Türk, Türk Maden Kanunu, s. 82.
[554]Aşula, s. 12; Özdamar, s. 322.
[555]Karim ve Mills, s. 2.

tanınmıştır[556]. Arsa sahibi, isterse, mülkiyetindeki arsada petrol arama ve çıkarma faaliyetlerini yürütmek için özel petrol şirketleri ile anlaşma yapabilmektedir[557].

b. Sahipsiz Şeyler

Bu sistemde maden ne arz sahibinin ne de devletindir. Buna göre maden onu bulana aittir. Devletin bu sistemdeki rolü, madenin bulunduğunu tespit etmek, bulana ait hakları ve borçları düzenlemekten ibarettir[558].

c. Devlet Hâkimiyeti

Madenler üzerinde Devlet hâkimiyetini tanıyan sisteme göre, Devletin madenler üzerindeki hakkı başlıca iki şekilde ortaya çıkmaktadır.

(1) Devlete Hususi Mülkiyet Hakkı Tanınması

Uluslararası kaynaklarda "regalia" olarak bilinen bu sistemde Devlete madenler üzerinde tam bir hususi mülkiyet hakkı tanınmaktadır[559]. Örneğin Avusturalya da olduğu gibi bu sistemde Devlet madenleri doğrudan doğruya kendisi işletebileceği gibi yetki verdiği kişiler aracılığıyla da işletebilir[560]

(2) Madenlerin Toplumun Malı Olarak Kabul Edilmesi

Bu sisteme göre, madenler bulunduğu arzın ülkesindeki toplumun malıdır[561]. Bu sistemde, Devletin madenlerin üzerinde hususi mülkiyet hakkı bulunmamakta, ancak, madenler toplumun malı olduğundan dolayı Devlete madenleri en iyi ve

---

[556] Mustafa Topaloğlu, Rödovans Sözleşmesi; Hukuksal Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **Türkiye 17 Uluslararası Madencilik Kongresi ve Sergisi-TUMAKS**, http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/afd8346a677af9d_ek.pdf (09.05.2012).
[557] Smith, Mineral, s.201.
[558] Aşula, s. 16; Özdamar, s. 322.
[559] Karim ve Mills, s. 2; Aşula, s.16.
[560] Karim ve Mills, s. 2.
[561] Karim ve Mills, s.3.

topluma faydalı bir şekilde işletme yetkisi verilmektedir[562]. Örneğin ürün paylaşım sözleşmesinin ilk kullanılmaya başladığı ülke olan Endonezya da bu sistem benimsenmiş olup, Endonezya Devleti toplumun adına bu hakkı kullanmakta, madenleri doğrudan Devlet şirketleri aracılığıyla işletebileceği gibi özel şirketler aracılığıyla da işletebilmektedir[563].

Türkmen Petrol Kanununda, Türkmenistan'ın sınırları dâhilindeki hidrokarbon kaynaklarının sadece Türkmenistan'ın mülkiyetinde olduğu belirtilmektedir. Buna göre, Türkmenistan Bakanlar Kurulu hidrokarbon kaynaklarına mülk edinmek, faydalanmak ve yetki konusunda hukuk gücüne sahiptir. Petrol Kanununda belirtilen yetki kapsamında, hidrokarbon kaynaklarını yönetmek ve kullanma fonksiyonunu Petrol Ajansı icra edecektir. (m.4) Buna göre, Türkmen Hukukunda kabul edilen sistem, Devlet Hâkimiyeti sistemidir[564].

TC Anayasasının 168. maddesinde tabi servetler ve kaynakların Devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu hükme bağlanmıştır. Yeni Petrol Kanunu'nda Türkiye'deki, petrol kaynaklarının Devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu belirtilmiştir. (m.3) Bu hüküm, 6326 sayılı Kanun'un 1. maddesinde hükme bağlanmıştı. Türk hukukunda kabul edilen sistemin domanial ve regalien sistem arasında karma bir sistem olduğu ileri sürülmüştür[565]. Madenlerin özel mülkiyete konu olamayacağı nedeniyle madenler, bulundukları arazinin bütünleyici parçası sayılmayacağı belirtilmiştir[566]. Yukarıdaki benimsediğimiz sınıflandırmayı dikkate alarak, Türk hukukunun benimsediği sistemin Türkmenistan hukukunda olduğu gibi Devlet Hâkimiyeti sistem olduğu tespit edilebilir[567].

---

[562]Aşula, s. 15; Özdamar, s. 322.
[563]Karim ve Mills, s. 3.
[564]Shaw ve Gregorian, s.5.
[565]Türk, Türk Maden Kanunu, s. 84. Yazar, maden mülkiyetini sınıflandırırken, madeni içinde bulunduğu arazinin mülkiyeti dışında gören sistemleri kendi içinde domanial sistem ve regalien sistem olarak ayrı-ayrı sınıflandırdığı için Türk hukukunda kabul edilen sistemi domanial ve regalien sistemlerin karması olarak görmesi tabiidir.
[566]Şeref Ertaş, **Yeni Türk Medeni Kanunu Hükümlerine göre Eşya Hukuku**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005, s.145; Turhan Esener ve Kudret Güven, **Eşya Hukuku**, Genişletilmiş 4.Bası, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2008, s. 145; Kemal Oğuzman, Özer Seliçi ve Saibe Oktay Özdemir, **Eşya Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 12. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 458.
[567]Erdoğan Göger, **Maden Hukuku**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara, 1979, s. 121; Aşula, s. 36; Özdamar, s. 321;Turgut Akıntürk ve Jale G. Akipek, **Eşya Hukuku**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 458; Oğuzman, Seliçi ve Özdemir-Oktay, s.12; Esener ve Güven, s.145-146; Ertaş, s.144.

Ürün paylaşım sözleşmeleri filozofik kaynağını, hidrokarbon kaynaklarının Devletin mülkiyetinde olduğu ve bunun Devlet tarafından kendi kalkının menfaati için kullanır ilkesinden almaktadır[568]. Petrol yatırımcısı, ürün paylaşım sözleşmesini akdetmekle, zengin petrol yataklarına ulaşma hakkını elde etmektedir. Ürün paylaşım sözleşmelerinde, yatırımın yapıldığı ülke-ev sahibi Devlet ile yatırımı yapan-yatırımcı bulunmaktadır.

4. Ev Sahibi Tarafın Yetkili Birimi

a. Petrol Ajansı

Ev sahibi Devlet, yabancı yatırımcılar ile ürün paylaşım sözleşmeleri kapsamındaki işlemlerini özel yetkilendirilmiş ilgili birimleri aracılığıyla yürütmektedir. Örneğin, Türkmenistan'da petrol kaynaklarının yönetmekle ve kullanmak yetkilendirilmiş, doğrudan Devlet Başkanına bağlı çalışan tüzel kişiliğe haiz Petrol Ajansı[569] faaliyette bulunmaktadır. (TMPK m.1)

Petrol Ajansının hukuk statüsü ile ilgili 6. Maddede, tüzel kişi olan Ajansın, ekonomik faaliyet olarak kendi başına birer süje olduğu ifade edilmekte ve kendi malvarlığı bulunduğu belirtilmektedir. Petrol Ajansı, mahkemelerde, ticaret mahkemelerinde, uluslararası mahkemelerde ve tahkimde davacı ve davalı olabilir.

Petrol Ajansı, Türkmen hukukunda çok geniş yetkiler ile donatılmıştır. Petrol faaliyetlerini yürütürken, yatırımcı, ürün paylaşım sözleşmesini, riskli servis sözleşmesini ve vergi ve devlet hissesi şartlı imtiyaz sözleşmesini Petrol Ajansı ile akdedilmektedir[570]. Petrol faaliyetlerini yürütmek ile ilgili lisansı da Petrol ajansı vermektedir. Bu lisansın süresinin uzatılması, durdurulması ve geri alınması gibi hususlarda Petrol Ajansının görevi içindedir.

b. Milli Petrol Şirketi

Petrol üreten ülkelerde, hatta çoğu petrol üretmeyen ülkelerde bile milli petrol şirketleri faaliyettedir. Bu şirketler bazen Devletin tamamen kontrolündeyken, bazen

---

[568]Hickey, s. 18-9.
[569]Bu Ajansın Türkmence tam adı: *Türkmenistanyň Prezidentiniň ýanyndaky Nebitgaz serişdelerini dolandyrmak we peýdalanmak baradaky döwlet agentligi* – şeklindedir.
[570]Shaw ve Gregorian, s.3.

özerk statüdedir[571]. Milli petrol şirketleri genel olarak, sahipleri ülkeler olan ve hükümetler tarafından kontrol edilen şirketlerdir[572].

Milli şirketler, Devletlerin ticaret alanına girmesiyle başlayan, XX. Yüzyıla ait olgudur ve komünist Devletlerin uluslararası ticarete katılımıyla gelişmiştir. Günümüzde, Devlet şirketleri sadece belirli siyası sistemi veya belirli gelişim düzeyindeki ülkelere ait bir olgu olmayıp, gelişmiş ülkelerde bu tür şirketleri kurmaktadır. Bu şirketleri kurarken, Devletler sadece kar elde etmeyi düşünmeyip, asıl kamu hizmetini görmek için kurmaktadır[573]. Günümüzdeki, Devlet katılımlı çok uluslu teşebbüslerin yaklaşık %70'nün hizmet sektöründe faaliyet göstermesi, Devlet katılımlı şirketlerin hareket noktasını tespit ederken fikir verebilmektedir.

Petrol zengini Orta Doğu ülkelerinde kurulan ilk milli Petrol şirketi 1951 yılında İran'da kurulmuştur. İran Milli Petrol şirketi, 1951 yılında kabul edilen Millileştirme Kanunu ile kurulmuştur[574]. Milli petrol şirketleri ev sahibi Devletlerin eğemenliğinde olan kaynakları hükümet ajansı olarak kontrolü için formüle edilmiştir[575]. Özellikle 1973-74 petrol krizinin milli petrol şirketini kurma olgusunu hızlandırmıştır. Devletlerin uluslararası petrol şirketlerine olan bağımlılığı azaltma arzusu ile daha ucuz ve daha güvenli petrol kaynaklarına ulaşmak istemi Milli petrol şirketlerinin yayılmasına etken olan diğer nedenlerdir[576]. Petrol yatırımlarında milli petrol şirketleri önemli rol oynamaktadır. 2009 yılında uluslararası petrol arama ve üretim yatırımlarında milli petrol şirketlerin payı %39 olmuştur[577]

Ev sahibi Devletler bazen ürün paylaşım sözleşmelerini imzalamayı ayrı bir Petrol Ajansı aracılığıyla yürütmek yerine, milli petrol şirketi aracılığıyla da imzalayabilir. Diğer bir ifadeyle, bu durumda ürün paylaşım sözleşmelerini ev sahibi Devlet adına milli petrol şirketi imzalamaktadır. Bazı ülkeler de ise, ürün paylaşım sözleşmelerini imzalayan yatırımcı joint venturenin bir ortağı milli petrol şirketi de olabilmektedir[578].

---

[571]Smith, World, s. 58.
[572]Demir, s. 114.
[573]Tiryakıoğlu, s. 40.
[574]Mafi, s.416.
[575]Al-Emadi, s.2.
[576]Demir, s. 117.
[577]World Energy Outlook 2010, s. 136.
[578]Okolo, s.3.

Türkmen Petrol Kanununda, *konsern (korporasiýa)* terimi kullanmış olup, kanun anlamında, konsern, Türkmenistan'ın petrol ve gaz sektörünün petrol faaliyetlerini tek başına veya joint venture şeklinde veya diğer şekillerde icra eden üretim birliğidir. (m.1/7) Kanunda, konsernin, Petrol Ajansına yardım edeceğini belirtilmekte ve joint venture sözleşmesini imzalamaya ve joint venture şirketinin ortağı olarak faaliyet göstermeye izni olacağı belirtilmektedir. Türkmenistan milli ham petrol şirketi olan Türkmennebit konserni ve Türkmenistan milli doğal gaz şirketi olan Türkmengaz konserni, kanun anlamında, konsern olup, Kanunun sözleşme çeşitlerini düzenleyen 21. Maddesine göre, konsern, yüklenici sıfatıyla Petrol Ajansı ile ürün paylaşım sözleşmelerini, riskli servis sözleşmelerini ve vergi ve devlet hissesi şartlı imtiyaz sözleşmelerini imzalayabilmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, konsern, joint venture sözleşmesine de yüklenici olarak katılabilmektedir.

Türkmenistan'ın Bağımsızlığını kazanmasından sonra ilk milli petrol şirket, 1993 yılında Türkmenistan'ın Petrol ve doğal gaz Bakanlığının "Balkannebit" şirketi adı altında kurulmuştur. "Balkannebit" şirketi, "Türkmennebit" üretim birliğinin yerine kurulmuş ve "Türkmennebit" ve "Çelekendeniznebitgaz" üretim birlikleri, yeni kurulan "Balkannebit" şirketinin balansına verilmiştir. "Balkannebit" şirketinin merkezi Nebitdağ (yeni ismi Balkanabad) şehri olarak belirlenmiştir[579]. 1996 yılında ise, "Balkannebitgazsenagat" şirketi kapatılarak, "Türkmennebit" Devlet şirketi kurulmuştur [580] . "Türkmennebit" Devlet şirketini kurmak ile ilgili Kararda, Türkmenistan'ın tüm sınırlarında petrol yataklarını işlemek ile birlikte petrol ve gaz kondensatını üretim miktarlarını arttırmakla görevlendirilmiştir.

Türkmengaz Devlet şirketi, Devlet Başkanın 8 Temmuz 2011 tarih ve 11731 sayılı Kararı ile tasdik edilen şirket tüzüğüne göre, tüzel kişiliğe sahip bir kuruluştur [581] . (m.12) Türkmengaz Devlet şirketi, faaliyetlerini yürütürken,

---

[579] İlgili 23 Nisan 1993 tarih ve 1290 sayılı Devlet Başkanı Kararı için bkz. Türkmenistanyň Prezidentiniň Namalarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň Çözgütleriniň Ýygyndysy, 1993 ý, N.4, 1241 madda.

[580] İlgili 1 Temmuz 1996 tarih ve 2700 sayılı Devlet Başkan Kararı için bkz. Türkmenistanyň Prezidentiniň Namalarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň Çözgütleriniň Ýygyndysy, 1996 ý, N.7, 5069 madda.

[581] Gaz üretimi ile ilgili ilk milli şirket "Türkmengazsenagat" Devlet şirketi ismiyle 8 Ocak 1992 yılında kurulmuştur. "Türkmengazsenagat" Devlet şirketi, aynı yıl " Türkmengaz" Devlet şirketi olarak değiştirilmiştir. Ancak bir sene sonra, petrol ve kimya sanayini yönetmeyi geliştirmek ve çok kafalılığı ortadan kaldırmak amacıyla birkaç petrol ve kimya şirketi ile birlikte, "Türkmengaz" Devlet

Türkmenistan Anayasasına, Teşebbüsler ile ilgili Kanuna ve diğer ilgili mevzuata göre hareket etmektedir. (m.2). Türkmengaz Devlet şirketi, Türkmenistan Devlet Başkanına ve Bakanlar Kuruluna tâbidir. (m.3) Türkmengaz Devlet şirketi, Devlet ve Devlet idarelerinin borçlarından dolayı sorumlu olmadığı gibi, Devlet ve Devlet idareleri de Türkmengaz Devlet şirketin borçlarından dolayı sorumlu değildir.(m.8)

B. Yatırımcı Taraf

Ürün paylaşım sözleşmelerin diğer tarafını yatırımcı oluşturmaktadır. Yatırımcı yerli olabileceği gibi yabancı da olabilir. Hatta yatırımcı yerli ve yabancının kurduğu joint venture şirketi de olabilir. Ürün paylaşım sözleşmesi kapsamında, yatırımcı kendi risk ve sermayesi ile yatırım yapmaktadır. Sözleşmenin diğer tarafı olan Devlet ise, herhangi bir risk veya yatırım üstlenmemektedir. Eğer, yatırım yapılan bölgede, işletmeye elverişli petrol bulunmazsa, Devlet yatırımcının yatırımını geri ödememekte, bu ise, sözleşmenin esas özelliğini ortaya koymaktadır[582].

1. Yüklenici

Ürün paylaşım sözleşmelerinde yatırımcı tarafa Yüklenici denilmektedir. Yüklenici, lisans sahibi olan Petrol Ajansı ve /veya milli petrol şirketleri ile sözleşme akdeden taraftır. (TMPK m.1/15) Yüklenici gerçek kişi olabileceği gibi tüzel kişide olabilir. Ancak, uygulamada yüklenici genellikle tüzel kişidir. Bunun gibi, yüklenici yerli olabileceği gibi yabancı da olabilir. Rus hukukunda, yüklenici, yatırımcı taraf, yerli olabileceği gibi, yabancı da olabilir[583]. Uygulamada, genellikle yüklenici

---

şirketi de kapatılmıştır. Kapatılan şirketlerin tüm malvarlığı Türkmenistan Petrol ve gaz bakanlığına verilmiştir. 1996 yılında Petrol ve Gaz Bakanlığına bağlı, "Marınebitgazçıkarış", "Lebapnebitgazçıkarış" ve "Ahalnebitgazçıkarış" kapatılarak, "Türkmengaz" Devlet şirketi yeniden açılmıştır. "Türkmengaz" şirketini kurmak ile ilgili Kararla, Türkmenistan'ın tüm sınırlarında gaz sahalarını işlemek ve gaz ve gaz kondensatı üretmek görevi, Türkmengaz Devlet şirketinin üzerine yüklenmiştir. Türkmengaz Devlet şirketinin merkezi Aşkabat şehri olarak belirlenmiştir. İlgili Devlet Başkanı Kararları için bkz. Türkmenistanyň Prezidentiniň Namalarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň Çözgütleriniň Ýygyndysy, 1992 ý, N.1, 69 madda, 08.01.1992-522; 1992 ý, N.8, 563 madda, 05.08.1992-823; 1993 ý, N.11, 1683 madda, 23.11.1992-1586; 1996 ý, N.7, 5067 madda, 01.07.1996-2698.

[582]Paliashvili, Encats PSA Law, s.2.

[583]Rath, s.2.

yabancı tüzel kişidir. Ancak, bazı Devletlerde yatırımcının yerli ortağı olması zorunlu olabilir.

Türkmen hukukuna göre, Yüklenici –lisans sahibi kişi olarak, Petrol Ajans ve veya konsern ile sözleşme akdeden kişidir.(TMPK m.1) Ürün paylaşım sözleşmesinde ise, yüklenici Petrol Ajansı ile sözleşme akdetmektedir.

2. Operatör

Petrol arama-üretim faaliyetlerini operatör yürütmektedir. Operatör yüklenici ile aynı kişi olabilecekken, bazen yüklenici tarafı oluşturan joint venture şirketinin bir ortağı operatör olarak atanmaktadır. Türkmen hukukuna göre, Operatör-Operatörün lisansı uyarınca Yüklenicinin adına ve onun talimatı uyarınca petrol faaliyetini doğrudan her gün ve hızlı icra eden kişidir.(TMPK m.1/15). Buradan anlaşılması gereken, operatör faaliyetlerini yürütebilmesi için operatör lisansını alması gerekmektedir. Operatör, Petrol Kanunun ilgili maddelerinde belirlenen, yüklenicinin hukuklarına sahipken, aynı anda, yüklenici gibi sorumlu olmaktadır.(TMPK m.35)

3. Çok Uluslu Teşebbüs

Petrol sektöründe yatırımlar genellikle uluslararası petrol şirketleri tarafından yapılmaktadır [584] . Sanayi devriminden itibaren ticaret gelişmiş, basit köy atölyelerinden çok uluslu teşebbüslere geçiş hızlanmıştır [585] . Geçmişi eskilere dayansa da günümüz anlamda ilk *çok uluslu teşebbüs* olarak Friedrich Bayer'in Köln kentinde kimya tesisi kurduktan iki yıl sonra 1865 yılında New York eyaleti Albany kentinde tesis kurması kabul edilmektedir[586].

Çeşitli ülkelerde ayrı, bağımsız hukuki kişiliği olan tüzel kişiler topululuğunu ifade etmek için çeşitli kavramlar kullanılmıştır. En yaygın kullanılanı çok uluslu manasına gelen *"multinational"* ifadesidir. Bununla birlikte

---

[584]2010 yılı Global GSMH 62,9 trilyon ABD dolarına eşdeğer olmuş olup, bunun %76'i (47,8 trilyon ABD doları) özel sektör tarafından gerçekleştirilmiştir. Çok uluslu teşebbüslerin global GSMH içindeki payı %25 olup, 15,6 trilyon ABD dolarına eşdeğerdir. Çok uluslu teşebbüslerin yurt dışında ürettiği ürünün toplamı ise 6,6 trilyon ABD doları olmuştur. Diğer, bir ifadeyle, çok uluslu teşebbüslerin yurt dışı üretimi, global GSMH'n %10'ne eşittir.

[585]Haluk A Kabaalioğlu, **Çok uluslu İşletmeler Hukuku,** İKV Yayını, İstanbul, 1982, s. 1.

[586]Kabaalioğlu, s. 6-7.

transnational(uluslarötesi), international(ulusla arası), supranational (uluslar üstü), plurinational(çok uluslu) ve dünya ortaklığı, global ortaklıklar gibi kavramlarda kullanılmaktadır[587].

Bu tür teşebbüsler genellikle anonim şirket şeklinde kurulduğundan çok uluslu ortaklık, çok uluslu şirket şeklinde ifade edilmektedir[588]. Ayrıca işletme, firma terimleri de kullanılmaktadır[589]. Biz bu çalışma da "enterprise" teriminin karşılığı olan teşebbüs terimini kullanmayı tercih ettik. Zira teşebbüs kavramı ortaklığı da kapsayan geniş bir kavramdır.

Doktrinde yapılan bir tanıma göre *çok uluslu teşebbüs*, çeşitli ülkelerde değişik tabiiyette olan ancak, pay sahipliği, yönetimde kontrol veya sözleşme ile birbirine bağlı ve merkezi(ortak) bir yönetim altında faaliyetini sürdüren ve tek bir ekonomik işletme halinde çalışan şirketler topluluğudur[590] . Başka bir tanıma göre, birden fazla ülkede katma değer faaliyetleri tamamen veya kısmen sahip olan, kontrol eden ve yöneten şirket olarak tanımlanmıştır[591]. Çok uluslu teşebbüsler, özel çok uluslu teşebbüsler olabileceği gibi Devlet katılımlı çok uluslu teşebbüslerde olabilir.

Günümüzde Devlet katılımlı petrol şirketleri de yatırımlarını sınır dışına yaymakta, uluslararası yatırımcı özelliğine haiz olmaktadır. Örneğin, TPAO yatırımlarını sadece Türkiye'de yapmamakta, Azerbaycan, Irak ve Libya gibi diğer ülkelere TPAO yatırımları bulunmaktadır.

Devlet katılımlı çok uluslu teşebbüsler, petrol sektörü dâhil çeşitli sektörlerde faal olarak yatırım çalışmalarını yürütmektedir. Günümüzde, 650 tane Devlet katılımlı çok uluslu teşebbüs, dünyanın her tarafında 8500 adet yavru teşebbüsü ile doğrudan yatırım faaliyetini yürütmektedir. Bu şirketler, 2010 yılı global doğrudan yatırımın %11'nü gerçekleştirmişlerdir. En büyük 100 çok uluslu teşebbüs listesinde 19 adet Devlete ait çok uluslu teşebbüs bulunmaktadır. Burada dikkat çeken

---

[587]Bkz. Kabaalioğlu, s. 32.
[588]Reha Poroy, " Çok Uluslu Ortaklıklar ile İlgili Hukuki Sorunlar" **Kubalıya Armağan(Melanges Kubali)** Yeni Seri, Yıl 8, Sayı 11, İstanbul Üniversitesi Mukayesi Hukuk Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1974, s. 443.
[589]Poray, s. 443.
[590]Kabaalioğlu, s. 33. Çok Uluslu Teşebbüsler hakkında genel bilgi için ayrıca bkz. Suna Oksay, "Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi", **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi**, Sayı: 8, Ocak 1998,http://bsy.marmara.edu.tr/tr/makaleler/cokuluslu.htm.(24.01.2005), s. 1 vd.
[591]Smith, World, s. 51.

hususların birisi de Devlete ait çok uluslu teşebbüslerin %56'sının gelişmekte ve geçiş ekonomili ülkeler menşeli olmasıdır[592].

Devlet katılımlı çok uluslu teşebbüslerde, Devletin katılım oranı çeşitli şekillerde olabilmektedir. Bu bazen %10'den daha az olabileceği gibi, bazı durumlarda %100 Devlete ait çok uluslu teşebbüs olabilmektedir[593].

Devlet katılımlı çok uluslu teşebbüsler, en çok hizmet[594] ve imalat[595] sektöründe faaliyet göstermektedir. Maden ve petrol sektöründe ise toplam 48 adet Devlet katılımlı çok uluslu teşebbüs faaliyet göstermektedir. Petrol sektöründe, CNPC (Çin), Petróleos de Venezuela SA (Venezuela), Petronas (Malezya) şirketleri gibi, %100 Devlet kontrollü şirketler çok uluslu teşebbüsler faaliyette bulunduğu gibi, Eni SpA (İtalya, %30,3),Statoil ASA (Norveç, %67) Lukoil OAO (Rusya, %13,4) gibi Devlet hissesi daha düşük oranlarda olan şirketler de bulunmaktadır[596].

Her ülke kendi petrol şirketlerinin gelişimi için çeşitli yardımlar sağlamaktadır. Özellikle, doğal kaynakları kıt olan ülkeler, maden ve petrol kaynaklarını yurt dışında üreterek, ülkeye getiren şirketleri teşvik ve koruma politikası izlemektedir[597]. Gelişmiş ülkelerden Güney Kore petrol rezervlerine sahip olmasa bile, kendi şirketlerine destek vermekte, yurtdışında büyük petrol yatırım projelerini almasını teşvik etmekte ve enerji güvenliğini bu şirketlerin yurt dışında ürettiği petrolle sağlamayı amaçlamaktadır. Günümüzde, Kore şirketleri, Kore'nin tükettiği petrol kaynaklarının %12'sini yurt dışı yatırımlarından sağlarken, Kore'nin teşvikleri ile bu oranın daha da artması beklenmektedir.

---

[592]Devlet katılımlı çok uluslu teşebbüslere sahip ülkelerin başında, 54 şirket ile Güney Afrika, 50 şirket ile Çin, 45 şirket ile Malezya, 36 şirket ile Danimarka gelmektedir. Diğer en çok Devlet katılımlı çok uluslu teşebbüse sahip olan ülkeler ise sırasıyla, 32 şirket ile Fransa, 27 şirket ile Norveç, 21'şer şirket ile Birleşik Arap Emirlikleri ve Finlandiya, 20 şirket ile Hindistan, 19 şirket ile Kuveyt ve 18'şer şirket ile İsveç ve Almanya'dır.

[593]Devlet katılımlı çok uluslu teşebbüslerin %10'unda Devletin katılım oranı %10'undan azdır. Devlet katılımlı çok uluslu teşebbüslerin %32'de ise, Devletin katılım oranı %10-50 arasında değişmektedir. Devletin katılım oranı %51-100 arasında şirket ile toplam Devlet katılımlı çok uluslu teşebbüslerin %44'ini oluşturmaktadır. Günümüzdeki Devlet katılımlı çok uluslu teşebbüslerin %14 inde ise, Devletin kontrolü %100'dür. UNCTAD 2009, s. 29.

[594]Hizmet sektöründe Devlet katılımlı 455 adet çok uluslu şirket faaliyette bulunmakta olup, bu toplam Devlet katılımlı çok uluslu teşebbüslerin %69,7'ne eşittir.

[595]İmalat sektöründe 142 adet Devlet katılımlı çok uluslu teşebbüs faaliyette bulunmaktadır.

[596]UNCTAD 2009, s. 30.

[597]Tiryakıoğlu, s. 35.

Enerji alanında doğrudan yatırımların büyük bir bölümü çok uluslu teşebbüsler tarafından yapılmaktadır[598]. 2009 yılında yapılan petrol arama ve geliştirme yatırımlarını incelendiğinde bu yatırımların önemli bir kısmının çok uluslu teşebbüsler tarafından yapıldığı gözlenmektedir[599]. Buna göre, yabancı şirketlerin petrol arama ve üretimdeki payı %61'e eşdeğerdir. Hatta bu tür teşebbüslerin çok uluslu nitelendirilmesindeki unsurların birisi de, bu teşebbüslerin yabancı ülkelerdeki doğrudan yatırımlarıdır[600].

Çok uluslu teşebbüsler yurt dışındaki petrol yatırımlarını daha çok yatırım yapacağı pazarda kuracağı yavru teşebbüsler aracılığıyla yapmaktadır. O nedenle ana şirket-yavru şirket tanımının yapılması gerekmektedir. Uluslararası pazardaki faaliyetlerinde ve stratejik kararlarında kontrolü sürdürmek ve teknoloji kaybetmemek istememeleri, teşebbüsleri yan kuruluş açmaya itmektedir[601]. Yabancı pazarda markası tanınmış ve pazarı iyi bilen yatırımcı, yerel bir ortakla girdiğinde yaşanması muhtemel herhangi bir çatışma endişesi olmadığından bu yöntemi tercih edecektir. Ana şirketin, yabancı ülkedeki iştiraklerine "*foreign affiliates*" denilmektedir[602]. "Affiliated"ten anlaşılan şube ve acenteyi de kapsayacak şekilde geniş kavramdır[603].

Doğrudan yabancı yatırımcılar, bir ülkede şube ya da temsilcilik açabileceği gibi yavru şirket oluşturmak suretiyle de yatırım yapabilirler. Yabancı ülkede edinilen şirkete "*yavru şirket (subsidiary)*" veya "*tabi şirket*" denilmektedir[604]. Yavru şirketin bağlı olduğu şirkete-*ana şirket (parent company)* denilmektedir [605]. Türkçe'de "*affiliated*" teriminin karşılığı "*bağlı işletme*" terimi kullanılmaktadır[606]. Yavru şirket genellikle, ana şirketin elinde bulunan teknoloji, ticari sırlar, yönetim

---

[598]Kurdoğlu, s. 1.
[599]Örneğin 2009 yılında 5 büyük uluslararası petrol şirketleri ExxonMobil, 20,7 milyar, Royal Dutch Shell, 20,3 milyar, Chevron 17,7 milyar, BP, 14,7 milyar, Total ise 13,7 milyar dolar ABD yatırım yapmıştır. Bu 5 şirketin toplam yatırımı 87,1 milyar ABD dolarına eşdeğer olup, bu 2009 yılındaki toplam yatırımın 1/5'n e eşittir.
[600]F Rittner, "Çok Uluslu Teşebbüsler ve Bir Dünya Ekonomi Hukuku Olanakları" çev. Zühtü Aytaç, **BATIDER** C. IX, Haziran 1977, Sayı: 1, s. 119-133.
[601]Ulaş, s. 17.
[602]Nahit Töre, "Dünyada Yabancı Sermaye Yatırımları" Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye", Ankara 2001, www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/kitap2monu.html (31.01.2005).
[603]Poroy, s. 443.
[604]Oksay, s. 1.
[605]Töre, s. 76.
[606]Poroy, s. 443.

bilgileri, ticaret unvanı ve öteki kolaylıklardan yararlanma ayrıcalığına sahiptir[607]. Bunun karşılığında ise, kazanılan kârlar, kısmen veya tamamen ana şirkete kalır[608]. Özellikle teknoloji açıdan belirtmek gerekir ki, ana şirket, yavru şirkete teknolojiyi bedava vermemektedir, satmaktadır[609].

Türkmen Petrol Kanununda, *ana şirketin*[610] tanımı verilmiştir. Kanun, ana şirketin, yükleniciyi yönetmeye ve kontrol etmeye hukuk veren hisselerin %50'den fazlasına veya bunların kontrol paketine sahiplik eden şirket olarak tanımlanmaktadır (m.1/22). Yavru teşebbüs[611] ise, yükleniciyi kontrol eden veya yüklenici tarafından kontrol edinilen veya aynı anda yükleniciyi kontrol eden başka bir tüzel kişi tarafından kontrol edinilen tüzel kişiliktir. Burada kontrolden anlaşılması gereken, yönetmek ve kontrol etmek için en az %50 hisseye sahip olmak veya tüzel kişiliğin veya yüklenicinin stratejisini belirlemek ile ilgili yetkiler anlaşılması gerekmektedir. (m.1/23)

II. EV SAHİBİ DEVLETİN HAK VE BORÇLARI

A. Ev Sahibi Devletin Hakları

1. Yönetime Katılma Hakkı

Ürün paylaşım sözleşmelerinde, Devletin iki fonksiyonu bulunmaktadır, yani, Devlet bir tarafından bazı yükümlülükler üstlenirken, diğer taraftan kendisinin kamu hukuku fonksiyonu korumaktadır. Bunun sonucu olarak, ilkinde, Devlet ve yatırımcı sözleşme şartları kapsamında eşit taraf ise, diğerinde Devlet, yer altı kaynaklarıyla ilgili idari ve hukuk temelli kararlar alabilmektedir[612].

Ürün paylaşım sözleşmelerinde yatırımcılar tamamen serbest olmayıp, ev sahibi Devletin yönetime katılımı ve denetimi söz konusudur. Buradaki ev sahibi Devletin yönetime katılımı daha çok denetim amaçlıdır. Çoğu ürün paylaşım

---

[607]Oksay, s. 1.
[608]Oksay, s. 1. Ana şirket, yavru şirketi kontrolü altında tuttuğu için, kazancın ne şekilde kullanılacağı ana şirketin iradesine bağlıdır. Yavru şirket, genellikle sadece hukuki bir vasıta işlevini görmektedir.
[609]Töre, s. 78.
[610]Türkmen Petrol Kanununda ana şirket için *baş kompaniýa* terimi kullanılmıştır.
[611] Türkmen Petrol Kanununda yavru teşebbüs için *garyndaş kompaniýa* terimi kullanılmıştır. Garyndaş kelimesi, Türkmencede akraba kelimesinin karşılığını oluşturmaktadır.
[612]Paliashvili, Encats PSA Law, s.3.

sözleşmelerinde ev sahibi Devletin yönetime katılımını ve denetimi sağlamak amacıyla "yönetim komitesi" veya "ortak komite" adı altında özel birim kurulmaktadır. Ürün paylaşım sözleşmelerini ilkel imtiyaz sözleşmelerinden ayıran başlıca özelliklerinden birisi de ürün paylaşım sözleşmelerinde ev sahibi Devletin yönetime katılımı ve denetimidir. Bu nedenle, bazı ülkelerde petrol kaynaklarının denetimi için özellikle ürün paylaşım sözleşmelerinin tercih edilebileceği belirtilmektedir[613]. İlkel imtiyaz sözleşmelerinde, ev sahibi Devletin arama ve üretim üzerinde herhangi bir yönetim ve kontrolü söz konusu değildi[614]. Diğer bir ifadeyle, ev sahibi Devlet ürün paylaşım sözleşmesini akdetmekle riskini yabancı yatırımcıya vermek suretiyle milli sınırlarda petrol ve doğal gaz arama ve üretimini sağlamakta ve Devlet kontrolünü elinde tutmaktır [615] . Belirtelim ki, modern imtiyaz sözleşmelerinde, ilkel imtiyaz sözleşmelerinin aksine ev sahibi Devletin yönetime katılımı ve denetimi bulunmaktadır. Örneğin, Brezilya imtiyaz sözleşme örneğinde, imtiyaz sahibi, geliştirme programını Brezilya Milli Petrol Ajansına (ANP) onaylatmak zorundadır[616].(Kloz 6)

Ürün paylaşım sözleşmelerinde ev sahibi Devletin ilgili birimi ile yatırımcının ortak yönetimi söz konusudur[617]. Buradaki ev sahibi Devletin ilgili birimi petrol ajansı olabileceği gibi milli petrol şirketi de olabilir.

a. Yönetim Komitelerinin Oluşumu

Ürün paylaşım sözleşmelerinin akdedilmesinden itibaren veya yürürlüğe girmesinden itibaren belirli süre içinde taraflar Yönetim komitesi kurmakla görevlendirilmiştir. Bu süre bazı ülkelerde 30 gün olurken, bazı ülkelerde 90 gün olarak belirlenmektedir. Örneğin, Hindistan[618], Azerbaycan[619], Nijerya ve Irak Kürt bölgesel yönetimi uygulamasında sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren 30

[613]R. Osel-Hwere, "Can a Developing Country Like Ghana Control its Oil and Gas Resources Through Production Sharing Agreements?", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 8, Issue 4, November 2010, ss.2-22.
[614]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s. 31.
[615]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s.31.
[616]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s.33.
[617]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s. 31.
[618]Ürün paylaşım sözleşme modeli için bkz. http://petroleum.nic.in/nelp8a2.pdf (15.04.2012)
[619]Sözleşme için bkz.
http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/bp_caspian/bp_caspian_en/STAGING/local_assets/downloads_pdfs/pq/ACG_PSA.pdf m.5.1.(08.07.2012)

gün içinde yönetim komitesi oluşturulmalıdır. Bu süre, Pakistan uygulamasında 60 gün iken Türkmenistan [620] model sözleşmesinde bu süre 90 gün olarak belirlenmiştir[621].

Tarafların kaç üye atayacağı hususu ürün paylaşım sözleşmelerinde belirtilmektedir. Örneğin Hindistan ve Pakistan model sözleşmelerinde belirtiğine göre, taraflar ikişer üye atayacaktır. Türkmenistan model sözleşmesinde tarafların kaç üye atayacağı müzakere konusu olarak bırakılmıştır[622]. Ancak, bazı mevcut sözleşmelerde taraflara 4'er üye atama hakkı verildiği görülmektedir. Azerbaycan uygulamasında ise, taraflardan her biri 10'ar üye atayacaktır. Üye sayısı eşit olmak şartı ile azalabilir ve artabilir ancak, 4 er üyeden az olamaz. Taraflar yedek üye atayabilirler. Irak Kürt bölgesel yönetimi uygulamasında taraflardan her biri 2 üye seçecekleri belirtilmektedir.

Yönetim komitesi başkanı genellikle ev sahibi Devletin seçtiği üyeler arasından seçilirken, Pakistan modelinde başkan yatırımcının üyeleri arasından seçilmektedir. Başkan yardımcısı ise, hükümet şirketi üyeleri arasından seçilmektedir. Türkmen modelinde, Komitenin Başkanı, Petrol Ajansı İcra direktörü tarafından belirlenir ve Komite Başkanı Petrol Ajansı çalışanıdır. (Tüzük m.4) Komite Başkanının biri, Petrol Ajansı, diğeri Yüklenici tarafından belirlenecek iki yardımcısı bulunmaktadır. Eğer, Yüklenici bir joint venture şirketi ise, Yüklenici tarafından atanacak başkan yardımcısı ve komite üyeleri joint venture sözleşmesinin şartları uyarınca belirlenecektir.

Hindistan modelinde Hükümet tarafından atanan üyelerden biri Yönetim Komitesinin başkanı olurken, diğer hükümet üyesi başkan yardımcısı olacaktır. Yüklenici tarafından atanan üyelerden birisi ise, yönetim komitesi sekreteri olacaktır. Irak Kürt bölgesel yönetim modelinde Başkan ev sahibi tarafından, yardımcısı da yatırımcı tarafından seçilmektedir.

---

[620]Türkmenistan Model ürün paylaşım sözleşmesi Kloz.9.1.

[621]Shaw ve Gregorian, s.8.

[622]Türkmenistan Devlet Başkanın "Türkmenistan Devlet Başkanına bağlı Petrol Ajansını" kurmak ile ilgili 10 Mart 2007 tarih ve 8421 sayılı Kararı ile tasdik edilen Petrol Ajansının Personel listesinde belirtildiğine göre, o tarih itibariyle Türkmenistan'da, "Nebitdag" ve "Hazar" sözleşme alanları ile ilgili Yönetim Komitesi, "Blok 1" sözleşme alanı ile ilgili Yönetim Komitesi, "Çeleken" sözleşme alanı ile ilgili Yönetim Komitesi ve "Blok 11-12" sözleşme alanı ile ilgili Yönetim Komitesi bulunmaktadır. Aynı Karar ile tasdik edilen Petrol Ajansının Tüzüğünün 13. Maddesine göre, Petrol Ajansı İcra müdürü Yönetim Komitelerinin Başkanlarını Bakanlar Kurulunun onayını alarak atamaktadır.

Azerbaycan uygulamasında Yönetim Komitesinin başkanı Socar Devlet şirketi tarafından kendi üyeleri arasından atanmaktadır. Yönetim komitesi sekreteri Yüklenici tarafından kendi üyeleri arasından atanır.

b. Yönetim Komitesinin Karar Alması

Yönetim Komitesinin kararları nasıl alacağı hususu ürün paylaşım sözleşmelerinde belirlenmektedir. Ancak, bu komitelerin toplantısının yapılabilmesi için, Petrol ajansı ve yatırımcıyı temsil eden üyelerin belirli sayısı olması gerekmektedir. Toplantıya katılamayan bir üye, başka bir üyeye vekâlet vermekle oy kullanma hakkına sahiptir. Yönetim Komitesi, gerektiğinde uzmanlık isteyen konularda teknik ve diğer konularda uzmanı toplantıya davet edebilmektedir. İncelediğimiz ürün paylaşım modellerinde ve yürürlükte olan sözleşmelerde belirtildiğine göre, yönetim komitesi yılda en az 2 defa toplanmalıdır. Hindistan ve Pakistan modelinde, eğer üyeler aksini kararlaştırmadıysalar, Yönetim komitesinin arama döneminde en az 6 ayda bir, daha sonra ise 3 ayda bir toplanması gerektiği belirtilmektedir. (Kloz 6.7)

Yönetim Komitesi toplantısında kararlar oybirliği ile almalıdır[623]. Türkmen hukukunda yönetim komitesi karar alamazsa, bununla ilgili tarafların yöneticilerine haber verilmektedir. Nijerya[624] Hukukunda Yönetim Komitesi üyeleri arasında ittifak olmaz ise, uyuşmazlığı gidermek için uzman atanmakta, bunda da ittifak olmaz ise, tahkime gidilebilmektedir[625]. Hindistan modelinde, kararlar oybirliği ile alınmalıdır, ancak, oybirliği ile karar alınamadığı durumlarda, katılanların %70 çoğunluğu ile veya hükümet temsilcisinin desteklediği karar geçerlidir. (Kloz 6.13) Bu oran Pakistan modelinde %60 olarak belirlenmiştir. Azerbaycan uygulamasında Asgari iş programının uygulanması hariç diğer kararlar oybirliği ile alınmalıdır.

---

[623]Alfred Kjemperud, "General Aspects of Petroleum Fiscal Regimes", http://www.ccop.or.th/ppm/document/CAEXV5/CAEXV5DOC03_kjemperud.pdf (01.06.2012)
[624]Kiluange Tiny, "The JDZ Model PSC: A Legal Analysis", http://www.juristep.com/doc/jda_model_psc.pdf (01.06.2012).
[625]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s. 37.

c. Yönetim Komitesinin Görev ve Faaliyetleri

Komitenin ana görevi ürün paylaşım sözleşmesinin hayata geçirilişini kontrol etmektedir. Diğer bir ifadeyle, ev sahibi Devlet, yatırım faaliyetlerini, yatırımcının da içinde bulunduğu bir komite aracılığıyla kontrol etmektedir. Yönetim komitesi, Petrol Ajansının görevini yapabilmesi için gerekli yardım yapmakla da yükümlüdür. Bunun gibi, Yönetim Komitesi sadece, Petrol Ajansına, başka bir ifadeyle ev sahibi Devlete görevini icra etmesi için yardım yapmakla yükümlü olmayıp, aynı anda yatırımcıya petrol faaliyetlerini yürütebilmesi için yardım yapmakla da yükümlüdür. Buna göre, Yönetim Komitesi, petrol faaliyetlerini yürütmenin ana programını ve metotlarını da belirlemektedir.

Türkmenistan Devlet Başkanı tarafından 19 Aralık 1998 tarih ve 4001 sayılı Kararı[626] ile onaylanan "Sözleşme alanlarını yönetmek komitesi tüzüğü", Sözleşme alanlarında ortak kurulacak Komitelerin oluşum ve görevlerini belirlemektedir[627]. Türkmenistan ve diğer çeşitli ülkelerde uygulanan ürün paylaşım sözleşmelerini incelediğimizde, Yönetim komitesinin aşağıdaki görev ve fonksiyonunun olduğunu görmekteyiz.:

- Yatırımcıya petrol faaliyetlerini yürütmesinde yardımcı olmak;
- Petrol faaliyetlerini yürütmek ile ilgili Yatırımcının teklif ettiği metotların ülke içi hidrokarbon metoduna uygunluğunu kontrol etmek;
- Ürün paylaşım sözleşmesinin şartları uyarınca yatırımcı tarafından yıllık programı ve bütçeyi incelemek ve onaylamak;
- Masrafları ve giderleri kayıt altına almayı koordine etmek;
- Petrol faaliyetleri ile ilgili belgeleri, yazışmaları ve hesapları ürün paylaşım sözleşmesinin şartlarına, muhasebe kurallarına ve uluslararası petrol sanayinde kullanılan kurallara uygunluğunu sağlamak;
- Yatırımcıların yaptığı faaliyetleri ile ilgili raporlarını incelemek ve denetlemek;

---

[626] Türkmenistanyň Prezidentinip Aktlarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň Kararlarynyň Ýygyndysy, N.1, Yıl 1998.

[627] Her ne kadar söz konusu Karar ve Tüzük, 18.09.2005 tarih ve 7585 sayılı Türkmenistan Devlet Başkanı Kararı ile yürürlükten kaldırılmış olsa bile, mevcut Ürün paylaşım sözleşmelerin birçoğunun 18.09.2005 tarihinden önce akdedilmiş olduğunu da hesaba katarak, tüzük düzenlemelerinden bu çalışmada yararlanılacaktır.

- Petrol faaliyetlerini yürütmek ile ilgili yönetimsel, teknik ve finans-ekonomik açıdan teklifleri incelemek;
- İşleri yürütmek ve hizmet satın almak ile ilgili Yatırımcının yaptığı ihalelere katılmak;
- Sözleşme alanında inceleme işlerini yürütmek ile ilgili programına incelemek ve onaylamak;
- Yatırımcı tarafından keşif edilen sanayi açıdan üretilebilir rezervuarları geliştirme programını incelemek ve onaylamak;
- Ürün paylaşım sözleşmelerinde belirlenen sigorta ve doğayı korumak ile ilgili programları incelemek ve onaylamak;
- Bazı petrol faaliyetleri yürütmek ile ihaleler ile ilgili olarak yılın her çeyreğinde ihale programını ve tahmini bedeli yükleniciden rapor almak;
- Acil durumlarda ihale yapılacak ise, bununla ilgili raporları yükleniciden almak;
- İhale sonucu akdedilecek sözleşmeler konusunda yükleniciden rapor almak;
- Sanayi açıdan üretime başlamanın tarihini onaylamak;
- Hidrokarbon rezervlerinin hareketi ve üretim derecesini kayıt altına almak ve bunların denetimini sağlamak;
- Petrolün ve doğal gazın yılın her çeyreğinde üretimini kayıt altına almak;
- Tanzim edilecek ve tanzim edilmeyecek petrol giderlerinin kaydını yürütmek;
- Pazarlamak ile ilgili yılın her çeyreğinde programların onaylanması ve onların icrasını denetlemek;
- Geliştirme alanını belirlemek ve geliştirme programlarını onaylamak;
- Gerektiğinde denetçi atamak;
- Gerektiğinde teknik, finans ve diğer konularda alt komiteler oluşturmak;
- Muhasebe kuralları uyarınca muhasebe kayıtlarını denetlemek;
- Eğitim programlarını onaylamak;
- Terk programını ve terk masraflarını onaylamak;
- Satın alma prosedürlerini belirlemek;

2. Yatırımı Denetleme Hakkı

Ev sahibi Devletin Ürün Paylaşım sözleşmeleri üzerinde, düzenleyici gözetim hakkı vardır. Ev sahibi Devlet, yatırımcının faaliyetlerini ortak kurdukları Yönetim komitesi aracılığıyla denetlerken, burada doğrudan doğruya denetlemektedir. Örneğin, Endonezya modelinde, 1.29. nolu kloza göre, ürün paylaşım sözleşmesinin yürürlüğe girebilmesi için sözleşmenin hükümet tarafından onaylanması gerekmektedir. Sözleşme sona erdiğinde, Yüklenici ev sahibi Devletin kurallarına göre, sözleşme alanını islah etmekle yükümlüdür.(kloz 5.2.5(c)) Pertamina şirketinin ve hükümetin, yüklenicinin ve gerektiğinde yüklenicinin bağımsız denetçilerinin hesap defletlerini ve hesaplarını denetleme hakkına sahiptir[628].

Türkmen hukukunda Petrol Ajansının görevleri sayılırken, Petrol Ajansının, petrol faaliyetleri yürütülürken, faaliyetin yürütülmesine, faaliyet yürütülürken Türkmenistan kanunlarına uyulup uyulmadığına, Lisansın ve sözleşmenin şartlarının icra edilip edilmediğine kontrol etmekle yükümlü tutulmuştur. (m.7/6) Bunun gibi, Yüklenicinin çevreyi korumak, halkın canını ve sağlığını korumak, sağlıklı ve güvenli iş şartlarını oluşturmak gibi yükümlülüklerini icra edip etmediğini de kontrol etmekle yükümlüdür. (m.7/7).

Türkmen Petrol Kanunun 30. Maddesine göre, Petrol Ajansının petrol faaliyetlerine Devlet denetimi yapma yetkisinin bulunduğu belirtilmektedir. Diğer Devlet idareleri de kendi görevleri sınırlarında, petrol faaliyetlerine yönelik Devlet denetimini yapabilirler, ancak, bunun için önceden Petrol Ajansından yazılı onay almalıdır. Hukuk idareleri ise, kendi görevleri dâhilinde Devlet denetimini yapabilirler, ancak, bununla ilgili Petrol Ajansa haber vermelidir. Burada, diğer Devlet idareleri önceden Petrol Ajansından yazılı onay almak gerekirken, hukuk idareleri bununla ilgili sadece haber vermelidir.

Türk Petrol Kanununa göre, Bakan ve Genel Müdür Petrol Kanunun kendilerine verdiği görevleri yaparken gerekli gördükleri her türlü soruşturmayı yapmaya delilleri tetkike ve soruşturma ile ilgili petrol müesseslerinin bütün işlem, hesap ve kayıtlarını tetkike, petrol faaliyeti ve tesisatını denetlemeye yetkilidir.(m.27) Faaliyetlerin denetimi hususu Yeni Petrol Kanununda da düzenlenmiştir. Yeni

[628]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s. 42.

düzenlemede, yürürlükteki Kanunun aksine, yetkiyi Bakan ve Genel Müdürle sınırlamamış, daha geniş şekilde düzenleme yapmıştır. Buna göre, Petrol Kanunun uygulanması ile ilgili görevli kamu personeli veya bunların temsilcileri yukarıda söz edilen görevleri yapmaya yetkilidir, ancak, bunu yaparken petrol işleminin normal seyrini aksatmaksızın inceleme ve testler yapmalıdır. Petrol hakkı sahibi ise, bu görevleri yaparken görevlilere yardım etmekle yükümlüdür.(m.11)

Nijerya modelinde, hükümet onayı olmadan ürün paylaşım sözleşmesi kapsamında çalışan Nijeryalı işçi işten atılamaz. (Kloz 14,6). Bunun gibi, tankerler hükümet tarafından belirlenen standartlara uymak zorundadır[629]. (Ek D.Kloz 5.7)

Çin modelinde, düzenleyici gözetime ilişkin şartları incelediğimizde, Yüklenicilerin ilgili Devlet ajansında tescil olmak zorunda olduğunu görüyoruz. (Kloz 8.2) Hükümet tüm Geliştirme programını da onaylamalıdır[630]. (Kloz 11.6)

Ekvator Gine modelinde, Maden, Sanayi ve Enerji Bakanlığı, Petrol Kanunu ve ürün paylaşım sözleşmesinin şartları gereğinde Yüklenicinin sözleşme alanındaki petrol faaliyetlerini denetlemekle yükümlüdür.(Kloz 1.2.1) Bunun gibi, sözleşme yürürlüğe girmesinden itibaren 60 gün, her takvim yılı başlamadan en geç 90 gün öncesinden Yüklenici, yıllık çalışma programını ve bütçeyi hazırlamalı ve Bakanlığa onaylatmalıdır (Kloz 4.1) Hidrokarbonun bulunmasıyla ilgili iş değerlendirme Programının da Bakanlık tarafından onaylanması gerekmektedir. (Kloz 5.2.1) Ticari buluş gerçekleştiğinde, geliştirme ve üretim programın da Bakanlık tarafından onaylanmalıdır. (Kloz 5.5.1) Ham petrolün Pazar fiyatını Bakanlık ve yüklenici birlikte kararlaştırmalıdır. (Kloz 10.2.1)

Ekvator Gine[631] modelinde, milli petrol şirketi ile yatırımcı iç ilişkilerini düzenlemek için faaliyet sözleşmesini akdetmektedir. Buna göre, milli petrol şirketi idari operatör, yatırımcı ise, teknik operatör olmaktadır[632].(Kloz 6.2) Ürün paylaşım sözleşmesine göre, sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren 45 gün içinde

---

[629]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s. 44.
[630]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s. 46.
[631]2006 tarihli Model ürün paylaşım sözleşmesine göre, Sözleşmenin tarafları hükümet(hükümet adına Maden, Sanayi ve Enerji Bakanlığı), hükümetin milli petrol şirketi (Guinea Ecuatorial De Petróleos) ve yatırımcı yüklenici şirkettir. Model ürün paylaşım sözleşmesine bkz.
http://www.equatorialoil.com/PDFs/Model%20PSC_2006_English.pdf(08.07.2012)
[632]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s. 39.

Yüklenici, Ortak İşletme Sözleşmesinin taslağını Bakanlığa sunmalıdır[633]. Ortak İşletme sözleşmesi ve tüm ekleme ve değişikleri Bakanlık tarafından onaylanmalıdır. Yüklenici bu sözleşmede Teknik operatör olurken, Milli petrol şirketi idari operatör olmaktadır.(Kloz 6.2)

3. Yatırımcının Payını Öncelikli Satın Alma Hakkı

Ev sahibi Devlet, ürün paylaşım sözleşmeleri kapsamında, üretilen petrolden kendi payını almaktadır. Ancak, bazı ülke hukuklarında ev sahibi Devlete, yüklenicinin payını öncelikli satın alma hakkı da verilmektedir. Ancak, yatırımcının payı satın alınırken, Pazar rekabeti şartlarında ve ticaret sözleşmeleri ile satın alınması gerekmektedir. Yani, buradaki ev sahibi Devletin hakkı sadece öncelikli satın alma hakkıdır. (Türkmen Petrol Kanunu m.28/1) Türkmen Petrol Kanunu ayrıca Petrol Ajansına, iç pazarın ihtiyacını karşılamak amacı ile yatırımcının payını öncelikli satın alma hakkı bulunmaktadır. (m. 28/2). Bu bent arasındaki başlıca fark, ilkinde Petrol Ajansı istediği zaman Pazar rekabeti şartlarında Yüklenicinin payını öncelikli satın alma hakkı varken, ikinci de, ancak, iç tüketimin ihtiyaçlarını karşılamak için öncelikli satın alma hakkı varken, bu durumda, ev sahibi Devletin iç tüketimi için petrolün yeterli olmaması gerekmektedir. Ancak, bu durumda, Pazar rekabeti şartı Kanunda belirtilmemiştir.

4. Petrolü Zorla Alma Hakkı

Savaş, savaş tehlikesi, doğal afet veya diğer olağanüstü durumlarda, ev sahibi Devletin Yükleniciye ait petrolün tamamını veya bir kısmına el koyma hakkı bulunmaktadır. Türkmen Hukukunda bu hak Türkmenistan Bakanlar Kuruluna verilmiştir. Buna göre, Bakanlar Kurulu bu durumlarda, daha sonra geri ödemek şartı ile el koyma hakkına sahiptir. El konulacak petrol miktarına olağanüstü durumun devam ettiği süre zarfında Türkmenistan'ın ihtiyaçlarının gerektiği ölçüde Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmektedir. Türkmenistan Bakanlar Kurulu,

[633] Ortak İşletme Sözleşme taslağı sunulurken, AIPN kuruluşunun en son model sözleşmelerinden yararlanmalıdır.

yüklenicinin el konulan petrolü, petrol ile veya nakit ile adaletli fiyat belirlemek ile yükleniciye ödemeyi garanti etmektedir. (m.29/2)

5. Bonus Alma Hakkı

a. Genel Olarak Bonus

Bonus, ürün paylaşım sözleşmesinde, ev sahibi Devletin hanesine yazılan gelir kalemidir. Günümüzde, dünya Devletlerinin % 40'nün petrol sanayide bonus öngördüğü ifade edilmektedir[634]. Sözleşme imzalandığı zaman "imza bonusu" olabileceği gibi, ticari keşif gerçekleştiği zaman "keşif bonusu"da söz konusu olabilir. Bunun gibi, üretim aşamasına geçildiğinde ödenen "üretim bonusu" da ödenebilmektedir[635]. Bonus ev sahibi Devlet için nispeten düşük miktarda bir gelir kalemidir[636].

Türkmen Petrol Kanunda, yüklenicinin petrol faaliyetini yürütürken ödeyeceği vergi ve ödemeler sınırlı şekilde sayılmıştır. Buna göre, Yüklenici, kurumlar vergisi, devlet hissesi ve ilgili bonusları ödeyecektir. Türkmen Petrol Kanunu, bonusları, sözleşme imzalandığında ödenen bonus, sanayii açıdan keşfin gerçekleştiği durumlarda ödenen bonus ve hidrokarbon kaynaklarının sözleşmede belirlenen belirli seviye çıkmasında ödenecek bonus ve sözleşmede belirlenen diğer bonuslar olarak saymıştır.(m.48)

(1) İmza Bonusu

Ürün paylaşım sözleşmesi imzalandığı zaman, yatırımcı ev sahibi Devlete belirli miktarda imza bonusunu ödemektedir[637]. İmza bonusunun dünya genelinde ev sahibi Devletin petrol yatırım sözleşmelerinden aldığı payının %5'nü oluşturduğu belirtilmektedir[638].

---

[634]Johnston ve Johnston, s. 3.
[635]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s.101.
[636]Demir, s. 153.
[637]Johnston, s. 200.
[638]Johnston ve Johnston, s.2.

İmza bonusu bir defada ödenmektedir[639] ve geri alınamamaktadır. İmza bonusu petrol keşif edildiğinde elde edilecek gelirin yanında çok küçük oranlarda kalmaktadır[640]. Ancak, buna rağmen, imza bonusu risk grubuna dâhil edilmektedir. Çünkü imza bonusu sözleşme imzalandığı anda ödeneceği için daha üretime elverişli petrolün bulunup bulunmayacağı belirsizdir[641]. İmza bonusunun oranları ülkeden ülkeye değiştiği gibi, aynı ülke içi projeden projeye göre de değişebilmektedir[642]. Bazı sözleşmelerde bu oran milyon dolarla ifade edilirken bazı sözleşmelerde ise 100 milyon dolarla ifade edilmektedir[643]. Örneğin Mobil şirketi 1997 yılında Venezüella hükümetine 100 milyon dolar imza bonusunu ödediğini rapor etmiştir [644] . Azerbaycan'ın Omar ve Osman ürün paylaşım sözleşmesinde ise, 300 milyon Amerikan doları bonus öngörülmüştür.(m.29). Ancak bunun %50'si imza bonusu olarak belirlenmiş olup, imza bonusu olarak öngörülen 150 milyon ABD doları sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren 30 gün içinde ödenecektir. (m.29.2) Nijerya'da imza bonusu genellikle 25-200 milyon ABD doları arasında değişmektedir[645]. Ancak 2005 yılında bir Hindistan şirketi Nijerye'ya 310 milyon ABD doları imza bonusu ödemiştir[646].

İmza bonusu, karşılanabilir giderlere de dâhil değildir[647]. Türkmen Petrol Kanunun 50. Maddesinde *karşılanamayan giderlerin* neler olduğu sayılmış ve bunların arasında sözleşme imzalandığında bir defalık ödenen imza bonusu da bulunmaktadır. İmza bonusu, genellikle, kurumlar vergisi hesaplanırken, kesinti olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Ancak, Türkmen Petrol Kanunun "Vergiler ve Ödemeler" başlıklı 48. Maddesinde, imza bonusu, birer sınırlı ödemeler arasında sayıldığı için, Türkmen hukukunda imza bonusu kurumlar vergisi hesaplanırken, kesinti olarak kullanılamaz.

Türkmen modelinde, imza bonusunun sözleşme yürürlüğe girmesinden itibaren 30 gün içinde ödeneceği belirtilmektedir. (Türkmen Model ÜPS m.32) Irak Kürdistan bölgesi ürün paylaşım sözleşmesine göre, sözleşmenin yürürlüğe

---

[639]Karakayalı, s.89.
[640]Johnston ve Johnston, s.3.
[641]Johnston ve Johnston, s.3.
[642]Johnston ve Johnston, s.3.
[643]Oliveira, s.56.
[644]Sands, 12.
[645]Mujakperuo, s.11.
[646]Hickey, s.18-19.
[647]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s.101.

girmesinden itibaren 30 gün içinde imza bonusu ödenmelidir.(Kloz 32.1) Bunun gibi, Kıbrıs ve Ekvator modelinde de sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren 30 gün içinde imza bonusu ödenmesi gerektiği belirtilmiştir.

(2) Ticari Keşif Bonusu

Ticari keşif bonusu her zaman uygulanan bir bonus değildir ve genellikle mütevazı miktarlarda belirlenmektedir[648]. Ticari keşif bonusu risk grubuna dâhil değildir. Diğer bir ifadeyle, bu bonus üretime elverişli petrol bulunduğunda ödendiği için yatırımcı için bir risk oluşturmamakta[649], çünkü yatırımcı üretime başlamakla kazanç elde edecektir.

İmza bonusunda olduğu gibi, ticari keşif bonusu da Türkmen Petrol Kanununda "Vergiler ve Ödemeler" başlığı altında sayılmıştır. 1997 tarihli Türkmen modelinde, ticari keşif bonusu belirtilmemiştir [650] . Ticari bonus, örneğin Kazakistan'da uygulanan vergi rejimine göre, kanıtlanmış petrol rezervinin %0,1 üzerinden ödenir ve keşfin ilan edildiği tarihteki Uluslararası piyasalarda (Londro) ilan edilen petrol fiyatı üzerinden hesaplanır[651].

(3) Üretim Bonusu

Sözleşme şartları uyarınca, ticari üretime başlandıktan sonra, yatırımcının ev sahibi Devlete belirli miktarlarda üretim bonusu ödemesi kararlaştırılabilir. Bu miktar genellikle, sözleşme belirlenen miktarlara ulaşıldığında ödenmesi öngörülmektedir. Örneğin, günlük 20 bin varil üretim seviyesine ulaşıldığında 2 milyon ABD doları, günlük 40 bin varil seviyesine ulaşıldığında 4 milyon ABD doları şeklinde kararlaştırılabilmektedir[652]. Liberya model sözleşmesinde, 3 aşama belirtilmiş olup, ilk aşama günlük 30 bin varil üretim seviyesiyken, ikinci aşama

---

[648]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s.101.
[649]Johnston ve Johnston, s.3.
[650]Türkmen Model Ürün Paylaşım Sözleşmesi 20 Mart 1997 yılında hazırlanmış ve bu model hazırlanırken 1996 tarihli Türkmen Petrol Kanunu temel alınmıştır. 1996 tarihli mülga Kanununda ise, sadece, imza bonusu ve üretim bonusu öngörülmüş ve bu bonuslar emredici olarak değil de, sözleşmede taraflarca belirlenebilecek bonuslar olarak sayılmıştır. 2008 tarihli Petrol Kanunun kabulünden sonra imzalanacak ürün paylaşım sözleşmelerinde ise, diğer bonuslara ek olarak ticari keşif bonusu da eklenmelidir.
[651]Karakayalı, s.89.
[652]Johnston, s.72.

günlük 50 bin varil üretim seviyesi belirlenmiştir. Üçüncü aşama ise, günlük 100 bin varil olarak tespit edilmiştir.(Kloz.19.1) Üretim bonusları için genellikle 2-3 seviye belirlenirken Ekvator modelinde, üretim bonusları beş ayrı seviye belirlenmiştir. (Kloz.11,3)

Genellikle model sözleşmelerde bonuslar müzakere konusu kabul edilerek bonus miktarları belirtilmezken, bazı ülkeler bonus miktarlarını model sözleşmelerinde açık yazmaktadır. Örneğin Pakistan modelinde ticari üretimin başlamasından itibaren 1 milyon ABD doları üretim bonusu ödenmesi öngörülürken, 200 milyon fit günlük üretim seviyesine çıktığında 2 milyon, 600 milyon fit günlük seviyesine çıktığında ise, 5 milyon ABD doları bonus ödemesi öngörülmüştür. Kloz.24.1)

Irak Kürdistan bölgesi ürün paylaşım sözleşmesine göre, ticari keşfin yapılmasından sonra ilk üretimin başlamasından itibaren 30 gün içinde, Yüklenici üretim bonusunu ödemelidir.(Kloz.32,3) Belirli ürün oranına ulaştığında tekrar üretim bonusu ödenmesi gerekmektedir. Bunun gibi, Kıbrıs modelinde de, çeşitli üretim seviyeler için ayrı üretim bonuslar belirlenmiştir. (Kloz 30.1)

Azerbaycan'ın Omar ve Osman ürün paylaşım sözleşmesine göre, günlük üretim seviyesi 40 bin varile çıktığında, Yükleniciler 30 gün içinde toplam bonusun %25'i oranında üretim bonusu ödeyeceklerdir. (m.29.2). Buna göre, Yükleniciler bu üretim seviyesine çıktığında toplam 75 milyon ABD doları değerinde üretim bonusu ödeyeceklerdir.

Üretim bonusu da, ticari keşif bonusu gibi, risk kategorisinde değerlendirilen bonus değildir[653]. Çünkü artık petrol üretilmeye başlamıştır ve yatırımcının bu şartlarda kar etmesi beklenir.

Türkmen Petrol Kanununda, üretim bonusu da diğer bonuslar gibi, "Vergiler ve Ödemeler" başlığı altında sayılmıştır. Üretim bonusu ile ilgili hususlar Türkmen model sözleşmesinde de belirtilmekte olup, 3 adet kümülatif üretim için ayrı-ayrı üretim bonusu miktarları belirlenmiştir. (m.32.2) Tüm bonuslar Petrol Ajansına ödenmektedir. Türkmen Petrol Kanununda, bonuslar, Petrol Ajansının gelirleri arasında sayılmıştır.(m.51/1,2)

---

[653]Johnston ve Johnston, s.2.

Azerbaycan, Kıbrıs, Ekvator ve Hindistan modellerinde de bonusların karşılanan giderlerden kabul edilmeyeceği belirtilmiştir.

6. Devlet Hissesi Alma Hakkı

Ev sahibi Devlet üretilen petrolden ilk olarak Devlet hissesi alma hakkına sahiptir. Bu hak, yatırımcı masraflarını karşılamadan önce doğmaktadır. Ancak bazı Devletlerde yatırımcının masraflarının karşılanmasını Devlet hissesi kesilmeden de almasına olanak sağlanabilir.

7. Pay Alma hakkı

Ev sahibi Devlet ürün paylaşım sözleşmesi ile üretilen, Devlet hissesi ve karşılanan masraflar çıkarıldıktan sonra bakiye petrolden pay alma hakkına sahiptir.

B. Ev Sahibi Devletin Borçları

1. Petrol Hakkını Verme Borcu

a. Genel Olarak Petrol Hakkı

Hidrokarbon kaynaklarının mülkiyet hakkına sahip olan ev sahibi Hükümet, bu hidrokarbon kaynaklarını milli birimleri tarafından geliştirebileceği gibi yabancı yatırımcıları çekmek yöntemiyle de geliştirebilir. Yabancı yatırımcı çekildiği durumda, ürün paylaşım sözleşmesinin özelliği gereği, Ev sahibi Devlet mülkiyet hakkını devretmemekte, sahanın aranması, geliştirilmesi ve üretim için belirli çerçevede hak vermektedir. Bu hakka petrol hakkı denilmektedir. Türk doktrininde yapılan bir tanıma göre, petrol faaliyeti kavramı içerisine giren petrol sanayi dallarından çalışabilmek amacıyla alınan yetki petrol hakkını meydana getirmektedir[654].

[654]Göger, Petrol, s.93.

Ürün paylaşım sözleşmelerinde, ev sahibi Devlet yatırımcıya, sadece yeraltı kaynakları ile ilgili belirli hakları vermekte, yeraltı kaynakların mülkiyet hakkını vermemektedir[655]. Diğer, bir ifadeyle, petrol ve petrol sahası üzerindeki mülkiyet hakkı Devletindir ve kalmaya devam etmektedir[656].

Devlet, yatırımcıyı riski ve yatırımı yatırımcıya ait olmak üzere davet etmekte, bunun karşılığında herhangi bir ödeme yapmamaktadır. Eğer, işletmeye elverişli petrol bulunursa, Devlet petrolün belirli hissesini yatırımcıya vermekte, işletmeye elverişli petrol bulunmaz ise, yatırımcıy herhangi bir ödeme yapmamaktadır[657]. Buna göre, bir ülkede petrol faaliyetini icra edebilmek için, ülkenin ilgili birimlerinden ilgili izin almak gerekecektir. Örneğin, Türkmenistan'da ilgili lisanslar alınmadan herhangi bir petrol faaliyeti icra edilemez. (TMPK m.9) Bunun gibi, 6326 Sayılı Petrol Kanunun 5. Maddesine göre, müsade, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi veya belge almadan hiç bir petrol faaliyeti yapılamaz. 5574 Sayılı Türk Petrol Kanununda bu yönde düzenleme yapılmış, araştırma izni, arama ruhsatnamesi ve işletme ruhsatnamesi alınmadan hiç bir petrol işlemi yapılamayacağı düzenlenmiştir.(m.4)

Petrol hakkı, Türk hukukunda bir araştırma izninden, arama ruhsatnamesinden veya işletme ruhsatnamesinden doğan hak olarak tanımlanmıştır. (Petrol Kanunu m.2) Türk hukukunda, petrol hakkı kavramına, arama ve işletme ruhsatnamesi ile birlikte, araştırma izni de girmektedir. Buna göre, araştırma izni[658], sınırları belli bir alanda araştırma yapmak üzere Genel Müdürlükçe[659] verilen izindir. Araştırma izni sahibine ise, "Araştırıcı" denilmektedir. Arama ruhsatnamesi ise, Petrol Kanununa göre verilen petrol arama ruhsatnamesine verilen isimdir. Arama ruhsatnamesi sahibine ise, "Arayıcı" denilmektedir. Petrol Kanununa göre, verilen petrol üretim ruhsatnamesine ise, işletme ruhsatnamesi denilmektedir. Ruhsatname sahibine ise, "İşletmeci" denilmektedir.

---

[655]Patton, s. 72.
[656]Paliashvili, Encats PSA Law, s.2.
[657]Paliashvili, Encats PSA Law, s.3.
[658]Şu an yürürlükte bulunan 6326 Sayılı Kanunun tanımına göre, araştırma iznine, "müsaade" denilmektedir.
[659]Genel Müdürlük, Petrol İşleri Genel Müdürlüğüdür.

b. Petrol Hakkının Özellikleri

Petrol hakkının bazı özellikleri bulunmaktadır. İlk olarak, petrol hakkı iktisap edildiği zaman o arazide petrolün bulunup bulunmayacağı çok kere bilinmemektedir[660]. Bu husus özellikle ürün paylaşım sözleşmelerinde açıkça ortaya çıkmaktadır. Ürün paylaşım sözleşmesinin özelliği gereği, bu riski yatırımcı üstlenmektedir. Petrol yeraltında hareket eden özelliğine sahiptir. Petrol hakkı tesis edilirken, petrol hakkının hangi araziyi kapsadığı yüzeyden belirlenmektedir. Buna göre, yeraltındaki petrolün hareket etmesi halinde, petrol hakkı sahibinin bu aynı hakkına dayanarak göç eden petrolü takip etme hakkı yoktur[661]. Petrol hakkı, kendine özgü ayni hak[662] olarak kabul edilmektedir[663]. Maden Kanun'unun 38/4 maddesinde " Madenler üzerinde iktisap edilecek haklar tescil edilmedikçe hüküm ifade etmez" hükmü yer almaktadır. Bu maddeden anlaşılacağı üzere madenler üzerindeki ayni haklar sadece sicil aracılığıyla kurulabileceğidir. Buna göre maden sicili madenler üzerindeki ayni haklar bakımından kurucu etkiye sahiptir[664]. Petrol hakkının diğer bir özelliği de, petrol hakkı ile tesis edilen ayni hak bir kere kazanıldıktan sonra arzın mülkiyetinden ayrılmakta ve yüzeydeki mülkiyetin el değiştirmesi veya sınırlandırılmasından etkilenmemektedir[665]. Özel mülkiyet konusu yapılamayan, Devletin hüküm ve tasarrufu altında olan madenler her nasılsa tapuya kaydedilmiş olsa dahi kazandırıcı zamanaşımı ile kazanılamaz.[666] Eski Medeni Kanununda madenleri taşınmaz olarak kabul edilmekteydi (EMK m.911). Ancak 1985 tarihli ve 3213 sayılı Maden Kanunu ve 6236 sayılı Petrol Kanunu ile madenler ayrıca düzenlenerek Medeni Kanununun uygulama alanından çıkarılmış olduğundan Yeni Medeni Kanunda madenler taşınmaz olarak sayılmamıştır[667].

---

[660]Göger, Petrol, s.95.
[661]Göger, Petrol, s.96.
[662]Eşya üzerinde doğrudan doğruya hâkimiyet sağlayan ve herkese karşı ileri sürülebilen haklara ayni hak denilmektedir. Oğuzman, Seliçi ve Oktay-Özdemir, s.3.
[663]Göger, Petrol, s.94; Özdamar, s. 321.
[664]Esener ve Güven, s. 363.
[665]Göger, Petrol, s.96.
[666]Esener ve Güven, s. 204.
[667]Ertaş, s.145; Esener ve Güven, s. 145; Akıntürk, s. 61-62.

2. Münhasır Bölgeyi Teslim ve Yatırıma Elverişli Tutma Borcu

Ev sahibi Devlet, yatırımcının arama, geliştirme ve üretim yapabilmesi için sözleşmeyle belirlenen alanı Yatırımcıya teslim etmekle yükümlüdür. Bunun gibi, Ev sahibi Devlet yatırımcının yatırımını güvenli bir şekilde yürütülebilmesi için yatırım bölgesine ilişkin 3. Kişilerin hak iddiasına karşı korumakla yükümlüdür.

3. Üretim Lisansı Verme Borcu

Ürün paylaşım sözleşmesinde bazen sadece arama lisansı verilerek keşif gerçekleştiği durumlarda üretim lisansı vermek belirlenmiş olabilir. Ürün paylaşım sözleşmesiyle başlıca ve esas amacı üretim yapmak olduğundan keşif gerçekleştiği durumlarda Ev sahibi Devlet üretim lisansı vermekle yükümlüdür.

III. ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİNDE YATIRIMCININ HAK VE YÜKÜMLÜKLÜKLERİ

A. Yatırımcının Hakları

Yatırımcının ev sahibi Devletin kanunları ile belirlenen ve sözleşme ile belirlenen faaliyetlerini yürütebilmeleri için geniş hak ve hukukları bulunmaktadır. Her ülke hukukuna göre değişmekle birlikte, genellikle yatırımcıya aşağıdaki hak ve hukuklar verilmektedir. Yüklenicinin hukukları Operatör içinde geçerlidir. Ancak, Yüklenicilerden biri Operatör ise, bu Yüklenici, Petrol Kanunu uyarınca, döviz, vergi ve gümrük ile ilgili haklara sahip olduğu gibi bunlarla ilgili yükümlülükleri de bulunmaktadır. Eğer, Yüklenicinin şirketler grubu kapsamındaki operatör dâhil olmak üzere, Operatör üçüncü şahıs ise, Türkmen Petrol Kanunu ve diğer mevzuatında Taşeronlar için belirlenmiş döviz, vergi ve gümrük kurallarından kaynaklanan hak ve borçlar, üçüncü şahıs operatörlere de verilmektedir. (TMPK m.35)

1. Arama ve Üretme Hakkı

Arama Lisansı sahibi, Petrol Kanunu ve Arama Lisansının şartları uyarınca petrol kaynaklarını arama hakkı bulunmaktadır. Bunun gibi, Arama Lisans sahibinin sözleşmede belirtilen arama işi ile ilgili petrol faaliyetlerinin diğer çeşitlerini yapma hakkı da bulunmaktadır. (TMPK m.17/1)

Arama Lisansı sahibi, sanayi açıdan üretilebilir petrol bulduğu durumda, sözleşme şartlarına uygun olarak başvurarak, o sözleşme alanı için üretim lisansını öncelikli alma hakkına sahiptir.(TMPK m.17/2) Üretim lisansı sahibi, Petrol Kanunu, Lisansın ve sözleşmenin şartlarına uygun olarak sözleşme alanında üretim faaliyetini gerçekleştirme hakkına sahiptir.(TMPK m.17/3)

a. Arama ve Üretim Hakkının İspat Aracı Olarak Lisans

Türkmen hukukuna göre, Türkmenistan'da hidrokarbon faaliyetinde bulunabilmek için ilgili lisans almak zorunlu olup, lisans alınmazdan bu tür faaliyette bulunulamaz. (TMPK m. 14/1). Burada söz edilen lisans Türk hukukunda kabul edilen yatırım modeli olarak lisans olmayıp, Türkmen Petrol Kanununda belirlenen yatırım modellerinden herhangi birini tercih etsen bile, akdedilen sözleşme uyarınca alınması gereken belgedir. Buna göre, lisans, arama ve üretim hakkının alındığını gösterir bir belgedir. Diğer bir ifadeyle, petrol hakkının karinesi ruhsatname veya lisans denilen ispat vasıtalarıdır. Türkmen Petrol Kanununa göre, lisans, Yükleniciye ve Operatöre Petrol Ajansı tarafından verilen, Petrol Kanunu hükümleri uyarınca petrol faaliyetlerini ya da petrol faaliyetlerinin ayrı-ayrı çeşitlerini icra etmeye izin veren hukuk belgesi olan hukuk aracıdır. (TMPK m.1/8)

b. Lisansın Türleri ve Süresi

Türkmen Petrol Kanunu 3 çeşit lisans türü saymış olup, arama lisansı, üretim lisansı ve arama-üretim lisansı Türkmen Petrol hukukunun öngördüğü lisans türleridir.

(1) Arama Lisansı

Arama lisansı 6 yıla kadar süre için verilebilir.(TMPK m.16/1) Ancak, duruma göre, arama lisansının süresi ikişer yıllık süre ile 2 defa uzatılabilmektedir. (TMPK m. 16/2). Kanunda, Lisans sahibine bazı durumlarda arama lisans süresini ek makul süreye kadar daha da uzatma talep etme hakkı tanınmıştır. Ancak, bunun için, Yüklenicinin sözleşme alanında verilen sürede bulgu[668] gerçekleştirmiş olması, bu bulgunun değerlendirmesi için mevcut sürenin az olması gerekmektedir. (TMPK m. 16 /3) Böylece, Türkmen hukukuna göre, arama süresi en fazla 10 yıl olarak düzenlenmiştir.

Türk Petrol hukukuna göre, arama süresi 4 yıldır. (m.55/1) Ancak, gerektiğinde arama ruhsatnamesinin süresi her defasında 2 yıl olmak üzere 2 defa uzatılabilir. Buna göre, arama ruhsatnamesinin süresi en fazla 8 yıl olabilir.(m. 55/3) Ancak, bir arayıcı, kendi sahasında bir keşif yaptığı takdirde Genel Müdürlük 3 yılı aşmamak üzere arayıcının petrollü araziyi tespit etmesine imkân verecek yeterli bir zaman kadar ruhsatname süresini uzatabilir. Görüleceği gibi, bunun için keşif gereklidir. Böylece, keşif olduğu durumlar dâhil arama ruhsatname süresi en fazla 11 yıl olacaktır. Kanunun 55/5 maddesine göre, yukarıda belirtilen süreler deniz aramalarında yüzde elli oranında artırılabilir.

Türk Petrol Kanunu ise, arama ruhsatname süresini karada ve denizde ayrı-ayrı sürelere tabi tutmuştur. Buna göre, arama ruhsatnamesi süresi karada 5 yıl, denizlerde 8 yıldır. Kanunda aranan şartların oluşması durumunda, arama ruhsatnamesi süresi karada 2 yıl, denizde üç yıl olmak üzere 2'şer defa uzatılabilir. Böylece, arama ruhsatnamesi süresi karada 9 yıl, denizlerde 14 yıldan fazla olamaz. Yeni Petrol Kanunu keşif durumunda tespit için karada 3 yıl, denizlerde 10 yılı aşmamak üzere, arama ruhsatnamesinin süresini uzatmaya izin vermektedir. Buna göre, keşif sonucu tespit dâhil arama ruhsatnamesinin süresi karada en fazla 12 yıl, denizde ise, 24 yıl olmaktadır. Bu süre, yürürlükteki Petrol Kanununa göre, karada bu süre en fazla 11 yıl olarak tespit edilmiştir. Türkmen Petrol hukukuna göre ise, bu süre uzatmalar dâhil en fazla 10 yıldır.

---

[668] Bulunma: Hidrokarbon kaynağının Sözleşme alanında Yüklenici tarafından objektif olarak değerlendirildiğinde sanayi ehemmiyetli keşfini ifade etmektedir. (TMPK m.1(Tanımlar)).

(2) Üretim Lisansı

Üretim lisansının süresi ise, Türkmen hukukunda 20 yıla kadar olabilir. İşbu Lisansın süresi, Lisansın ve sözleşmenin şartlarına uygun olarak, 5 yıla kadar uzatılabilmektedir. (TMPK m. 16/4)Bu talep yapıldıktan sonra, en geç 3 ay içinde Ajans tarafından incelemeye alınmalıdır. (TMPK m. 16/5)

Türkiye'nin yürürlükteki Petrol Kanuna göre, bir işletme ruhsatnamesinin süresi yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 20 yıldır.(m.65/1) İşletme ruhsatnamesinin süresi Bakanlar Kurulu kararıyla toplamı 10'ar yılı geçmemek üzere iki defa uzatılabilir. Buna göre, mevcut düzenlemeye göre, işletme ruhsatnamesinin süresi en fazla 40 yıl olabilir.

Türk Petrol Kanununa göre, işletme ruhsatnamesinin süresi başvuranın talebine göre 30 yıl için verilir. İşletme ruhsatı, süresi sonunda üretim programının uygun görülmesi halinde, her seferinde onar yılı geçmemek üzere uzatılır. (TMPK m.17) Görüldüğü gibi yeni düzenlemede toplam süre sınırlaması bulunmamaktadır.

(3) Arama ve Üretim Lisansı

Arama-Üretim lisansının süresi Türkmen hukukunda, Arama Lisansı ve Üretim Lisansının süresi kadar ve ayrıca bunların ek uzatma süresi kadar süreyi kapsamaktadır.(TMPK m.16/6) Buna göre, Arama-üretim lisansının süresi 35 yıla kadar çıkabilmektedir. Lisansların süresi hesaplanırken, sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten hesaplanmaya başlanması gerekmektedir. (TMPK m. 16/7

c. Lisans Alma Süreci

Petrol hakkının kazanılması için başvuruda uygulanacak usul yer altı kaynaklarının özel mülkiyete veya Devlet mülkiyetine konu teşkil edişine göre değişmektedir. ABD gibi yer altı mülkiyetinin özel konu kabul edilen ülkelerde, petrol sahibi olmak isteyen ile yer altı petrol kaynağının var olduğu tahmin edilen arazinin sahibi arasında imzalan "The Commercial Lease Contract" olarak

isimlendiren sözleşme imzalanmakta ve petrol hakkına sahip olunmaktadır[669]. Türkmenistan ve Türkiye gibi, yer altı petrol kaynaklarının Devletin mülkiyetinde kabul edilen ülkelerde ise, bu hak yer altı petrol kaynaklarını mülkiyetinde bulunduran Ev sahibi Devletten alınmaktadır.

(1) Lisans Başvurusu

Türkmen hukukuna göre, Lisans bire bir görüşme sonucu verilebileceği gibi ihale sonucunda da verilebilir. Bu iki yöntemden hangisinin uygulanacağını seçme hakkı Petrol Ajansına verilmiştir.(TMPK m.10) Petrol Ajansı ihale usulünü tercih ederse, ihaleye herkese açabileceği gibi, Ajansın özel daveti ile davet edilen kişilere de açabilir. (TMPK m.11) Buna göre, kimin Lisans alıp almamasını tespit etme hakkı tamamen Petrol Ajansa verilmiştir.

Lisansı yerli gerçek ve tüzel kişiler tarafından alınabileceği gibi, yabancı gerçek ve tüzel kişilerde alabilir. Ancak, yabancı gerçek kişilerin lisans alabilmesi için, Türkmenistan'da girişimci olarak tescil edilmesi gerekmektedir. Yabancı tüzel kişiler ise, kendi şubelerini Türkmenistan'da tescil etmesi gerekmektedir. (TMPK m. 13/3). Lisans başvurusu yapılırken, istenen lisansın türüne göre hangi belge ve bilgilerin sunulması gerektiği hususu Kanunda sayılmıştır.

Türk hukukunda Kanundaki esaslara uygun olmak şartıyla, sermayelerinde kamu payı bulunanlar da dâhil, sermaye şirketlerine yeya yabancı Devletler mevzuatına göre sermaye şirketi niteliğinde bulunan özel hukuk tüzel kişilerine araştırma izni, arama ruhsatnamesi ve işletme ruhsatnamesi verilebilir. Kanunun 13. Maddesine göre, Yabancı Devletlerin doğrudan doğruya veya dolaysıyla idaresinde müessir olabilecekleri mikyasta ve şekilde mali ilgileri veya menfaatleri bulunan hükmü şahıslar ile yabancı bir Devlet için veya yabancı Devlet namına hareket eden şahısların petrol hakkına sahip olamayacakları ve petrol faaliyeti yürütemeyecekleri düzenlenmiştir. Ancak, Bakanlar Kurulu kararıyla bu hükme istisna tanınabileceği ayrıca düzenlenmiştir.

---

[669]Göger, Petrol, s.96.

Yeni Kanunda, sermaye şirketlerine[670] veya yabancı Devletler mevzuatına göre sermaye şirketi[671] niteliğinde bulunan özel hukuk tüzel kişilerine araştırma izni, arama ruhsatnamesi ve işletme ruhsatnamesi verileceği hususu düzenlenmiştir. Yeni Kanunda "sermayelerinde kamu payı bulunanlar dâhil" sözcüğü çıkartılmıştır.

Yürürlükte bulunan Petrol Kanununa göre, araştırma izni, arama ruhsatnamesi ve işletme ruhsatnamesini Devlet adına alma hakkı Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına verilmiştir. Yeni Kanuna göre ise, TPAO petrol hakkını alabilir, ancak "Devlet adına" hükmü Kanunla düzenlenmiştir. Buna göre, TPAO diğer şirketler ile eşit düzeyde kabul edilmiştir.

(2) Lisans Başvurusunun Değerlendirilmesi

Lisans başvurusu olumlu bulunan şahsa, Lisans Petrol Ajansı tarafından verilmektedir. Türk hukukunda, petrol hakkı almak için yapılan başvuruda, başvurunun kabul veya reddedilmesi için takdire esas olan kıstaslar Kanunla belirlenmiştir. Buna göre, talebin milli menfaatlere ve Petrol Kanunun maksadına uygun olması gerekmektedir. 5574 sayılı Türk Petrol Kanunun en çok eleştirilen hususlarının başında takdire esas kıstaslar açısından "milli menfaat" şartının aranmaması oluşturmaktadır.

Kanun ayrıca, başvuru sahibinin mevzuata uygunluğunu, evvelki faaliyetlerinin karine kabul edilebilecek seviyede olmasını ve tecrübesini kıstas olarak kabul etmektedir. Başvuru sahibinin mali yeterliliği de önemli kıstaslardandır.

5574 sayılı Kanuna göre, bir petrol hakkının elde edilmesi için yapılan başvurunun değerlendirilmesinde, başvurunun mevzuata uygunluğu, başvurunun mali yeterliği, taahhüt edilen iş ve yatırım programının Kanunun amacını diğer başvurulara nazaran daha kısa sürede yerine getirme özelliği dikkate alınır. (m.3) Görüldüğü gibi, Yeni Kanunda, başvuru sahibinin evvelki tecrübesi de kıstas olarak kabul edilmemiştir.

---

[670] Petrol hakkı sahibi olacak özel hukuk tüzel kişileri 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu hükümlerine tabidir. (Yeni Petrol Kanunu m.4).

[671] Türkiye'de petrol hakkı sahibi olacak ve yabancı Devletler mevzuatına göre sermaye şirketi niteliğinde bulunan özel hukuk tüzel kişileri, Türk parasının kıymetini koruma hakkındaki mevzuata göre Türkiye'deki faaliyetleri bakımından Türkiye'de yerleşik sayılırlar. (Yeni Petrol Kanunu m.4).

(3) Lisansın Tescili

Türkmen Petrol Kanuna göre, lisans Petrol Ajansı tarafından tescil edilmesi gerekmektedir. (m.13/4) Türk Petrol Hukukuna göre de, Petrol İşler Genel Müdürlüğü, kazanılan petrol haklarına ilişkin olarak bir sicil tutmakla görevlendirilmiş ve bu sicile petrol haklarına ilişkin tüm hususlar yazılmalıdır. Yürürlükteki Türk hukukunda petrol sicili her kese aleni olduğundan, petrol sicilinden herhangi bir petrol hakkının bütün özelliklerini öğrenmek herkese mümkündür.(m.34) Belirtmek gerekir ki, Türk Petrol Kanununda sicilin aleniliği hususunda bir kayıt bulunmamaktadır.

(4) Lisansın İçeriği

Türkmen hukukunda Lisansta lisans sahibi konusunda bilgiler bulunmaktadır. Lisans, lisans sahibine hangi tür petrol faaliyetini icra edebileceğine ilişkin bilgileri (petrol faaliyet alanlarını) içermektedir. Lisans, bu petrol faaliyetlerinin hangi sözleşme alanında yapılacağını da göstermektedir. Buna göre, lisansta, ürün paylaşım sözleşmesinde gösterilen coğrafik koordinatlara göre, sözleşme alanı sınırları belirtilmektedir. Lisans ayrıca, lisans süresini ve lisans süresini uzatma şartlarını da içermektedir. Lisans taraflar arasında hangi sözleşmenin akdedildiğini göstermelidir. Buna göre, ürün paylaşım sözleşmesi sonucu lisans veriliyor ise, lisansta bu hususun belirtilmesi gerekmektedir. Lisansta ayrıca, Petrol Ajansı tarafından belirlenen bilgiler de bulunmaktadır.(m.15)

2. Sahanın Teslimini Talep Hakkı

Ev sahibi Devletin sözleşme alanını Yatırıma kullanmak için Yatırımcıya verme borcu olduğu gibi, Yatırımcının da bu alanı ev sahibi Devletten alma hakkı bulunmaktadır. Bunun gibi, Yatırımcı, ev sahibi Devletten söz konusu sahayı yatırım süresince yatırıma elverişli olarak tutulmasını da talep hakkı vardır.

3. Yeni Arama Lisansı için Müzakere Hakkı

Bazı durumlarda, yatırımcı, arama lisansı döneminde, petrol bulunmazsa, yeni arama dönemi için müzakerelere başlama hakkı verilmektedir. Türkmen Petrol

Kanuna göre, Yükleniciye Kanunun 16/3 maddesine göre, arama lisans almak için müzakere yapma yetkisi vermektedir. Söz konusu maddede, Yüklenici, sözleşme alanında, keşif yaparsa, ancak, arama süresi kapsamında bulunan keşfe değer biçilemezse, bu değer biçme için ihtiyaç olan süre kadar, Petrol Ajansı ile yeni Arama lisansı için müzakere yapma hakkına sahiptir.

4. Belirli Alanlardan Faydalanma Hakkı

Yatırımcı, sözleşmede ve lisansta belirtilen faaliyetleri yürütmek için sözleşme alanınındın faydalanma hakkına sahiptir. Bununla birlikte, yatırımcı sözleşme alanında ve bu alanın dışında, petrol faaliyetlerini icra etmek için, üretim, yönetim-ekonomik ve sosyal tesisleri inşa etmeye, ayrıca, sözleşme alanında ve dışında genel kullanım komünikasyonlardan ve tesislerden bunların sahipleri ile anlaşmak şartı ile kullanma hakkına haizdir.

5. Karşılanabilir Petrol Alma Hakkı

Yukarıda da ifade edildiği üzere, ürün paylaşım sözleşmelerinin özelliklerinden biri, Yüklenicinin ticari açıdan üretilebilir petrol bulunduğunda, devlet hissesi ödedikten sonra yaptığı masrafların belirli kısmını üretilen petrolden karşılamasına imkân verilmesidir. Bu Yüklenicinin önemli haklarındandır. Türkmen hukukuna göre, sanayi açıdan üretilebilir petrol bulunduğunda, ürün paylaşım sözleşmesi şartları uyarınca Yükleniciye petrol faaliyetlerini yürütmek için yaptığı giderleri tazmin etmeye izin verilmektedir. Ancak karşılanabilir petrolün her çeyrekteki miktarı Yüklenicinin hidrokarbon kaynağının kendine düşen payının miktarından fazla olamaz. (m.25/3) Belirtmek gerekir ki, sanayi açıdan üretilebilir petrol bulunmadığında Yüklenicinin böyle hakkı yoktur.(25/4)

6. Taşeron Hizmetlerinden Yararlanma Hakkı

Yatırımcı, petrol faaliyetlerini yürütürken taşeronlarla anlaşabilir ve bunların hizmetinden yararlanabilir. Türkmen Petrol Kanunu, taşeronun tanımını verilmektedir. Yüklenicinin taraf olduğu sözleşme kapsamında petrol faaliyetlerini özel şekillerini (ayrıca ortak işleri de) icra etmek amacıyla Yüklenici ile akdettiği

sözleşmede belirtilen malların Yükleniciye tedarik etmesi, işlerin ve hizmetleri icra eden kişiye taşeron denilmektedir(m.1/28). Petrol faaliyetini yürütebilmek için normalde lisans gerekmesine rağmen, Türkmen Petrol Kanununa göre, Taşeronların ürün paylaşım sözleşmesi kapsamında Yüklenici veya diğer taşeronlar ile yaptığı sözleşmeler ile petrol faaliyetlerini yürütmesi için lisans talep edilmemektedir.(TMPK m.9/1) Ancak Türkmen Lisans Kanunun petrol faaliyeti dışındaki lisans talep ettiği durumlar buna istisnadır. Diğer bir ifadeyle taşeronun vereceği hizmet veya yapacağı iş Türkmen Lisans Kanunu kapsamında lisans alınmayı talep ediyorsa taşeron bu lisansı almakla yükümlüdür.

7. Kendi Petrol Payını Serbestçe Tasarruf Hakkı

Üretim lisansı sahibi, Petrol Kanunu, Lisans ve sözleşmenin şartlarına uygun olarak petrol kaynaklarından kendi payını tasarruf etme hakkına sahiptir.(TMPK m.17/3) Yatırımcı, yurt içinde ve yurt dışında, kendi petrol payını serbestçe tasarruf hakkına sahiptir. Ancak, bazı durumlarda, yatırımcı Pazar şartlarında kendi payını ülke içinde satma zorunluluğu getirilebilir.

Rus hukukuna göre, yatırımcı kendi payını, sözleşme şartları uyarınca taşıma ve ihraç etme hakkına sahiptir. Yatırımcı, taşıma fiyatları konusunda diskrimine edilemez. Gaz ve ham petrol boru hatları Rusyada, Gazprom ve Transnefte aittir ve ileri de ürün paylaşım sözleşmeleri kapsamında üretilen petrol miktarının artması sonucu alternatif taşıma metotları, söz gelimi, LNG (sıvılaştırılmış doğal gaz)-ya çevrilerek, demir yol taşımacılığı ve özel boru hatlar gündeme gelebilir[672].

8. Sözleşmeden Doğan Haklarından Feragat Yetkisi

Yatırımcıya sözleşme ile sözleşme alanında kendi hukuklarının bazından veya bir kısmından feragat etme hakkı verilebilmekte ve yatırımcıya faaliyeti sona erdirme hakkı verilebilmektedir.

---

[672]Rath, s. 5.

9. Ülke İç Boru Hattına Mülkiyet Hakkı

Yüklenici, sözleşme şartları uyarınca petrol faaliyetlerini yürütürken ülke içi boru hatlarını inşa etme ve mülkiyetinde bulundurma hakkına sahiptir. (TMPK m.37/1) iç boru hattından kastedilen, hidrokarbon kaynaklarını üretildiği noktadan götürülmesi gereken noktaya[673] kadar kullanılan yer üstü, su alt ve diğer tesisleri kapsayan teknik tesistir. (TMPK m.1/19) Türkmenistan Bakanlar Kurulu kararıyla, sınıraşırı boru hatlarının mülkiyeti de Yükleniciye verilebilir.

10. Sınır Aşırı Boru Hatlarını Kullanma Hakkı

Türkmenistan Bakanlar Kurulu tarafından aksi kararlaştırılmadıysa, ihraç boru hatlarının mülkiyeti Türkmenistan'a aittir.(TMPK m.37/2) İhraç boru hatları[674] Petrol Ajansı, Yüklenici ve bağımsız şirketleri tarafından ortaklaşa inşa edilebilir. Bu durumda, boru hattı bunlar tarafından finanse edilecek, kullanılacak ve gerekli hizmet bunlar tarafından edilecek. Taraflar bunun için ayrı bir şirkette kurabilirler. (TMPK m.37/3,1)

Petrol Ajansı, tüm finans, kullanım ve hizmet işlerini kendisi üstlenerek, boru hattının inşası için ayrı şirketlerle de sözleşme akdedebilir.(TMPK m.37/3,2) Yüklenici, gerektiğinde ihraç boru hatlarından yararlanabilir.(TMPK m.38) Örneğin, günümüzde Türkmenistan'da ürün paylaşım sözleşmesi kapsamında petrol üreten Dragon Oil şirketi, Türkmenistan'da ürettiği petrolü Baku-Tblisi-Ceyhan petrol boru hattını kullanarak ihraç etmektedir. İhraç boru hatları kullanmak suretiyle petrol ihraç edildiğinde, taşıma ücretini Petrol Ajansı ile anlaşılması gerekmektedir.(TMPK m.39)

---

[673]Türkmen Petrol Kanunu, götürülmesi gereken noktayı, sözleşme alanı içinde ve dışında üretilen hidrokarbon kaynağının götürüldüğü, ölçümünün yapıldığı ve sözleşme taraflarının Sözleşme şartları uyarınca hidrokarbon kaynaklarından kendi paylarını aldığı yer veya yerler olarak tanımlanmıştır. (m.1/20).

[674]İhraç boru hattı, hidrokarbon kaynaklarının götürülmesi gereken noktasından ihraç noktasına kadar götürülmesi için faydalanılan, komünikasyonun yer üstü, su altı ve diğer tesislerinden ve ekipmanlarından oluşan teknik tesis olarak tanımlanmıştır.(Petrol Kanunu m.1/31). İhraç noktası ise, sözleşme taraflarının hidrokarbon kaynaklarından ihraç için ayrılan paylarının Türkmenistan sınırları dâhilindeki götürülen yeri veya yerleri olarak tanımlanmıştır. (Türkmen Petrol Kanunu m.1/32).

B. Yatırımcının Borçları

1. Asgari İş Programına Riayet Borcu

Asgari iş programı, ürün paylaşım sözleşmesinde büyük öneme sahiptir. Asgari iş programı Yatırımcının belirli dönemde sismik, özellikle 3 boyutlu sismik, belirli miktarda kuyu delme yükümlülüğünü gösterir programdır[675]. Ürün paylaşım sözleşmesini imtiyaz sözleşmesinden ayıran başlıca özelliklerden birisi de, ürün paylaşım sözleşmesinde Yüklenicinin Asgari iş programına riayet etme borcunun olmasıdır. Özellikle ilkel imtiyaz sözleşmelerinde, imtiyaz sahibi, bir kere imtiyaz aldıktan sonra, herhangi bir Asgari iş programına, hatta çoğu durumda herhangi bir programa bile tabi değildi.

Türkmen Model ürün paylaşım sözleşmesine göre, ilk arama dönemi ve iki defa yenileme dönemi olarak Asgari iş programı ayrı-ayrı olarak belirtilmiştir. Daha öncede belirtildiği gibi, Türkmen Petrol Kanununa göre, arama lisansı 6 sene için verilmektedir. Ancak, gerektiğinde, arama lisans süresi her defasında 2 sene uzatım ile 2 defa uzatılabilmektedir.

Bu dönemde, Yüklenici, jeolojik ve jeofizik çalışmalar yürütmek zorundadır. Örneğin, 1000 km kare alanda 2 D çalışması, 1500 km alanda 3 D çalışması yapmakla yükümlü tutulabilir. Bunun gibi, Yüklenici bu dönemde, belirli sayıda kuyu sondajlamakla da yükümlü tutulabilir. Buna göre, sözleşme ile Yüklenici örneğin 2 adet arama kuyusu, 2 adet değer biçme kuyusu sondajlamakla yükümlü tutulabilir.

Yüklenici, sadece belirli işleri yapmakla borçlu edilmeyip, aynı anda bu borcunu ifa edebilmesi için asgari harcama yapmakla da borçlu edilmektedir. Buna göre, jeofizik ve jeolojik çalışmalar için belirli miktar, kuyuları sondajlamak için belirli miktar harcama yapmakla borçlu edilmektedir.

2. Petrol Faaliyetlerini Ulusal ve Uluslararası Normda İcra Etme Borcu

Yatırımcı, petrol faaliyetlerini yürütürken, bununla ilgili uluslararası petrol sektöründe kabul edilen normlara göre hareket etmekle yükümlü tutulmakta, petrol

[675]Hickey, s.20.

faaliyetini yürütürken en faydalı know-how ve teknolojileri kullanması gerekmektedir. Bununla birlikte, petrol faaliyeti ile ilgili ülke içi normlara da uymak yükümlülüğü bulunmaktadır. Petrol yatırımcısı, yatırım yaparken, ekonomik açıdan en uygun metotları kullanmakla da yükümlüdür. Bildiğimiz gibi, yatırımcı yatırımını devlet hissesi kesintisinden sonra geri almaktadır. Yatırımın aşırı şişirilmesi, ev sahibi Devletin gelirinin azalmasına neden olacaktır. O nedenle, yatırımcının ekonomik açıdan da uygun metot kullanması zorunlu tutulmaktadır.

3. Ekoloji ve Sağlık Kurallarına Riayet Borcu

Çevre konusu özellikle son yıllarda daha da önem kazanmış, sadece petrol değil, diğer tüm yatırımlarda bu konuya riayet edilmesi istenmektedir. Petrol yatırımlarında ise, çevre kurallarına riayet daha da önem kazanmaktadır. Bu nedenle, petrol yatırımcısından, çevre kurallarına riayet, halkın güvenliğine zarar vermemek ve sağlığını koruması istenmektedir. Buna göre, yatırımcının petrol üretirken sıkı kontrol yapması, sözleşme alanında ve dışında petrol sızıntısına yol vermemek talep edilmektedir. Petrol yatırımcısı, sadece petrol sızıntısını önlemekle kalmayıp, petrol ürettiği sahanın zarar görmesinde önlemekle yükümlüdür[676].

4. Yerel Ürünleri ve Hizmetleri Kullanma Borcu

Yatırımcı bazı durumlarda yerel ürünleri kullanmakla yükümlü tutulabilir. Ancak, bunun için yerel ürünlerin kalite, fiyat, teslim ve kullanım şartlar konusunda ithal edilecek ürüne göre daha uygun olması gerekmektedir. Özellikle, fiyat konusunda, yerel ürün ithal edilecek ürüne göre, %10-20 gibi oranlarda pahalı ise, diğer şartlar uygunsa, yerel ürün tercih zorunluluğu getirilebilmektedir. Bununla birlikte, yatırımcı yerel taşeronlardan hizmet almakla da yükümlü tutulabilir.

---

[676]Petrol yatırım sözleşmelerinde çevreyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Tienhaara, s. 1 vd; Gary B. Conine, /Smith, ErnestE,"Environmental Protection and Related Issues", **International Petroleum Transactions**, (Smith ve diğerleri), Second Edition, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Denver, Colorado,2000, s.668 vd.

5. Yerel Personel İstihdam Etmek ve Eğitmek Borcu

Yatırımcı, ürün paylaşım sözleşmesi ile, en az belirli oranda yerel personel istihdam etmekle yükümlü tutulmaktadır. Bununla birlikte, yatırımcı, yerel personelin eğitimi ile mesuldür. Bazı sözleşmelerde, yatırımcı yatırım yaptığı bölgede bazı sosyal altyapının gelişimine katkıda bulunmakla da yükümlü tutulabilir.

6. Ev Sahibi Devletin İlgili Birimi ile İşbirliği Borcu

Yatırımcı, ev sahibi Devletin ilgili birimlerin yetkili personelinin sözleşme sınırları dâhilinde, ilgili belgelere, bilgilere ve tesislere ulaşımını kolaylaştırmalıdır. Bununla birlikte, sözleşme ile ilgili 3. şahıslarla ilgili uyuşmazlık var ise ve bu sözleşme şartlarına tesir edecek derece de ise, bununla ilgili ev sahibi Devletin ilgili birimine haber etmekle yükümlüdür.

7. İlgili Ödemeleri Süresinde Ödeme Borcu

Yatırımcı, sözleşme şartlarına ve ev sahibi ülkenin ilgili mevzuatına göre, ödemekle yükümlü tutulduğu bonus, vergi vs. ödemelerini süresinde yapmakla yükümlüdür. Yatırımcının paylaşılabilir petrolden kendine düşen pay çoğu ülke ürün paylaşım sözleşmesi uygulamalarında vergiye tabidir. Bu ise, ev sahibi Devlet için diğer bir önemli bir gelir kalemini oluşturmaktadır[677]. Vergi, kamu giderlerini karşılamak amacıyla Devletin tek taraflı olarak ve egemenliğinin bir uzantısı olan vergilendirme yetkisine dayanarak kişilerin gelir, gider ve malları üzerinden aldığı ekonomik değerlendir[678]. Vergilendirme genellikle iki türlü olmaktadır. Eğer, ev sahibi Devlet tarafından yüksek devlet hissesi ve tipik petrol payı belirlendiyse, bu durumda vergi oranı düşük tutulmaktadır. Eğer, ev sahibi Devlet herhangi bir devlet hissesi almıyor ise ve Devlet payı düşük ise, bu durumda yüksek vergi alınmaktadır[679]. Vergi genellikle, ürün ile değil de, nakit olarak ödenmektedir[680].

---

[677]Demir, s. 154.
[678]Mehmet Arslan, **Vergi Hukuku,** Güncellenmiş 7. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2011, s. 28.
[679]Otillar, Danielle Valois ve Anna Mello, s. 73.
[680]Bossley, s.3.

Türkmen Anayasasının 42. Maddesine göre, her bir kişi Kanunla belirlenen şekilde ve miktarlarda Devlet vergilerini ve diğer ödemeleri yapmakla mükelleftir. Buna göre, Türkmen Hukukuna göre, vergi Kanunla koyulması gerekmektedir.

Türk Anayasanın 73/1. Maddesine göre, herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. (m.73/3). Gördüğümüz gibi, Türk hukukunda da verginin Kanunilik ilkesi kabul edilmiştir. Ancak, Anayasa 73/4 hükmü ile kanunilik ilkesi yumuşatılmaktadır[681]. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir.(m.73/4).

Endonezya'da kazanç vergisi %30, stopaj vergisi ise, %20 olarak belirlenirken, Nijerya'da vergi oranı %50 olarak belirtilmiştir [682]. Nijerya'da ayrıca %2 eğitim vergisi alınmaktadır[683].

Kurumlar vergisi ile birlikte bazen çevre vergisi [684], toprak vergisi [685], mülkiyet vergisi[686] ve diğer vergilerde[687] düzenlenebilmektedir. Örneğin, Nijerya'da her km kare için yıllık 10 ABD dolar kira parası alınmaktadır[688]. Endonezya'da ise, böyle bir kira parası bulunmamaktadır[689].

Türkmen Petrol Kanuna göre, Yüklenici petrol faaliyetini yürütürken Türkmen Vergi Kanununa göre miktarı belirlenen ve ürün paylaşım sözleşmede belirtilen kurumlar vergisin ödemelidir. (m.48/1,1) Günümüzde bu vergi oranı %20 olarak belirlenmiştir. Sözleşmede belirtilen vergi oranı, sözleşmenin yürürlükte kaldığı sürece değişmeyecektir. Türkmenistan Vergi Mevzuatı ile kurumlar vergi

---

[681]Arslan, s.32.
[682]Mujakperuo, s.12.
[683]Mujakperuo, s.12.
[684]Petrol üretici şirketlerden çevreyi kirlettikleri ve doğal kaynakları tüketmekte oldukları gerekçesiyle tahsil edilen vergi türüdür. Bkz. Karakayalı, s.94.
[685]Petrol arama ve üretim faaliyetlerinin yapıldığı sözleşme alanlarının her hektarı için yatırımcı şirketlerden toprak kullanım kirası adı altında alınan vergi. Bkz. Karakayalı, s.94.
[686]Petrol şirketlerin bilançolarının aktifinde sabit kıymetler kısmında yer alan varlık grubunun belli bir yüzdesi oranında alınan vergi türü. Bkz. Karakayalı, s.94.
[687]Petrol şirketlerinden bazı ülkelerde taşıt araçları vergisi, telekomünikasyon vergisi, kar transferi vergisi gibi vergilerde tahsil edilebilmektedir. Bkz. Karakayalı, s.94.
[688]Mujakperuo, s.12.
[689]Mujakperuo, s.12.

oranı değişse bile, Yüklenici sözleşmede belirlenen vergi oranı üzerinden vergi ödeyecektir.(m.48/1,1)

Eğer Petrol Kanununda aksi belirtilmediyse, Yüklenici, Türkmen hukukuna göre ödenmesi gereken diğer tüm vergi, komisyon, harçların diğer çeşitleri ve diğer zorunlu ödemeler muaftır.(m.48/3).

Yüklenicinin vergiye tabi geliri, Türkmen Petrol Kanunu 48. Maddeye, Sözleşmeye ve petrol sektöründe yaygın kabul edilen uluslararası kurallara göre belirlenmektedir. Sözleşmede belirlenen vergiye ait düzenleme ile Petrol Kanunu 48. Maddesi çelişir ise, bu durumda Petrol Kanunu 48. Maddesi uygulama alanı bulacaktır. Bunun gibi, petrol sektöründe yaygın kullanılan uluslararası kurallar ile Sözleşme hükmü çelişirse, bu durumda, Sözleşme hükmü uygulama alanı bulacaktır. (m.48/4).

8. Sahayı Terk Etme Borcu

Yüklenici sanayi açıdan üretilebilir petrolün olmadığı kanaatindeyse veya sanayi açıdan üretilebilir sahayı geliştirmek kaçınırsa, sahanın bulunduğu Sözleşme alanını terk etmek zorundadır.(m.25/5) Ancak, Yüklenici, sahayı terk etmeden önce kendi hesabına petrol faaliyetinin yürütüldüğü alanın doğasını, yer altı baylıklarını, halkın güvenliğini ve sağlığını korumak ile ilgili Türkmenistan'ın mevzuatının şartlarına ve petrol faaliyeti ile ilgili uluslararası uygulamanın şartlarına layık şartlara getirmek zorundadır.(m.24/7)

9. Sahayı Islah Borcu

Yatırımcı, petrol faaliyetlerini yürütürken, zarar verdiği yer parçalarını ve diğer doğal tesisleri daha sonra kullanıma elverişli olacak şekilde kendi hesabına zararları gidermekle yükümlüdür.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİNİN SONA ERMESİ, UYGULANACAK HUKUK VE UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ

I. ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMELERİNİN SONA ERMESİ

Ürün paylaşım sözleşmesi, tarafların iradesi ile sona erebileceği gibi, sürenin dolması ile de sona da erebilir. Bunun gibi, ticari keşfin gerçekleşmemesi de birer sona erme nedeni olarak sayılabilir. Ev sahibi Devlet, ilgili Kanun ile bazı durumlarda Lisansı geri alma hakkını elinde bulundurmaktadır. Lisans bulunmadan petrol faaliyetinde bulunamayacağından, lisansın geri alınması birer sona erme nedenidir. Türkmen Petrol Kanunun 22. Maddesine göre, sözleşmenin yürürlük süresi ve şartları Petrol Kanunu ve Lisans uyarınca Sözleşme taraflarının anlaşması ile belirlenmektedir.

A. Sürenin Dolması ile Sona Erme

Ürün paylaşım sözleşmesi, belirli süreli bir sözleşme olup, sürenin dolması ile sona ermektedir[690]. Ürün paylaşım sözleşmesinin ne kadar süre ile akdedildiği, sözleşmede belirtilmektedir. Ürün paylaşım sözleşmesinin süresi, lisansın süresi ile doğrudan bağlantılıdır. Hindistan Model ürün paylaşım sözleşmesinin 30,1. maddesine göre, sözleşme, lisansın süresince geçerlidir. Türkmenistan model ürün paylaşım sözleşmesinde, ürün paylaşım sözleşmesinin hangi süre ile akdedileceği belirtilmemiştir. Bunun aksine, sözleşmede, lisansın süresi ile düzenleme bulunmaktadır. Lisans süresinin sona ermesi, ürün paylaşım sözleşmesini sona erdiren nedenlerdendir. Türkmenistan'da ilk yapılan ürün paylaşım sözleşmesinde ise, sözleşmenin süresi, sözleşmeyle düzenlenmiş ve 26 takvim yılı olarak belirlenmiştir.

---

[690] Süre bitimi ile sona ermeye infisahı sona erme denilmektedir. Çünkü bu durumda dışardan hiçbir müdahaleye gerek olmaksızın sona erme sözkonusudur. Ruhsatın süre bitimi nedeniyle sona ermesi konusunda bkz. Çal, Ruhsat, s.255.

B. Sözleşmenin Bozma ile Sona Ermesi

Taraflar sözleşme serbestisi ilkesi gereğince aralarında yapmış oldukları sözleşmeyi ortadan kaldırabilirler. Ancak tarafların bunun için yeni sözleşme "bozma sözleşmesi" yapmaları gerekecektir. Taraflar bununla daha önce aralarında yapmış oldukları bir sözleşmeden doğan alacak ve borçları karşılıklı olarak vazgeçmekte, alacaklı ve borçlu sıfat ve durumlarına son vermektedirler. Hukuki niteliği itibariyle bir tasarruf işlemi olan bozma sözleşmesi, borçlandırıcı işlem değildir[691].Türkmen Petrol Kanunu, tarafların sözleşmede belirtilen şartlara uygun olarak Sözleşmenin bozulabileceğini düzenlemiştir. (TMPK m.18/1,3) Buna göre, bozma şartları sözleşmede düzenlenmesi gerekmektedir. Sözleşmenin bozulması birer Lisansın sona erme nedenlerindendir. (TMPK m.18/3)

C. Tarafların Anlaşması ile Sona Erme

Taraflar anlaşarak sözleşmeyi sona erdirebilirler.(TMPK m.24/2) Bununla ilgili hususlar sözleşmede belirlenmektedir. Fors majör durumunda, fors majör durumu 1 yıldan fazla süre için devam ederse, taraflardan herhangi birisi diğer tarafa sözleşmeyi sona erdirmeyi teklif edebilir. Diğer tarafın bu teklifi kabul etmesi durumunda, sözleşme sona erecektir.(TMPK m.60/4)

D. Ticari Keşfin Gerçekleşmemesi Nedeniyle Sona Erme

Ticari keşfin gerçekleşmemesi birer sözleşmenin sona erme nedenlerindendir. Zira ticari keşif olmazsa üretim olmayacak, sözleşmenin yürürlükte kalmasının taraflar açısından bir değeri olmayacaktır. Diğer bir ifadeyle sözleşme konusuz kalmaktadır[692]. Bu nedenle öncelikle ticari keşiften ne anlaşılması gerektiği hususu açığa kavuşturulmalıdır.

Ticari keşif, Hindistan modelinde, petrol faaliyeti esnasında bulunan, daha önce keşfedilmemiş, yer altında buluna petrol sanayii test metoduna göre ölçülebilir

---

[691]Eren, Borçlar, s. 1210.

[692] Ruhsatın konusuz kalması nedeniyle sona ermesi konusunda bkz. Çal, Ruhsat, s.255.

buluş olarak tanımlanmıştır[693]. Türk hukukunda, keşif, işletmeye elverişli bir petrol birikiminin bulunması olarak tanımlanmıştır. Türkmen hukukuna göre keşif, sözleşme alanında Yüklenici tarafından bulunan, sanayii ehemmiyeti olarak kabul edilebilecek yeni buluş olarak tanımlanmıştır.(Petrol Kanunu m.1/14). Endonezya modelinde, ticari keşif, sözleşme alanının herhangi bir parçasında 6 yıllık arama döneminde (veya uzatılan dönemde) bulunan ve Pertamina ve Yüklenici tarafından ticari açıdan üretilebilir kabul edilen petrol olarak tanımlanmaktadır[694].

Çin modelinde, Yüklenici, tüm gelişim programını hazırlayarak Yönetim Komitesine sunar. Yönetim Komitesi, bu programları milli petrol şirketine iletilebilir bulursa, kabul eder ve milli petrol şirketine iletir. Bunun üzerine, milli petrol şirketi Çin yetkili birimlerine uygun görürse onaylaması için teslim eder[695]. Ekvator Gine'si modelinde Yüklenici, geliştirme ve üretim programı hazırlıyor ve Bakanlığa sunmaktadır. Bakanlık ve Yüklenici anlaşamazsa, üretim aşamasına geçilememektedir[696]. Türkmen hukukuna göre, arama sonucunda hidrokarbon sahası açılırsa, Yüklenici bununla ilgili Petrol Ajansa haber vermelidir. Yüklenici, ayrıca, saha ile ilgili, sahanın rezervleri ile ilgili ve sahanın sanayi değeri konusunda rapor hazırlamakla da yükümlüdür. (m.25/2)

Türkmen Petrol Kanunun 25/4 maddesine göre, Arama lisansının uzatılan süreleri dâhil, arama süresi zarfında sanayi açıdan üretilebilir petrol keşfi gerçekleşmez ise, üretim lisansı ve Sözleşme sona erecektir.

E. Yatırımcı Şirketin Yönetim ve Kontrolün El Değiştirmesi Durumunda Sona Erme

Petrol sektörü stratejik sektör olduğundan dolayı, ev sahibi Devlet yatırımcı tarafı seçerken çok dikkatli davranmaktadır. Bu nedenle, yatırımcının kimliği de bazı durumlarda ev sahibi Devlet için çok önemli olabilmektedir. Bu nedenle, ev sahibi Devlet, yatırımcının hak ve yükümlülüklerinin tamamının veya bir kısmının üçüncü şahıslara devri için kendi iznini şart olarak arayabilmektedir. Örneğin, Türkmen Petrol Kanunun 53/1 maddesine göre, Yüklenici, Lisans ve sözleşme ile ilgili kendi

[693]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s.56.
[694]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s. 58.
[695]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s.59.
[696]Welmaker, Otillar, Valois ve Mello, s.61.

hak ve yükümlülüklerinin tamamını veya bir kısmını Petrol Ajansından yazılı izin alarak üçüncü şahıslara devredebilir veya ipotek koyabilir. Ancak Yüklenici, petrol faaliyetinde yönetimi ve kontrolü kaybettiği durumlarda, Yüklenici bununla ilgili derhal Petrol Ajansına haber vermelidir. Bu durumda, Petrol Ajansı tek taraflı olarak Lisansı geri almaya ve Sözleşmeyi sona erdirmeye hakkı vardır.(Türkmen Petrol Kanunu m.53/2).

F. Tek Taraflı İradelerle Sona Erme

1. Ev Sahibi Devletin Tek Taraflı Feshi

Fors majör durumu, iki yıldan fazla süre devam ederse, taraflardan herhangi biri diğer tarafa 1 (ay) öncesinden haber vermek kaydıyla sözleşmeyi tek taraflı sona erdirme hakkına sahiptir. Ancak, bu durumda, yüklenici kendi yatırımlarını o zamana kadar tazmin etmediyse, ev sahibi Devlet sözleşmeyi sona erdirebilmek için yüklenicinin onayını almalıdır. (TMPK m.60/5) Ancak, fors majör durumu 5 (beş) seneden daha fazla devam ederse, ev sahibi Devlet, Yüklenicinin giderlerini tazmin ederek, sözleşmeyi tek taraflı feshedebilir[697]. Bu durumda, tazmin miktarı ve şartları taraflarca kararlaştırılmalıdır.(TMPK m.60/6)

2. Yatırımcı Tarafın Tek Taraflı Feshi

Fors majör durumu, iki yıldan fazla süre devam ederse, taraflardan herhangi biri diğer tarafa 1 (ay) öncesinden haber vermek kaydıyla sözleşmeyi tek taraflı sona erdirme hakkına sahiptir. Buna göre Yatırımcı iki yıldan fazla süre fors majör durumunda sözleşmeyi tek taraflı feshetme hakkına sahiptir.

---

[697] Fesih, sürekli sözleşme ilişkisini sona erdirmeye, ortadan kaldırmaya yönelik bozucu yenilik doğuran bir haktır. Fesih, hak sahibinin tek taraflı, varması gerekli bir irade beyanıyla kullanılır. Fesih, ileriye etkili sonuçlar doğurduğundan, feshedilmiş bir sözleşmede fesihden önce doğmuş bulunan hak ve borçlar varlık ve geçerliklerini korurlar. Bkz. Eren, Borçlar, s. 1211-1212.

G. Lisansın Geri Alınması Sonucunda Sona Erme

1. Genel Olarak

Ev sahibi Devletin lisansı geri alma[698] hakkı bulunmaktadır. Ev sahibi Devletin bu hakkı, birer sözleşmeyi sona erdirme hakkı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkmen Petrol Kanunun 24/3. Maddesine göre, Petrol Kanununa göre Lisans geri alındığında sözleşme sona erecektir. Türkmen Petrol Kanunun 20/2 maddesinde de Lisansın geri alınması ile sözleşmenin sona ereceği belirtilmektedir[699].

2. Lisansın Geri Alınmasını Doğuran Nedenler

Türkmen Petrol Kanunun 20. Maddesi lisansın geri alınmasına ilişkindir. Buna göre, Petrol Ajansı madde de sayılan durumlarda Lisansı geri alabilmektedir. Lisansın geri alınmasını doğuran nedenler olarak, durdurma nedenlerinin ortadan kaldırılmamasını, lisans sahibinin lisans başvurusu yaparken yanlış bilgi vermesini ve işe başlama süresinin ihlali olarak sıralayabiliriz.

a. Durdurma Nedenlerinin Ortadan Kaldırılmaması

(1) Genel Olarak

Petrol Ajansı, bazı durumlarda, Lisansı geçici olarak durdurma hakkına sahiptir. Bu durdurma nedenleri gerçekleştikten sonra, Lisans sahibi tarafından bu nedenler aradan ayırılmadığı veya belirlenen sürede aradan ayrılmadığı durumlarda, Petrol Ajansının Lisansı durdurma hakkı bulunmaktadır. Durdurma nedenlerin ortadan kaldırılmadığı durumlarda Lisans geri alınabilmektedir[700].

(2) Lisansın Durdurma Nedenleri

Petrol Ajansının hangi durumlarda, lisansı geçici olarak durdurabileceği Kanunda belirtilmiştir.

---

[698]Geri alma da sözleşme ilişkisini sona erdiren sebeplerden biridir. Geri alma şartları ve sonuçları itibariyle kısmen feshe, kısmen de dönmeye benzemektedir. Bkz. Eren, Borçlar, s. 1214.
[699]Shaw ve Gregorian, s.4.
[700]Shaw ve Gregorian, ss. 4-5.

(i) Lisans Sahibinin Lisansta Belirtilmemiş Petrol Faaliyetlerini İcra Etmesi

Türkmen hukukuna göre, lisanssız petrol faaliyeti icra edilemez ve lisans sahibi, ancak, lisansta belirlenen faaliyetleri icra edebilir. Aksi halde, Petrol Ajansı, Lisans sahibinin Lisansta belirtilmemiş petrol faaliyetlerini icra ettiğini tespiti durumunda Lisansı geçici olarak durdurabilir.

(ii) Lisans Sahibinin İş Programına Uymaması

Lisans sahibi, işlerini lisansa uygun olarak yürütmesine rağmen, İş programına uymuyor ise, Petrol Ajansı bu durumda da, Lisans sahibinin işlerini geçici olarak durdurabilir[701].

(iii) Lisans Sahibinin İlgili Mevzuata Uymaması

Lisans sahibi, faaliyette bulunduğu ülkenin mevzuatına uygun olarak hareket etmek zorundadır. Petrol faaliyeti, çevreyi doğrudan ilgilendiren ve gerekli kurallara uyulmadığı takdirde çevreye çok büyük zararlar verebilecek boyutta olan faaliyettir. Bu nedenle, petrol faaliyeti icra edilirken, çevre kurallarına titiz uymak gerekmektedir. Çevre kurallarına riayetsizlik birer durdurma nedenlerindendir.

Bunun gibi, ev sahibi Devletin yer altı kaynakları koruma mevzuatına uyulmak önemlidir. Petrol, yerin çok derinliklerinde bulunmakta olup, petrol sektöründe kabul edilmiş kurallara uyarınca, arama ve üretim faaliyeti icra edilmediği durumlarda ülkenin yer altı kaynakları da olumsuz etkilenebilmektedir. Yatırımcı, petrol faaliyetini yürütürken, ev sahibi Devletin yer altı kaynaklarının korunmasına yönelik mevzuatına uymadığı takdirde, ev sahibi Devletin ilgili birimi tarafından Lisansı geçici olarak durdurulabilir.

---

[701] Danıştay verdiği bir Kararda Arama ruhsatnamesinin yürürlük tarihinden itibaren 1 yıllık süre içinde taahhüt edilen sondajların yapılmamış, arama ve jeolojik istikşaf yapmaya başlanmamış ve devlet hakkının da ödenmemiş bulunması nedeniyle, Bakanlık tarafından, petrol arama ruhsatnamesinin iptalini yasaya uygun olduğu sonucuna varmıştır. 7.6.1974 gün, E.1972/573, K. 1974/529. Bkz. Mustafa Topaloğlu ve Yaşar Kayserili, **Türk Maden Hukuku ve Yeraltı Zenginlikler Mevzuatı,** Kazancı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 445.

Petrol faaliyeti, kendi bünyesinde çok tehlikeleri de barındırmaktadır. Bu nedenle, petrol faaliyeti yürütülürken, güvenlik, özellikle iş güvenlik kurallarına riayet de çok önemlidir. Lisans sahibi, petrol faaliyetini yürütürken, güvenlik kurallarına etmezse, telafisi imkânsız sonuçlara neden olabilir. Bu nedenle, güvenlik kurallarına riayetsizlik te birer geçici durdurma nedeni olarak ortaya çıkmaktadır.

b. Lisans Sahibinin Lisans Alırken Yanlış Bilgi Vermesi

Petrol faaliyeti milyarlarca dolar yatırım gerektiren ve ülkenin stratejisini belirlerken etki edebilecek çok önemli faaliyetlerdir. Bu nedenle, her ülke, yatırımcı, özellikle yabancı yatırımcı ile petrol yatırım sözleşmesini imzalamadan önce çok sıkı kurallar belirlemektedir. Örneğin Türkmen Petrol Kanunun 12. Maddesi, Lisans başvurusunun şartlarını düzenlemiş olup, arama lisansı için, başvuru sahibinin finans durumu hakkında bilgi vermesi istenmektedir. Bilindiği üzere, petrol faaliyeti milyarlarca dolar yatırım gerektiren faaliyet olup, ürün paylaşım sözleşmesinde bu yatırım, yatırımcı tarafından gerçekleştirilmelidir. Yatırımcının finans durumun buna müsait olmaması, ev sahibi ülkenin lisans verip vermemesinde kararında önemli yere sahiptir. Bunun gibi, başvuru sahibi, son 5 sene içinde yaptığı petrol faaliyetlerini, ülke isimleri göstermek şartı ile finans ve faaliyet detayını belirterek sunmakla yükümlü tutulmuştur. Petrol faaliyeti, çok büyük para gerektiren yatırım olmasının yanı sıra, bu alanda çok büyük tecrübe gerektiren yatırımlardır. Özellikle zor doğa şartlarındaki ve deniz altındaki petrol arama ve üretimlerinde başvuru sahibinin geçmiş tecrübesi, ev sahibi Devletin kararını etkileyen faktörlerdendir. Bu nedenle, başvuru sahibinin kendi finans durumu ve geçmiş tecrübesi konusunda yanlış ve eksik bilgi vermesi, ev sahibi Devletee lisansı durdurma hakkını vermektedir. Ancak, belirtmek gerekir ki, bu bilgilerin ev sahibi Devletin lisans verirken kararını etkileyen bilgiler olması gerekmektedir.

c. İşe Başlama Süresinin İhlali

Ev sahibi Devlet, yatırımcı ile ürün paylaşım sözleşmesini akdetmeden önce ve sonra ülke petrol sektörünün geleceği için, petrolün bir ülkenin gayri safi milli hasılasının büyük kısmını oluşturduğu ülkelerde ise, ülke ekonomisinin gelecek

perspektiflerini belirlerken ürün paylaşım sözleşmesinden kendisine düşecek payı ve gelirleri de hesaba katmaktadır. Örneğin, Türkmenistan'ın 2011-2030 programına göre, 2030 yılında Türkmenistan'da 66 milyon 615 bin ton ham petrol üretilmesi hedeflenmekte olup, bunun büyük çoğunluğu, 51 milyon 366 bin tonu ürün paylaşım sözleşmeleri kapsamında üretilmesi beklenmektedir. Bu nedenle, Türkmenistan'ın petrol sektörünün gelecek perspektifinde ürün paylaşım sözleşmesinin öneminin çok büyük olmasından dolayı, Lisans sahibinin petrol faaliyetlerine Sözleşmede belirlenen sürelerde başlaması ve keşif olduğu durumlarda üretime geçmesi büyük öneme haizdir. Bu nedenle, Türkmen Petrol Kanunun 20/3 maddesine göre, petrol faaliyetlerine süresinde başlanmaması birer geçici durdurma nedeni olarak sayılmıştır.

II. ÜRÜN PAYLAŞIM SÖZLEŞMESİNDE UYGULANACAK HUKUK VE UYUŞMAZLIKLARIN ÇÖZÜMÜ

A. Uygulanacak Hukuk

Ürün paylaşım sözleşmeleri yüksek riskli, çok büyük yatırımların düzenlendiği sözleşmeler olduğundan, taraflar çoğu hususu sözleşmelerde düzenlemektedir. Ürün paylaşım sözleşmelerinin bir tarafı (yatırımcı) çoğu durumda yabancı olduğundan milletlerarası nitelik taşımaktadır. Bu nedenle, sözleşmeye hangi Devletin hukukunun uygulanacağı hususu büyük önem kazanmaktadır. Sözleşme serbestisi ilkesi gereği taraflara yaptıkları sözleşmeyi belirli bir hukuka tabi tutabilme yetkisi verilmiştir[702]. Genelde petrol yatırımlarında tarafların bu yetkisini çoğu kere kullandığını görmekteyiz[703]. Örneğin, Hindistan modelinde, sözleşmenin Hindistan hukukuna göre yorumlanacağı ve Hindistan Hukukunun uygulanacağı açık olarak

---

[702]Ergin Nomer ve Cemal Şanlı, **Devletler Hususi Hukuku**, Yenilenmiş18. Bası, Beta Yayınları, İstanbul 2010, s. 306; Aysel Çelikel ve Bahadir Erdem, , **Milletlerarası Özel Hukuk**, Yenilenmiş 8. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2007, s.325. Ancak, taraflara böyle bir hak verilmesinin sözleşme serbestisi ilkesinden kaynaklanmadığını ileri sürenler bulunmaktadır. Bu görüşü ileri süren Yazara göre, hukuk seçimindeki taraf iradesi, sözleşmeye uygulanacak hükümleri değil, sözleşmenin tabi olacağı hukuk düzenini belirler. Bu konudaki tartışmalar için bkz. Berk Demirkol, **Milletlerarası Özel hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'un 24. Maddesi Çerçevesinde Sözleşmeye Uygulanacak Hukuk**, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2011, s. 24 vd.

[703]John S. Dzienkowski, "Dispute Resolution in International Petroleum Transactions", **International Petroleum Transactions**, (Smith ve diğerleri), Second Edition, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Denver, Colorado, 2000, (Arbitration), s.163 vd.

belirtilmiştir (Kloz 32,1). Sözleşmelerin bazılarında ise, tarafların uygulanacak hukuku belirlerken, bununla birlikte, milletlerarası hukuk kurallarının da uygulanacak hukuk olarak saymaktadırlar. Türkmenistan modelinde, *uygulanacak hukuk olarak Türkmenistan hukuku belirlenirken, uygulanabildiği ölçüde, uluslararası hukukun kuralları, Türkmenistan'ın taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin ve uluslararası mahkemelerin kararları* da sayılmıştır. Ancak şu an yürürlükte olan Türkmen Petrol Kanununa göre, uygulanacak hukuk Türkmenistan hukukudur. Buna göre, Petrol Kanunu ile ilgili uygulanacak hukuk sadece Türkmenistan hukukudur ve işbu Kanun uyarınca akdedilen Sözleşme Türkmenistan hukukuna göre düzenlenmektedir ve yorumlanmaktadır[704]. (m.3) 6326 sayılı Petrol Kanuna göre petrol hakkı sahibi, Petrol İşler Genel Müdürlüğü tarafından alınan ve müracat, müsaade, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi veya belgelerden doğan haklarına tesir eden kararlara karşı bu Kanun hükümleri dairesinde tebliğ tarihinden itibaren yirmi gün içinde Bakana itiraz edebilir.(m.26) Kanunun 31. Maddesine göre, bu Kanun hükümleri dairesinde itiraz etmek ve Danıştay'da dava açmak süresi kararların tebliği tarihinden itibaren yirmi gündür[705]. Danıştay bu davaları öncelik ve ivedilikle karara bağlar[706]. Bu göre, Türk hukukuna ilişkin bu

---

[704] 1996 tarihli Türkmen Petrol Kanunu ile 2005 tarihli Türkmen Petrol Kanununda uygulanacak hukuka ilişkin bir düzenleme bulunmamaktaydı. Şu an yürürlükte olan Petrol Kanunu uygulanacak hukuk olarak sadece Türkmenistan hukukunu öngördüğü için yeni akdedilecek ürün paylaşım sözleşmelerinde uygulanacak hukuk olarak başka bir Devletin hukukunun öngörülemeyeceği gibi uluslararası hukuk kurallarının da öngörülemeyeceği görüşündeyiz.

[705] Bkz. Danıştay Kararı: 8. Daire, E 2003/4330, K. 2004/1571, T. 05.04.2004. "2577 sayılı Yasanın "Dava Açma Süresi" başlıklı 7. maddesinin 1. fıkrasında, dava açma süresinin özel kanunlarında ayrı süre gösterilmeyen hallerde Danıştay'da ve İdare Mahkemelerinde altmış ve vergi mahkemelerinde otuz gün olduğu hükme bağlanmıştır.6326 sayılı Petrol Yasasının 25. maddesinde ise, mülkiyet ve petrol hakkı sahibinin Petrol İşleri Genel Müdürlüğü tarafından alınan ve müracaat, müsaade, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi veya belgeden doğan haklarına tesir eden kararlara karşı bu Kanun hükümleri dairesinde tebliğ tarihinden itibaren yirmi gün içinde Bakana itiraz edilebileceği, 30. maddesinde, Bakanın kendisine itiraz yolu ile intikal eden ihtilafları en çok yirmi gün içinde karara bağlayacağı, bu kararın 10 gün içinde ilgililere tebliğ edileceği, 31. maddesinde de, bu Kanun hükümleri dairesinde itiraz etmek ve Danıştay'da dava açma sürelerinin kararların tebliği tarihinden itibaren yirmi gün olduğu belirtilerek, petrol hakları ile ilgili davalar hakkında özel bir düzenleme getirilmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla bu uyuşmazlıkta, 6326 sayılı Yasada yer alan özel dava açma süresinin uygulanması gerektiği açıktır". Danıştay 8. Dairesinin bu yönde başka bir Kararı için bkz. Danıştay 8. Dairesi, E 2004/6102, K. 2005/2053, T. 03.05.2005.

[706] Danıştay İdari Dava Dairelerinin E 2004/629, K. 2004/573, T. 13.05.2004 tarihli Kararında "2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun "Dava Açma Süresi" başlıklı 7. maddesinin 1. fıkrasında, dava açma süresinin özel kanunlarında ayrı süre gösterilmeyen hallerde Danıştay'da ve idare mahkemelerinde altmış ve vergi mahkemelerinde otuz gün olduğunun hükme bağlandığı, aynı Kanunun 11. maddesinde de, idari işlemlere dava açılmadan önce süresi içinde yapılacak itirazların altmış gün içinde yanıtlanmaması halinde istemin reddedilmiş sayılacağının ve dava süresinin kaldığı yerden işlemeye başlayacağının öngörülmüş olduğu, 6326 sayılı Kanunun 25. maddesinde, mülkiyet

bölümde açıklayacağımız hususlar Türk petrol hukukuna ilişkin olmayıp, Türk genel hukukuna ilişkin olacaktır. Zira Türk petrol hukukunda uyuşmazlığı çözecek merci Bakanlık ve Danıştay olduğundan, uygulanacak hukuk doğrudan Türk hukuku olacaktır.

---

ve petrol hakkı sahibinin Petrol İşleri Genel Müdürlüğü tarafından alınan ve müracaat, müsade, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi veya belgeden doğan haklarına tesis eden kararlara karşı, bu Kanun hükümleri dairesinde tebliğ tarihinden itibaren yirmi gün içinde Bakana itiraz edilebileceği, 30. maddesinde, Bakanın kendisine itiraz yolu ile intikal eden ihtilafları en çok yirmi gün içinde karara bağlayacağı, bu kararın 10 gün içinde ilgililere tebliğ edileceği, 31. maddesinde de, bu Kanun hükümleri dairesinde itiraz etmek ve Danıştay'da dava açma sürelerinin kararların tebliği tarihinden itibaren yirmi gün olduğu belirtilerek, petrol hakları ile ilgili davalar hakkında özel bir düzenleme getirilmiş bulunduğu, dosyanın incelenmesinden; petrol hakkı sahibi olan davacı şirketin belgeden kaynaklanan sermaye transfer talebi ile 23.10.2002 gününde Petrol İşleri Genel Müdürlüğüne yaptığı başvuruya 12.12.2002 gününde verilen ve 23.12.2002'de bildirildiği anlaşılan ret cevabı üzerine 27.12.2002 gününde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanına itirazda bulunulduğu, bu itirazın cevap verilmeyerek reddi üzerine 25.4.2003 gününde görülmekte olan davanın açıldığı, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununda düzenlenen zımni ret olgusunun, altmış gün içinde idarece bir yanıt verilmemesi halinde söz konusu olduğu, zımni ret süresiyle ilgili olarak bakılan uyuşmazlığa ilişkin özel yasada farklı bir dava süresi, itiraz yöntemi ve karar süresinin öngörülmemiş olması gerektiğinde ise kuşku bulunmadığı, çünkü dava açma süresiyle ilgili genel kuralı açıklayan 7. maddedeki "özel kanunlarında ayrı süre gösterilmeyen" kaydının, dava süresi yanında itiraz ve yanıt verilmeme sürecini de etkileyen bir nitelik içerdiğinde kuşku olmadığı, 6326 sayılı Kanun itiraz, karar ve dava açmak için yirmi günlük özel süreler tanıdığından, 2577 sayılı Kanunun 11. maddesinde düzenlenen ve genel kural niteliği taşıyan altmış günlük itiraza yanıt verme ve dava açma süresinin bakılan davayı süre yönünden etkilemesi olanağı bulunmadığı, itiraz üzerine Bakan tarafından yirmi gün içinde karar verilmemesi halinde, yirmi günlük dava açma süresinin başlamasının ilgili yasal kuralın öngördüğü amacın doğal sonucu olduğu, tersi bir yaklaşımla, itiraz üzerine karar verme ve dava açma süresini altmış gün olarak yorumlamak, Petrol Kanununda düzenlenmiş özel süreleri değiştirmek sonucunu doğuracağı, dahası, itiraz üzerine yanıt verildiğinde karar ve dava süresinin yirmi gün olacağı, itiraza cevap verilmediğinde ise bu süreler altmış güne dönüşerek, dava açma hakkının kullanımında farklı ve eşitlikle çelişen durumların doğumuna etken olunacağı, incelenen olayda da, yirmi günlük süreler esas alındığında en son 5.2.2003 tarihinde dava açılması gerekirken 25.4.2003 günü dava açıldığı gerekçesiyle davanın süre aşımı nedeniyle reddine karar verilmiştir. Davacı; sermaye transfer ile ilgili olarak yapılan başvuru üzerine Petrol İşleri Genel Müdürlüğü tarafından verilen cevabın kesin olmadığını, Petrol Kanununun 30. maddesi uyarınca Bakan'a itirazda bulunulduğunu ve cevabın tebliğ edilmesinin beklenildiğini, ancak karar tebliğ edilmediği gibi cevap dahi verilmediğini, fakat davanın açıldığı 25.4.2003 tarihinden sonra 9.5.2003 tarihinde cevap verildiğini, 2577 sayılı Kanunun 8. maddesinde dava açma süresinin tebliğ, yayın veya ilan tarihini izleyen günden başlayacağının kurala bağlandığını, kesin cevap beklenmeden 60 günlük süre içinde dava açma hakkının kullanıldığını, davanın bu nedenle süresinde açıldığını öne sürerek, Daire kararının temyizen incelenip bozulmasını istemektedir.

Temyiz edilen kararla ilgili dosyanın incelenmesinden; Danıştay Sekizinci Dairesince verilen kararın usul ve hukuka uygun bulunduğu, dilekçede ileri sürülen temyiz nedenlerinin kararın bozulmasını gerektirecek nitelikte olmadığı anlaşıldığından, davacının temyiz isteminin reddine, Danıştay Sekizinci Dairesinin 12.11.2003 günlü, E:2003/1717, K:2003/4849 sayılı kararının ONANMASINA, 13.5.2004 günü oyçokluğu ile karar verildi" denilmektedir.

1. Tarafların Uygulanacak Hukuku Seçmesi

Çoğu ülke hukukunda, sözleşme serbestisi ilkesi kabul edilmiştir ve bunun sonucu olarak taraflara uygulanacak hukuku belirleme yetkisi verilmektedir. Özellikle yatırım sözleşmelerinde, ev sahibi Devletin iç hukukunun uygulanmasını bertaraf etmek için yatırımcı taraflar genellikle hukuk seçimi kaydının yer verilmesini istemektedir [707]. Bilindiği üzere, taraflara hukuk seçimi hakkının verilmesinin avantajları bulunmaktadır. Taraflar önceden hukuk seçimi yapmakla, ileri de uyuşmazlık çıktığı takdirde, uyuşmazlığın hangi hukuka göre çözümleneceğini öngörmektedirler. Bunun gibi, taraflar, hukuk seçimi yapmakla, sözleşme niteliğine en uygun hukuku uygulama alanına sahip olmaktadır. Örneğin, bir Türk yatırım şirketinin Türkmenistan'da ürün paylaşım sözleşmesinden kaynaklanan uyuşmazlığında hukuk seçimi yapılmadıysa ve hâkim Türk hukuku kurallarına göre Türk hukukunu uygulamak durumda olduğunu varsayarsak, Türk hukukunda ürün paylaşım sözleşmesine ilişkin düzenlemelerin olmadığından verilecek karar adalete çok uygun olmayan sonuçlar doğurabilecektir. Hukuk seçimi açık olarak yapılabileceği, zımni olarak da yapılabilmektedir.

a. Açık Olarak Hukuk Seçimi

Hâkimin hukuku sözleşme serbestisini benimsemişse, bu ilke gereğince tarafların sözleşmelerine uygulanmak üzere bir hukuk seçimi yapıp yapmadıklarına bakılır. Böyle bir seçim yapıldıysa sözleşmeye seçilen hukuk uygulanacaktır 2675 sayılı MÖHUK kabulünden önce, Türk Hukukunda sözleşme serbestisi ilkesi doktrin tarafından Muvakkat Kanunun 4. maddesi ile Borçlar Kanunun 19 ve 20 maddelerine dayanılarak izah edilmekteydi ve hukuk seçme serbestinin olduğu hemen hemen oybirliği ile kabul ediliyordu[708]. 5718 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuk Hakkında Kanunun 64. Maddesi gereği yürürlükten kaldırılan 2675 sayılı Kanunun m. 24 gereği taraflara açık olarak hukuk seçme yetkisi tanınmaktaydı.

---

[707] Tiryakioğlu, Yatırımların Korunması, s. 234.

[708] Nomer ve Şanlı, s. 306-307; Çelikel ve Erdem, s. 365; Sadroleşrafi, Hüseyin Alı, **Şematik Devletler Özel Hukuku**, İzmir, 2003, s. 440.

2007 yılında kabul edilen 5718 sayılı Kanunun[709] 24. Maddesinde *sözleşmeden doğan borç ilişkilerinin tarafların açık olarak seçtikleri hukuka tabi olacağı* düzenlenmektedir[710]. Hukuk seçimi için, sözleşmenin yabancılık unsuru taşıması da gerekmez. Zira "*yabancı hukuk seçimi*" ile o hukuki ilişki yabancı unsurlu bir hukuki ilişki haline gelecektir[711].

Türkmen hukukunda genel olarak taraflara uygulanacak hukuku seçme imkânı verilmiştir. Türkmenistan Ticari Usul Kanunun 10. Maddesi uygulanacak hukuka ilişkin hususları düzenlemektedir. Kanun maddesinde, *Türkmenistan'ın taraf olduğu uluslararası anlaşmalarda, bunun gibi, tarafların akdettiği sözleşmelerde belirlenen durumlarda diğer Devletlerin kanunlarının uygulanabileceği* düzenlenmiştir. Buna göre, Türkmen hukukunda genel olarak taraflara hukuk seçme hakkının verildiği ortadadır. Nitekim Türkmen model ürün paylaşım sözleşmelerinde de uygulanacak hukuk hususu düzenlenmekte ve taraflar uluslararası hukukun uygulanabilir kuralları, Türkmenistan'ın taraf olduğu anlaşmalar ve uluslararası mahkemelerin kararları ile birlikte Türkmenistan hukukunu uygulanacak hukuk olarak seçme imkânına sahipti. Ancak, 2008 tarihli Türkmen Petrol Kanunu ile bu imkân ortadan kalkmış, uygulanacak hukuk olarak sadece Türkmenistan hukuku belirlenmesi gerekmektedir.

b. Zımni Hukuk Seçimi

Seçilen hukukun zımnen tayini Türk milletlerarası özel hukukta kabul edilmemekteydi[712]. Ancak, Türk Milletlerarası Tahkim Kanunun 12. Maddesi, yabancı unsurlu sözleşmelere uygulanacak hukuku belirleyen eski MÖHUK'un 24/1

---

[709]RG 12.12.2007, Sayı 26728. 5718 Sayılı 2007 tarihli Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuk Hakkında Kanun konusunda daha fazla bilgi için bkz. Tugrul Ansay, "Tanıtma", **Avrupa'da Devletler Özel Hukuku ve Yeni Türk Milletlerarası Özel hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'un Akitler ve Ticaret Hukukuna İlişkin Hükümleri,** Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010, ss.9-11; Gülören Tekinalp, "Yeni Kanun Hakkında Temel Açıklamalar", **Avrupa'da Devletler Özel Hukuku ve Yeni Türk Milletlerarası Özel hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'un Akitler ve Ticaret Hukukuna İlişkin Hükümleri,** Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010, (Yeni Kanun), s.11-22; Bahadir Erdem, "Genel Olarak Akitler", **Avrupa'da Devletler Özel Hukuku ve Yeni Türk Milletlerarası Özel hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'un Akitler ve Ticaret Hukukuna İlişkin Hükümleri,** Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010, ss. 95-104.

[710]Nomer ve Şanlı, s. 306-307; Çelikel ve Erdem, s. 365; Demirkol, s.141.

[711]Nomer ve Şanlı, s. 308; Sadroleşrafi, s. 443.

[712]Tekinalp ve Tekinalp, Joint Venture, s. 174.

maddesinin aksine, hukuk seçiminin açık olarak yapılmasını bir zorunluluk olarak öngörmemekteydi[713]. Diğer ifadeyle, Türk Milletlerarası Tahkim Kanununa tabi tahkimlere konu olan sözleşmelerde zımni hukuk seçimi mümkündür. Yeni MÖHUK ise, zımni hukuk seçimine imkân tanımıştır[714]. Buna göre, sözleşme hükümlerinden veya halin şartlarından tereddütte yer vermeyecek biçimde anlaşılabilen hukuk seçimi de geçerlidir.(MÖHUK m. 24)

Türkmen hukukunda tarafların zımni olarak hukuk seçebileceklerine ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Türkmenistan'da Milletlerarası özel hukuk ve usul hukukuna ilişkin bir kanunun olmaması, bunun gibi bu konuların başka bir kanunda da bir bölümü olarak geniş şekilde düzenlenmemesi bu konularda boşluk oluşturmaktadır. Ancak, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Türkmenistan Ticari Usul Kanunun 10. Maddesinde belirtildiği gibi, taraflara uygulanacak hukuku seçebilirler. Burada tarafların uygulanacak hukuku seçerken açık veya zımni olarak seçebileceklerine ilişkin bir düzenleme olmadığından yorum yoluyla zımni hukuk seçimin olduğu kabul edilemez. Diğer, bir ifadeyle, Türkmen hukukuna göre, uygulanacak hukuk seçimi için tarafların açık iradesi gerektiği ifade edilebilir. Nitekim Kanun koyucu *tarafların sözleşmelerde belirtiği durumlarda* diyerek bu açık iradeyi aradığını gösterdiği söylenebilir.

2. Uygulanacak Hukuk ve Atıf Meselesi

Uygulanacak hukukun, yabancı hukukun kanunlar ihtilafı kurallarını da kapsayıp kapsamadığı, yoksa sadece maddi hukuk normunun uygulanmasından mı ibaret olacağı hususunun irdelenmesi gerekmektedir. Milletlerarası özel hukukta, milletlerarası çözüm yeknesaklığını sağlamak için atıf kabul edilmiştir. Sözleşmeye uygulanması gereken yabancı hukukun kanunlar ihtilafı kuralları, ihtilafın çözümü konusunda, başka bir hukuk düzenini yetkili kılıyorsa atıf problemi ile karşı karşıyayız demektir[715]. Buradaki problem atfın kabulü veya reddedilmesine ilişkin olup, bunu kabul edip etmeme her Devletin tasarrufu altındadır[716].

---

[713] Ziya Akıncı, Ziya, **Milletlerarası Tahkim,** Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003, (Milletlerarası Tahkim), s.168

[714] Nomer ve Şanlı, s.309; Çelikel ve Erdem, s.305; Demirkol, s. 151.

[715] Öztürk, s. 158.

[716] Öztürk, s. 159.

Bir Devletin milletlerarası özel hukuk kuralları uyarınca yapılan göndermenin ilgili Devletin maddi hukuk kuralları olduğu kabul edilebiliyorsa atfın reddinden; göndermenin o Devlet hukukunun kanunlar ihtilafı kuralların yapıldığı anlaşılıyorsa, atfın kabulünden söz edilir. Atfın kabulü halinde, kanunlar ihtilafı kuralı gereğince yetkili hukukun kanunlar ihtilafı kuralının hâkimin hukukuna atfının söz konusu olduğu durumda *iade atıf* (bir dereceli atıf, remission), kanuni ihtilafı kuralı gereğince yetkili hukukun konuyu üçüncü bir Devletin hukukuna göndermesine *devam eden atıf* denilmektedir[717]

Türk Hukukunda eski MÖHUK m. 2/III de "*uygulanacak yabancı hukukun kanunlar ihtilafı kurallarının başka bir hukuku yetkili kılması halinde bu hukukun maddi hükümleri uygulanır*" demek suretiyle atfı kabul etmekte, ancak yetkili hukukun kanunlar ihtilafı kurallarının başka bir hukukun kanunlar ihtilafı kurallarını yetkili kılması halinde uzayıp gidecek atıfları önlemek için, uygulanacak yabancı hukukun kanunlar ihtilafı kurallarının başka bir hukuku yetkili kılması halinde bu hukukun maddi hükümlerinin uygulanacağı hükmünü getirmişti. Ancak, Yeni MÖHÜK m.2/3 de bu husus, *uygulanacak yabancı hukukun kanunlar ihtilafı kurallarının başka bir hukuku yetkili kılması, sadece kişinin hukuku ve aile hukukuna ilişkin ihtilaflarında dikkate alınır ve bu hukukun maddi hukuk hükümlerini uygulanır.*. olarak düzenlenmiştir. Buna göre, Türk hukukunda "atıf" sadece kişinin hukukuna ve aile hukukuna giren yabancılık unsuru içeren ihtilaflarda Türk hâkimi tarafından uygulanacaktır[718]. Görüldüğü gibi, yeni düzenleme ile Türk hukukunda, akdi borç ilişkiler, haksız filler, hukuki işlemlerin şeklen geçerliği gibi hukuki konularda "atıf" kabul edilmemiştir. Buna göre, Kanun koyucu, bu konuların niteliği gereği doktrin tarafından reddedilmekte olan ve mahkeme uygulamalarında uygulandığına rastlanılmayan "atfı" kabul etmemiştir[719]. Taraflara hukuk seçimi tanındığı durumlarda ise, tarafların aralarındaki ilişkiye belirli bir hukukun uygulanacağını kararlaştırmalarında, o hukukun kendi ilişkilerine en uygun olan hukuk olması ya da taraflarca en iyi bilinen hukuk olması gibi çeşitli nedenleri olabilir. Bu durumda atfın kabul edilmesi halinde, başka bir hukukun uyuşmazlık yetkili olması durumu ortaya çıkacaktır. Bu ise tarafların iradelerine ve beklentilerine

[717]Nomer ve Şanlı, s.142-144; Öztürk, s. 159.
[718]Çelikel ve Erdem, s. 135
[719]Çelikel ve Erdem, s. 135; Nomer ve Şanlı, s.151

aykırı düşecektir. Bu sebeple taraflara hukuk seçiminin tanındığı durumlarda atfın kabul edilmemesi gerektiği, nitekim 1983 tarihli bir İngiliz mahkemesi kararında da bu yönde bir karar olduğu ifade edilmektedir[720].

Hukuk seçimi durumunda ise, burada uygulanacak hukukun kanunlar ihtilafı kurallarını içermediği ve sadece maddi hukuk kaidelerinin seçilmiş olduğu kabul edilmektedir[721]. Nitekim MÖHUK m.2/4 uygulanacak hukuk seçme imkânı verilen hallerde, taraflarca aksi açıkça kararlaştırılmadıkça seçilen hukukun maddi hukuk hükümlerinin uygulanacağı belirtilmektedir. Bu hüküm, eski MÖHUK da olmayan bir hükümdür. Bununla Kanun koyucu, taraf iradesine büyük önem verdiğini açıkça göstermekte ve taraflara ileride doğabilecek ihtilaflarda uygulanmak üzere seçtikleri hukukun maddi hükümlerini uygulama imkânı vermektedir[722]. Burada dikkat çeken husus madde hükmünde yer alan "taraflarca aksi açıkça kararlaştırılmadıkça" hükmüdür. Buna göre, taraflar isterse, seçtikleri hukukun maddi hukuk kurallarını değil, kanunlar ihtilafı kurallarının da uygulanmasını sağlayabilirler[723]. Belirtmek gerekir ki, Türk Milletlerarası Tahkim Kanunu'nun 12. Maddesine göre tarafların uygulanacak hukuku belirtmeleri durumunda, hakemlerin kanunlar ihtilafı kuralları değil, doğrudan doğruya maddi hukuk kurallarını dikkate almalıdırlar[724].

Buna göre, Türk hukukunda, taraflar hukuk seçimini yapmış ise, taraflar sözleşmede aksini açıkça belirtmemişse, hâkim, tarafların seçtikleri hukukun maddi hukuk kurallarını uygulayacaktır. Taraflar hukuk seçimini yapmamış ise, Türk hâkimi, Türk kanunlar ihtilafı kuralları uyarınca uygulanacak hukuku tespit edecek ve tespit ettiği hukukun maddi hukuk kurallarını uygulayacaktır.

Türkmen kanun koyucusunun tercihi uyuşmazlığa Türkmen hukukunun uygulanması yönündedir. Bunun tek istisnası milletlerarası sözleşmeler ve sözleşme serbestisidir. Ticari Usul Kanunun 10. maddesinin 2. fıkrasında, tarafların seçtikleri hukukta olaya uygulanacak hüküm yok ise, olaya Türkmenistan Hukukundaki ilgili hükümlerin uygulanacağını belirtmekle, yabancı hukuktan kastedilenin yabancı hukukun maddi hukuku olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu maddenin kenar

---

[720]Öztürk, s. 162.
[721]Nomer ve Şanlı, s.149; Sadroleşrafi, s. 446.
[722]Çelikel ve Erdem, s. 137.
[723]Çelikel ve Erdem, s. 137.
[724]Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s.169.

başlığı da "*uygulanacak kanundur*". Türkmen Hukukundaki düzenlemeleri dikkate alarak Türkmen hukukunda atfın kabul edilmediği sonucuna varılabilir.

Sonuç olarak diyebilir ki, Türkmen Hukukunda taraflar hukuk seçimini yapış ise, taraflarca seçilen hukukun maddi hukuk normları uygulanacaktır. Tarafların seçtiği hukukta uyuşmazlığın halline ilişkin bir norm yok ise, uyuşmazlığa Türkmen hukukunun ilgili normu uygulanacaktır. Taraflar hukuk seçimini yapmamış ise, Türkmenistan'ın taraf olduğu milletlerarası anlaşmalarda farklı bir hüküm yoksa uyuşmazlığa Türkmen hukuku uygulanacaktır. Ancak daha önce de açıklandığı gibi 2008 tarihli Türkmen Petrol Kanunu uygulanacak hukuk olarak Türkmen hukukunu öngördüğü için ürün paylaşım sözleşmesin de de Türkmen hukuku uygulanacaktır.

3. Taraflar Hukuk Seçmemişse Uygulanacak Hukuk

Taraflar hukuk seçimini yapmamış ise, hâkimin, uyuşmazlığa uygulanacak hukuku tespit etmesi gerekecektir. Türk hukukuna göre, bir sözleşmeye uygulanacak hukuk taraflar hukuk seçimini yapmamışsa, o sözleşmeye en sıkı ilişki içerisinde bulunan hukuktur. En sıkı ilişkili hukukun bulunmasında sözleşmenin karakteristik edimi yardımcı olacaktır. Türk hukukunda karine olarak, karakteristik edim borçlusunun mutat meskenin bulunduğu ülke hukuku, en sıkı ilişkili hukuktur. Bunun gibi, ticari veya mesleki faaliyetler çerçevesinde yapılan sözleşmelerde, karakteristik edim borçlusunun işyerinin, iş yeri bulunmuyor ise ikametgâhının bulunduğu ülke hukuku karine olarak en sıkı ilişkili hukuk kabul edilmektedir. Bu haller, karine olarak sayılmıştır. Zira halın bütün şartlarına göre sözleşmeyle daha sıkı ilişkili hukukun bulunması halinde sözleşme bu hukuka tabi olacaktır[725]. Buna göre, Türk hukukuna göre, ürün paylaşım sözleşmesinde, taraflar açık veya zımni olarak hukuk seçimi yapmamış ise, uygulanacak hukuk sözleşmeyle daha sıkı ilişkili olan hukuk-ev sahibi Devletin hukuku olacaktır. Çünkü arama faaliyeti, keşif yapıldığında üretim faaliyeti gibi ürün paylaşım sözleşmesinin temelini oluşturan tüm petrol faaliyetleri ev sahibi Devlet sınırlarında gerçekleşmektedir. Ayrıca, yatırımcı en az 25-35 sene gibi bir uzun süre için ev sahibi Devlette tüm finans ve

[725]Nomer ve Şanlı, s. 317; Çelikel ve Erdem, s. 366; Demirkol, s.207 vd.

yönetim gücü ile faaliyet göstermek için gelmektedir. Bu durumda, sözleşmeye daha sıkı ilişkisi olan hukukun başka bir ülke hukukun olduğu iddia edilemez.

Türkmen Hukukunda taraflar hukuk seçimini yapmamış ise, uyuşmazlığa yabancı hukukun uygulanıp –uygulanmayacağı hususu açık değildir. Türkmen Ticari Usul Kanuna göre, hâkim, davayı Türkmenistan Anayasasına, kanunlarına ve diğer mevzuatı ile birlikte Türkmenistan'ın taraf olduğu milletlerarası anlaşmalara göre çözecektir. Türkmenistan'ın taraf olduğu uluslararası anlaşmalarda, bunun gibi tarafların akdettiği sözleşmelerde düzenlenmiş ise, yabancı hukuku uygulayacaktır. Yabancı kanunlarda uyuşmazlıkla ilgili düzenleme bulunmadığı durumlarda Türkmenistan'ın ilgili hukuk düzenlemelerini kullanacaktır. (m.10) Görüldüğü gibi, Türkmen hukukuna göre, Türkmenistan'ın taraf olduğu milletlerarası anlaşmalarda veya tarafların akdettiği sözleşmede uygulanacak hukuk hususu düzenlenmemiş ise, hâkim, uyuşmazlığa Türkmenistan hukukunu uygulayacaktır.

Türkmenistan Hukukunda taraflara hukuk seçim yetkisini tanıdığını sonucuna varmıştık. Ancak, burada(kanun metninde) taraflardan anlaşılması gerekenin, daha doğrusu hukuk seçimi için taraflardan birinin yabancı olma şartının aranıp aranmadığına ilişkin bir açıklık yoktur. Kanun özel olarak milletlerarası özel hukuka ilişkin olmadığından ve taraflardan birinin yabancı olma şartı arandığına ilişkin bir hükümde bulunmadığından, iki Türkmen'in de aralarındaki sözleşmeye yabancı hukukun uygulanacağını kararlaştırabilecekleri kabul edilebilir. Belirtmek gerekir ki, Türkmen ürün paylaşım sözleşmesinde uygulanacak hukuk Türkmen hukukudur.

4. Uluslararası Hukuk Kurallarının Uygulanması

a. Genel Olarak

Özellikle uluslararası yatırım sözleşmelerinde taraflar uygulanacak hukuk olarak bir ülke hukuku seçebileceği gibi bazen bir ülke (genellikle ev sahibi ülke) hukuku ile birlikte doğrudan uluslararası hukuk kurallarını uygulanacak hukuk olarak belirleyebilirler. Bu durum genellikle taraflardan birinin Devlet olduğu durumlarda uygulama alanı bulmaktadır. Ürün paylaşım sözleşmesi gibi sözleşmelerde ev sahibi Devlet, yatırımcının ülkesinin hukukunu uygulanacak hukuk olarak seçilmesini

istememektedir. Bu gibi durumlarda, yatırımcı da kendisini ev sahibi Devletin hukukuna bağlamamak istemediğinden ortak çözüm olarak, uygulanacak hukuk olarak ev sahibi Devletin hukuku ile birlikte uluslararası hukuk da seçilebilmektedir[726]. Örneğin, Türkmenistan modelinde, uygulanacak hukuk olarak Türkmenistan hukuku ile birlikte uygulanabilirliği ölçüde, uluslararası hukukun, Türkmenistan'ın taraf olduğu anlaşmaların ve uluslararası mahkemelerin kararları da uygulanacaktır. Aslında böyle uygulamanın tarihi eskilere dayanmaktadır. İran'ın 1954 yılında yaptığı sözleşmesinin 46. Maddesine göre, uyuşmazlıklar öncelikle İran hukuku ile diğer ilgili şirketlerin mensup oldukları Devlet Kanunlarının kabul ettikleri müşterek hukuk prensipleri uygulanacak, müşterek hukuk prensiplerinin ademi mevcudiyeti halinde uyuşmazlıklar, milletlerarası mahkemelerin kabul ettikleri kaideleri de kapsayan ve medeni memleketler tarafından da tanınan genel hukuk prensiplerine tabi olacaktır[727]. Bazı uluslararası anlaşmalarda da uygulanacak hukuk olarak milletlerarası hukuk kuralları düzenlenmektedir. ICSID sözleşmesinin 42. Maddesine göre, heyet, anlaşmazlığa taraf olan Akit ülkelerin, hukukun (Kanunların çatışması halinde uygulanacak kurallar da dâhil olmak üzere) ve Uluslararası hukukun uygulanabilir kurallarını uygulayacaktır. Ürün paylaşım sözleşmesinin özelliği gereği uluslararası hukuk kurallarını incelemek yerinde olacaktır.

Uluslararası hukuk kavramı muğlak bir kavram olduğundan bu kavramdan ne anlaşılması gerektiğinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Uluslararası hukuktan ne anlaşılması gerektiği konusunda Uluslararası Adalet Divanın Statüsünün [728] 38. Maddesinin iyi bir başvuru kaynağı olduğu kabul edilmektedir[729]. Çünkü uluslararası hukuk normuna dayalı olduğu iddiasıyla ileri sürülen kaynaklar, ancak uluslararası kamu hukukunun kabul gören kaynaklarından güç alıyorsa uluslararası hukuka ait kabul edilebilir ve uluslararası kamu hukukunun kabul gören kaynakları

---

[726]AIPN, s. 5.
[727]Göger, Petrol, s.46.
[728]Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün Türkçe metni için bkz. http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflisoz/bm/bm_02.pdf .
[729]AIPN, s. 5; Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler-Örnek Kararlar**, 5. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2009, s.17; Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, Gözde Geçirilmiş 10. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.

ise, Uluslararası Adalet Divanı Statüsünde belirtilmektedir[730]. Divanın kendisine sunulan uyuşmazlıkları *uluslararası hukuka* uygun çözmekle görevli olduğu belirtilmiş ve uluslararası hukuk kuralları olarak aşağıdakileri saymıştır:

- Uyuşmazlık durumundaki Devletlerce açık seçik kabul edilmiş kurallar koyan, gerek genel gerekse özel uluslararası anlaşmalar
- Hukuk olarak kabul edilmiş genel bir uygulamanın kanıtı olarak uluslararası yapılagelmiş kuralları
- Uygar uluslarca kabul edilmiş genel hukuk ilkelerini
- Hukuk kurallarının belirlenmesinde yardımcı bir araç olarak adli kararları ve çeşitli ulusların en yetkin yazarlarının öğretileri

Görüldüğü gibi, Divan'a havale edilen uyuşmazlıkların çözümünde, Divan, milletlerarası anlaşmalar, milletlerarası yapılagelmiş kurallar, medeni milletlerce kabul edilmiş genel hukuk kuralları, bu kaynakların araştırılıp bulunmasında, tayin ve tespitine yardımcı kaynak olan mahkeme kararları ve doktrinden yararlanacaktır[731].

Türk hukukunda bir görüşe göre, taraflarca seçilmesi söz konusu olan "hukuk" belirli bir Devlete ait hukuk nizamını ifade etmesi gerektiği belirtilmiş ve Lex mercatoria, UNIDROIT Prensipleri veya İslam hukuku gibi, uygulama alanı ülke ile sınırlanmamış, birden çok ülkeyi kapsayan hukuk kuralları hukuk seçimine konu yapılamaz denilmiştir. Ancak, bu görüşün sahipleri, bir Devlete ait olmayan bir hukuk nizamının belirli maddi hukuk kurallarına yapılan atfı mümkün ve kabul edilebilir görmüştür[732].

---

[730]Tiryakioğlu, s. 51; Melda Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, Güncellenmiş 5. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2011, s.17.
[731]Gündüz, s. 17.
[732]Nomer ve Şanlı, s. 308; Demirkol, s.115.

b. Uluslararası Hukuk Kurallarının Kaynakları

(1) Uluslararası Antlaşmalar

Uluslararası antlaşmalar[733] uluslararası hukukun başlıca kaynaklarındandır[734]. Uluslararası antlaşmalar, iki veya daha fazla devletin veya milletlerarası örgütün kendi aralarında bir hukuki ilişkiyi kurmak, mevcut bir hukuki ilişkiyi değiştirmek veya sona erdirmek, yâda ileriye dönük davranış kuralları koymak amacıyla milletlerarası hukuka uygun olarak yaptıkları antlaşma olarak tanımlanmaktadır[735]. Başka bir tanıma göre, antlaşma, uluslararası hukuk kişileri arasında, uluslararası hukuka tabi hukuki sonuçlar doğurmak üzere meydana gelen irade uyuşmasıdır[736].

Bu anlamda devletler ve uluslararası örgütler dışındaki birimlerin akdettikleri sözleşme sayılmazlar[737]. Örneğin imtiyaz sözleşmesi bir uluslararası anlaşma değildir. Çünkü uluslararası anlaşmalar egemen Devletlerarasında akdedilmektedir. İmtiyaz sözleşmesinin bir tarafı Devlet, diğer tarafı petrol şirketidir[738]. Nitekim Uluslararası Adalet Divanı, Anglo-İranian Oil Company davasında (1952), İran devleti ile bir özel şirket arasında yapılan petrol imtiyaz sözleşmesini birer uluslararası antlaşma olarak saymamıştır[739]. Bunun gibi ürün paylaşım sözleşmesi de uluslararası anlaşma değildir. Çünkü ürün paylaşım sözleşmesinin bir tarafı Devlet diğeri tarafı gerçek/tüzel kişidir.

Uluslararası antlaşmalar genel olarak iki taraflı antlaşmalar (bilateral treaties) ve çok taraflı antlaşmalar (multilateral treaties) olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu antlaşmalar sadece iki milletlerarası hukuk kişisi arasında yapılırsa, iki taraflı antlaşma, ikiden fazla devletin arasında yapılırsa çok taraflı antlaşma denilmektedir[740]. Kanuna eş düzeyde görülmekte olan dünya çapındaki çok taraflı anlaşmalar, uluslararası hukuk alanında çok önemli yere sahiptir ve bu anlaşmalar

---

[733] İmtiyaz sözleşmesi bir uluslararası anlaşma değildir. Çünkü uluslararası anlaşmalar egemen Devletlerarasında akdedilmektedir. İmtiyaz sözleşmesinin bir tarafı Devlet, diğer tarafı petrol şirketidir. Bkz. Mafi, 413. Bunun gibi ürün paylaşım sözleşmesi de uluslararası anlaşma değildir.
[734] Tiryakioğlu, Yatırımların Korunması, s. 51; Gündüz, s.18.
[735] Pazarcı, s. 43; Gündüz, s.18.
[736] Sur, s.20.
[737] Sur, s.21.
[738] Mafi, s.413; Pazarcı, s. 43.
[739] Sur, s.21.
[740] Gündüz, s.18; Sur, s.23; Pazarcı, s.49.

Devletlerin çoğu tarafından kabul edildiği için evrensel kuralların oluşmasında ve uygulanmasında önemli yere sahiptir[741].

Uluslararası petrol yatırımları konusunda olmadığı gibi, petrol yatırımlarını da kapsayan uluslararası yatırımlara ilişkin çok taraflı kapsamlı anlaşma bulunmamaktadır[742]. ICSID anlaşması, uluslararası petrol yatırımlarında çok önemle yere sahip olmakla birlikle, ICSID sadece yatırım uyuşmazlıklarına çözümüne ilişkin hususları düzenlemektedir[743]. Bunun gibi, MIGA[744] anlaşması da yabancı doğrudan yatırımlar için hukuki güvenceyi arttıran bir anlaşmadır[745]. Enerji Şartı Anlaşması da, özellikle petrol yatırımlarında önemli yere sahiptir.

Petrol ile ilgili ilk çok taraflı antlaşmalara örnek olarak Türkiye Cumhuriyetinin 25 yıl süre ile Irak petrol şirketi gelirinden Irak hükümetinin sağlayacağı varidatın %10'nu almasına yol açan Türk, Irak ve İngiliz hükümetleri arasında yapılan anlaşma ile OPEC örgütünün kurulmasına dair antlaşma örnek gösterilmektedir[746].

Özellikle iki taraflı yatırım anlaşmaları ve çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları, uluslararası petrol yatırımında önemle yere sahiptir. Çoğu iki taraflı yatırım anlaşmalarında bir-birine benzeyen hükümlerin bulunmasından dolayı, bir uluslararası hukuk yaratılmasına katkı sağlayabileceği belirtilmiştir[747].

Petrol hukukuna ilişkin iki taraflı anlaşmalara örnek olarak Mart 1966'da İngiltere ve Danimarka arasında imzalanan denizde petrol arama ve üretimine ilişkin anlaşmayı, Eski SSCB ile Küba arasında 1966 yılında imzalanan ve Küba'da petrol aramalarının Rus uzmanlar tarafından yapılmasına dair anlaşma örnek gösterilmektedir[748].

---

[741]Tiryakioğlu, Yatırımların Korunması, s.53.
[742]Tiryakioğlu, Yatırımların Korunması, s.51.
[743]Tiryakioğlu, Yatırımların Korunması, s.52.
[744]Kısaca MIGA olarak bilinen Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu Sözleşmesi (Multilateral Investment Guarantee Agency) Dünya Bankası Grubu içersinde yapılandırılan yabancı yatırımların korunmasına yönelik bir oluşumdur. Daha fazla bilgi için bkz. Sedat, Çal, **Uluslararası Yatırım Tahkimi ve Kamu Hukuku İlişkisi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009, (Tahkim), s. 70-73.
[745]Tiryakioğlu, Yatırımların Korunması, s.53.
[746]Göger, Petrol, s.26.
[747]Tiryakioğlu, Yatırımların Korunması, s.56.
[748]Göger, Petrol, s.26.

(2) Uluslararası Örf Adet Kurallar

Uluslararası örf adet kuralları(customary rules), uluslararası alanda genel bir uygulama niteliği kazanmış olan bir âdetin uluslararası toplumda bağlayıcı olduğu yolunda bir kanaatin yerleşmesi olarak açıklanmaktadır. Bu kurallar özellikle, diğer uluslararası hukuk normlarının ortaya çıkmasındaki zemin hazırlama rolünden ötürü önemsenmektedir[749]. Özellikle çok taraflı anlaşmaların yapılmadığı eski devirlerde uluslararası kuralların tek oluşma şekli örf adetlerdi[750]. BM Genel Kurul Kararları uluslararası örf adet kurallarının oluşumunda çok önemli yere sahiptir[751]. Özellikle, BM Genel Kurulunun Doğal Kaynaklar üzerinde Sürekli Egemenlik Kararı petrol hukukunda çok önemlidir. Bu Karar ile çoğu ev sahibi Devlet, kendi yer altı kaynakları üzerinde egemenliğe kavuşmuştur. Hatta denilebilir ki, bazı ülkelerin Anayasa'sına veya ilgili mevzuatına, yer altı kaynakların ülkenin egemenliğine ilişkin düzenlemelerin girmesine esin kaynağı olmuştur.

(3) Hukukun Genel İlkeleri

Hukukun Genel ilkelerinin uluslararası hukukun kaynağı olarak önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu ilkeler uygar uluslarca yapılagelmiş hukuk ilkeleri olarak, anlaşmalar hukuku ve örf adet hukukundaki boşlukları doldurma işlevine sahiptir[752]. Hukukun genel ilkeleri, milli hukuk sistemlerinin tümünde veya çoğunda kabul edilen ilkelerdir[753]. Örneğin, "ahde vefa" (pacta sunt servanda), "iyi niyet"(bone fide) ve "irade muhtariyeti" gibi ilkeler, uygar milletler tarafından kabul edilen hukukun genel ilkeleri olarak kabul edilmektedir[754].

---

[749]Tiryakıoğlu, s.56; Sur, s.72; Gündüz, s.19; Pazarcı, s.107-109.
[750]Sur, s.72.
[751]Tiryakıoğlu, s.58; Sur, s.73; Gündüz, s. 28.
[752]Tiryakıoğlu, s.59; Gündüz, s.29; Sur, s. 79; Pazarcı, s.115.
[753]Özdemir, s.10.
[754]Özdemir, s.10; Gündüz, s.30-31; Sur, s.80.

(4) Mahkeme ve Hakem Kararları

Milletlerarası Adalet Divanın Statüsünde belirtildiği gibi mahkeme/hakem kararları hukuk kurallarının belirlenmesinde yardımcı bir araç olarak görülmektedir[755]. Gerçekten, özellikle, uluslararası tahkim yargılamalarında, hakem heyetlerinin verdikleri kararlar, lex mercatori'nın kaynakları arasında önemle yere sahiptir[756]. ICSID, ad hoc tahkim kararları uluslararası petrol hukuku anlamında önemli bir yere sahiptir. Milletlerarası Adalet Divanının kararları da petrol hukukunda önemli yere sahiptir. Örneğin, Lahey Adalet Divanın 5 Temmuz 1961 tarihli İngiltere ile İran'ın arasındaki İran petrol kaynaklarının millileştirilmesi üzerine verilen Karar petrol sektöründe önemli kararlardandır[757].

(5) Doktrin

Milletlerarası Adalet Divanın Statüsünde belirtildiği gibi çeşitli ulusların en yetkin yazarlarının doktrinleri hukuk kurallarının belirlenmesinde yardımcı bir araçtır[758]. Uzman yazarların uluslararası hukukta ne kadar uzman olursa olsunlar, uluslararası hukuk kurallarını doğrudan oluşturma yetkisine sahip olmadığı ifade edilmektedir. Ancak, doktrinin uluslararası hukukun oluşum ve gelişimine ve mahkemeler tarafından uygulanmasına yön verdiği vurgulanmaktadır[759]. Uluslararası

---

[755]Gündüz, s.32; Sur, s.83;Pazarcı, s.134.

[756] Didem Özdemir, "Milletlerarası Ticari Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk olarak Lex Mercatoria", http://www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/7_4.pdf (01.06.2012).

[757] İran'ın 1933 yılında Anglo-İranian şirketi ile yapılan imtiyaz sözleşmesini tek taraflı fesih ederek, petrol kaynaklarını millileştirilmesi üzerine İngiliz hükümeti Milletlerarası Adalet Divanına 26 Mayıs 1951 tarihinde müracaat etmiş, İran'ın İngiliz vatandaşlarının hak ve menfaatlerin aleyhine Devletler hukuku esaslarına aykırı kaldığını iddia etmiştir. İran hükümeti yapılan işlemin iç hukuk işlemi olduğunu da iddia etmiş, yetkisizlik iddiasında bulunmuştur. Adalet Divanı İran'ın yetkisizlik iddiasını reddetmiş, şirket idaresinin faaliyetine devam etmesini ve üretimin durdurulmamasına karar vermiştir. Göger, Petrol, s.27-28.

[758]Gündüz, s.34; Sur, s.84.

[759]Tiryakıoğlu, s. 61; Pazarcı, s. 135. 1876'da verilen meşhur bir İngiliz mahkeme kararında yazarların hukuku yapamayacaklarını, ancak hukuku açıklama ve araştırıp bulma konusunda katkıda bulanacakları ifade edilmiştir. Kararda "Çünkü milletlerarası hukuk yazarları, hukukun genel ilke ve kurallarını açıklama ve araştırma bulmadaki emekleri ne kadar kıymetli olursa olsun hukuk yapamazlar. Bağlayıcı olmak için hukuk kendisi ile bağlanacak olan milletlerin rızalarına dayanmalıdır. Bu rıza, andlaşmalarda ya da hükümetlerin teyid edilen mutabakatlarında olduğu gibi açık olabilir veya yerleşmiş teamüllerden ötürü olarak çıkarılabilir. Bu kaynaklardan biri veya ötekinden kaynaklanan rızanan varlığını ortaya koyan deliller olmadıkça, teoriler üreten yazarlarının oy birliği dahi sadece onların otorite ve görüşleri sebebiyle hukukun yargısal uygulanışını haklı kılmaz. Bkz. Gündüz, s. 34-35.

Petrol hukuku alanında doktrini incelediğimizde, özellikle petrol yatırımcı ülkelerin yazarlarının eserleri ile çoğunun eğitimini yatırımcı ülkelerde tamamlayan ev sahibi Devletin yazarlarının eserlerine rastlanmaktadır. Türkiye, gibi, petrol yatırım ihraç etmeye son zamanlarda başlan ülkelerde ise uluslararası petrol hukuku konusunda eserlere rastlanmak çok zordur. Türkmenistan yıllardır bir petrol ülkesi olmasına rağmen bu konuda yayınlanmış bir esere rastlamak mümkün değildir.

(6) Hakkaniyet ve Nesafet Kuralları

Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün 38. Maddesinde, milletlerarası hukukun kaynakları sayılırken, maddenin ikinci bendinde *bu hüküm tarafların görüş birliğine varmaları halinde, Divanın hakça ve eşitçe karar verme yetkisini (ex aequo et bono) zedelemez*denilmektedir. ICSID sözleşmesinde de yer alan *ex aequeo et bone* hükmü, Türkçeye başka bir kaynakta hakkaniyet kuralları olarak çevrilmiştir[760]. Hakkaniyet ve nesafet kurallarına göre karar vermek, yürürlükteki hukukta uyuşmazlığa uygulanacak kurallar olmasına rağmen hakemlerin uyuşmazlığa kendi adalet ve nesafet ölçülerine göre çözmeleri anlamında tanımlanmıştır[761]. ICSID sözleşmesine göre, ... *taraflar bu şekilde anlaştığı takdirde, Heyetin anlaşmazlığa hakkaniyet kuralları çerçevesinde çözmesine engel teşkil etmez.*(m.42).

Türk Milletlerarası Tahkim Kanunu'na göre, hakem veya hakem kurulu, ancak tarafların açıkça yetkili kılmış olmaları şartıyla hakkaniyet ve nesafet kurallarına göre veya dostane aracı olarak karar verebilir denilmektedir.(m.12/C) Türk hukukunda da, *ex aequeo et bone* hükmünün uygulanabilmesi için tarafların görüş birliğine varmaları gerekmektedir. Ancak, buradaki görüş birliği açık olması gerekmekte olup, farazi veya zımni irade beyanı yetmeyecektir[762].

---

[760]Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 354, İ.Yılmaz, s. 195.
[761]Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 172.
[762]Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s.173.

B. Uyuşmazlıkların Çözümü

1. Petrol Sektöründe Uyuşmazlıklar

a. Genel Olarak Petrol Yatırım Alanında Uyuşmazlıklar

Uluslararası petrol yatırımları milyarlarca dolar yatırım yapıldığı, yüksek riskli karmaşık faaliyetlerdir. Bu nedenle, her ne kadar istenilmeyen olgu olsa bile uluslararası petrol sektöründe uyuşmazlıklar sık-sık karşılaşılmaktadır. Uluslararası Ticaret Odası (UTO) verilerine göre, UTO önüne gelmiş uluslararası ticari uyuşmazlıkların %10'i enerji, %8,4'i ise maden alanında ortaya çıkan uyuşmazlıklardır. Taraflardan birinin Devlet olduğu yatırım uyuşmazlıklarının, yani ICSID önüne gelen uyuşmazlıkların 25 %'i petrol ve maden uyuşmazlıklarıdır. Devletle şirketler arasındaki ICSID nezdinde görülen uyuşmazlıklarda petrol alanındaki uyuşmazlıklar, bu sıralamada ikinci sırada yer alan elektrik enerjisi sektöründe meydana gelen uyuşmazlıklardan 2 kat daha fazla olmuştur[763].

Hangi uyuşmazlıkların nasıl çözüleceği hususu önemlidir. Örneğin, uyuşmazlıkların çözüm yöntemi olarak tahkimin belirlendiği durumlarda, tüm uyuşmazlıklar tahkimle çözümlenecek midir veya bazı uyuşmazlıkların niteliği gereği, tahkime tabi olmayacak mıdır?

b. Petrol Yatırım Uyuşmazlıkların Taraflarına Göre Sınıflandırılması

(1) Devlet ile Diğer Devlet Arasındaki Uyuşmazlıklar

Petrol alanında Devletle başka bir Devlet arasındaki uyuşmazlıklar çoğu kere sınır sorunundan kaynaklanan uyuşmazlıklar olarak ortaya çıkmaktadır[764]. Özellikle, Hazar denizi gibi, göl mü veya deniz mi gibi hukuki statüsü konusunda halen belirsizliğin devam ettiği bölgelerde bu tür uyuşmazlıklara sık rastlanabilmektedir. Çünkü zengin petrol rezervleri hem ekonomik açıdan hem de stratejik açıdan çok önemli hale gelmektedir.

---

[763]Timothy Martin, Dispute Resolution in the International Energy Sector: An Overview" **Journal of World Energy Law and Business**, Vol: 4, Issue: 4, 2011, http://www.timmartin.ca/fileadmin/user_upload/pdfs/Dispute_Resolution_in_Int_Energy_Sector-Martin_JWELB-Dec2011_.pdf (24.05.2012) , s.332.

[764]Martin, s.333.

(2) Devlet ile Yatırımcı Arasındaki Uyuşmazlıkları

Uluslararası petrol sektöründe en çok karşılaşılan uyuşmazlıklar Devletle şirketlerin arasında cereyan etmektedir[765]. Ev sahibi Devletin egemenlik hakkını kullanarak milli kanunlarda değişiklik yapması, millîleştirme ve yatırımı kamulaştırması gibi durumlar sık karşılaşılan Devlet-yatırımcı uyuşmazlıklarıdır[766]. Bu uyuşmazlıklarda genellikle tahkim yolu tercih edilmekte, ikili yatırım anlaşmasının uygulanması ile ICSID Tahkimi ve UNCITRAL Tahkim kuralları uyarınca oluşturulan Ad hoc tahkimi uygulama alanına sahip olmaktadır[767].

(3) Şirketler Arası Uyuşmazlıklar

Petrol sektöründe şirketler arasındaki uyuşmazlıklarda önemli yere sahiptir. Bu uyuşmazlıklar genel olarak uluslararası ticari uyuşmazlıklar denilmektedir. Bu uyuşmazlıklar, iki alt kategoride değerlendirilebilir.

(i) Joint Venture Orakları Arasındaki Uyuşmazlıklar

Bu tür uyuşmazlıklara ortak operasyon sözleşmesinden, kira sözleşmesinden, kullanım sözleşmesinden, satış sözleşmesinden ve gizlilik sözleşmesinden kaynaklanabilecek uyuşmazlıklar örnek gösterilebilir[768].

(ii) Operatör Şirket ile Servis Şirket Arasındaki Uyuşmazlıklar

Operatör şirket petrol faaliyetlerini yürütürken bazı faaliyetleri üçüncü servis şirketler ile akdettiği sözleşmeler gereği yürütmesi ticari hayatın gereğidir. Bu durumda servis şirketleri ile operatör şirketin arasında bazı uyuşmazlıkların çıkması muhtemeldir. Buna örnek olarak, Sondaj ve kuyu hizmeti sözleşmesi, Sismik

---

[765] Ev sahibi Devlet(veya milli petrol şirketi) ile yatırımcı, özellikle yabancı şirket arasındaki uyuşmazlıkların tahkim yöntemi ile çözümlenmesi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Emmanual Gaillard, "International Energy and Mineral Arbitration: Host Governments and State Enterprises", **Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Special Institute on International Energy and Minerals Arbitration**, February 2002, s.1.

[766] Martin, s.333.

[767] Brian King, "Effective use of Provisional Measures in Arbitration Arising from Oil and Gas Nationalization", **International Mining and Oil & Gas, Development and Investment**, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Houston, 2009, s.1.

[768] Martin, s.334.

araştırma Sözleşmesi, İnşaat sözleşmesi, Ekipman ve tesisat sözleşmesi ile Taşıma sözleşmesini gösterebiliriz[769].

(4) Gerçek kişi ile yatırımcı arasındaki Uyuşmazlıkları

Pratikte yatırımcı petrol şirketi ile şahıslar arasında uyuşmazlıklar ortaya çıkabilir. Bu gerçek kişi şahıslar yatırımcının personeli olabileceği gibi üçüncü kişilerde olabilir. Haksız fiil, iş kazası, tazminat davaları gibi davalar buna örnek gösterilebilir[770].

2. Ürün Paylaşım Sözleşmesinden Doğması Muhtemel Uyuşmazlıklar

Ürün paylaşım sözleşmelerinde uyuşmazlıklar, yatırımcı ile ev sahibi Devletin ilgili birimi arasında olabilir. Lisansın durdurulması petrol faaliyetinin icrasını engelleyeceği gibi, lisansın iptali ürün paylaşım sözleşmesinin sona ermesi ile sonuçlanacaktır. Yatırımcının Asgari iş yükümlülüğünü icra etmemesi sonucu da uyuşmazlıklar ortaya çıkabilir.

3. Ürün Paylaşım Sözleşmelerinde Uyuşmazlıkların Çözüm Yöntemleri

Ürün paylaşım sözleşmesinin bir tarafı Devlet olduğundan, uyuşmazlıkların çözümü meselesi ürün paylaşım sözleşmesinin çok önemli yere sahiptir. Yabancı yatırımcı, muhtemel uyuşmazlıkları ev sahibin Devletin mahkemelerinde çözülmesini istemezken, ev sahibi Devlette, başka bir Devletin mahkemelerinde uyuşmazlığın tarafı olmak istememektedir. Bu nedenle diğer yatırım sözleşmelerinde olduğu gibi ürün paylaşım sözleşmelerinde de uluslararası tahkim mekanizması uyuşmazlığı çözüm merkezi olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, çoğu ürün paylaşım sözleşmelerinde tarafların arasında çıkabilecek uyuşmazlıkları ilk olarak müzakere, arabuluculuk gibi yöntemler ile çözümlenmesi istenmekte, bununla ilgili gerekli düzenlemeler sözleşmede yapılmaktadır. Bu nedenle, bu bölümde, ilk olarak uluslararası yatırım sözleşmelerinin uyuşmazlıkların çözüm metotları genel olarak

---

[769]Martin, s.334.
[770]Martin, s.334.

irdelenecek olup, uluslararası tahkimin ürün paylaşım sözleşmelerindeki yeri irdelenecektir.

Günümüzde alternatif çözüm yolları (Alternative Dispute Resolution) olarak bilinen doğrudan görüşme, arabuluculuk ve hakem-bilirkişilik ile birlikte tahkim, yatırım uyuşmazlıklarının hızlı, etkin ve öngörülebilir bir şekilde çözümlenmesi konusunda en önemli dört araç olarak karşımıza çıkmaktadır[771]. Alternatif çözüm yolları özellikle enerji yatırımlarında daha da yaygın kullanılmaktadır[772]. Özellikle tahkimin daha gelişim aşamasında olduğu Asya ülkelerde arabuluculuk ve doğrudan görüşme daha yaygın kullanılmaktadır[773]. Bu metotlar tek başına bazen ikisi, bazen de birkaçı birlikte ürün paylaşım sözleşmelerinde de birer uyuşmazlıkların çözüm yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır[774].

Türkmen Petrol Kanununda uyuşmazlıkların çözüm yolu olarak, doğrudan görüşme, uluslararası bağımsız bilirkişi ve tahkim öngörülmektedir. (m. 59) Bunun gibi, sözleşmede öngörülen diğer yöntemlerde uyuşmazlığın çözme yöntemi olabileceği zikredilmektedir. Sayılan uyuşmazlıklar haricinde diğer uyuşmazlıkların ise, Türkmenistan mahkemeleri tarafından çözüleceği belirtilmiştir[775]. (TMPK m. 59)

a. Doğrudan Görüşme

Doğrudan görüşme[776], tarafların, üzerinde serbestçe tasarruf edilebilen, sözleşme yapılabilinen bir konuda, bir uyuşmazlık çıktığında uyuşmazlığı müzakere ederek, yani karşılıklı görüşerek, çözmeye çalışmaları şeklinde tanımlanmıştır[777]. Doğrudan görüşme" şartının sözleşmede olmaması uyuşmazlığın bu yöntemle

---

[771] Ali Yeşilırmak, **Doğrudan Görüşme, Arabuluculuk, Hakem-Bilirkişilik ve Tahkim**, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2011, s. 9.

[772]Eileen B Vernon "Arbitration in the Energy/Minerals Fields: Customizing the Clause", **American Arbitration Association Dispute Resolution Journal**, Vol. 56, Issue.4, 2002, s.3.

[773]Asya'da tahkimle ilgili sorunlar ve perspektifler konusunda bkz. A.F. Maniruzzaman, "Arbitration of International Oil, Gas and Energy Disputes in Asia: Problems and Prospects", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 1, Issue: 02, March 2003, s. 2.

[774] Örneğin Endonezya ürün paylaşım sözleşmelerinde, Pertamina ile Yüklenici arasındaki sözleşmenin uygulanmasından ve yorumlanmasından meydana gelecek herhangi bir uyuşmazlık, Pertamina ve Yüklenicinin birer hakem ataması, bu hakemlerin üçüncü hakemi ataması ile oluşacak hakem heyeti tarafından çözümlenecektir. Tahkim İngilizce yürütülecektir. Tahkime Uluslararası Ticaret Odasının Tahkim kuralları uygulanacaktır. Bkz. Karim ve Mills, s. 17.

[775]Shaw ve Grigorian, s. 11.

[776]Doğrudan görüşme karşılığı olarak "negotiation" terimi kullanılmaktadır. Martin, s.334.

[777]Yeşilırmak, Doğrudan Görüşme, s.13.

çözülmesine engel değildir[778]. Ancak pratikte çoğu yatırım sözleşmelerinde bu şartı koymaktadırlar[779]. Genellikle "doğrudan görüşme" için belirli süre kararlaştırılmakta ve bu süre sonunda uyuşmazlık çözümlenmezse diğer çözme yöntemlerinin uygulanabileceği düzenlenmektedir[780].

Türkmen Petrol Kanuna göre, Lisansın yürürlüğünün durdurulması ve (veya) geri alınması ile ilgili Petrol Ajansı ile Lisans sahibi arasındaki uyuşmazlıklar mümkün oldukça doğrudan görüşme ile çözümlenmesi gerekmektedir.(TMPK m.59/1a) Bunun gibi, sözleşmenin icrası ile ilgili Petrol Ajansı ile Yüklenici arasındaki uyuşmazlıklar, mümkün oldukça doğrudan görüşme yöntemi ile çözümlenmelidir. Görüldüğü Türkmen Petrol Kanununda, Lisans sahibi ve Yüklenicinin Petrol Ajansı ile uyuşmazlıklarında doğrudan görüşme birer alternatif uyuşmazlıkları çözüm metodu olarak zikredilmiştir. Türkmen Ticari Usul Kanununa göre, eğer uyuşmazlığın çözüm yöntemi olarak başka bir yol düzenlenmişse, mahkeme bunu kendiliğinden dikkate alacak ve bu yol izlenmemişse davayı esasa girmeden usulden ret edecektir. (TMPK m.10)

b. Arabuluculuk

Arabuluculuk[781], uyuşmazlığın, taraf olmayan bir üçüncü kişi yardımıyla, taraflarca çözümlenmesi olarak tanımlanmaktadır[782]. Diğer bir ifadeyle, arabuluculuk, uyuşmazlığın tarafların seçtikleri kişi tarafından çözümlenmesi olan uyuşmazlığın temel çözme yöntemlerinden biridir[783]. Daha geniş bir tanıma göre, arabuluculuk, meydana gelen uyuşmazlığın, tarafların iradi olarak başvurmaları sonucu, arabulucu (veya uzlaştırmacı) olarak adlandırılan tarafsız ve güvenilir bir üçüncü kişi yardımıyla, üzerinde anlaştıkları yöntem ve esaslara göre, karşılıklı şletişimle, iki tarafın ortak menfaati esas alınarak çözümlenmesidir[784]. Arabuluculuk, uyuşmazlığın

---

[778]Martin, s. 334.
[779]Vernon, s.8.
[780]Vernon, s.8.
[781] Arabuluculuk karşılığı olarak "mediation" terimi kullanılmaktadır. Martin, s.334. Ancak, bu kavramın karşılığı olarak "conciliation" kavramı da kullanılmaktadır. Süleyman Dost, **Yabancı Yatırım Uyuşmazlıkları ve ICSID Tahkimi**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s.11.
[782]Yeşilırmak, s.18.
[783] Michael E Schneider, "Combining Arbitration with Conciliation", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 1, Issue: 02, March 2003, s.1.
[784] Hakan Pekcanıtez, Oğuz Atalay ve Muhammet Özekes, **Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerine göre Medeni Usul Hukuku**, 10. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 709.

taraflarına gerçek menfaatleri ile gerçekçi olmayan beklentilerinin ayırt etmelerini sağlar[785]. Arabuluculuk birer alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak özellikle ABD'de, İngiltere'de, Kanada'da ve Avusturya'da yaygın kullanılmaktadır[786]. Yapılan bir çalışmaya göre, benzer uyuşmazlıklarda arabuluculuk tahkime göre %5 daha ucuz[787], % 15 daha kısa zamanda ve %75-85 başarı oranı olması nedeniyle özellikle tercih edilmektedir[788].

Türkmen Petrol Kanununda arabuluculuk birer uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak sayılmamış, ancak, taraflarca sözleşmede belirtilen diğer yöntemler denilmek suretiyle arabuluculuk yönteminin de taraflarca sözleşmede kararlaştırabilmelerine imkân verilmiştir. Model sözleşmede de, arabuluculuk ile ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır.

c. Hakem-Bilirkişilik

Hakem-bilirkişilik[789], uyuşmazlık konusunun miktar, değer veya seviye, randıman ya da yeterlilik gibi bir vasfının, güvenilir, uzman ve tarafsız bir kişi tarafından tespit edilmesi ve tespitin taraflar için bağlayıcı olması ve bu hususların yalnızca anılan tespitle ispat edileceği olarak açıklanmaktadır[790]. Hakem-bilirkişilerim yetkilileri, sadece görevlendirildikleri alanla sınırlı olup tarafların arasındaki uyuşmazlığın esasına ilişkin bir karar vermezler[791]. Özellikle teknik konuda başvurulan bu yöntem, uluslararası uyuşmazlıklarda çok yaygın başvurulan yöntem değildir. Uluslararası Ticaret Odası bünyesinde hareket eden Bilirkişi Merkezinde bu konuda hizmet veren hakem-bilirkişilerin listesi bulunmaktadır[792].

Türkmen Petrol Kanununda sözleşmenin icrası ile ilgili Petrol Ajansı ile Yüklenici arasındaki uyuşmazlıklar, mümkün oldukça doğrudan görüşme, bu

---

[785]Dost, s.13; Vernon, s.9.
[786]Martin, s.334.
[787]Endonezya'da Pertamina milli petrol şirketi ile Lirik Petroleum şirketi arasında çıkan uyuşmazlık Uluslararası Ticaret Odası Tahkim Merkezi tarafından çözüme kavuşturulmuştur. 27 Şubat 2009 tarihli Karara göre, davayı kaybeden Pertamina, Lirik Petroleum şirketine 323,250 ABD dolları hakem ücreti ve tahkim masrafları ödemekle yükümlü tutulmuştur. Dava konusunda daha fazla bilgi için bkz. Hasan, s.5.
[788]Martin, ss.33-35; Dost, ss. 13-14.
[789]Hakem-bilirkişi karşılığı olarak "Expert determination" terimi kullanılmaktadır. Martin, s.335.
[790]Yeşilırmak, Doğrudan Görüşme, s.24; Dost, s. 14.
[791]Dost, s.14.
[792]Martin, s.335.

kapsamda uluslararası bağımsız bilirkişi davet ederek ya-da Sözleşmede uyuşmazlığı çözmenin daha önce anlaşılan kurallarına göre çözülecektir denilmekte ve uluslararası bağımsız bilirkişi (hakem-bilirkişi) ile çözülebileceğini açıkça belirtilmektedir[793].(m.59)

Bunun gibi, Türkmen model sözleşmesinde, bazı uyuşmazlıkların bir tarafın diğer tarafa yazılı başvurması sonucu taraflarca belirlenecek uzman kişiler aracılığıyla çözüleceği belirtilmiştir ve bu uyuşmazlıkların neler olduğu sözleşmenin ilgili maddelerine atıf yapılarak belirtilmiştir. Buna göre, örneğin, Yüklenici tarafından teklif edilen değer biçme programın kabulü ve bütçenin onaylanması konusunda taraflar anlaşamazsa (m.9.3d) veya Yüklenici tarafından teklif edilen geliştirme programının ve ilgili bütçenin onaylanması konusunda (m.9.3f) taraflar anlaşmazsa, taraflardan birinin diğer tarafa yazılı başvurması ile taraflar bu konunun çözümlenmesi konusunda uzman birini atayacaklardır. Bu uzman kişi, uluslararası petrol sektöründe ün kazanmış, petrol üretim, fiyatlandırma ve pazarlama konusunda uzman kişi olması gerekmektedir.(m.29.3)

Eğer bir tarafın diğer tarafa yazılı başvurmasından itibaren 60 gün içinde, taraflar bu uzman kişi konusunda anlaşamazsa, taraflardan her hangi biri, uzman kişi ataması için Stockholm Ticaret Odası Başkanına başvurabilir.(m.29.3)

Uzman kişinin verdiği kararlar taraflar için bağlayıcı ve nihai karar olacaktır. (m.29.3) Uzmanın ücreti, masrafı ve Stockholm Ticaret Odası Başkanı tarafından atandıysa bununla ilgili masraflar Petrol Ajansı ve Yüklenici arasında eşit paylaşılır.(29,3)

d. Tahkim

Tahkim uluslararası ticarette ve yatırımlarda, özellikle petrol yatırımlarında en çok başvurulan uyuşmazlıkları çözüm yöntemidir[794]. Tahkim, kanunun tahkim yolu ile çözümlenmesine izin verdiği konular kapsamında olmak koşuluyla, taraflar arasında doğmuş veya doğabilecek uyuşmazlıkların Devlet yargısında çözümlenmesi

---

[793]Shaw ve Grigorian, s. 11.

[794]Martin, s.336; Nomer ve Şanlı, s. 510; Çelikel ve Erdem, s. 639; Albert Jan van den Berg, "International Energy and Minerals Arbitration: Its Framework and Basic Principles", **Special Institute on International Energy and Minerals Arbitration**, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Houston, 2002, s.2.

yerine, hakem adı verilen kimseler aracılığıyla çözümlenmesi konusunda tarafların anlaşması şeklinde tanımlanmaktadır[795]. Başka bir tanıma göre, tahkim genel olarak bir hak üzerinde uyuşmazlığa düşmüş iki tarafın, anlaşarak bu uyuşmazlığın çözümünü özel kişilere bırakmalarına ve uyuşmazlığın özel kişiler tarafından incelenip karara bağlanmasıdır[796]. Tahkim konusunu petrol uyuşmazlıklarındaki öneminden dolayı ayrıca inceleneceğiz.

e. Devlet Mahkemesi

Devlet mahkemesi, uyuşmazlıkların çözümünde yatırımcılar tarafından pek başvurulmak istenen bir yöntem değildir. Ancak, bazı uyuşmazlıkların Devlet mahkemesinde görüleceği sözleşmede belirtilebilir. Tahkim ile açıklamalarda da belirtildiği üzere, tahkim, kanunun tahkim yolu ile çözümlenmesine izin verdiği konularda başvurulan bir yöntemdir. Kanunun izin vermediği konularda tahkime başvurulamaz. Aslında yatırım uyuşmazlıklarının ulusal mahkemelerde çözümü en klasik yöntemdir. Aksine herhangi bir düzenleme olmadığında, ev sahibi Devlet ile yatırımcı arasındaki uyuşmazlıklar devlet mahkemelerinde çözümlenmektedir[797].

Yüklenici ve Petrol Ajansı arasındaki, bunun gibi, Yüklenici ile Türkmenistan'ın diğer kişileri arasındaki tüm diğer uyuşmazlıklar [798] ise, Türkmenistan mahkemeleri ve ticaret mahkemesi[799] tarafından çözümlenecektir.

---

[795]Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 29.

[796]Cengiz Güneş, **Enerji ve Altyapı Yatırım Modelleri,** Ce-Ka Yayınları, Ankara, 2002, s.346.

[797]İ.Yılmaz, s.7.

[798] Türkmen Petrol Kanunun 59. Maddesinde Lisansın geçerliliğinin durdurulması ve geri alınması ile ilgili Lisans sahibi ve Petrol Ajansı arasındaki uyuşmazlıkların doğrudan görüşme ile sözleşmenin icrası ile ilgili Petrol Ajansı ile Yüklenici arasındaki uyuşmazlıkların doğrudan görüşme, hakem-bilirkişilik veya sözleşmede belirlenen diğer yöntemlerle çözümleneceğini, tüm bu uyuşmazlıkların bir tarafın diğer tarafa yazılı başvurmasından itibaren 3 (üç) ay içinde çözümlenmemesi halinde bir tarafın diğer tarafa yazılı bildirirerek uluslararası tahkime başvurabileceğini belirtilmiştir. Buna göre, yukarıda sayılan uyuşmazlıklar haricindeki Yüklenici ve Petrol Ajansı, Yüklenici ve Türkmenistan kişileri arasındaki uyuşmazlıklar Türkmenistan mahkemesi ve ticaret mahkemeleri tarafından çözümlenecektir.

[799]Türkmen hukukunda, "arbitraž kazyýeti'' veya " araçy kazyýet" kavramı kullanılmaktadır. Ancak, burada kullanılan "arbitraj" kavramı, Türkçedeki "tahkimin" karşılığı olmayıp, Türkmen hukukunda arbitraj mahkemesi, Devlet mahkemesidir ve ticari ve ekonomik davalara bakmakla yükümlüdür. Bu anlamda, arbitraj mahkemesine Ticaret Mahkemesi denilmesi daha uygun olacaktır.

4. Ürün Paylaşım Sözleşmelerinde Uluslararası Tahkim

Yargı tekeline sahip Devlet, modern mevzuatta, bu yargı tekelinden bazı alanlarda bir ölçüde vazgeçerek, tahkim adı verilen bir yargılama yöntemine yer vermektedir[800]. Tahkim, iç tahkim ve milletlerarası tahkim olarak tasnife tabi tutulsa da[801], tahkim esasen milletlerarası niteliğinden ötürü yaygınlaşmıştır. Çalışma konumuzun esasını ürün paylaşım sözleşmeleri oluşturduğu için bizim burada esas alacağımız milletlerarası tahkim, hatta milletlerarası yatırım tahkimdir. Bu anlamda çalışmamızda "*tahkim*" kavramı ile kastettiğimiz esasen milletlerarası yatırım tahkimdir. Genel olarak milletlerarası tahkim, içinde yabancılık öğesi taşıyan tahkimdir.

Bir ülke hukuk sisteminde yabancılık unsuru taşıyan bir uyuşmazlığın tahkim yargısı ile çözümlenmesine olanak tanınmışsa, artık milletlerarası ticari tahkimin varlığından söz edilecektir. Günümüzde, Devletler gerek iki taraflı anlaşmalar gerekse çok taraflı anlaşmalar ile milletlerarası ticari tahkime olanak tanımaktadır[802]. Hatta bu bir anlamda zorunluluk haline gelmiştir. Aşağıda açıklayacağımız gibi, milletlerarası yatırım aktörleri, yatırım yapacakları ülkede çeşitli nedenlerden dolayı milletlerarası tahkime gidebilme olanağını bir ön şart olarak görmektedirler. Yabancı yatırım çekmek konusunda birbirleri ile rekabet halinde olan ülkeler yatırımcıyı cezbedecek düzenlemelere gitmekte, onlara hukuki güven tesis etmek suretiyle kendi ülkelerine yatırım yapmaya teşvik etmektedirler.

Tahkim yargılaması örgütlenme biçimi olarak Ad Hoc Tahkim ve Kurumsal Tahkim olarak ele alınmaktadır. Kurumsal tahkim, belirli bir tahkim kurumunun önceden kaleme alınmış kurallarına tabi olarak, onun kontrolünde cereyan eden tahkimdir. Ad Hoc tahkim ise kurumsal tahkim haricindeki tahkimdir[803].

---

[800] Saim Üstündağ, "Tahkim ve Özellikle Uluslararası Tahkim" **Yargı Reformu 2000**, İzmir, 2000, ss. 294-295.

[801] Üstündağ, s. 295.

[802] Üstündağ, s. 295.

[803] Şanlı, Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 241; İ.Yılmaz, s. 14-15; Yalçın Torun, **Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözüm Merkezi (ICSID) Hakem Kararlarına Karşı Hukuki Başvuru Yolları**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011s.19; Dost, s. 9; Öztürk, s.192; Nomer ve Şanlı, s.517; Çal, Tahkim, s. 37; İbrahim Orkun Atalay, "Milletlerarası Tahkimin İdari Sözleşmelere Etkisinin Hukuki ve Mali Yönden İncelenmesi", **Devletler Özel Hukuku Makalelerim**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010, ss.329-332; Mahmut Tevfik Birsel, "Türkiye'de Yabancı Hakem Kararlarının Tenfizinin Anayasal ve Kültürel Boyutları", http://web.deu.edu.tr/hukuk/dergiler/DergiMiz7-ozel/PDF/birsel1.pdf (01.06.2012) , s. 1 vd.

Uyuşmazlıkların çözüm yolu olarak tahkim günümüzde uluslararası enerji yatırımlarında başlıca çözüm yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır[804]. Petrol hukukunda tahkimin kullanılmaya başlamasının geçmişi aslında eskidir. Ortadoğu da yapılan imtiyaz sözleşmelerinde genellikle uyuşmazlıkların tahkim aracılığıyla çözümü kabul edilmiştir[805]. 1954 tarihli İran'la yapılan sözleşmenin 42 ve 44. Maddelerine göre tahkim şartı kabul edilmiş ve Milletlerarası Adalet Divanının üçüncü hakemi tayin etmekten kaçınması durumunda izlenecek yol düzenlenmiştir[806].

Bağımsızlığını kazandıktan sonra, özellikle petrol sanayine doğrudan yabancı yatırım çekmeyi amaçlayan Türkmenistan, uyuşmazlıkların tahkim yöntemi ile çözümlenmesine olanak tanıyan önemli düzenlemeler yapmıştır. Zira son yıllardaki düzenlemeler ile yabancı yatırımcılara güven tesis etmek isteyen Türkmenistan için, tahkim düzenlemeleri de önemli bir konudur. Günümüzde Türkmen Hukukunda tahkim açıkça düzenlendiği gibi, Türkmenistan'ın taraf olduğu milletlerarası anlaşmalarda da tahkime olanak tanıyan düzenlemeler yer bulmaktadır.

Türkmen Hukukunda ticari tahkim kabul edilmektedir[807]. Bu husus, başta Türkmen Medeni Kanunu olmak üzere çeşitli kanunlarda açıkça düzenlenmektedir[808]. Aşağıdaki açıklamalardan da göreceğimiz gibi, yabancı yatırım uyuşmazlıkları milletlerarası tahkim yolu ile çözümlenmesi Türkmen hukuku açısından mümkündür.

Türkmen Medeni Kanunun 10. maddesinin kenar başlığı, medeni hak ve hukukların mahkemeler aracılığıyla korunmasına ilişkindir. Burada usul ve milletlerarası sözleşmelerdeki belirlenen görev alanlarına uygun olarak, ihlal edilen veya dava konusu olan medeni hakların mahkeme(genel mahkeme), ticaret mahkemesi ve tahkim mahkemesi aracılığıyla çözümlenebileceği belirtilmektedir

---

[804] Frank, PSA, s. 29; Tienhaara, s.17; Vernon, s.4; John P Bowman, ""Dispute Resolution Planning for the Oil and Gas Industry", **Special Institute on International Energy and Minerals Arbitration**, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Houston, 2002, s.38.

[805] Göger, Petrol, s.45.

[806] Göger, Petrol, s.46.

[807] H William Knull ve Levon L. Grigorian, Practical Lessons from Arbitrating Claim From Foreign Investment in Hydrocarbon Projects: Turkmenistan", www.interarbitration.net(resources/artturkmenistan.asp (17.12.2004) , s. 1.

[808] Türkmen Hukukunda tahkim için, *"bitaraplar sudi"* terimi kullanılmaktadır. Bunun karşılığı olarak Rusça da "Treteyskiy sud" dur. Arbitraj Mahkemesi, Türkmen hukukunda, Ticaret mahkemesi anlamında kullanılmaktadır.

(m.10/1). Burada hangi uyuşmazlıkların tahkim aracılığıyla çözümleneceğinin, usul kanunları ve milletlerarası sözleşmelerle belirleneceğine dikkat çekilmektedir.

Türkmen Medeni Usul Kanunun 27. maddesine göre, kanunda veya milletlerarası sözleşmelerde belirlenen durumlarda taraflar medeni hukuk alanındaki uyuşmazlığın tahkim yöntemi ile çözümlenmesini kararlaştırabilirler. Buradaki medeni hukuk ilişkisine ticari ilişkilerde dâhildir[809]. Türkmen Medeni Usul Kanunu, ayrıca, yabancı hakem kararlarının tenfizini de düzenlemiştir. Buna göre, yabancı hakem kararının tenfizi, Türkmenistan'ın taraf olduğu milletlerarası sözleşmelere göre yapılacaktır. Ancak, yabancı hakem kararı kesinleşmesinden itibaren 3 sene içinde tenfiz edilmese, daha sonra tenfizi mümkün olmayacaktır[810] (m. 443). Yerli hakem kararının tenfizi ise, Medeni Usul Kanunun 344, 345, 346 ve 354 hükümlerinde belirlenen şekilde yapılacaktır[811].

Türkmen Ticari Usul Kanunun[812] 23. maddesi, meydana gelen veya meydana çıkması muhtemel olan uyuşmazlıkların mahkeme tarafından çözümlenmesinden önce tarafların anlaşması ile tahkime başvurulabileceğini belirtmektedir (m.23). Türkmenistan'da yapılacak yabancı yatırımlar açısından çatı kanun niteliğindeki Yabancı Yatırımlar Kanunun 32. maddesinde, tarafların anlaşması ile uyuşmazlığın tahkim aracılığıyla çözümlenebileceği belirtilmektedir[813](m. 32/1). Petrol alanındaki yatırımlar açısından temel kanun olan Türkmen Petrol Kanunun 59. maddesi, taraflara tahkime başvurabilme imkânını tanımaktadır.

---

[809]Knull ve Grigorian, s. 1.

[810]Daha fazla bilgi için bkz. Knull ve Grigorian, s.1 vd; Merdan Gurbandurdiyev, **"Türk ve Türkmenistan Hukukunda Yabancı Hakem Kararlarının Tenfizi"**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2002, s. 199 vd Kanaatimizce, buradaki "üç seneden" kastedilen, yabancı hakem kararının icrası için başvuru için aranan süredir. Aksi halde, tenfiz merciinin geciktirmelerinden dolayı üç sene geçmekle hakem kararının tenfizi imkânsız olabilir.

[811]Knull ve Grigorian, s. 1.

[812]Türkmen Ticari Usul Kanunu göre uyuşmazlıkların ticaret mahkemesinde çözümlenmesine ilişkin Türkmen doktrini çok sınırlıdır. Bu konuda yazılmış bir kitap ve birkaç makale bulunmaktadır. Bu eserlerin yazarları aynı kişidir. Bkz. T.D. Goçyýev, **Türkmenistanyň Arbitraž Kanunçylygyny Özgermtegiň Konstitutsion Esaslary**, Ylym Neşirýaty, Aşgabat, 2011; T.D. Goçyýew, "Arbitraž İşleriň Kazyýetiň Garamagyna we Belli Bir Kazyýetiň Garamagyna Degişliliginiň Meseleleri", **Altyn Asyryň Ykdysadyýeti Žurnaly**, Vol: 9, Issue: 112, 2009, ss.16-24; T.D. "Arbitraž İş Yöredişini Hukuk Düzgünleşdirmegiň Meseleleri", **Altyn Asyryň Ykdysadyýeti Žurnaly**, Vol: 11, Issue 114, 2009, ss.15-23.

[813] Döwran Orazgylyjow, "Daşary Ýurt Maýa Goýumlary we Türkmenistan", **Altyn Asyryň Ykdysadyýeti Žurnaly**, Vol: 6, Issue: 97, 2008, ss.27-33; Döwran Orazgylyjow, "Türkmenistan Milletlerarası Doğrudan Yatırım Hukukunun Genel Değerlendirmesi", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Cilt 1, Yıl 3, Sayı 8, Ocak 2012, ss.83-114.

Türkmen Petrol Kanununa göre, Lisansın yürürlüğünün durdurulması ve geri alınması ile ilgili Lisans sahibi ile Petrol Ajansı arasındaki uyuşmazlık ve Sözleşmenin icrası ile ilgili Petrol Ajansı ile Yüklenici arasındaki uyuşmazlıklar bir taraf diğer tarafa yazılı olarak başvurmasından itibaren 3 (üç) ay içinde çözümlenmezse, taraflardan herhangi biri diğer tarafa yazılı olarak önceden haberli ederek Sözleşme uyarınca uluslararası tahkime başvurabilecektir.(m.59/2)

Türkmen model ürün paylaşım sözleşmesinin 29. maddesi uyuşmazlıkların çözüm yöntemi olarak tahkimden söz etmiştir. Söz konusu madde hükmüne göre, bir tarafın diğer tarafı yazılı olarak haberdar etmesinden itibaren 90 gün içinde taraflar anlaşamazsa, taraflardan her hangi biri tahkime başvurabilir ve bu durumda UNCTRAL Tahkim Kuralları 7. maddesi gereğince atanacak 3 kişilik hakem grubu uyuşmazlığa bakacaktır (m.29.2,1).

Türkmenistan ICSID Sözleşmesine ve 1992 tarihli BDT ülkeleri arasında ekonomik alanda ortaya çıkacak uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin Kiev Anlaşmasına taraftır[814].

Türk Hukuk sistemi tahkime daha önceden de yabancı değildi. Yürürlükten kaldırılan 1086 sayılı HUMK'da tahkim ile ilgili hükümlere yer verilmişti[815]. Ancak 1086 sayılı Kanunun uygulandığı dönemde, milletlerarası tahkim kurallarıyla iç tahkime ilişkin hükümler arasında önemli farklılıklar bulunmaktaydı[816].

4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu[817] 5.07.2001 tarihinde Resmi Gazete 'de yayınlanmış ve Kanunun 18. maddesi gereğince, yayınlandığı gün yürürlüğe girmiştir[818]. Diğer bir ifadeyle, Türk Hukukunda, bu tarihten sonraki yabancı unsurlu tahkim yargılaması bu kanuna tabi olacaktır. Milletlerarası Tahkim Kanunun kabulünden önce, yabancı unsurlu olsun olmasın, Türkiye'deki tahkim, HUMK'a tabiiydi. Milletlerarası Tahkim Kanunun kabulünden sonra ise, uyuşmazlık Milletlerarası Tahkim Kanununun hükümlerine tabi ise, bu kanun uygulanacak olup,

---

[814] Gurbanguly Berdimuhamedow, **Türkmenistanyň Durmuş-Ykdysady Ösüşiniň Döwlet Kadalaşdyrylyşy,** Türkmen Döwlet Neşirýat Gullugy, Aşkabat, 2010, s. 130.

[815]Raşit Vedat Seviğ, "Milli ve Milletlerarası Tahkim" , **Prof.Dr. Gülören Tekinalp'a Armağan,** Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Yıl 23, Sayı 1-2 -2003, s. 643; Çelikel ve Erdem, s. 631.

[816]Pekcanıtez, Atalay ve Özekes, s. 682.

[817]RG 5.7.2001/24453.

[818]Kanunun getirdiği düzenlemeler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s. 10 vd; Şanlı, Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 224 vd; Seviğ, s. 645 vd.

iç tahkimin söz konusu olduğu durumlarda HUMK uygulanacaktı[819]. Ancak, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunun kabül edilerek yürürlüğe girmesinden sonra Türk hukukunda iç tahkim artık 6100 sayılı Kanuna tabi olacaktır[820]. 6100 sayılı Kanun hazırlanırken, Milletlerarası Tahkim Kanunda yer alan düzenlemeler ile mehaz UNCITRAL Model Kanunu ve tahkim hukukundaki gelişmeleri esas aldığı için tahkime ilişkin iki düzenleme arasındaki farklılıklar büyük ölçüde giderilmiştir[821].

Milletlerarası Tahkim Kanunu usul kanunudur ve usul kanunlar için geçerli ilkeler bu kanun içinde geçerli olacaktır. Bu cümleden olarak, 4686 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden evvel yapılmış ve o tarihte yegâne yerel tahkim kanunu olan HUMK'na tabi kılınmış yabancı unsurlu tahkim sözleşmelerinden kaynaklanan tahkim davalarında da –tamamlanmış veya karara bağlanmış usulü işlemler dışında- Milletlerarası Tahkim Kanunu hükümleri uygulanacaktır[822]. Bu kanun ile Türk Hukukuna getirilen en önemli yeniliklerin birisi- hakem kararların karşı kanun yollarıdır[823].

Tahkim[824], özellikle uluslararası tahkim ile ilgili olarak Türk hukukunda Milletlerarası Tahkim Kanunundan başkada düzenlemeler bulunmaktadır. 4501 Sayılı Kamu hizmetleri ile ilgili İmtiyaz Şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan

---

[819]Dövran Orazgılıcov, Milletlerarası Tahkim Kanununda Hakem Kararlarına Karşı Kanun Yolları", **İzmir Barosu Dergisi**, Yıl 69, Sayı 1, Ocak 2003, (Kanun Yolları), s. 71.

[820] 6100 sayılı Kanunun iç tahkime ilişkin düzenlemeleri konusunda daha fazla bilgi için bkz. Pekcanıtez, Atalay ve Özekes, s. 682 vd.

[821] Pekcanıtez, Atalay ve Özekes, s.682.

[822]Daha fazla bilgi için bkz. Cemal Şanlı "4686 Sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunun Yürürlük Tarihinden Evvel Yapılmış Sözleşmelerden Doğan Tahkimlere Uygulanıp Uygulanmayacağı Sorunu", **Prof.Dr. Gülören Tekinalp'a Armağan,** Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Yıl 23, Sayı 1-2 -2003, s. 687 vd.

[823]Daha fazla bilgi için bkz. Orazgılıcov, Kanun Yolları, s. 67-88.

[824]Türkiye Hukuk Usulu Mahkemeleri Kanununu çok az değişiklik yaparak 1927 yılında İsviçre'nin Lozan kantonundan almıştır. Bu Kanunda tahkimle ilgili bazı düzenlemeler bulunmaktaydı. Ancak, 1982 yılında Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Kanunun kabul edilmesine kadar geçen sürede İtalya ve Avusturalya gibi Türkiye ile karşılılık antlaşması olan ülkelerden gelenler hariç yabancı ülkelerden gelen tahkim kararları Türkiye'de tenfizi mümkün değildi. 1982 tarihli 2675 sayılı MÖHUK 34 ve devamı madde hükümleri ile yabancı hakem kararlarının tanınması ve tenfizi hususunda ciddi iyileştirmeler yapılmış, " Tahkim Hukukuna Genel Giriş ve Ülkemizdeki Gelişim" **Yargı Reformu Sempozyumu 2000**, İzmir, 2000, s. 281-282; Şanlı, Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 219. 2675 sayılı Kanuna göre, Milletlerarası Ticari hakem kararlarının tenfizi konusunda daha fazla bilgi için bkz. Ziya Akıncı, **Milletlerarası Ticari Hakem Kararları ve Tenfizi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara, 1994, s.1; Seviğ, s.643. Şu an yürürlükte olan 27.11.2007 tarihli "Milletlerarası Özel hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'da da yabancı hakem kararlarının tanınması ve tenfizi düzenlenmiştir. Bkz. Nomer ve Şanlı, s.511 kz. Seviğ, s.643; Ahmet Cemal Ruhi, **Milletlerarası Özel hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun, Gerekçeli-Açıklamalı-Yargıtay İçtihatlı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003, s.421 vd.

uyuşmazlıklarda Tahkim Yoluna Başvurulması Halinde uyulması gereken İlkelere dair Kanun[825], buna bir örnektir. 4501 sayılı Kanun özellikle Yap-İşlet ve Yap-İşlet – Devret olarak adlandırılan sözleşmelerin[826] uygulamaya geçirilmesi ve özellikle yabancı yatırımcıların bu projelere çekilmesi için çıkarılmıştır[827]. Bu Kanunla birçok İlke benimsenmiş olup, bu ilkelerden en önemlisi geriye yürürlük olarak kabul edilmektedir[828].

Günümüzde çok sayıda çok taraflı ve iki taraflı tahkim konusu da kapsayan milletlerarası sözleşmeler mevcuttur. Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve İcrası Hakkında 10 Haziran 1958 tarihli New York Sözleşmesi[829], Milletlerarası Ticari hakemlik konusundaki 21 Nisan 1961 tarihli Avrupa Sözleşmesi(Cenevre)[830] ve 18 Mart 1965 tarihli Devletler Ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlenmesi Hakkındaki Sözleşme(ICSID) [831] gibi sözleşmeler tahkim alanındaki önemli milletlerarası düzenlemelerdir. Bununla birlikte yüzlerce iki taraflı yatırım sözleşmelerinde tahkim konusu yer bulmuştur[832].

---

[825]RG 22.1.2000-23941.

[826]Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devlet Modeli çerçevesinde Yaptırılması Hakkında 3996 sayılı Kanun (RG 13.6.1994-21959), 1994 yılında kabul edilmiştir. Kanunun 5. Maddesi kamu hizmetleri gerçekleştirmeye yönelik yatırım sözleşmelerini özel hukuk sözleşmesi haline getirmiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi bu maddenin iptali için açılan davada, 28.6.1995 tarihli ve 71/23 sayılı Kararıyla bu maddeyi Anayasa'ya aykırı bulmuş ve iptal etmiştir. Bunun üzerine 4446 sayılı ve 13,8. 1999 tarihli Anayasa'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun(RG 14.8.1999-23786) ile Anayasa'nın 125. Maddesinin birinci fıkrasına bir hüküm eklenmiş ve Anayasa'nın 155. Maddesinin ikinci fıkrası değişmiştir. 4446 sayılı Kanunla 125/1 maddeye eklenen hükme göre, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkları milli veya milletlerarası tahkim yoluyla çözümlenmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime sadece yabancılık unusuru taşıyan uyuşmazlıklar için gidilebilir. Anayasa'nın 155. Maddesinde yapılan değişikle de, Danıştay'ın kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında iki ay içinde düşüncesini bildirmesi öngörülmüştür. 4501 sayılı Kanun bu değişiklerden sonra çıkarılmıştır. Belirtmek gerekir ki, bu değişiklerden sonra, daha önce Anayasa Mahkemesi Kararıyla iptal edilen 3996 sayılı Kanunun 5. Maddesi 4493 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinde değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (RG 22.12.1999-23914) ile yeniden devreye girmiştir. Bkz. Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s.40-43; Yeşilırmak, İmtiyaz, s.151-154; Atalay, s. 317.

[827]Akıncı, Milletlerarası Tahkim, s.39.

[828]Ali Yeşilırmak, "Yatırım Uyuşmazlıklarının Tahkim Yolu ile Çözümlenmesine İlişkin Son Gelişmeler", **BATIDER**, Cilt XX, Sayı 3, Haziran 2000, (Tahkim), s.192.

[829]Bu konuda geniş bilgi ve anlaşma Türkçe metni için bkz. Şanlı, Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 266, 475 vd.; Bowman, s.40; Çal, s. 58; Nuray Ekşi, , "Yargıtay Kararlarında Yabancı Hakem Kararlarının New York Konvansiyonuna Göre Tenfizine İlişkin Bazı Sorunlar", **Milletlerarası Ticari Uyuşmazlıklarının Tahkim Yoluyla Çözümüne İlişkin İstanbul Konferansı**, Beta Yayınları, İstanbul, 2007,15.11.2007, s. 116-149.

[830]Sözleşme Türkçe metni için bkz. Şanlı, Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 465 vd.

[831]Sözleşme Türkçe metni için bkz. Şanlı, Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 445 vd.

[832]Martin, s.3-4.

Milletlerarası uyuşmazlıkların çözüm yeri olarak, daimi faaliyette bulunan tahkim merkezlerinin en çok başvurulanlarını zikretmek yerinde olacaktır. ICSID Anlaşması ile faaliyette bulunan ICSID Tahkim Merkezi(International Center for the Settlement of Investment Dısputes) [833] , Uluslararası Ticaret Odası Tahkim Mahkemesi (ICC Arbitration Court) [834] , Londra Uluslararası Tahkim Mahkemesi(London Court of International Arbitration/LCIA) [835] , Rusya Federasyonu Ticaret ve Sanayi Odası Uluslararası Tahkim Mahkemesi (The International Commercial Arbitration Court at the Chamber of Commerce and Industry of Russian Federati on/ICAC) [836] ve Stockholm Ticaret Odası Tahkim Enstitüsü(Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce/SCC Institute)[837], tercih edilen kurumsal tahkim merkezlerinin başlıcalarıdır[838].

C. Ürün Paylaşım Sözleşmesinde Tahkimin Tercih Nedenleri

Ürün paylaşım sözleşmelerinde yatırımcı taraf ev sahibi Devlet ile arasında ortaya çıkabilecek muhtemel uyuşmazlıkların tahkim yöntemi ile çözümlenmesini isterler[839]. Buradaki tahkimin tercih nedenleri aslında diğer milletlerarası ticari alandaki tahkimin tercih nedenleri ile aynıdır. Bu nedenle aşağıda açıklayacağımız tahkimin tercih nedenleri esasen milletlerarası ticaret alanında tahkimin tercih edilme nedenlerine ilişkindir.

Günümüz hızlı ticari hayatında taraflar her zaman uyuşmazlığı en kısa zamanda çözme ihtiyacını hissetmektedirler. Hele de aralarında sıkı ilişki olan şirketler bakımından uyuşmazlığın kısa zamanda çözümlenmesi yerine göre, davayı

---

[833]Bkz. Şanlı, Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 244; Torun, s.19; Çal, Tahkim, s. 62.

[834]Bkz. Şanlı, Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 245 vd; İ.Yılmaz, s. 30.Ayrıca, UTO Tahkim Kuralları Türkçe metni için bkz, Şanlı, Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 483 vd; Torun, s.19; Çelikel ve Erdem, s. 640. Uluslararası Ticaret Odası (ICC) Tahkim Tüzüğü uygulaması konusunda ve genel olarak ICC Tahkim konusunda daha fazla bilgi için ayrıca bkz. Leyla Keser Berber, **Uluslararası Ticaret Odası (ICC) Tahkim Tüzüğü Uygulaması**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 2vd.

[835]Bkz. Şanlı, Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 250 vd; Torun, s.19.

[836]Bkz. Şanlı, Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 252 vd.

[837]Bkz. Şanlı, Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 256 vd; İ.Yılmaz, s. 30.

[838]Hickey, s.33; Bowman, s.54.

[839] Ürün paylaşım sözleşmesine karşı çıkan bir görüşe göre, ürün paylaşım sözleşmesinde uyuşmazlıkların çözüm yolu olarak tahkim, uluslararası tahkim tercih edilmekte, hatta zorunlu şart olarak ortaya çıkmaktadır. Muttitt, PSA, s.12. Yazarın ürün paylaşım sözleşmesinde tahkim şartının ileri sürmesi, aslında ürün paylaşım sözleşmesin iyi tarafı veya kötü tarafı ile ilintili olmayıp, doğrudan doğruya tahkime karşı olmakla ilgilidir.

kazanmaktan daha faydalı olabilmektedir[840]. Bununla birlikte, tarafların bir birini yeterince tanımaması, uyuşmazlığı çözecek uluslar üstü mahkemenin olmaması[841], tarafların diğer tarafın mahkemesine güvenmemesi[842] gibi durumlar da milletlerarası ticari tahkimin seçimi için önemli bir neden olmaktadır. Diğer taraftan Devlet mahkemelerinde iş çokluğu ve yeterince uzmanlaşma olmaması milletlerarası yatırım aktörlerini, aralarındaki uyuşmazlıkları uzmanlaşmış kişiler ve kurumlar tarafından çözümlenmesini istemelerine neden olmaktadır [843]. Bu istek, karmaşık ve yüksek teknolojilerin söz konusu olduğu yüksek maliyetli ürün paylaşım sözleşmelerinde kendini daha da iyi hissettirmektedir [844]. Milletlerarası ticaretin doğası gereği tarafların farklı ülke hukuk sistemleri ile temas halinde olması ve tahkim usulü ile bu farklılıkları ortadan kaldırmak suretiyle milletlerarası alanda kabul edilmiş hukuk kuralları aracılığıyla uyuşmazlığın çözümlenebilme olanağı, tarafların tahkimi tercih etmesine etki yapan diğer bir nedendir. Tahkimin esnekliği[845], hakem kararın tenfizinin kolaylığı ve gizliliği[846] tahkimi tercihe neden olan diğer sebeplerdendir[847].

D. Uluslararası Tahkim Anlaşmaları

1. ICSID Anlaşması

1965 yılında kabul edilen ICSID Anlaşması(Convention on the Settlement of Investment Dısputes between Partıes from Dıfferent States and Natıonals of Other States(Devletler ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlenmesi Hakkında Anlaşma) [848] ile yatırım uyuşmazlıklarını çözüme kavuşturan uluslararası bir Merkez(ICSID) kurulmuştur[849].

---

[840]E.Yılmaz, s. 270; İ.Yılmaz, s. 8-9; Tiryakioğlu, s. 235.
[841]Feyiz Erdoğan, **Uluslararası Hukuk ve Tahkim**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 88.
[842]E.Yılmaz, s. 271.
[843]E.Yılmaz, s. 270; Orazgılıcov, Kanun Yolları, s. 68; Dost, s.23; Vernon, s.4.
[844]Vernon, s.7.
[845]E.Yılmaz, s. 271.
[846]E.Yılmaz, s. 270; İ.Yılmaz, s.9.
[847]Erdoğan, s. 30-31, 88-89; Şanlı, Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 298 vd; Dost, s.23; Bowman, s.39; Berg, s.2.
[848]Bu anlaşma ve ICSID tahkimi hakkında daha fazla bilgi için bkz.İ.Yılmaz, s. 1 vd.
[849] Şaban Kayıhan, "Ticaret Hukukunun Küreselleşmesi Bakımından Yabancı Yatırımların Uluslararası Boyutuna Bakış" **Prof.Dr. Fahiman Tekil'in Anısına Armağan**, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul, 2003, s. 414; Martin, s.336; King, s.4; Bowman, s.44; Bilgin Tiryakioğlu, "Yatırımlar ve Uluslararası Tahkim Arasındaki İlişki: ICSID Tahkimi", **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 2, 2007, (ICSID), s. 169 vd.

Sözleşmede yatırım uyuşmazlıklarının ne olduğu açıkça belirlenmiş değildir[850]. O nedenle, yatırım uyuşmazlıklarından neyin anlaşılması gerektiğini açıkça hükme bağlayan sonraki tarihli ikili anlaşmaları esas alınarak, "yatırımlardan kaynaklanan uyuşmazlıklardan" neyin anlaşılması gerektiği tespit edilebilir[851].

Uygulama seviyesi çok sınırlı kalmasına rağmen[852], Devletlerarasında yapılan iki taraflı Yatırımların Teşviki Anlaşmalarının çoğunda, uyuşmazlıkların çözüm yöntemi olarak ICSID Anlaşmasına gönderme yapılması, Anlaşmanın öneminin korunmasına yol açmaktadır[853]. 18.04.2012 tarihi itibariyle 158 ülke ICSID anlaşmasını imzalamıştır[854].

ICSID Anlaşması ile, Devletlerle diğer Devlet gerçek ve tüzel kişileri arasında çıkacak yatırım uyuşmazlıklarının çözümü konusunda özel bir kurumsal tahkim usulü öngörülmüş olup, tahkim Anlaşma ile görülen "Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözülmesine İlişkin Uluslar arası Merkez" (International Centre for Settlement of Investment/ICSID) tarafından idare edilecektir[855].

Dünya Bankasının bulunduğu yerde (Washington) yerleşen, uluslararası tüzel kişiliği olan Merkezin amacı, akit Devletler ile akit Devlet vatandaşları arasındaki yatırım uyuşmazlıklarının uzlaştırma ve tahkim yöntemi ile çözümünü sağlamaktır. Tahkim divanı, tahkim sözleşmesinde öngörülen ilkeler doğrultusunda öngörülen hukuka göre karar verir[856].

---

[850]Torun, s. 19; Tiryakioğlu, ICSID, s.170.

[851]Şanlı, Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 385; Torun, s. 3.vd.

[852]Geniş katılıma rağmen, uygulamaların sınırlı kalmasının nedeni, uluslararası yatırımlarla ilgili ihtilafların Merkeze götürebilmesi için, her somut olayda tarafların(yatırımcı-Devlet) diğer şartlarının yanında karşılıklı anlaşması ile Merkezin hakemliğini kabul etmiş olmaları gerekmektedir. Taraflar, uluslararası yatırımlarda genellikle diğer tahkim sistemini öngörmüş olmaktadırlar. Bkz. Şanlı, Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 387.

[853]Kayıhan, s. 414.

[854]Anlaşmaya taraf olan ülkelerim listesi için bkz. http://icsid.worldbank.org/ICSID/FrontServlet?requestType=CasesRH&actionVal=ShowHome&pageName=MemberStates_Home(17.05.2012). Türkiye anlaşmayı, 24 Haziran 1987 tarihinde imzalamış olup, Türkiye açısından anlaşma 2 Nisan 1989 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

[855]Şanlı, Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 385; Çelikel ve Gelgel, s. 140; Frank, PSA, s.35; Tiryakıoğlu, ICSID, s.175.

[856] Haluk Günuğur, , "Türk Hukukunda ve Türkiye'nin Taraf Olduğu, Yabancı Sermaye Yatırımlarından Doğan Sorunların Çözümünde Tahkim (ICSID) Prosedürü", **Av. Dr. Faruk Erem Armağanı**, TBB Yayın No. 8, Ankara, 1999, s. 339; Erdoğan, s. 171; Enver Bozkurt ve Süleyman "Devletlerin Yabancı Yatırımcıların Mülkiyet Hakkına Müdahalesine İlişkin Olarak ICSID Tahkim Uygulamasında Ortaya Çıkan Genel Prensipler ve Sorunlar", **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt: 1, N:1, 2005, ss.1-18; Yeşilırmak, İmtiyaz, s. 165-167; İ.Yılmaz, s. 30 vd.; Tiryakıoğlu, ICSID, s.175.

Uyuşmazlıkların ICSID Merkezi aracılığıyla çözümlenebilmesi için, uyuşmazlık tarafı Devlet ile yatırımcının vatandaşlığını taşıdığı Devletin her ikisinin de ICSID anlaşmasının tarafı olması gerekmektedir. Ayrıca, uyuşmazlık tarafının birinin Devlet diğerinin diğer akit Devletin uyruğunu taşıyan yatırımcılar olması gerekmektedir. Bununla birlikte yatırımcı ile ev sahibi Devletin Merkezin yetkisi konusunda anlaşması gerekmektedir. Çoğunlukla İki Taraflı Yatırım Sözleşmelerinde uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak Merkez yetkili kılınmakta ve bu durumda, tarafların merkezin yetkisi konusunda anlaşmış olmaları şartı yerine getirilmiş olmaktadır[857].

Tahkim divanının bir uyuşmazlığı çözme konusunda yetkili olması, başka bir idari ve adli organa başvurma hakkını ortadan kaldırmamakla beraber, eğer ICSID tahkimine gidilmişse, başkaca bir tahkime gidilemez. Belirtelim ki, taraflar sözleşme ile "iç hukuk yollarının tüketilmiş olması" koşulu koydularsa, bu durumda ICSID tahkimine gidilebilmesi için öncelikle iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekmektedir[858].

ICSID hakem heyeti kararının, uluslararası ticari tahkim kararlarından ayrılan en önemli özelliği tanıma ve tenfiz konusundadır. Diğer bir ifadeyle, kararın tanınması ve tenfizini isteyen tarafın Merkez Genel Sekreterliğince onaylanmış kararın bir örneğini sunduğu zaman akit Devlet bu kararı kendi ülkesi mahkeme kararı gibi yerine getirecektir[859].

Yabancı yatırıma ciddi anlamda ihtiyaç hisseden Türkmenistan, yabancı yatırımcılara güven tesis etmek amacıyla 1992 yılında ICSID sözleşmesini imzalamış ve sözleşme Türkmenistan açısından 26 Ekim 1992 yılında yürürlüğe girmiştir[860].

2. Avrupa Enerji Çarter Sözleşmesi

Avrupa Ülkeleri, Bağımsız Devletleri Topluluğu'nu oluşturan eski SSCB ülkeleri ve Doğu Avrupa, Kanada, ABD ve Japonya'nın da dâhil olduğu 40'i aşkın

---

[857]Kayıhan, s. 415; Şanlı, Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 387; Erdoğan, ss.170-172; Bozkurt ve Dost, ss.3-5.
[858]Günuğur, s. 340.
[859]Kayıhan, s. 416; Turan, s. 262; Şanlı, Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 394 vd; Bozkurt ve Dost, s.5.
[860]Gurbandurdiyev, s. 203-204.

ülke tarafından imzalanan Avrupa Çarter Enerji Sözleşmesi, enerji kaynaklarının belirlenmesi, işlenmesi ve transfer edilmesinde ortak işbirliğinin sağlanması ve buna yönelik yatırımlarının düzenlenmesini amaçlamaktadır [861]. Soğuk Savaşın bitiminden sonra, başta Rusya ve doğal kaynaklara zengin komşu ülkelerin bu alanlara ciddi anlamda yabancı sermaye çekme ihtiyacı ile Batı- Doğu koridorunda enerji alanında işbirliği gitme arzusu enerji alanında milletlerarası bir sözleşmenin imzalanması ile sonuçlanmıştır. Söz konusu Anlaşma 17 Aralık 1994'da Lizbon'da imzalanmıştır[862].

Enerji Çarter Sözleşmesi, bu sözleşmeye taraf olan ülkelerin yatırımcılarının diğer bir üye ülkedeki enerji alanındaki yatırımlarından kaynaklanan uyuşmazlıkların tahkim yöntemi ile çözümlenmesine olanak tanımakta ve taraflara birçok seçenek sunmaktadır[863]. Sözleşmenin V. Bölümü uyuşmazlıkların çözümüne ilişkindir. Bu bölümün ilk maddesi olan 26. madde "yatırımcı ile üye ülke arasındaki uyuşmazlıkların" çözümünü düzenlemektedir. Madde hükmüne göre, yatırımların teşviki ve korunması kapsamında, bir anlaşma tarafı yatırımcısının, diğer anlaşma tarafı alanında yaptığı yatırımla ilgili olarak, alanında yatırım yapılan anlaşma tarafının yükümlülüklerinin ihlalinden doğacak uyuşmazlıklar mümkün oldukça, karşılıklı iyi niyetle çözülecektir[864] (m.26/1). Bir tarafın diğer tarafa başvurmasından itibaren 3 ay içinde, m. 26/1 da öngörülen şekilde uyuşmazlık çözüme kavuşmazsa, yatırımcı uyuşmazlığın çözümlenmesi için 26. maddede sayılı birkaç çözüm yönteminden birini benimseyebilir (m. 26/2). Sözleşmeye üye ülkenin uyruğunu taşıyan yatırımcı enerji alanındaki yatırımından kaynaklanan ihtilafın yatırım yapılan

---

[861]Kamal Gadiyev, "Arbitration of Energy Related Disputes under the Energy Charter Treaty", **Global Jurist**, Vol: 8, Issue: 2, 2008, ss.3-14; Gurbandurdiyev, s. 210; Güneş, s.326; Çal, Tahkim, s. 96 vd; Domenica Di Pietro, "Enerji Şartı Anlaşması: Genel Değerlendirme", çev. Muzaffer Eroğlu, **Milletlerarası Ticari Uyuşmazlıkların Tahkim Yoluyla Çözümüne İlişkin İstanbul Konferansı**, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2007, ss.151-161.

[862]Anlaşmanın ve ilgili belgeler İngilizce metni için bkz. http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/EN.pdf(16.05.2012).

[863]Gurbandurdiyev, s. 210; Martin, s.337. Günümüzde, bu seçenekler kullanılmak suretiyle toplam 32 dava açılmıştır. Bu davalardan 7 tanesi Stockholm Tahkim Enstitüsünde, 6 tanesi UNCITRAL Tahkim kuralları uyarınca Ad hoc tahkim, geri kalanı ise ICSID Tahkim Merkezinde açılmıştır. Türkiye bu davaların yaklaşık %20'inde davacı veya davalı olarak katılmıştır. Buna göre, davalardan 4 tanesinde Türkiye davalı, 2 tanesinde ise Türk şirketleri davacı olmuştur. Türk şirketlerin davacı olduğu davaların ikisi de Türk Cumhuriyetleri aleyhine açılmış olup, birinde davalı Kazakistan diğerinde ise Azerbaycan'dır. Türkiye'nin ve Türk şirketlerinin taraf olduğu davalardan 5 tanesi elektrik enerjisi konuluyken, sadece en son açılan dava konusu petrole ilişkindir. Şu ana kadar Enerji Çarter sözleşmesinden yararlanılarak Türkmenistan aleyhine açılan dava olmadığı gibi, Türkmenistan şirketlerinin de davacı olduğu kaydedilmiş dava yoktur. Dava listesi için bkz. http://www.encharter.org/index.php?id=213(16.05.2012).

[864]Gadiyev, s. 3; Güneş, s. 371.

ülke mahkemelerinde veya idari yargı organlarında çözümlenmesini isteyebileceği gibi (m. 26/2a), taraflar arasında daha önceden kararlaştırılan çözüm yollarına başvurabilmektedir (m.26/2b). Ayrıca, yatırımcı ve ev sahibi ülkenin ICSID sözleşmesine taraf olduğu durumlarda, ICSID Tahkim Merkezine başvurabilir[865]. Uyuşmazlık taraflarından yalnızca biri ICSID tarafı ise, ICSID Ek Kolaylık Kuralları altında kurulan ICSID tahkim mahkemesine başvurabilir. (m.26/4a) Bununla birlikte UNCTRAL Tahkim Kurallarına göre oluşturulacak ad hoc tahkim mahkemesine (m.26/4b) veya Stockholm Ticaret Odası nezdindeki Tahkim Enstitüsü tahkim merkezine başvurabilirler (m.26/4c)[866].

3. İkili Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Hakkında Anlaşma

Devletlerarasında yapılan iki taraflı dostluk ve ticaret anlaşmalarının birkaç maddesinde düzenlenen yabancı yatırımlara ilişkin düzenlemeler, milletlerarası sermayenin yaygınlaşması sonucunda başlı başına bir sözleşme konusu haline gelmiş [867] günümüzde binlerce iki taraflı yatırım anlaşması yürürlüktedir. Devletlerarasında bu kadar çok sayıda yatırım anlaşmalarının imzalanmasına sebep olan esas neden, halen bu konuyu düzenleyen kapsamlı birçok taraflı anlaşmanın yapılmamış olmasıdır[868].

---

[865] Türkiye'nin ve Türk şirketlerin taraf olduğu davaların tamamı ICSID nezdinde açılmıştır. Libananco Holdings Co. Limited (Cyprus) v. Republic of Turkey davasında Türkiye davalı ve dava konusu elektrik enerji jeneratör ve dağıtım imtiyazı olarak kaydedilmiştir. Davacı şirket Türkiye'den 10 milyar ABD doları talep etmiştir. Dava 02.09.2011 tarihinde sonuçlanmış olup Türkiye davayı kazanmıştır. Barmek Holding A.S. (Turkey) v. Azerbaijan davasında Türk şirketi Azerbaycan'a karşı dava açmıştır. Dava konusu elektrik enerji imtiyazıdır. Cementownia "Nowa Huta" S.A. (Poland) v. Republic of Turkey davası Türkiye aleyhine açılmıştır. Dava konusu elektrik enerji imtiyazıdır. Europe Cement Investment and Trade S.A. (Poland) v. Republic of Turkey davası Türkiye aleyhine açılmış olup, dava konusu elektrik enerji imtiyazıdır. Alapli Elektrik B.V. (the Netherlands) v. Republic of Turkey davası Türkiye aleyhine açılmış olup, dava konusu elektrik enerjisi imtiyazıdır. Türk Petrol Anonim Ortaklığı, Kazakistan'a karşı 14.1.2011 tarihinde ICSID Tahkim Merkezinde dava açmıştır. Dava konu petrol arama ve üretim joint venture'ne ilişkindir. Tahkim süreci devam etmekte olup, Donald M. McRae, Charles N. Brower ve Brigitte Stern hakem olarak atanmıştır. http://www.encharter.org/index.php?id=213(16.05.2012).

[866] Bazı örnek davalar konusunda daha fazla bilgi için bkz. Gadiyev, s. 7 vd. Özellikle, Çek Cumhuriyeti ve Ekvator'un Enerji Çarter Sözleşmesinden kaynaklanan davaları konusunda daha fazla bilgi için bkz. D'Agostino Justin ve Jones Oliver, "Energy Charter Treaty: a Step Towards Consistency in International Investment Arbitration?", **25 J. Energy Nat. Resources**, L.225 2007. s.225 vd.

[867] Kayıhan, s. 413.

[868] Kayıhan, s. 413.

İki taraflı yatırım milletlerarası anlaşması sadece tek tarafın yatırımcısını koruyan bir anlaşma değildir. 1960 yıllara kadar yatırımlar tek taraflı yapılmaktaydı, yani gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru yapılmaktaydı. Günümüzde ise yatırımlar çift taraflı yapılmaktadır. Yatırım yapılırken, bazen gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere yatırım yapılırken, bazen de gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru yapılmaktadır. Yani kimin ev sahibi ülke olacağı belli değildir ve yatırım sözleşmesi yapılırken bu husus hep gözetilir. Bu tür anlaşmalarda, gerek akit Devlet ile diğer akit tarafın vatandaşı olan yatırımcı arasında, gerekse akit Devletlerin kendi aralarında çıkması muhtemel uyuşmazlıkların çözüm yolları belirlenmektedir ve bu husus anlaşmaların önemli özelliğindendir[869].

ICSID sözleşmesine taraf olmakla yabancı yatırımcılara önemli bir güvence veren Türkmen Devleti, Çin, Endonezya, Malezya, Romanya, Hindistan, İsrail, Slovakya, Ermenistan, Gürcistan, İran, Özbekistan, Ukrayna, Mısır, İngiltere, Pakistan, Almanya, Fransa ve Türkiye gibi onlarca ülke ile İki Taraflı Yatırım Anlaşması imzalamıştır. Türkmenistan ayrıca, 1 Haziran 2010 tarihi itibariyle Ermenistan, Gürcistan, Hindistan, Kazakistan, Pakistan, Rusya, Slovakya, İspanya, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmasını imzalamıştır[870].

Türkiye [871] ile Türkmenistan arasındaki İki taraflı yatırım anlaşması 13.03.1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu anlaşmanın 7. maddesi, taraflardan biri ile diğer tarafın yatırımcısı arasında çıkan ihtilafların çözümlenmesine ilişkindir. Buna göre, taraflardan biri ile diğer tarafın bir yatırımcısı arasında o yatırımcının yatırımı ile ilgili olarak çıkan ihtilaflarda, yatırımcı taraf bu hususu ev sahibi tarafa ayrıntılı bir şekilde yazılı olarak bildirecektir. Yatırımcı ile ilgili taraf, söz konusu ihtilafları mümkün olduğunca karşılıklı iyi niyetli görüşmeler yaparak çözüme kavuşturmaya çalışacaktır (m.7/1). Bu ihtilafların, anlaşmanın 7. maddesinin 1. paragrafında belirtilen yazılı bildirim tarihinden itibaren altı ay içinde çözüme kavuşturulamaması halinde, yatırımcının ihtilaf konusunu ev sahibi tarafın usul ve yasalarına göre adli mahkemesine götürmüş olması ve bir yıl içinde karar

---

[869]Kayıhan, s. 420.

[870] http://archive.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=4505&lang=1(16.05.2012) .

[871]Türkiye 1 Haziran 2011 tarihi itibariyle toplam 82 adet iki taraflı yatırım anlaşmasını imzalamıştır. Bu dönemde Türkiye 82 adet çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmasına taraf olmuştur. http://archive.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=2344&lang=1(16.05.2012).

verilmemiş olması kaydıyla, söz konusu ihtilafı yatırımcının kararına göre sözleşmede belirtilen Uluslararası Yargı Makamlarına sunulabilir (m.7/2). Buna göre, her iki tarafta ICSID sözleşmesine taraf ise[872], ICSID tahkim merkezine, her iki tarafta BM üyesi ise[873], UNCITRAL'ın hakemlik kuralları uyarınca, kurulacak bir hakem mahkemesine ya da Paris Uluslararası Ticaret Odası'nın Hakem Mahkemesine başvurabilir (m.7/3.4.5).Tahkim Kararları, uyuşmazlığın bütün tarafları bağlayıcı ve kesin olacaktır. Taraflar, söz konusu kararı kendi ulusal yasalarına göre yerine getirecektir[874](m.7/6).

[872]Türkmenistan ve Türkiye, ICSID tarafıdır. Buna göre, her iki tarafın yatırımcısı, diğer taraf ile çıkan ihtilaflarda diğer şartlar oluştuğunda ICSID tahkim mahkemesine gidilebilir.
[873]Türkmenistan ve Türkiye BM üyesidir. Türkmenistan 2 Mart 1992 tarihinde BM'ye üye olmuştur.
[874]Türkiye'nin taraf olduğu iki taraflı yatırım anlaşmaları için bkz. Şanlı, Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları, s. 396 vd.

SONUÇ

Petrolün sanayi açıdan üretilmeye başlamasından itibaren üzerinden 150 sene geçmiş olmasına rağmen bu hammaddenin yerini tutacak bir hammadde daha keşfedilememiştir. Ham petrol ve doğal gazı da kapsayan petrol kavramı, geçen yüzyılda olduğu gibi günümüzde de uluslararası ilişkilerin, global finans dünyasının başlıca gündem maddelerindendir. Ham petrolün varil fiyatının yükselmesi veya düşmesi artık sadece bu işin uzmanlarını ilgilendiren konu olmaktan çıkmış, ani fiyat artışlar neredeyse herkes tarafından ilgiyle takip edilir olmuştur. Ham petrol özellikle, geçen yüzyılı derinden etkilemiş, başta Cihan harpleri olmak üzere geçen yüzyıla ilişkin önemli vakaları inceleyen araştırmacılar bu vakaların temelinde petrolün de olduğunu da tespit etmişlerdir. Ham petrolün bu kadar önemli olmasından dolayı "kara altın" denilmiş, "kara altının" geçen yüzyıldaki uluslararası etkisini dikkate alarak geçen yüzyıla da "kara altın yüzyılı" nitelendirilmesi yapılmıştır.

Çevre dostu, ham petrole oranla nispeten ucuz olan doğal gazın yıldızı ise tabiri caizse bu yüzyıl parlamaya başlamıştır. Değeri giderek artmakta olan birer hidrokarbon yakıtı olan doğal gaza "mavi altın" nitelendirilmesi yerinde bir tespit olacaktır. "Mavi altının" uluslararası ilişkilerdeki artan önemini dikkate alarak "XXI. Yüzyıl –mavi altın yüzyılı" denilmesi de yerinde bir tanımlama olacaktır. Nitekim Uluslararası Enerji Ajansı da yakında yayınladığı bir çalışmada , "XXI. Yüzyıl-doğal gazın altın yüzyılı" tespitini yapmıştır.

Ham petrolün ve doğal gazın bu kadar önemli olduğu günümüzde, bu hidrokarbon yakıtlarının zengin rezervlerin, yüksek üretim ve ihraç olanaklarına sahip ülkelerin sayısı sınırlıdır. Bunun böyle olması, bu hidrokarbon yakıtlarının önemini daha da arttırmıştır.

"Petrol ülkeleri" diye nitelendirebileceğimiz sınırlarında petrolün dev rezervlerini barındıran ev sahibi Devletler her ne kadar bu değeri paha biçilmez zenginlikleri kendi gücü ile üreterek dünyaya pazarlamak istemişse de bu her zaman mümkün değildir. Petrol arama ve üretimi aşırı maliyetli ve riski çok yüksek yatırımlardır. Buradaki risk, yüz milyonlarca dolarlık yatırım yapılmasına rağmen, delinen petrol kuyusunun sanayi açıdan petrol üretmeye elverişli olmama ihtimalidir.

Çünkü petrol yerin çok derinliğindedir ve teknolojinin çok gelişmesine rağmen sanayi açıdan petrolün olup olmadığını bilmek günümüzde bile kuyu delmeden her zaman mümkün değildir. Petrol arama ve üretiminin, özellikle offshore sahalarında çok zor olduğu gerçeğini dikkate aldığımızda petrol yatırımlarını gerçekleştirmek için ileri teknoloji ve modern know-how'ada sahip olmak gerekecektir. Bu nedenlerledir ki, ev sahibi Devletler çeşitli yatırım modellerini geliştirerek yatırımcıları, özellikle yabancı yatırımcıları ülkelerine davet etmekte, petrol arama ve üretim yatırımlarını yapmaları için teşvik etmektedir.

Geçen yüzyılın ilk yıllarında uluslararası petrol yatırımlarında imtiyaz modeli kullanılmaya başlanmıştır. Bu modelde, yatırımcının yatırım sahasında, hatta bazı ülkelerde yatırım arama sahasının tüm ülkeyi kapsamasından dolayı ev sahibi Devletin üzerinde çok derin etkileri olmuştur. Bu ülkelerde milliyetçilik akımlarının güçlenmesi ile ilkel imtiyaz modeline karşı tepkiler artmış, yatırım modelleri de değişime uğramıştır. Bunun sonucunda joint venture yatırım modeli, servis sözleşmesi ile yatırım modeli, lisans modeli ve çalışmamızın konusunu oluşturan ürün paylaşım sözleşmesi yatırım modeli geliştirilmiştir.

Günümüzde Türkmenistan'da yaygın kullanılan, Türk hukukunda ise düzenlenmemiş, dolaysıyla Türkiye'de günümüzde uygulama alanına sahip olmayan bu yatırım modellerinden ürün paylaşım sözleşmesi çalışma konusu olarak seçilmiştir. Çalışma beş bölüme ayrılarak incelenmiştir. Çalışmamızın ilk bölümde, petrol sektörünün gelişimi içinde ürün paylaşım sözleşmesinin ortaya çıkışı ve işbu sözleşmenin ev sahibi Devlet ve yatırımcı üzerindeki etkileri irdelenmiştir. Bunun gibi, ürün paylaşım sözleşmesinde terim, kavram, unsurları ve hukuki niteliği de bu bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde, özellikle ürün paylaşım sözleşmesinin hukuki niteliği tespit edilmiştir.

Ürün paylaşım sözleşmelerinin (production sharing agreement) ilk konsepti geçen yüzyılın ikinci yarısının başlarında Bolivya'da geliştirilmiştir. Ancak, günümüzde kullanılan Ürün paylaşım sözleşmeleri 1960. yıllarda Endonezya'da kullanılmaya başlamıştır.

Ürün paylaşım sözleşmesi uluslararası uygulamada *production sharing agreement* veya *production sharing contract* olarak bilinmektedir. Türkmen hukukunda düzenlenmiş olan bu model Türkmen Petrol Kanununda *önümi*

paylaşmak şertnamasy olarak adlandırılmaktadır. Türk hukukunda düzenlenmemiş, dolaysıyla Türkiye'de günümüzde uygulama imkânına sahip olmayan bu model için bazı çalışmalarda *üretim paylaşım sözleşmesi* olarak adlandırılmaktaysa da, biz çalışmada *ürün paylaşım sözleşmesi* kavramını tercih ettik. Çünkü çalışmada açıklamalardan da görüleceği gibi bu modelde paylaşılan *üretim* değil *ürün*'dir.

Ürün paylaşım sözleşmesi petrol ve doğal gaz gibi çağımızın en önemli hidrokarbon kaynağının arama ve üretimini ilgilendiren bir sözleşme olmasından dolayı başta ev sahibi Devlet ve yatırımcı olmak üzere, çok kesimi etkileyen bir sözleşme türüdür. Bu sözleşmeyi akdederken yatırımcının başlıca amacı zengin hidrokarbon kaynaklarının arama ve üretim hakkına ulaşmak ve kar elde etmektir. Bunun gibi, yatırımcı özellikle başka bir ülkenin milli petrol şirketi ise, yatırımcı ürün paylaşım sözleşmesini akdetmekle ülkesinin enerji ihtiyacını karşılamak ve enerji güvenliğini sağlamak isteyebilmektedir.

Ürün paylaşım sözleşmesinin uygulaması ülkeden ülkeye değişime uğramaktadır. Genel bir tanımak vermek gerekirse ürün paylaşım sözleşmesinin tanımı şöyle yapılabilir: ürün paylaşım sözleşmesi, kendine arama ve üretim hakkı verilen yatırımcı ile ev sahibi Devlet (veya ilgili birimi) arasında, belirli bölgede, yatırım riski yatırımcıya ait olmak üzere, belirli dönem için petrol arama ve üretimi amaçlayan, üretmeye elverişli petrol bulunduğunda belirli miktarda devlet hissesi ödendikten ve yatırımcının sonra paylaşılabilir petrolün, ev sahibi Devlet ile yatırımcı arasında paylaşılmasını öngören sözleşmedir.

Ürün paylaşım sözleşmesinin bir tarafı devlettir, yani idaredir. Bu nedenle bu sözleşmenin idari sözleşmemi veya idarenin taraf olduğu özel hukuk sözleşmesi mi hususunun tespit edilmesi gerekecektir. Bir sözleşmenin idari sözleşme olarak kabul edilmesi için Türk doktrininde bazı kıstaslar geliştirilmiş olup, buna göre, bir sözleşmenin idari sözleşme kabul edilebilmesi için öncelikle taraflardan birinin idare olması gerekmektedir. Bu anlamda ürün paylaşım sözleşmenin de bir tarafı idaredir. Ancak, bir sözleşmenin taraflardan birinin idare olması o sözleşmenin idari sözleşme olarak kabul edilmesi için yeterli değildir. Buna göre, ikinci kıstas olarak sözleşme konusunun kamu hizmeti olması kıstası ele alınmalıdır. Türk hukukunda maden imtiyazlarının konusu kamu hizmeti olmasa da duraksamaksızın idari sözleşme kabul edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Diğer bir ifadeyle maden imtiyazları kamu

hizmeti olarak kabul edilmemektedir. Bu anlamda birer maden olan petrole ilişkin sözleşmelerde kamu hizmeti olarak kabul edilmemesi gerekir. Ki zaten kabul edilse bile kanaatimizce bir sözleşmenin idari sözleşme olması için kamu hizmeti kıstasının da yeterli olmamalıdır. Taraflardan birinin idare olduğu, konusu kamu hizmeti olan bir sözleşmenin idari sözleşme kabul edilebilmesi için en önemli kıstas, sözleşmenin İdareye ayrıcalık ve üstünlük tanıyan hükümlerin içermesi gerekmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, idareye tanınan ayrıcalık ve üstünlüğün belirgin yani, idareye özel hukuk sözleşmesinde kabul edilmeyecek yetkiler veriyor olması gerekmektedir. Bu anlamda, ürün paylaşım sözleşmesinde idareye bazı yetkiler veriliyor olsa bile ürün paylaşım sözleşmesinde taraflar eşittir. Bu nedenle ürün paylaşım sözleşmesinin idarenin özel hukuk sözleşmesi olarak nitelendirmek doğru olacaktır. Çalışmamızda bu sonuca varılmıştır.

Ürün paylaşım sözleşmesi Türkmenistan hukukunda düzenlendiğinden isimli bir sözleşmedir. Sözleşmeler kanunda düzenlenmiş olup olmamasına göre, isimli ve isimsiz sözleşmeler olarak sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Sözleşme serbestisi gereği kanunda düzenlenmese bile tarafların isimsiz sözleşmeler akdedilebilecekleri ilke olarak kabul edilse bile ürün paylaşım sözleşmesinin konusu Devletin egemenliği altındaki petrolün aranması ve üretilmesine ilişkin olmasından dolayı Kanunla düzenlenmediğinden Türkiye'de uygulanması mümkün değildir.

Ürün paylaşım sözleşmesinin bir tarafı olan ev sahibi Devlet (veya yetkili birimi), sözleşmeyle, sözleşmenin diğer tarafına (yatırımcıya) petrol arama ve üretim hakkını vermektedir. Ev sahibi Devlet ayrıca Yatırımcıya arama ve üretim yapılacak sahayı da teslim etmekte ve sözleşme sonuna kadar sahayı üçüncü kişilerden gelecek hak iddialarına karşı korumaktadır. Yatırımcı bu hakkı aldıktan sonra, gerekli tüm yatırımları gerçekleştirerek arama ve üretim faaliyetlerini yapmakla yükümlüdür. Ürün paylaşım sözleşmesinde, sözleşmenin özel hukuk kişisinin edimleri daha fazladır. Arama faaliyeti Yatırımcı tarafından yapılmakta, keşif gerçekleşirse geliştirme faaliyeti ve üretim faaliyeti de yatırımcının finans, emek, teknik ve know-how gücüyle geliştirilmektedir. Ancak, Ev sahibi Devletin de sözleşme ile üstlendiği bazı hak ve borçlar bulunduğundan bu sözleşme tam iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerdendir.

Ürün paylaşım sözleşmesi, sürekli bir sözleşmedir. Çünkü sürekli sözleşmeler, sürekli borç ilişkilerini içeren sözleşme olup, bu tür sözleşmelerde asli edim yükümü ile zaman unsuru arasında sürekli bir ilişki vardır. Ürün paylaşım sözleşmesi, çok uzun yılları kapsayan bir sözleşme olup, asli borç ilişkisi olan arama ve üretim faaliyetleri bir defaya veya belirli bir döneme mahsus olmayıp, sözleşmenin yürürlükte kaldığı süre zarfında her zaman mevcuttur. Ürün paylaşım sözleşmesi, çok uzun yılları kapsayan bir sözleşme olup, asli borç ilişkisi olan arama ve üretim faaliyetleri bir defaya veya belirli bir döneme mahsus olmayıp, sözleşmenin yürürlükte kaldığı süre zarfında her zaman mevcuttur.

Türkmen hukukuna göre, Petrol Kanununda düzenlenen sözleşmelerin yürürlüğe girmesi için, ilgili Devlet idaresinde tescil edilmesi gerekmekte olup, sözleşmeler tescil gününden itibaren yürürlüğe girecektir. Buna göre, Türkmen hukukuna göre, ürün paylaşım sözleşmesi, geçerliliği şekle bağlı bir sözleşmedir. Buradaki şekil tescildir. Türkmenistan Petrol Ajansının Tüzüğüne göre, Petrol Ajansı sözleşmeleri ilgili Devlet idaresinde tescil edilmesini sağlamalıdır. Türkmenistan'da Ekonomi ve Kalkınma Bakanlığı bünyesinde Tüzel Kişileri ve Yatırım Projelerini Tescil etmek ile ilgili Müdürlük kurulmuştur ve tescil işlemleri bu müdürlükte yapılmaktadır. Türk petrol hukuku vergi ve devlet hissesi şartlı Lisans modelini kabul ettiğinden, diğer bir ifadeyle Türk petrol hukukunda kabul edilen sistem sözleşme sistemi olmadığından, burada sözleşmenin tescili söz konusu değildir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ürün paylaşım sözleşmesinin çeşitleri ortaya konulmuş, ayrıca ürün paylaşım sözleşmesinin petrol sektöründe yaygın kullanılan diğer sözleşme ve yatırım modelleri ile karşılaştırılmıştır.

Ürün paylaşım sözleşmelerinin Türk ve Türkmenistan hukukunda düzenlenmesi üçüncü Bölümün konusunu oluşturmuştur. Bu bölümde, ilk olarak Türk petrol hukukunda kabul edilen vergi ve devlet hissesi şartlı Lisans modeli genel olarak değerlendirilmiş olup, Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen Türk Petrol Kanunu yeniden görüşüldüğünde, mevcut lisans modeli ile birlikte ürün paylaşım sözleşme modelinin de Türk hukukuna kazandırılmasının etkileri üzerinde durulmuştur. Türkmenistan hukukunda ürün paylaşım sözleşmesine ilişkin düzenlemeler bu bölümde ayrıca ele alınmıştır.

Günümüzde petrol üretilen çoğu ülke tarafından kullanılan bu yatırım modeli, bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren Türkmenistan'da kullanılmaya başlamış, bu alanda mevzuatta gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Türkmenistan'da ilk akdedilen 2 adet ürün paylaşım sözleşmesi, Devlet Başkanının kararına istianeden yapılmış olup, o dönemde, daha Türkmen Petrol Kanunu kabul edilmemişti. Yürürlükte olan 2008 tarihli Türkmen Petrol Kanunun 21. maddesinde, Türkmenistan sınırlarında petrol faaliyeti yürütülürken kullanılabilecek sözleşmeler zikredilmiş ve ürün paylaşım sözleşmesi de bu sözleşmeler arasında sayılmıştır. Hukuki temelini doğrudan Petrol Kanunundan alan Ürün paylaşım sözleşmeleri ile ilgili çeşitli Türkmen mevzuatında gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Türk hukukunda, hâlihazırda ürün paylaşım sözleşmeleri düzenlenmediğinden, Türk ülke içi petrol sektöründe bu yatırım modeli kullanılmamaktadır. Ancak, Türk şirketleri yurt dışı yatırımlarında bu yatırım modelini kullanmaya başlamış olup, TPAO'nun Azerbaycan yatırımı ve Genel Enerjinin Irak yatırımı buna bir örnektir. Ayrıca, yakında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile TPAO arasında yeni bir ürün paylaşım sözleşmesi imzalanmıştır. Türkiye'nin enerji yolunun merkezinde bir ülke olma yönündeki adımları ile Türk yatırımcılarının enerji alanındaki yurt dışı yatırımlarını dikkate aldığımızda, Türk hukuku açısından kanunda düzenlenmeyen atipik bir sözleşme olan, ürün paylaşım sözleşmelerinin değerlendirilmesinin önemi kendiliğinden anlaşılacaktır. Dünyanın ilk petrol Kanunu kabul eden ülkelerden birisi olan Türkiye günümüzde petrol ithal eden ülkeler listesinde yer almaktadır. Ekonomik büyümeye paralel olarak petrol ve doğal gaz tüketimi giderek artmakta olan Türkiye'de günümüz itibariyle ispat edilen ham petrol ve doğal gaz rezervi çok cüzidir. Yıl geçtikçe artan tüketimimi dikkate aldığımızda, Türkiye'nin petrol üretimi de çok düşüktür. Yeni rezervler tespit edilmediği durumda Türkiye ham petrol ve doğal gaz ithalatını daha da artırmak zorunda kalacaktır. Türkiye'nin ödemeler dengesinde cari açığın artmasında en büyük etkenlerden olan ham petrol ve doğal gaz ithalatı yerli üretim artırılmadığı ve/veya alternatif çözüm yöntemleri geliştirilmediği durumda ileri de sorun oluşturma potansiyeline sahiptir.

Türkiye'nin kara sahalarında çok az kısmında jeolojik çalışma yapılmış, denizlerinde ise neredeyse hiç jeolojik çalışma gerçekleşmemiştir. Bu nedenle

Türkiye'de de yeterli arama faaliyetleri gerçekleştirildiği takdirde petrolün zengin rezervlerin keşfedilmesi olasıdır. Nitekim zengin petrol rezervli ülkelerle komşu olan Türkiye'de günümüzde kısıtlı çalışmalara rağmen petrol üretimi gerçekleştirilmektedir.

Petrol arama çalışmaları petrol yatırımlarında riskin en yüksek olduğu dönem olduğundan dolayı günümüzde Türkiye'nin bu yatırımları sadece kendi kaynakları ile geliştirmesi doğru kabul edilmemektedir. Bu nedenledir ki, genelde özel yatırımı özelde yabancı yatırımı teşvik etmek için Türkiye 1954 yılında Petrol Kanununu kabul etmiştir. Kanun hazırlanırken ilk önce imtiyaz modeli benimsenmişse de, daha sonra gelen eleştiriler üzerine imtiyaz modelinden vazgeçilmiş, imtiyaz modeline benzer, ancak temelde bir sözleşme olmayan, idarenin tek yanlı işlemi olan lisans modeli benimsenmiştir. Her ne kadar bazı yazarlar, Türkiye'nin benimsediği modeli imtiyaz modeli olarak belirtmekteyse de çalışmamız da yapılan açıklamalardan da görüleceği gibi Türkiye'de kabul gören model lisans modelidir. Türk Anayasa'sına göre Türkiye'de petrol Devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğundan dolayı, petrol hakkının verilmesi ancak Kanunla verilebilir. Petrol Kanunun benimsediği modelde Lisans modeli olduğundan Türkiye'de kanuni düzenleme yapılmadan başka bir modelin uygulanması da olanaksızdır. Kapitülasyonların acısını çekmiş Türkiye'de bugünkü siyasi ve toplumsal yapıdan dolayı imtiyazın modelinin kabul görmesi olanaksızdır. Türkiye'nin ispat edilmiş petrol rezervleri çok kısıtlı olduğundan dolayı günümüzde riskli servis sözleşmesi veya joint venture modeli ile yatırımın da fazla ilgi görmeyeceği açıktır. Yaklaşık 60 yıldır Lisans modelini benimsemiş olan Türkiye'de bu modelin başarısı da ortadadır. Bu nedenle Türkiye için ürün paylaşım sözleşmesinin uygulamasının yerinde bir uygulama olacağını düşünüyoruz.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde ürün paylaşım sözleşmesinin taraflarının hak ve borçları irdelenmiştir. Bu bölümde, öncelikle ürün paylaşım modelinin tarafları üzerinde durulmuştur. Daha sonra, ev sahibi Devletin hak ve borçları ayrı-ayrı ele alınmıştır. Bu bölüm Yatırımcının hak ve borçlarının irdelenmesi ile sona ermiştir.

Ürün paylaşım sözleşmelerinin, bir tarafı petrol kaynaklarının sahibi ev sahibi Devlet (ev sahibi Devletin yetkili ajansı veya milli petrol şirketi) iken, sözleşmenin diğer tarafı yatırımcıdır. Bu yatırımcı, yerli olabileceği gibi yabancı yatırımcıda olabilmektedir. Ancak, uygulamada genellikle yatırımcı yabancı şirket olduğu gözlenmektedir. Buradaki yabancı şirket, birkaç yabancı şirketlerin kendi aralarında kurdukları joint venture şirketi olabileceği gibi, bu şirketlerin yerli şirketlerle kurdukları joint venture şirketi de olabilir. Bunun gibi, yabancı şirketin yavru şirketi de, yatırımcı olarak katılabilmektedir.

Kural olarak her Devlet kendi sınırları dâhilinde egemendir. Bu hakkın sonucu olarak ülke yeraltı ve yerüstü doğal kaynaklar üzerinde de egemenliğe sahiptir. Bu hak kökenini halkların kendi geleceklerini kendilerinin tayin etmeleri (self-determination) ilkesinden almaktadır.

Bilindiği gibi ilk yapılan uluslararası petrol yatırımlarında *imtiyaz* modeli kullanılmıştır. İlk yapılan imtiyaz sözleşmelerinde, yabancı yatırımcı, yatırım aşamalarının bütün aşamaların güvence altına almış ve ev sahibi Devlet, imtiyaz kapsamına giren arazi parçasının tamamı üzerinde egemenliğinden vazgeçmiştir. Doğal kaynaklar üzerinde ev sahibi Devletin süresiz eğemenliğinin tanınmasıyla imtiyaz modelinden vazgeçilmeye başlamış, çalışma konumuzu oluşturan ürün paylaşım model dâhil diğer yatırım modelleri gelişmeye başlamıştır.

II. Dünya savaşının sonlarında, özellikle sömürgeciliğin sona ermesi ile birlikte yeni bağımsızlık kazanan yüze yakın Devlet, Birleşen Milletler Genel Kurulunda sayısal güce sahip olmuş, "Doğal Kaynaklar Üzerinde Daimi Egemenlik Kararının" alınmasını sağlamıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 1962 Tarihli ve 1803 Sayılı Doğal Kaynaklar üzerinde Daimi Egemenlik Kararında halkların ve milletlerin doğal zenginlik ve kaynakları üzerindeki egemenlik hakkının, bunların milli gelişmesi ve ilgili Devlet halkının refahı yararına kullanılması gerektiği beyan edilmektedir.

26 Eylül 2008 tarihinde yeniden kabul edilen 1992 tarihli Türkmenistan Anayasasının 9. Maddesinde, sadece Devletin mülkiyetinde olabilecek objelerin neler olacağının kanunla belirleneceği belirtilmektedir. Petrol ile ilgili özel kanun olan Türkmen Petrol Kanunun "hidrokarbon kaynaklarının mülkiyeti" konulu 4. Maddesine göre, Türkmenistan'ın sınırlarındaki yer altındaki doğal haldeki

Hidrokarbon kaynakları sadece Türkmenistan'ın mülkiyetine aittir. Türkmenistan Bakanlar Kurulunun, hidrokarbon kaynaklarına sahip olmak, faydalanmak ve hükmetmek hukukuna sahiptir. Petrol Kanununda belirlenen sınırlar dâhilinde, Petrol Ajansı, hidrokarbon kaynaklarını idare etmek ve kullanmak hakkına sahiptir.

Türk Anayasasının tabiî servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesine ilişkin 168. Maddesinde Tabiî servetler ve kaynakların Devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu belirtilmekte ve bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete ait olduğu ifade edilmektedir. Türk Anayasasına göre, Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzelkişilere devredebilir. Hangi tabiî servet ve kaynağın arama ve işletmesinin, Devletin gerçek ve tüzelkişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzelkişiler eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır. 6326 sayılı Türk Petrol Kanunun 1. Maddesinde, Türkiye'deki petrol kaynakların Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki açıkça belirtilmiştir. Bunun gibi, Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen 5574 sayılı Yeni Türk Petrol Kanunun 3. Maddesinde, Türkiye'deki petrol kaynakları Devletin hüküm ve tasarrufu altında denilmiştir.

Çalışmanın son bölümü, ürün paylaşım sözleşmesinin sona ermesi, uygulanacak hukuk ve uyuşmazlıkların çözümü konusuna ayrılmıştır. Bu bölümde ilk olarak ürün paylaşım sözleşmesinin sona ermesi ayrıntılı incelenmiştir.

Ürün paylaşım sözleşmesi, tarafların iradesi ile sona erebileceği gibi, sürenin dolması ile de sona da erebilir. Bunun gibi, ticari keşfin gerçekleşmemesi de birer sona erme nedeni olarak sayılabilir. Ev sahibi Devlet, ilgili Kanun ile bazı durumlarda Lisansı geri alma hakkını elinde bulundurmaktadır. Lisans bulunmadan petrol faaliyetinde bulunamayacağından, lisansın geri alınması birer sona erme nedenidir. Türkmen Petrol Kanunun 22. Maddesine göre, sözleşmenin yürürlük süresi ve şartları Petrol Kanunu ve Lisans uyarınca Sözleşme taraflarının anlaşması ile belirlenmektedir

Ürün paylaşım sözleşmelerinde, yatırımcı taraf yerli yatırımcı olabileceği gibi, yabancı yatırımcı da olabilmektedir. Uygulamada ise, ürün paylaşım sözleşmesinin yatırımcı tarafı genellikle yabancı yatırımcıdır. Bu özelliği itibariyle, ürün paylaşım sözleşmelerinde uygulanacak hukuk ve uyuşmazlıkların çözümü konusu önemli yer tutmaktadır. Bu önemi nedeniyle çalışmamızın son bölümü bu konulara ayrılmıştır.

Ürün paylaşım sözleşmeleri yüksek riskli, çok büyük yatırımların düzenlendiği sözleşmeler olduğundan, taraflar çoğu hususu sözleşmelerde düzenlemektedir. Ürün paylaşım sözleşmelerinin bir tarafı (yatırımcı) çoğu durumda yabancı olduğundan milletlerarası nitelik taşımaktadır. Bu nedenle, sözleşmeye hangi Devletin hukukunun uygulanacağı hususu büyük önem kazanmaktadır. Sözleşme serbestisi ilkesi gereği taraflara yaptıkları sözleşmeyi belirli bir hukuka tabi tutabilme yetkisi verilmiştir. Genelde petrol yatırımlarında tarafların bu yetkisini çoğu kere kullandığını görmekteyiz.

Sözleşmelerin bazılarında ise, tarafların uygulanacak hukuku belirlerken, bununla birlikte, milletlerarası hukuk kurallarının da uygulanacak hukuk olarak saymaktadırlar. Türkmenistan modelinde, *uygulanacak hukuk olarak Türkmenistan hukuku belirlenirken, uygulanabildiği ölçüde, uluslararası hukukun kuralları, Türkmenistan'ın taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin ve uluslararası mahkemelerin kararları* da sayılmıştır. Ancak şu an yürürlükte olan Türkmen Petrol Kanununa göre, uygulanacak hukuk Türkmenistan hukukudur. Buna göre, Petrol Kanunu ile ilgili uygulanacak hukuk sadece Türkmenistan hukukudur ve işbu Kanun uyarınca akdedilen Sözleşme Türkmenistan hukukuna göre düzenlenmektedir ve yorumlanmaktadır.

Uluslararası hukuk kavramı muğlak bir kavram olduğundan bu kavramdan ne anlaşılması gerektiğinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Uluslararası hukuktan ne anlaşılması gerektiği konusunda Uluslararası Adalet Divanın Statüsünün 38. Maddesinin iyi bir başvuru kaynağı olduğu kabul edilmektedir. Çünkü uluslararası hukuk normuna dayalı olduğu iddiasıyla ileri sürülen kaynaklar, ancak uluslararası kamu hukukunun kabul gören kaynaklarından güç alıyorsa uluslararası hukuka ait kabul edilebilir ve uluslararası kamu hukukunun kabul gören kaynakları ise, Uluslararası Adalet Divanı Statüsünde belirtilmektedir.

Ürün paylaşım sözleşmesinin bir tarafı Devlet olduğundan, uyuşmazlıkların çözümü meselesi ürün paylaşım sözleşmesinin çok önemli yere sahiptir. Yabancı yatırımcı, muhtemel uyuşmazlıkları ev sahibin Devletin mahkemelerinde çözülmesini istemezken, ev sahibi Devlette, başka bir Devletin mahkemelerinde uyuşmazlığın tarafı olmak istememektedir. Bu nedenle diğer yatırım sözleşmelerinde olduğu gibi ürün paylaşım sözleşmelerinde de uluslararası tahkim mekanizması

uyuşmazlığı çözüm merkezi olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, çoğu ürün paylaşım sözleşmelerinde tarafların arasında çıkabilecek uyuşmazlıkları ilk olarak müzakere, arabuluculuk gibi yöntemler ile çözümlenmesi istenmekte, bununla ilgili gerekli düzenlemeler sözleşmede yapılmaktadır.

KAYNAKÇA

Adams, Michael, Gbolahan Osho, ve Quonna Coleman, "The Politics and Political Implications of Oil and Gas Exploration in Africa: An Analyses of American Oil Corporations in Nigeria", **International Business and Economics Research Journal**, Vol: 7, Issue: 12, 2008, ss. 107-116.

Adenikinju, Adeola ve L. Oladele Oderinde, "Economics of Offshore Oil Investment Project and Production Sharing Contracts: A Meta Modeling Analysis," http://www.africametrics.org/documents/conference09/papers/Adenikinju_Oderinde.pdf (01.06.2012)

Agajanow, R., "Konsessiýalar: Mazmuny we Ulanyş Aýratynlyklary", **Altyn Asyryň Ykdysadyýeti Žurnaly**, Vol :5, Issue :84, 2008, ss.27-33.

Akıncı, Ziya, **Milletlerarası Tahkim,** Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003, (Milletlerarası Tahkim).

Akıncı, Ziya, **Milletlerarası Ticari Hakem Kararları ve Tenfizi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara, 1994.

Akıntürk, Turgut ve G. Jale Akipek, **Eşya Hukuku**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2009.

Akyılmaz, Bahtiyar, **Türk İdare Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009.

Al-Emadi, Talat, "The Qatari Experience with Gas Joint Venture Contracts", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 3, Issue 1, March 2005, ss. 3-14.

Ameh, Madaki O., "The Shift From Joint Operating Agreement to Production Sharing Contracts in the Nigerian Oil Industry: Any Benefits for the Players?", http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/car/html/CAR10_ARTICLE32.PDF (01.06.2012).

Ansay, Tuğrul, "Tanıtma", **Avrupa'da Devletler Özel Hukuku ve Yeni Türk Milletlerarası Özel hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'un Akitler ve Ticaret Hukukuna İlişkin Hükümleri,** Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010, ss.9-11.

Arslan, Mehmet, **Vergi Hukuku,** Güncellenmiş 7. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2011.

Aslan, Yılmaz, **Enerji Hukuku: Petrol Piyasasında Rekabet ve Regülasyon,** Cilt:2, Ekin Yayın, İstanbul, 2008.

Aşula, Mustafa, **Türkiye'de Medeni Kanun Bakımından Maden Rejimi ve Mülkiyeti**, TOBB Matbaası, Ankara, 1968.

Aşyrmämmedow, Mars, "Hazarýaka Sebiti: Mümkinçilikler we Ösüşler", **Magazine, Oil, Gas and Mineral Resources of Turkmenistan,** Vol: 2, Issue: 5, 2009, ss. 63-64.

Atalay, İbrahim Orkun, "Milletlerarası Tahkimin İdari Sözleşmelere Etkisinin Hukuki ve Mali Yönden İncelenmesi", **Devletler Özel Hukuku Makalelerim**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010, ss.339-342.

Azrak, Ali Ülkü, "Türkiye'de Madenlerin Hukuki Rejimi Üzerine Düşünceler", http://www.iudergi.com/tr/index.php/hukukidare/article/viewFile/2924/2522(01.06.12).

Barber, Phil, "Enforcing and Litigating the Operating Agreement", **Special Institute on Oil and Gas Agreements: Joint Operations**, Chapter 10, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Houston, 2007, ss. 1-12.

Başak, Levent "Yabancı Kurumlara Yapılan "Royalty Ödemelerin" Kurum Stopajı Karşısındaki Durumu ve Özellikli Bazı Hususlarının Analizi" http://www.lebibyalkin.com.tr/dergi_icerik.asp?dicerik_id=12 (08.03.2011).

Baştuğ, İrfan, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, İstiklal Matbaası, İzmir, 1977.

Berber, Leyla Keser, **Uluslararası Ticaret Odası (ICC) Tahkim Tüzüğü Uygulaması**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 1999.

Berdimuhamedow, Gurbanguly, **Türkmenistanyň Durmuş-Ykdysady Ösüşiniň Döwlet Kadalaşdyrylyşy,** Türkmen Döwlet Neşirýat Gullugy, Aşkabat, 2010.

Berg, Albert Jan van den, "International Energy and Minerals Arbitration: Its Framework and Basic Principles", **Special Institute on International Energy and Minerals Arbitration**, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Houston, 2002, ss.1-9.

Birsel, Mahmut Tevfik, "Türkiye'de Yabancı Hakem Kararlarının Tenfizinin Anayasal ve Kültürel Boyutları", http://web.deu.edu.tr/hukuk/dergiler/DergiMiz7-ozel/PDF/birsel1.pdf (01.06.2012).

Bishop, Doak, R, "International Arbitration of Petroleum Disputes: The Development of Lex Petrolea", **Special Institute on International Energy and Minerals Arbitration**, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Houston, 2002, ss. 15-22.

Bossley, L, "Production Sharing Contracts: What is Market Price ?", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal,** Vol: 3, Issue: 1, March 2005, ss.2-13.

Bowman, John P, "Dispute Resolution Planning for the Oil and Gas Industry", **Special Institute on International Energy and Minerals Arbitration**, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Houston, 2002, ss.38-54.

Bozkurt, Enver ve Süleyman Dost, "Devletlerin Yabancı Yatırımcıların Mülkiyet Hakkına Müdahalesine İlişkin Olarak ICSID Tahkim Uygulamasında Ortaya Çıkan Genel Prensipler ve Sorunlar", **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt: 1, N:1, 2005, ss.1-18.

BP, **Statistical Review of World Energy June 2012**, London, 2012.

Bunter, Michael A G, "Petroleum Contracts in Islamıc Law: The Concession (Equity) and Contractor (Production Sharing) Agreements", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 3, Issue : 03, October 2005, ss. 2-16.

Bunter, Michael A.G, "Indonesia: From Concession to Contract", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol :3, Issue :1, March 2005 (Contract), s. 1-10.

Carlston, Kenneth S, "International Role of Concession Agreements", **HeinOnline**, Citation: 52, Nw. U.L, Rev. 618 1957-1958, Nov 11, 2010, ss.1-23.

Clinton, Bill, **My Life (The Presidential Years),** Vintage Book, New York, 2004.

Conine, Gary B ve Ernest E Smith, "Environmental Protection and Related Issues", **International Petroleum Transactions,** (Smith ve diğerleri), Second Edition, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Denver, Colorado,2000, ss.668-740.

Conine, Gary B, "Property Provisions of the Joint Operating Agreement", **Special Institute on Oil and Gas Agreements: Joint Operations**, Houston, 2007, ss. 2-12.

Cooney, John R, "Recent Developments Concerning Joint Operation Agreements-Preferential Rights and Exculpatory Clauses", **Oil and Gas Law, Chapter 11**,The Center for American and International Law, Houstan, Texas, US, 2004, ss.17-34.

Cömert, Nusret, "Türkiye'de Petrol Aramacılığının Geliştirilmesi İçin PETFORM Önerileri", http://www.turktrade.org.tr/tr/article/3e1dfa55-422e-47bf-b16a-6a708ab22d14/turkiye'de-petrol-aramaciliginin-gelistirilmesi-icin-petform-onerileri.aspx (01.06.2012).

Curry, Michel E, "Operating not Covered or Inadequately Covered by the Joint Operating Agreement and other Problem Areas", **Special Institute on Oil and Gas Agreements: Joint Operations**, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Houston, 2007, ss.1-22.

Çağatay, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku". http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1040/12555.pdf (01.06.2012).

Çal, Sedat, **Uluslararası Yatırım Tahkimi ve Kamu Hukuku İlişkisi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009,(Tahkim).

Çal, Sedat, **Türk İdare Hukukunda Ruhsat**, Güncellenmiş 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012, (Ruhsat).

Çelikel, Aysel ve Bahadır Erdem, **Milletlerarası Özel Hukuk**, Yenilenmiş 8. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2007.

Çelikel, Aysel ve Günseli Ö Gelgel, **Yabancılar Hukuku**, 11. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2004.

Dayınlarlı, Kemal, **Joint Venture Sözleşmesi**, Gözden Geçirilmiş, Güncelleştirilmiş, Genişletilmiş İkinci Baskı, Dayınlarlı Hukuk Yayınları, Ankara, 1999.

Demir, İdris, **Uluslararası Petrol Sistemi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Demirkol, Berk, **Milletlerarası Özel hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'un 24. Maddesi Çerçevesinde Sözleşmeye Uygulanacak Hukuk**, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2011.

Dias, Nelia Daniel, "Stability in International Contracts for Hydrocarbons Exploration and Some of the Associated General Principles of Law: From Myth to Reality", in Host Government Contracts in the Upstream Oil and Gas Sectors, **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 4, Issue: 1, 2010, ss. 2-12.

Dost, Süleyman, **Yabancı Yatırım Uyuşmazlıkları ve ICSID Tahkimi**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.

Dzienkowski, John S ve John S Lowe, " Assessing Political and Economic Risks in an International Energy Transaction", **International Petroleum Transactions,** (Smith ve diğerleri), Second Edition, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Denver, Colorado, 2000, ss.338-385.

Dzienkowski, John S, "Dispute Resolution in International Petroleum Transactions", **International Petroleum Transactions,** (Smith ve diğerleri), Second Edition, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Denver, Colorado, 2000,(Arbitration), ss.127-195.

Dzienkowski, John, S. "Concessions, Production Sharing, Particpation Agreements for Developing a Country's Natural Resources" **International Petroleum Transactions,** (Smith ve diğerleri), Second Edition, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Denver, Colorado,2000, (PSA), ss. 392-479.

Ekşi, Nuray, "Yargıtay Kararlarında Yabancı Hakem Kararlarının New York Konvansiyonuna Göre Tenfizine İlişkin Bazı Sorunlar", **Milletlerarası Ticari Uyuşmazlıklarının Tahkim Yoluyla Çözümüne İlişkin İstanbul Konferansı**, Beta Yayınları, İstanbul, 2007,15.11.2007, ss. 116-149.

Engdahl, William, **Petrol, Para, İktidar, Anglo-Amerikan Politikası ve Yeni Düzeni**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2008.

Ercan, Metin Kamil, **Uluslararası Petrol Arama ve Üretim Yatırımların Yapısı ve Finansal Yönden İncelenmesi**, TPIC Yayını, Ankara, 1996.

Erdem, Bahadır, "Genel Olarak Akitler", **Avrupa'da Devletler Özel Hukuku ve Yeni Türk Milletlerarası Özel hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'un Akitler ve Ticaret Hukukuna İlişkin Hükümleri**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010, ss.95-104.

Erdoğan, Feyiz, **Uluslararası Hukuk ve Tahkim**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004.

Eren, Fikret, "İsimsiz Sözleşmelere İlişkin Bazı Sorunlar", **Prof. Dr. Turgut Akıntürk'e Armağan**, Beta Yayınları, İstanbul 2008, s. 85-111.

Eren, Fikret, **Borçlar Hukuku, Genel hükümler**, Değiştirilmiş 13. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2011, (Borçlar).

Ertaş, Şeref, **Yeni Türk Medeni Kanunu Hükümlerine göre Eşya Hukuku**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.

Erzurumoğlu, Erzan, **Sözleşmeler Hukuku(Özel Borç İlişkileri)**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011.

Esener, Turhan ve Kudret Güven, **Eşya Hukuku**, Genişletilmiş 4.Bası, Yetkin Yayınevi, Ankara, 2008.

Frank C.Alexander, Jr, "The Three Pillars of Security of Investment Under PSCs and Other Host Goverment Contracts", **Oil and Gas Law, Chapter 7,The Center for American and International Law**, Houstan, Texas, US, 2003, ss.12-18.

Frank, C.Alexander Jr, "Production Sharing Contracts and Other Host Goverment Contracts", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol :3, Issue : 1, March 2005, (PSA), ss. 3-13.

Gadiyev, Kamal, "Arbitration of Energy Related Disputes under the Energy Charter Treaty", **Global Jurist**, Vol: 8, Issue: 2, 2008, ss.3-14.

Gaillard, Emmanual, "International Energy and Mineral Arbitration: Host Governments and State Enterprises", **Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Special Institute on International Energy and Minerals Arbitration**, February 2002, ss.1-12.

Goçyýev, T.D, **Türkmenistanyň Arbitraž Kanunçylygyny Özgermtegiň Konstitutsion Esaslary**, Ylym Neşirýaty, Aşgabat, 2011.

Goçyýew, T.D, "Arbitraž İş Ýöredişini Hukuk Düzgünleşdirmegiň Meseleleri", **Altyn Asyryň Ykdysadyýeti Žurnaly**, Vol: 11, Issue 114, 2009, s.15-23.

Goçyýew, T.D, "Arbitraž İşleriň Kazyýetiň Garamagyna we Belli Bir Kazyýetiň Garamagyna Degişliliginiň Meseleleri", **Altyn Asyryň Ykdysadyýeti Žurnaly**, Vol: 9, Issue: 112, 2009, s.16-24.

Göger, Erdoğan, **Maden Hukuku**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara, 1979.

Göger, Erdoğan, **Petrol Hukuku**, Şenyuva Matbaası, Ankara, 1967,(Petrol).

Gözübüyük, Şeref A ve Turgut Tan, **İdare Hukuku,** Cilt 1, Genel Esaslar, Güncelleştirilmiş 8. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.

Gurbandurdiyev, Merdan, **Türk ve Türkmenistan Hukukunda Yabancı Hakem Kararlarının Tenfizi,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2002.

Günday, Metin, **İdare Hukuku**, Güncellenmiş ve Gözden Geçirilmiş 10. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2011.

Gündogdyýow, Öwez, **Türkmenistanyň "Gara Altyn" Taryhy (Nebitiň Çykarylyşynyň Taryhyndan)** Türkmenistanyň Nebit-gaz we Mineral Serişdeler Ministriliginiň Neşiri, Aşkabat, 2008.

Gündüz, Aslan, **Milletlerarası Hukuk, Temel Belgeler-Örnek Kararlar**, 5. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2009.

Güneş, Cengiz, **Enerji ve Altyapı Yatırım Modelleri,** Ce-Ka Yayınları, Ankara, 2002.

Günuğur, Haluk, "Türk Hukukunda ve Türkiye'nin Taraf Olduğu, Yabancı Sermaye Yatırımlarından Doğan Sorunların Çözümünde Tahkim(ICSID) Prosedürü", **Av. Dr. Faruk Erem Armağanı**, TBB Yayın No. 8, Ankara, 1999, ss.339-345.

Hasan, Madjedi, "Report on Indonesia's PSC Soverignty Versus Contract Sanctity", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol:8, Issue: 4, November 2010, ss.1-12.

Hatemi, Hüseyin ve Gökyayla, Emre **Borçlar Hukuku Genel Bölüm,** Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2011.

Hickey, Thomas P.B., "PSC's, Licences and Concessions: A comparative look at where we are and how they are evolving", Oil and Gas Law, Chapter 18,**The Center for American and International Law**, Houstan, Texas, US, 2006, ss.18-30.

Hines, Jonathan ve Aset Shyngyssov, "Kazakistan Enacts PSA Law: Summary Analysis of its Terms", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 3, Issue: 03, October 2005, ss.2-29.

Holliman, Stuart, C, "Joint Operating Agreement", http://www.andrewskurth.com/media/article/800_Doc_ID_3075_9620051759265.pdf (11.05.2012).

Internatiıonal Energy Agency, **World Energy Outlook 2010**, Paris, 2010.

İmregün, Oğuz, **Amerikan Ortaklıklar Hukukunun Ana Hatları**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul, 1963.

İskender, Serdar, **"Ortadoğu'daki Çalkalanma ve Petrol Fiyatları"**, Zaman Gazetesi, 08.03.2011, s.19.

Jannatifar, M, "Iran in a Dilemma: Adherence to Buyback or Transition to Production Sharing Agreements?", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 8, Issue: 4, November 2010, ss.2-22.

Johnston, Daniel ve David Johnston, "Petroleum Fiscal System Analysis-State of Play", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol:8, Issue: 4, November 2010, ss. 2-9.

Johnston, Daniel, **International Petroleum Fiscal Systems and Production Sharing Contracts,** Penn Well. Publishing Company, Moscov, 2000.

Justin, D`Agostino ve Oliver Jones, "Energy Charter Treaty: a Step Towards Consistency in International Investment Arbitration?", **25 J. Energy Nat. Resources**, L.225 2007. ss.225-242.

Kabaalioğlu, Haluk A, **Çok uluslu İşletmeler Hukuku,** İKV Yayını, İstanbul, 1982.

Kaplan, İbrahim, **Joint venture**, Adalet Matbaacılık, Ankara, 1994.

Karadağ, Raif, **Petrol Fırtınası**, 4. Baskı, Truva Yayınları, İstanbul, 2011.

Karakayalı, Yunus, **Uluslararası Arama ve üretim şirketlerinde Yatırım kriterlerinin Değerlendirilmesi ve Örnek Uygulama,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Karakılıç, Hasan, **Hukuki Açıdan Elektrik Piyasası, Avrupa Birliği ve Türkiye Örneği,** Güncel Hukuk Yayınları, İzmir, 2006.

Karim, A,Mirza ve Karen Mills, "Indonesian Legal Framework in the Oil, Gas, Energy and Mining Sector; Including Dispute Resolution", http://www.dundee.ac.uk/cepmlp/car/html/CAR10_ARTICLE32.PDF (24.03/2011).

Kayıhan, Şaban, "Ticaret Hukukunun Küreselleşmesi Bakımından Yabancı Yatırımların Uluslararası Boyutuna Bakış" **Prof.Dr. Fahiman Tekil'in Anısına Armağan**, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul, 2003, ss.414-420.

Killagane, Y.S, "Tanzania's Model Production Sharing Agreement", http://www.energy.eac.int/eapc2005/pdfs/confrence%20proceedings/Country%20Presentations/Tanzania/Model%20Production%20Sharing%20Agreement%20%20Mr.%20Yona%20Killagane.pdf (23.05.2012).

King & Spalding LLP, "An Introduction to Upstream Goverment Petroleum Contracts: Their Evolution and Current Use", **Oil, Gas & Energy Law Intelligence**, Vol:3, Issue: 1, March 2005, ss.1-22.

King, Brian, "Effective use of Provisional Measures in Arbitration Arising from Oil and Gas Nationalization", **International Mining and Oil & Gas, Development and Investment**, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Houston, 2009, ss.1-23.

Kjemperud, Alfred, "General Aspects of Petroleum Fiscal Regimes", http://www.ccop.or.th/ppm/document/CAEXV5/CAEXV5DOC03_kjemperud.pdf (01.06.2012).

Knull, H William ve Grigorian, L, Levon, "Practical Lessons from Arbitrating Claim From Foreign Investment in Hydrocarbon Projects: Turkmenistan", www.interarbitration.net(resources/artturkmenistan.asp (17.12.04).

Kocayusufpaşaoğlu, Necip, **Borçlar Hukukuna Giriş, Hukuki İşlem, Sözleşme, Borçlar Hukuku Genel Bölüm**, (Kocayusufpaşaoğlu ve Diğerleri), Birinci Cilt, Yenilenmiş Genişletilmiş Tamamlanmış 4 üncü Basıdan 5 inci Tıpkı Bası, İstanbul, 2010.

Köksal, Tunay, **Model Sözleşme Örnekleri ile Uluslararası İnşaat Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011.

Köymen, Feridun, "Yürürlükteki Petrol Kanun'una İlişkin Bir İnceleme, Eleştiri ve Öneriler", **Türkiye 3. Genel Enerji Kongresi Bildirileri, Bölüm III. Enerji Konusundaki Genel Sorunlar**, Ankara, 1978, ss. 129-135.

Kramer Bruce M ve Conine, Gary B, "Joint Development and Operations", **International Petroleum Transactions,** (Smith ve diğerleri), Second Edition, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Denver, Colorado, 2000, ss.551-662.

Kuzhimova, Aigerim, "Is it Economically Justified for Oil Producing Countries to use Production Sharing Agreements? Case Study: Kazakistan", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 6, Issue: 03, November 2008, ss.1-15.

Lukin, Oleg, "Natural Gas From Sea Bottom: Potential of Turkmen Sector of Caspian Sea Revealed", **Turkmenistan International Magazine**, Vol :3, Issue :84, March 2012, s. 52-54.

Macedo, Jose Veiga de, "From Tradition to Modernity: Not Necessarily an Evolution - The Case of Stabilisation and Renegotiation Clauses", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol:1, Issue 1, 2011, ss. 2-9.

Mafi, Homayoun, "Iran's Concession Agreements and the Role of the National Iranian Oil Company : Economic Development and Sovereign Immunity", **Natural Resources Journal**, Vol: 48, Issue 1, 2008, ss.409-417.

Maniruzzaman, A F, "Arbitration of International Oil, Gas and Energy Disputes in Asia: Problems and Prospects", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 1, Issue :02, March 2003, ss.2-13.

Martin, Timothy, "Dispute Resolution in the International Energy Sector: An Overview" **Journal of World Energy Law and Business**, Vol: 4, Issue: 4, 2011, ss.332-368. http://www.timmartin.ca/fileadmin/user_upload/pdfs/Dispute_Resolution_in_Int_Energy_Sector-Martin_JWELB-Dec2011_.pdf (24.05.2012).

Maulenov, Kassym S, "Legal regulation of the Oil Business in the Turkmenistan, Uzbekistan and Kyrgyzstan", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 6, Issue: 03, November 2008, ss.2-12.

Moss, Guiditta Cordero, "Controct or Licence? Regulation of Petroleum Invesment in Russia and Foreign Legal Advice", **HeinOnline**, 13 Transnational Law & Contemporary Problems, Vol :13, Issue :1, 2003, ss.520-526.

Mujakperuo, S, "Production Sharing Arrangement: How Effective are the Fiscal Terms Designed for Deepwater Exploratiin in Nigeria and Indonesia?", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal,** Vol: 2, Issue :3, July 2004, ss.2-11.

Muttitt, Greg, "**Production Sharing Agreements: Oil Privatisation by Another Name?**" Presentation of General Union of Oil Employees Conference on Privatization Basrah, Iraq, 26 May 2005, (PSA).

Muttitt, Greg," "Crude Designs: The Rip-off Iraq's Wealth", http://www.carbonweb.org/documents/crude_designs_small.pdf (01.06.2012). (Crude)

Nomer, Ergin ve Cemal Şanlı, **Devletler Hususi Hukuku**, Yenilenmiş18. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2010.

Nuryýew, Ýagmur, "Şertnamany (Kontrakty) Baglaşmagyň we Ýerine Ýetirmegiň Usuly", **Altyn Asyryň Ykdysadyýeti Žurnaly**, Vol 3, Issue, 84, 2007, ss.20-25.

Ogunlade, Adebola, "How Can Government Best Achieve its Objectives for Petroleum Development: Taxation and Regulation or State Participation?" **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol :4, Issue 2, 2010, ss.2-12.

Oğuzman, Kemal, Özer Seliçi, ve Saibe Oktay Özdemir, **Eşya Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 12. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2009.

Oğuzman, M. Kemal ve M. Turgut Öz, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Gözden Geçirilip Güncelleştirilmiş Sekizinci Bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2010.

Okola, Anthony Olisaemeka, "What are the Strategies for Negotiating Joint Ventures in Developing Countries?" **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 4, Issue : 4, November 2006, ss.2-12.

Oksay, Suna, "Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi", **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi**, Sayı: 8, Ocak 1998, http://bsy.marmara.edu.tr/tr/makaleler/cokuluslu.htm (24.01.2005) .

Oliveira, Marcelo Romanelli de, "The Overhaul of the Brazilian Oil and Gas Regime: Does the Adoption of a Production Sharing Agreement Bring any

Advantage Over the Current Modern Concession System?" **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol :8, Issue : 4, November 2010, ss.2-33.

Orazgılıcov, Dövran "Milletlerarası Tahkim Kanununda Hakem Kararlarına Karşı Kanun Yolları", **İzmir Barosu Dergisi**, Yıl 69, Sayı 1, Ocak 2003,(Kanun Yolları), s.67-88.

Orazgılıcov, Dövran, **Milletlerarası Doğrudan Yatırımlar Açısından Joint venture**, Güncel Hukuk Yayınları, İzmir, 2006, (Joint venture).

Orazgylyjow, Döwran, "Bir Maýa Goýum Modeli: Joint Venture", **Altyn Asyryň Ykdysadyýeti Žurnaly**, Vol :12, Issue :91, 2009, ss.32-37.

Orazgylyjow, Döwran, "Daşary Ýurt Maýa Goýumlary we Türkmenistan", **Altyn Asyryň Ykdysadyýeti Žurnaly**, Vol :6, Issue :97, 2008, ss.27-33.

Orazgylyjow, Döwran, "Türkmenistan Hızla Yükselen Enerji ülkesi", **Zaman Gazetesi**, 1 Mart 2012, (Enerji).

Orazgylyjow, Döwran, "Türkmenistan Milletlerarası Doğrudan Yatırım Hukukunun Genel Değerlendirmesi", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Cilt 1, Yıl 3, Sayı 8, Ocak 2012, ss.83-114.

Osei-Hwere, "Can a Developing Country Like Ghana Control its Oil and Gas Resources Through Production Sharing Agreements?", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol :8, Issue 4, November 2010, ss.2-22.

Ovacık, Mustafa, **İngilizce-Türkçe Hukuk Sözlüğü**, 2. Baskı, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1986.

Özdamar, Demet, "Maden Hakkı ve Maden İrtifakı", **Prof. Dr. Mahmut Tevfik Birsel'e Armağan**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 2001, ss. 319-335.

Özdemir, Didem, "Milletlerarası Ticari Tahkimde Esasa Uygulanacak Hukuk olarak Lex Mercatoria", http://www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/7_4.pdf (01.06.2012).

Özdemirli, Tuğba, **Petrol Arama ve Üretim Anlaşmalarının Finansal Yapısı ve Yatırım Kararlarının Değerlendirilmesi,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

Özsunay, Ergun, "Lisans Sözleşmelerinde Lisans Bedeline (Royalty) İlişkin Sorunlar", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin 50. Yıl Armağanı, Cumhuriyet döneminde Hukuk**, İstanbul, 1973, ss.667-700.

Öztürk, Pınar, **Ortak Girişim (Joint venture) ve Uygulanacak Hukuk**, Beta Yayınları, İstanbul, 2001.

Paliashvili, İrina, "The Concept of Production Sharing, Outlines of the Presentation at the Seminar on the Legislation on Production Sharing Agreements",(PSA) http://www.rulg.com/documents/The_Concept_of_Production_Sharing.htm (01.06.2012).

Paliashvili, İrina, "Ukraine Enacts Production-Sharing Legislation for Natural Resources", **Russian Petroleum Investor**, January 2000, Vol: IX, Issue: 1, (Enact PSA Law). http://www.rulg.com/documents/Ukraine_Enacts_Production-Sharing_Legislation.htm (01.06.2012)

Pamir, Aybars, "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devlet'ine etkileri", http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/286/2613.pdf (06.05.2012) .

Patton, John, R, "Russian Federation Energy Policies and Risks to International Joint Ventures in the Oil and Gas Industry", **International Business Research Teaching and Practice**, Vol:2, Issue: 1, 2008, ss.72-75.

Pazarcı, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, Gözde Geçirilmiş 10. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.

Pekcanıtez, Hakan, Oğuz Atalay ve Muhammet Özekes, **Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerine göre Medeni Usul Hukuku**, 10. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011.

Petrol-İş Araştırma, "Petrol Sektöründe Yağma Irak'ta Savaşla, Türkiye'de Yasayla" 29 Ocak 2007.

Pharo, Milam Randolph, "Liabilities of the parties to a model form Joint Operating Agreement: Who is Responsible for what?", **Special Institute on Oil and Gas Agreements: Joint Operations,** Rocky Mountain Mineral Law Foundation Houston, 2007, ss. 23-26.

Pierce, David, E, "Transactional Evolution of Operating Agreements in the Oil and Gas Industry", **Special Institute on Oil and Gas Agreements: Joint Operations,** Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Houston, 2007, ss. 5-12.

Pietro, Domenica Di "Enerji Şartı Anlaşması: Genel Değerlendirme", çev. Muzaffer Eroğlu, **Milletlerarası Ticari Uyuşmazlıkların Tahkim Yoluyla Çözümüne İlişkin İstanbul Konferansı,** Beta Yayıncılık, İstanbul, 2007, ss.151-161.

Poroy, Reha, " Çok Uluslu Ortaklıklar ile İlgili Hukuki Sorunlar" **Kubalıya Armağan(Melanges Kubali)** Yeni Seri, Yıl 8, Sayı 11, İstanbul Üniversitesi Mukayesi Hukuk Enstitüsü Yayını, İstanbul,1974, ss.443-452.

Rath, J, "Production –Sharing Agreements in the Russian Federation", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal,** Vol.:3, Issue 1, March 2005, ss.2-9.

Reeves, John R, "Drilling and other Develelopment under the Model Form Operating Agreement" Chapter 4, **Special Institute on Oil and Gas Agreements: Joint Operations**, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Houston, 2007, ss.2-14.

Reisoğlu, Safa, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş Onsekizinci Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Rittner, F, "Çok Uluslu Teşebbüsler ve Bir Dünya Ekonomi Hukuku Olanakları" Çev. Zühtü Aytaç, **BATIDER** C. IX, Haziran 1977, Sayı: 1, ss. 119-133.

Ruhi, Ahmet Cemal, **Milletlerarası Özel hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun, Gerekçeli-Açıklamalı-Yargıtay İçtihatlı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003.
Ruhi, Ahmet Cemal, **Sözleşmeler Hukuku,** Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011, (Sözleşmeler).

Rutledge, Ian, **The Sakhalin II PSA-A Production `Non-sharing` Agreement Analyses of Revenue Distribution**, SERIS (Sheffield Energy & Resources Information Services), Chesterfield, 2004.

Sadroleşrafi, Hüseyin Alı, **Şematik Devletler Özel Hukuku**, İzmir, 2003.

Sancakdar, Oğuz, **İdare Hukuku Teorik Çalışma Kitabı**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2011.

Sands, Nick, **Developing Negatiating Production Sharing Contracts**, MDT International Training Course Manual, Aberdeen, 2007.

Schneider, Michael E, "Combining Arbitration with Conciliation", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 1, Issue: 02, March 2003, ss.2-12.

Seviğ, Raşit Vedat, "Milli ve Milletlerarası Tahkim" , **Prof.Dr. Gülören Tekinalp'a Armağan,** Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Yıl 23, Sayı 1-2 -2003, ss.631-645.

Shaw, Kevin Lve Gregorian Levon L, "Legal Status of Production Sharing Agreements in Turkmenistan", Presented at the 4th Annual Seminar on Production Sharing Agreements in the CIS, Moscow, Russia, March 21, 2001.

Sirmen, Lale, "Sözleşme Hukuku Açısından Yap-İşlet-Devret Modeli", **Yap-İşlet-Devret Modelinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar ve Öneriler Sempozyumu, Bildiriler-Panel**, 19 Haziran 1996, İkinci Baskı, BATIDER Yayını, Ankara, 1996, ss.35-40.

Smith E, Ernest, "Ownership of Mineral Rights", **International Petroleum Transactions,** (Smith ve diğerleri), Second Edition, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Denver, Colorado,2000, (Mineral), ss.201-338.

Smith, Ernest E ve J.S. Dzienkowski, "A Fifty-Year Prospective on World Petroleum Arrangements", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol :3, Issue :1, March 2005 , ss.2-15.

Smith, Ernest E, "Service Contracts, Technology Transfers, And Related Issues," **International Petroleum Transactions,** (Smith ve diğerleri), Second Edition, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Denver, Colorado, 2000, (Service), ss. 479-551.

Smith, Ernest E, "World Energy Resources", **International Petroleum Transactions,** (Smith ve diğerleri), Second Edition, Rocky Mountain Mineral Law Foundation, Denver, Colorado, 2000, (World), ss.3-65.

Stern, Andy, **Petrol Savaşları**, Neden Kitap, İstanbul, 2011.

Stoleson, Mark A, "Investment at an Impasse: Russia's Production –Sharing Agreement Law and the Continuing Barriers to Petroleum Investment in Russia", **DUKE Journal of Comparative & International Law,** Vol:7, Issue: 671, 12.10.1997, ss.672-682.

Sur, Melda, **Uluslararası Hukukun Esasları**, Güncellenmiş 5. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2011.

Şanlı, Cemal, "4686 Sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunun Yürürlük Tarihinden Evvel Yapılmış Sözleşmelerden Doğan Tahkimlere Uygulanıp Uygulanmayacağı Sorunu", **Prof.Dr. Gülören Tekinalp'a Armağan,** Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Yıl 23, Sayı 1-2 -2003, ss.687-712.

Talus, Kim, "Public-Private Partnerships in Energy-Termination of Public Service Concessions and Adminstrative Act in Europe", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol :9, Issue :2, March 2011, ss.2-23.

Tarhanlı, Turgut, **Uydular Aracılığıyla Yer Doğal Kaynaklarının Uzaktan Algılanması ve Uluslararası Hukuk,** Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991.

Tekinalp, Gülören ve Tekinalp, Ünal, "Joint Venture", **Prof. Dr. Yaşar KARAYALÇIN'a Armağan,** Ankara, 1989, ss.149-174.

Tekinalp, Gülören, "Yeni Kanun Hakkında Temel Açıklamalar", **Avrupa'da Devletler Özel Hukuku ve Yeni Türk Milletlerarası Özel hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun'un Akitler ve Ticaret Hukukuna İlişkin Hükümleri,** Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010, (Yeni Kanun), ss.11-22.

Tekinalp, Gülören, **Türk Yabancılar Hukuku,** 8. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2003,(Yabancılar).

Tienhaara, Kyla, "Environmental Aspects of host Goverment Contracts in the Upstream Oil & Gas Sector", **Oil, Gas, Energy Law Intelligence Journal**, Vol: 8, Issue: 4, November 2010, ss.2-23.

Tiny, Kiluange, "The JDZ Model PSC: A Legal Analysıs", http://www.juristep.com/doc/jda_model_psc.pdf (01.06.2012).

Tiryakioğlu, Bilgin, **Doğrudan Yatırımların Uluslararası Hukukta Korunması**, Dayınlarlı Hukuk Yayınları, Ankara, 2003, (Yatırımların Korunması).

Tiryakioğlu, Bilgin, "Yatırımlar ve Uluslararası Tahkim Arasındaki İlişki: ICSID Tahkimi", **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 2, 2007, (ICSID), ss.169-184.

Topaloğlu, Mustafa, "Rödovans Sözleşmesi; Hukuksal Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **Türkiye 17 Uluslararası Madencilik Kongresi ve Sergisi-TUMAKS**, 2001, http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/afd8346a677af9d_ek.pdf (09.05.2012).

Topaloğlu, Mustafa ve Kayserili, Yaşar, **Türk Maden Hukuku ve Yeraltı Zenginlikler Mevzuatı,** Kazancı Yayınları, İstanbul, 1990.

Torun, Yalçın, **Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözüm Merkezi (ICSID) Hakem Kararlarına Karşı Hukuki Başvuru Yolları**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011.

Töre, Nahit, "Dünyada Yabancı Sermaye Yatırımları" Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye", Ankara 2001, www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/kitap2monu.html (31.01.2005).

Trapeznikow, W.F, Nabatowa, A.N ve Aýhanowa, A, "Daşary Ýurtlarda we Türkmenistanda Nebitgaz Toplumyna Daşary Ýurt Maýa Goýumlaryň Çekilişi: Ýagdaýynyň Gysgaça Häsiýetnamasy we Ösüş Geljegi", **Altyn Asyryň Ykdysadyýeti Žurnaly,** Vol:3, Issue: 100, 2010, ss.25-35.

Türk, Hikmet Sami, "Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun Üzerinde Açıklamalar", (Türk Maden Kanunu), http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/306/2901.pdf (01.06.2012), ss.83-129.

Türk, Hikmet Sami, "Madenlerin Devletleştirilmesi" **Prof. Dr. Akif Erginay'a 65inci Yaş Armağanı,** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No.460, Ankara, 1981, ss.191-200.

Ulaş, Dilber, **Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejisi Olarak Ortak Girişimler (Joint venture) ve Türkiye'de Uygulamaları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003.

UNCTAD, "Global Investment Trend Monitor, 24 January 2012" http://archive.unctad.org/en/docs/webdiaeia2012d1_en.pdf (01.06.2012).

UNCTAD, **World Investment Report 2009**, http://unctad.org/en/docs/wir2009_en.pdf (01.06.2012).

Uz, Abdullah, **İdarenin Taraf Olduğu Sözleşmelerin Hukuksal Rejimi Bakımından Kamu İhale Sözleşmeleri,** Turhan Kitabevi, Ankara, 2010.

Üstündağ, Saim, "Tahkim ve Özellikle Uluslararası Tahkim" **Yargı Reformu 2000**, İzmir, 2000, ss.294-295.

Valdez, Marla ve Weaver, Kenyon, "Turkmenistan's Petroleum Sector", **Doing Business in Turkmenistan**, A SNR Denton, Brochure, Almata, 2012.

Vernon, Eileen B, "Arbitration in the Energy/Minerals Fields: Customizing the Clause", **American Arbitration Association Dispute Resolution Journal**, Vol. 56, Issue.4, 2002, ss.4-9.

Welmaker, Ben H Jr, Steven P. Otillar, Danielle Valois ve Anna Mello, "Production Sharing Contracts: Implication for Pre-Salt Development in Brazil", http://www.bakermckenzie.com/Implications-for-Pre-Salt-Development-in-Brazil-12-08-2009/ (01.06.2012).

Yazıcı, Murat, "Türkiye'de Enerji Sektörünün Yeniden Yapılandırılması İçinde Arama ve Üretim Faaliyetlerinin Teşviki için Gerekli Yasal Düzenlemeler"(Yasal Düzenlemeler), http://www.yazici-hukuk.com.tr/upload/17.pdf (01.06.2012).

Yazıcı, Murat, "ODTÜ Mezunları Derneği "Yeni Petrol Kanunu" Paneli Konuşma Metni", 26 Nisan 2008, Ankara, 2008, (Yeni Petrol Kanunu).

Yergin, Daniel, **Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, çev. Kamuran Tuncay, 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

Yerlikaya, Gökhan Kürşat, **Yap-İşlet-Devret Modeli Hukuki Mahiyeti ve Vergilendirme**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2002.

Yeşilırmak, Ali, "Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümüne İlişkin Uluslararası Merkezin Türk İmtiyaz Sözleşmeleri Üzerindeki Yargı Yetkisi", **BATIDER**, Cilt XX, Sayı 2, Aralık 1999, (İmtiyaz), s.151-182.

Yeşilırmak, Ali, "Yatırım Uyuşmazlıklarının Tahkim Yolu ile Çözümlenmesine İlişkin Son Gelişmeler", **BATIDER**, Cilt XX, Sayı 3, Haziran 2000, (Tahkim), ss.192-195.

Yeşilırmak, Ali, **Doğrudan Görüşme, Arabuluculuk, Hakem-Bilirkişilik ve Tahkim**, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2011, (Doğrudan Görüşme).

Yıldırım, Turan, Melikşah Yasin, H. Eyüp Özdemir, Gül Üstün ve Özge Okay, **İdare Hukuku II**, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2010.

Yılmaz, Ejder, " Tahkim Hukukuna Genel Giriş ve Ülkemizdeki Gelişim" **Yargı Reformu Sempozyumu 2000**, İzmir, 2000, ss.281-283.

Yılmaz, İlhan, **Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Tahkim Çözümü ve ICSID**, Beta Yayınları, İstanbul, 2004.

Yılmaz, Lerzan, "Çeşitli Hukuk Sistemlerinde Joint venture anlaşmalarının Yorumu ve Hukuki Düzenlemeye Kavuşturulması İhtiyacı", **BELİK'e Armağan**, İstanbul, 1993, s. 475-491.

Yücel, Ali Riza, "İdari Sözleşmeler ve İmtiyaz Sözleşmeleri", **TMH (Türkiye Mühendislik Haberleri)** Sayı 439-440, 2005, ss.73-74.

Zarakolu, Avni, "Türkiye'nin Maden ve Enerji Ekonomisinde Etibank", s.165-194) http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/341/3510.pdf (01.06.2012).